

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI SONRASI HARBİYE
NEZÂRETİNİN KURULMASI VE YAPISI
(1878-1884)**

GİZEM ÜNAL

2501171712

Tez Danışmanı

Doç. Dr. METİN ÜNVER

İstanbul,2021

ÖZ

1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI SONRASI HARBİYE NEZÂRETİNİN KURULMASI VE YAPISI (1878-1884)

GİZEM ÜNAL

Osmanlı Devleti'nde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında savaşı neden kaybettik ve yapılması gereken ıslahatlar nelerdir tartışmaları vardı. Savaş sonrasında 1879 yılında Seraskerlik kaldırılarak onun yerine Harbiye Nezâreti kurulmuştur. 1880-1884 yılları arasında faal olan Harbiye Nezâreti hem kaybedilen savaşın verdiği tahribat silinmeye çalışılmıştır hem de savaş sonrası ıslahatların merkezi konumuna gelmiştir. Bu süreçte Sultan II. Abdülhamid tarafından Yıldız Sarayı'nda oluşturulan Seraskeriye, Osmanlı ordusunun fennî yönüyle ilgilenmekle görevlendirildi. Burada kurulan komisyonlar Avrupa'dan getirilen kitapların izinde ıslahatlar gerçekleştirdi. Dönemin rol model alınan Alman ordusundan, henüz ıslahatların başlangıcında, teknik destek ve orduya nitelikli askerî personeli yetiştirmek üzere uzman bir ekip talebinde bulunulmuştu. Alman uzmanlar ekonomik yetersizlik ve Osmanlı paşalarının reforma karşı bakış açısından dolayı bu süreç sonrasında (1880-1884) etkin olabildiler. Ordunun ıslahı ise, nitelikli eleman eksikliği ve ekonomik yetersizlikler dolayısıyla tam olarak gerçekleştirememiş ancak Osmanlı askerî bürokrasisi genişlemiş bir yapıya sahip olmuştur. 1882-1884 yıllarında Yıldız Sarayı'ndaki Seraskerlik, Harbiye Nezâreti'yle bütünleşme sürecini tamamlayarak Osmanlı askerîyesinin en üst kurumu haline gelmiştir. 1884 yılından sonra yapılan ıslahatların bu süreçte meydana gelen yeniliklerden bu yapı üzerine bina edilmiştir. Diğer savaş kayıplarının aksine neden kurumsal değişimin yapıldığı ve sonrasında neden eski çatı olan Seraskerliğe döndüğü ise merak konusudur.

Anahtar Kelimeler: 93 Harbi, Seraskerlik, Harbiye Nezâreti, Islahat, Komisyon, Teşkilat, Bürokrasi.

ABSTRACT

STRUCTURE AND ESTABLISHMENT OF MILITARY MINISTRY AFTER OTTOMAN-RUSSIA WAR 1877-1878 (1878-1884)

GİZEM ÜNAL

After 1877-1878 Ottoman- Russia War in Ottoman State, there were discussions about why did we lose war and what reform should be done. Seraskerlik in 1879 after the war was abolished instead, Military Ministry was established. Ministry of Military which was active between 1880-1884, was tried to erase the damage caused by the lost war and was the center of post-war reform. In this process, Seraskeriye created by Abdülhamid II in Yıldız Palace, was tasked deal with the technical and the science of Ottoman Army. The commissions established in here, was realized to reforms with books came from Europe. Ottoman State requested expert staff to take supporting technical and to raise military personnel from the Germany Army which was role model. German experts could be active after the process (1879-1884) due to perspective to reform of Ottoman Pashas and economical insufficiency. On the other hand, Ottoman Army reform, was not fully realized due to lack of the qualified personnel and economic problems but Ottoman military bureaucracy had been structure one enlargement in 1882-1884 Seraskerlik in Yıldız Palace, was integrated with Military Ministry and, became top institution of Ottoman Military. After 1884 will innovations, was built on this structure. Contrary to other war losses, it is a matter of curiosity why the institutional change was made and why it was returned to Serasker.

Keywords: 93 War, Serasker's, Ministry of War, Reform, Commission, Organization, Bureaucracy

ÖNSÖZ

Devleti oluşturan pek çok kurum vardır. Kimileri ülke içinde devletin varlığını hissettirir, kimi kurumlarsa ülke dışında devleti temsil ederler. Askerîye ise devletin varlığını korumada görevli en temel devlet kurumudur. İçerisindeki yapı ile bir devletin sahip olduğu tüm kurumların neredeyse tamamını ihtiva eder. Bunun temelinde varlık felsefesinde var olan beka kavramı vardır. Orduların oluşturulma sebebi kimi zaman bekalarını tehdit edilmesi, kimi zamansa güç dengesi içerisinde çıkar ilişkisi temel alınarak başka birinin bekasını tehdit etmek olmuştur. Aynı zamanda askerîye var olan konjonktürü korumanın da aracı durumundadır. Bunların sağlanması ise, askerî gücün en üst seviyede olması, ya da dönemin rol model alınan ordusu kadar caydırıcı olmayı gerekir.

Caydırıcılık, ordular için savaş tehdidini ortadan kaldıran bir unsurdur. Tarih boyunca askerî anlamda modernleşmek hem beka kavramı hem de Osmanlıların düşmana karşı Bi'l-misli mukabele dedikleri caydırıcılıkla örtüşen bir şekilde devletlerin diğer tüm alanlardan daha hızlı ve kolay etkileşim içerisinde oldukları bir alan olmuştur. Tarih insan oğlunun gelişimiyle birlikte silahlarında beraberince gelişmesi üzerine orduların galibiyetleri üzerine kurgulanır durumdadır. Askerî başarısızlık ise bir ordu için daima yeniden yapılanmayı gerektirmiştir.

93 Harbi olarak anılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında, Osmanlı Devleti'nde, savaşın neden kaybedildiği ve askerî reformun nasıl gerçekleşmesi gerektiği yönünde birtakım tartışmalar mevcuttur. Yapılan ıslahatla Harbiye Nezâreti kuruldu ise de askeriye'nin en üst kurumu yeniden Seraskerlik olmuştur. Konu hakkında birtakım yazılar mevcutsa da neden Harbiye Nezaretî'nin kurulduğu ve daha sonra neden askeri kurumlar yeniden Serasker çatışında toplanarak eski sisteme döndüğü ve bu süreçte yaşanan gelişmeler nelerdir gibi birtakım soruların tam bir cevabı bulunamamıştır. Dönemin kaynakları incelenerek bilim dünyasında var olan eksiklikler bu sorular yanıtlanarak tamamlanacaktır.

Giriş kısmında 1878-1884 yılları arası Harbiye Nezaretî'nin kurulmasına sebep olan ve tezde açıklanacak temel sorular yer alırken 1. Bölüm 93 Harbi sonrasında

Osmanlı ordusunun yeniden yapılanmasındaki etkiler, bunda etkili olan kişiler ve bunun için oluşturulan komisyonlar açıklanmıştır. 2. Bölüm Harbiye Nezâreti'nin nasıl kurulduğu ve nasıl bir yapıya sahip olduğunu, yönetimi ve taşra merkez ilişkisini ve ekonomik boyutunu ele almaktadır. 3. Bölümde ıslahatın yeniden şekillenmesi ile Seraskerliğe geçişin sebepleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmamı hazırlarken kaynaklara ulaşmamda, dönemin kaynaklarını yorumlama konusunda eleştiri, tavsiye ve yaptığı yönlendirmelerden ötürü öncelikle gören gözüm tutan elim olan Danışman Hocam Doç. Dr. Metin Ünver'e müteşekkirim. Tezin maddi ve manevi sponsorları ebeveynlerim Hatice Ünal ve Hüseyin Ünal'a, Kardeşim Tuğba Ünal'a, desteklerinden ötürü arkadaşlarım Ersin Yıldırım, Muhammed Emin Çalar, Cemile Kara, Furkan Vural, Rafat El-Hamawi ve Cemali Biçer'e teşekkür ederim.

Ayrıca, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi kaynak temininde yardımları ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İslam Araştırmaları Kütüphanesi ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Devlet Arşivi çalışanlarına sundukları rahat çalışma ortamından dolayı nazarımda takdire şâyan kurumlardır.

İstanbul, 2021

Gizem Ünal

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ÖNSÖZ.....	iii
TABLolar	vii
EKLER.....	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	2
OSMANLI ORDUSUNUN YENİDEN YAPILANMA TEŞEBBÜSLERİ	2
1.1 1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI SONRASINDA ORDUNUN DURUMU VE YAPILANMAYA ETKİ EDEN HUSUSLAR	2
1.1.1 Doğrudan Etken: Savaş Sonrası Tartışmalar.....	2
1.1.2 Dolaylı Etken: 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı Sonrasındaki Osmanlı Ordusunun Yapılanmasında Berlin Anlaşmasının Etkisi.....	19
1.2 SAVAŞ SONRASI ORDUNUN YAPILANMASINDA ETKİLİ OLAN KİŞİLER.....	23
1.2.1 Tunuslu Hayrettin Paşa	25
1.2.2 Gazi Osman Paşa	28
1.2.3 Hüseyin Hüsnü Paşa.....	32
1.2.4 Dreysse Paşa	34
1.2.5 Safvet Paşa	35
1.3 YENİ TEŞKİLATIN KURULMASI SÜRECİNDE GÖREVLENDİRİLEN KOMİSYONLAR.....	37
1.3.1 Tensikat-ı Cedide-i Askerîye Komisyonu.....	40
1.3.2 Teftiş-i Askerî Komisyonu.....	41
1.3.3 Komisyon-ı Mahsûsa	43
1.3.4 Islahat-ı Umûr-ı Askerîye Komisyonu.....	44
İKİNCİ BÖLÜM	46
BÂB-I SERÂSKERİYE'DEN HARBİYE NEZÂRETİ'NE: ASKERÎ BÜROKRASİNİN GENİŞLEMESİ	46

2.1 YÖNETİM VE BÜROKRATRİK YAPI	47
2.1.1 Ordunun Kumandası: Yıldız Saray'ı ya da II. Abdülhamid	52
2.1.2 Askerî Bürokrasinin Genişlemesi	57
2.2 HARBİYE NEZÂRETİNİN KURULMASI VE YAPISI.....	71
2.2.1 Teşkilatın Kuruluşu.....	75
2.2.2 Teşkilat Şeması	85
2.3 HARBİYE NEZÂRETİNE GEÇİŞ SONRASI TAŞRA ORDU YAPILANMASI	90
2.3.1 İç Güvenlik.....	94
2.3.2 Sınır Güvenliği.....	99
2.4 MÂLÎ DURUM	103
2.4.1 Devlet Ekonomisi İçerisinde Askerî Bütçe	105
2.4.2 Malîyenin Askeri Islahata Etkisi.....	107
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	114
ISLAHATIN YENİDEN ŞEKİLLENMESİ BÂB-I SERÂSKERİYE'YE GEÇİŞ	114
3.1 ALMANYA'NIN ETKİSİ.....	114
3.1.1 Yerli-Yabancı Çekişmesi	118
3.1.2 Eğitim ve Hukuk Etki.....	123
3.1.3 Silâh	126
3.2 HARBİYE NEZÂRETİ'NDEN YENİDEN SERASKERLİĞE GEÇİŞ SÜRECİNDEKİ TARTIŞMALAR VE GEREKÇELERİ	129
3.2.1 Harbiye Nezâreti'nin Seraskerliğe Tahvili.....	130
3.2.2 Güç ve Yetki Paylaşımı Meselesi	133
SONUÇ.....	137
KAYNAKÇA	143
EKLER.....	160

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO 1: ASKERÎ RÜTBE VE BİRİMLER	49
TABLO 2: HARBİYE NEZÂRETİ BÜNYESİNDEKİ ORDULARIN YÖNETİCİLERİ	50
TABLO 3: HARBİYE NEZÂRETİ VE SERASKERLİK BAĞLI DAİRELER	64
TABLO 4: 1298/1880 TENSİKAT-I ASKERİYE KOMİSYONUNUN DÜZENLEMEDİĞİ KANUNNAME VE NİZAMNAMELER.....	79
TABLO 5: OSMANLI ASKERİ KURUMLARININ TEŞKİLAT ŞEMASI	86
TABLO 6: TEŞKİLAT YAPISINA GÖRE BİR ORDU.....	87
TABLO 7: OSMANLI DEVLETİ'NİN ORDULAR	90
TABLO 8: 1878-1908 ARASI SAVUNMA HARCAMALARI.....	113

EKLER LİSTESİ

EK- 1 HARBİYE NEZÂRETİ TAÇ KAPISI.....	160
EK- 2 II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ HARBİYE NEZÂRETİ VE DAİRELERİ	
EK- 3: HARBİYE NEZARETİ GENEL GÖREVLERİNE DAİR NİZAMNAME	160
EK- 4: 1880'DE YILDIZ SARAYI'NDAKİ SERASKERLİK'E HARBİYE NEZÂRETİ'DEN VERİLEN YETKİ HAHALESİ İLANI	161
EK- 5: SERASKERLİK VE HARBİYE NEZÂRETİ'NİN GÖREV VE YETKİ PAYLAŞIMI YAPILDIĞINI GÖSTEREN BELGE	163

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.t.	: Aynı tez
a. y	: aynı yer
A.Ü.S.B. F	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi
BEOAYN. d.	: Bâb-ı Âli Evrâk Odası Ayniyat Defterleri
Bknz.	: Bakınız
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Er. tar.	: Erişim Tarihi
Haz.	: Hazırlayan
H.	: Hicri Takvim
İA	: Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İ.DH.	: İrâde Dâhiliye
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
MB. İ	: Mâbeyn-i Hümâyûn İrâdeleri
Neşr.	: Neşreden
nr.	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
S.nşr.	: Sadeleştirerek Neşreden
ŞD.	: Şûra-yı Devlet
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Trans.	: Transkripsyon
Yay.	: Yayın
Y. A. RES.	: Yıldız Sadaret Resmi Marûzat Evrakı
Y. PRK. ARJ.	: Yıldız Perakende Arzuhal Jurnal
Y. MTV.	: Yıldız Mütenevvi Marûzat
Y. E.E.	: Yıldız Esas Evrâk
Y. E.E. d.	: Yıldız Esas Evrâk Defter
Y.PRK. EŞA.	: Yıldız Perakende Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik
Y. PRK. SGE.	: Yıldız Perakende Mabeyn Erkânı ve Saray Görevlileri
Y. PRK. HH.	: Yıldız Perakende Evrâkı Hazine-i Hassa Nezâreti Marûzatı
Y. PRK. ML.	: Yıldız Perakende Evrâkı Malîye Nezâreti Marûzatı
Y.PRK. ASK.	: Yıldız Perakende Evrâkı Askerî Marûzat
Y.PRK. BŞK.	: Yıldız Perakende Evrâkı Mabeyn Başkitabeti
Y.PRK. KOM.	: Yıldız Perakende Evrâkı Komisyonlar Marûzatı
Y. PRK. TKM.	: Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği
Y.PRK. MYD.	: Yıldız Perakende Mahiyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi

GİRİŞ

Devleti yaşatmanın ve onun mevcudiyetinin devamı için temel kurumlar umumiyetle ekonomik, siyasi ve askeri kurumlardır¹. Askerî kurumlar devlet içerisindeki varlıklarını beka kavramına dayandırır. Zira varlıklarını tehdit eden durumlara karşı korunmanın ve bir sonraki nesle varlıklarını aktarmanın son merhalesini oluşturan askeri müdahaleyi bertaraf edecek araç olarak askeriye görülmektedir².

Beka söz konusu olduğunda devletlerin varlıklarını devam ettirmek için araç olarak görülen askeriye hem diğer tüm alanlardan farklı olarak daha kolay benimsemesi hem de doğal bir getiri olarak etkileşim ve benzeşmenin gerçekleşmesini sağlar. Yani orduların, dönemin askeri ve teknik olarak rol model aldıkları, güçlü addedilen ve askeri olarak kendini ispatlamış olan bir orduya benzemeye çalışması söz konusu olacaktır. Dönemin yenilmeyen, teknolojik, taktik ve doktrin olarak örnek aldıkları ordulara benzemesi tabii bir durumdur. Nitekim 1789 sonrası rol model ordusu olan, 1815'e kadar durdurulamayan Napolyon'un kurduğu kitle güçten oluşturan Fransa'ya karşı 1870'te galibiyet elde eden Alman ordusudur³. 1878'de gerçekleşmesi beklenen benzeşme öncesinde Osmanlı'nın mağlup bir ordu olarak, rol model alınan Alman ordusuna benzeşmesi beklenir. Ancak savaş sonrası kendi iç dinamiğinde Harbiye Nezâreti'ni kurması ve ıslahat yapması ile söz konusu olacaktır. 1882-1884 arasında ise tekrar eski teşkilata bu kez askeri teorilere uygun bir ıslahat girişimiyle Almanya'dan getirilen uzmanlar aracılığıyla Bâb-ı Seraskeri yapısında reform gerçekleştirmiştir⁴. Burada merak edilen Osmanlı yönetimi neden 1877-1878 savaşı sonrası kendi iç dinamiğindeki ıslahatı lağvetmiş ve eski teşkilata dönmüştür?

¹ Elbette başka argümanlar ve kurumlar da buraya eklenebilirse de burada Devlet olmak değil Devletin var olanlarla mevcudiyeti devam ettirme kastedilmektedir.

² Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok- Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826- 1839)**, İstanbul, 2008, s.172.

³ Gültekin Yıldız "Kara Kuvvetleri", **Osmanlı Askeri Tarihi**, Ed: Gültekin Yıldız, İstanbul, 2017, s.52.

⁴ Yıldız, "a.g.m", s.72.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrası, askeri alanda meydana gelen tartışmalar neticesinde kurulan Harbiye Nezâreti'nin kuruluş sürecini inceleyerek yönetici kesimdeki bu girişiminin temel argümanı ortaya konulabilir. Bu bağlamda tezimizin hipotezlerini 1877-1878 savaşı sonrası Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırma teşebbüslerinde ihdas edilen kurumların nasıl ve hangi fikirlere binaen oluştuğunu, kuruluşun gerçekleşmesinde etkin olan kişileri, Harbiye Nezâreti'nin kuruluşunun orduda yarattığı değişimi, nasıl etki ettiğini arşiv belgeleri, devrin süreli yayınları, hatıraları ve yazılmış araştırma eserleri gibi kaynaklar oluşturmaktadır. Ayrıca bu kuruluşun Osmanlı Devleti'ndeki askeriye'nin gelişimine nasıl etki ettiğini ve Türk Modernleşmesinde yarattığı etkiyi de kapsamaktadır.

Konu, Seraskerlik ile ilgili tezlerde genel bilgi ile olarak mevcuttur⁵. Birkaç ansiklopedi maddesinde ise ıslahat yapıldı⁶ denilerek anlatılmıştır. Kimi eserler ise referans gösterdiği eserlerden kaynaklı yanlış ve eksik bilgiler vermektedir⁷. Tarihçilerin araştırma yaptığı dönemde kaynaklara ya da arşiv belgelerine erişimle ilgili sorun yaşamış olduğunu düşünüyorum. Ancak neden savaş sonrasında böyle bir teşkilat kurulduğu 1882'de hangi gerekçelerle lağvı ile eskiye dönüldüğü ve bu ıslahatın girişimcileri kimler olduğu sorgulanmamıştır. Konu, Osmanlı'nın askeri ıslahatı bağlamında hem diğer Devletlerin hem de kendi takip ettiği politikalara bakılarak incelendiğinde genel akış içerisinde farklılık arz eder.

Tarih süreklilik içerisinde kırılma noktalarına sahiptir. Bu kırılmalar geleceğin şekillenmesi ve olayların meydana gelmesine sebep olurlar. Teze konu olan askeri yapılanmayı etkileyen 1871 Ekonomik buhranı, 1876 Askeri darbesi ve 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı olarak üç kırılma noktası bulunmaktadır. Özellikle askeri darbe sonrası yönetimde askerin etkisi Ruslarla yapılacak olan savaşa sebep olmuştur. Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilmesinden sonra iki bilek bir makaslı hazin sonu

⁵ Konuya özel olarak değinse de sebep-sonuç bağlamını kurmaksızın; dönemin kaynaklarını kullanılmamıştır. Ayrıca arşiv belgelerinin yer almayışı büyük bir eksikliktir. Bknz: Kadir Acar, **“Seraskerlikten Harbiye Nezâreti'ne: Genelkurmay Başkanlığı ve Millî Savunma Bakanlığı'nın Temeli”**, YL Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2002, s. 77-78.

⁶ Abdülkadir Özcan, "Harbiye Nezâreti", **DİA**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harbiye-nezâreti> (26. 11.20 19).

⁷ Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, C.1, Ed: Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, 1994, s.361.

dönemin yönetimindeki askeri ve mülki paşaların Yıldız Mahkemelerinde yargılanmasına sahne olmuştu. Güven ortamından uzak olarak şüphenin hakim olduğu siyasi ortam akabinde Sırp isyanının bastırılmasından ötürü askeri anlamda güveni kendisinde görmüş ve Rusya ile olan anlaşmazlıkları Kanun-i Esasi ilanı ve Tersane Konferansı ile çözülemeyince soluğu 93 harbinde almıştır. Ancak bu savaşında başarısızlıkla sonuçlanması dönemin devlet erkanına karşı olan şüpheyi büsbütün güvensizliğe dönüştürmüştü. Güvensizlik ortamı sadakat arayışını öne çıkarmış ve bu durum atamalara yansımıştır. 93 Harbinde sivrilen başarılı askerler ordunun mühim görevlerine atanmıştır. Kâht-ı Ricâl sorunun yaşandığı bir süreçte olan Osmanlı Devleti ekonomik sorun yaşandığı dönemlerde darbeler ve savaş kayıplarının bir getirisi olarak liyakati ikinci plana itmiştir.

1877-1878 Osmanlı- Rus savaşı sonrasında, önceki birkaç seneden beri ekonomik ve siyasi türbülansın içinde bulunan Osmanlı Devleti söz konusu savaşta ağır yenilginin de etkisiyle askerî açıdan bir istikrarsızlık dönemine girmiştir. Savaşın kaybedilmiş olmasından kaynaklanan ve ilk etkisini bu konuda suçlunun tespit edilmesine yönelik yargılamalar ve tartışmalarda gösteren bu istikrarsız dönem siyasi ve ekonomik ayağıyla birlikte, 1876'da tahta çıkan Sultan II. Abdülhamid döneminin âdeta geçiş yılları ve yönetim tarzı arayışı olarak nitelendirilebilecek ilk dönemin önemli karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Askeri olarak düşünüldüğünde bir yandan bu savaşın Osmanlı ordusunda açtığı yaralar sarılmaktayken diğer yandan Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilmesi ve öldürülmesiyle zirveye çıkan iç siyasi olaylarda ordunun, en azından Hüseyin Avni Paşa ve Süleyman Hüsnü Paşa isimleriyle en üst seviyede olduğu görülen siyasetteki rolünün etkisiz kılınması gerekti. Orta ve uzun vadede etkisiz kılınmasına yönelik acil birtakım tedbirler geliştirilmesi ihtiyacına cevap bulunması gerekiyordu. Bir de ordunun yeniden yapılandırılma gayretinde biraz önce karşısında ciddi mağlubiyet aldığı Rusya'yı da kuşkulandırmama hassasiyeti içinde olduğuna dair konu hakkındaki literatürde yer alan kimi iddiaların da gerçekliğinin ortaya konulması tarihi bir mesele olarak önem arz etmektedir.

Tezin araştırma konusuna bağlı olarak geliştirdiği üç temel hipotezi bulunmaktadır.

— Çalışmanın konusu olan devirlerde devletin odak noktasını askeri yapılanma oluşturmaktadır. Seraskerlik kurumu bu süreçte vardır ve padişaha bağlıdır. Çünkü savaşta başkomutanlık yetkisini kullanan padişah savaş sonrası bu durumu devam ettirmiştir. Askeri kurum olan seraskerliği ise Harbiye Nezareti olarak kendisine bağlamıştır. Askeriyenin kurum olarak Padişahın güdümüne girmesiyle birlikte Harbiye Nezaretindeki teşkilat yapısı değiştirilmeden Seraskerlik ünvanı verilmiştir. Yeniden teşkilatlandırılmaya çalışılmış ve bu durum tüm ülke çapında etkili olmuştur. Bunu sağlayan başlangıç Harbiye Nezareti'nin kuruluşu ile olmuştur.

— Yeniden yapılanmanın etkisiyle devlet adamlarının arasındaki tartışmalar 93 Harbi'ndeki yapılan hataların görülmesiyle yeni düzende eksikliklerin giderilmesine çalışılmıştır. Bu devri ve sonrasını anlamak için yapılan düzenlemelerin anlaşılması şarttır. Zira Harbiye Nezareti'nin kuruluşu Osmanlı'nın siyasi ve askeri iç dinamiğinde alınan kararlarla gerçekleştirdiği bir ıslahattır. Osmanlı savaştan sonra kendini analiz etmiştir ve Rusya karşısında mağlubiyetin sebebinin teşkilat eksikliğinden kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Devlet kendinde gördüğü eksiklikleri yapılacak ıslaha çalışmasıyla ifade edecek olması mühim konudur. Osmanlı Devleti'nde askeri kurumdaki dönüşüm öncelikli olarak teknoloji değil teşkilat reformu şeklinde olmuştur. Bu da Harbiye Nezareti'nin kurulması aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Ancak sonrasında rol model alınan orduyla benzeşme gerekliliğiyle Alman teşkilatına kendini entegre etmiştir. Dolayısıyla teşkilat olarak başlayan dönüşüm Osmanlı askeri yapısını gelecek yüzyıla entegre edecek şekilde dönüştürülmüştür. Bu da Osmanlı'da hem modernizmin hem de militarizmin toplumun tabanına yayılışında etkili olmuştur.

— Askeri yapıda gerçekleşecek olan kurum olarak dönüşüm, savaş sonrası yaşanan Türk siyasi hayatına nüfuz edecek ve Sultan II. Abdülhamid'in gelecekteki stratejik hamlelerinde ve politikalarında etkili olacaktır. Bunun için 1876 Darbesi ve 93 Harbi, Seraskerliğin siyasetteki etkinliğini azaltmak ve Yıldız Sarayı'nın siyasi gücünü arttırmak için Harbiye Nezareti'ni kurularak kuruma gerekli ıslahatlar yapılmıştır.

— Savaşın sonrası yaşanan tartışmalar siyasi hayata nüfuz etmiş ve Sultan II. Abdülhamid'in gelecekteki stratejik hamlelerinde ve politikalarında etkili olmuştur.

Araştırmanın 1878-1884 arası devri ele almasının 3 temel sebebi vardır. Birincisi, askerî yapılanma, dış kaynaktan istihdam olmaksızın Osmanlı'nın kendi içerisinde yaşanmasıdır. İkincisi ise kurumla ilgili değişiminden anlaşıldığı üzere rol model alınan Alman ordusunun Osmanlı'ya etkisinin başlamasıdır. Üçüncü sebep Sultan II. Abdülhamid devrinin başlangıç yıllarını oluşturan süreci inceleyerek devrin siyasi ortamını ortaya koyarken bürokratik yapı gelişimi izlenecektir.

Tez çalışmamızda araştırmanın amacına hizmet edecek şekilde karma bir yöntem takip edilecektir. Bu bağlamda “literatür taraması”, “arşiv incelemesi” ve “gazete ve süreli yayın tetkiki” aşamaları olmak üzere araştırma üç sac ayak üzerine bina edilecektir.

Çalışmada öncelikle, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Harbiye Nezâreti'nin kuruluşu ve yapı olarak özellikleri incelenecektir. Neden böyle bir yapı kurulduğu ve sonrasında neden lağvedildiği sorularından hareketle, dönemin askeri politikalarının analizi yapılacak ve amaçlananlar aydınlatılmaya çalışılacaktır. Teşkilatın ortaya koyduğu fikirler ve yeni kuruluşları ortaya konulacaktır. Teşkilatın neden ve nasıl kurulduğu açıklandıktan sonra ise bu teşkilat yapısının, bozulmuş sahip durumda iken taşra ordu yapısına nasıl uygulandığı incelenecektir. Bunun ardından, kuruluşun neticeleri araştırılacak ve etkileri tetkik edilecektir. Son olarak ise bu kuruluşun genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI ORDUSUNUN YENİDEN YAPILANMA TEŞEBBÜSLERİ

1.1 1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI SONRASINDA ORDUNUN DURUMU VE YAPILANMAYA ETKİ EDEN HUSUSLAR

"93 Harbi" olarak da bilinen bu savaş sonrasında Berlin Antlaşması'nın hükümlerinin uygulanması ve savaşın hezimetini ortadan kaldırmaya yönelik tartışmalar, Osmanlı Devlet erkânının üzerinde durduğu konular olmuştur. Bu konulara yönelik hükümlerin askeri boyutu, özellikle Balkanlardan çekilmeyle oluşan özerk bölgeler, güvenlik açığı yaratmıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, nizami birliklerin yerine bölgede bulunmasına destek verilen başıbozukların ve yerel halkın güvenliğini korumaya yönelik çeşitli adımlar atmıştır. Berlin Antlaşması, Osmanlı ordusunun düzenlenmesinde dolaylı yollardan etki yapmıştır.

Savaşın kaybedilmesi, savaşın kazanılacağı iddiasıyla hareket eden devlet adamlarını "neden kaybettik?" sorusunun cevabını aramaya itmiştir. Pek çok askeri ve mülki idareci savaşçıyı açıklayan eserler yazmıştır. Ayrıca Divân-ı Harb'te yapılan yargılamalar sonucu kimi devlet adamları savaşın çıkmasına sebep olan kişiler olarak ilan edilmiştir.

Buna ilâveten askeri erkânın, ordunun ıslah edilmesi yönünde fikir birliği içerisinde olduğunu görülmüştür. Ancak burada ıslahatın nasıl ve ordunun hangi alanında gerçekleşeceğine yönelik, özellikle askeri kesimin yazdığı lâyihalarda farklı fikirlerin bulunması çok sesliliğin olduğu bir atmosferi ortaya çıkarmıştır. Duruma yönelik komisyonlar aracılığıyla ıslahatların uygulanışına dair fikirler beyan edilmiştir.

1.1.1 Doğrudan Etken: Savaş Sonrası Tartışmalar

Savaş sonrası tartışmaları okumak, Osmanlı Devleti'nin askeri kurumları ve askerî gücüne dair var olan durumunu anlamamız açısından önemlidir. Zira savaş öncesi durum savaşa hangi koşullarda gidildiğini ve ordunun durumuna açıklık

getirerek savaş sonrasını anlamlandırmaya yardımcı olacaktır. Diğer taraftan, savaş öncesi Seraskerlik siyasetin merkezi idi. Sonrasında ise Harbiye Nezâreti'nin kuruluşuyla birlikte Yıldız Sarayı'na taşınmasının sebep ve sonuçlarını ortaya koyacaktır.

93 Harbi'nin esası, Sırbistan'da bastırılan isyan öncesi Rusya ile Avusturya'nın Osmanlı millet sistemi içerisinde yer alan gayrimüslimlere yönelik ıslahat isteği ile Bâb-ı Âli'ye gönderilen notaya dayanmaktadır¹. Osmanlı hükümeti, isyanı bastırarak kazandığı zaferi masada taçlandırmak düşüncesiyle toplanan Tersane Konferansı'nda, Osmanlı aleyhine alınacak kararları engellemek için Kânun-i Esâsi'yi ilan etmeyi planlamıştı. Ancak bu planları hem Rusya hem de Avrupa devletleri tarafından görmezlikten gelindi. Bunun nedenleri ise Avrupalı devletlerin, Osmanlı içindeki durumdan haberdar olmamaları ve Osmanlı yönetiminin -son çare misali- toplanan konferans temsilcilerine *Kânun-i Esâsi* hakkında gerekli tanıtımı yapacak zamanı ve zemini bulamamasıdır. Hatta öyle ki ilan şerefine patlayan toplara anlam veremeyen sefirler yanlarındaki Osmanlı paşalarına sual eder olmuşlardı². Londra'daki Osmanlı Sefiri Musurus Paşa ile Lord Derby arasındaki yazışmalar da ıslahatlar konusunda Osmanlı'dan gerekli adımların beklenildiği ve çıkması muhtemel savaş için Kânun-i Esâsi'nin görmezlikten gelindiğinin ispatı niteliğindedir³. Harbe girişe engel olamayan Meşrutiyet yönetiminin, savaşta galip geleceği fikrini benimseyen kimi devlet adamlarının ve dönemin medyasının da halk üzerinde etkileri olmuştu⁴. Savaş sonrası ise konuyla ilgili yapılan tartışmalarda bir nevi günah keçisi arama yolunda “Neden kaybettik, suçlu kim?” yönündeki sorulara cevap bulmak istenilmiş ve birtakım yargılamalarda bulunulmuştur.

Savaş sonrası tartışmaları incelemek için dönemin hatıraları kullanılmıştır. Ancak hatıraların güvenilir kaynak olarak kullanımı kimi tarihçilerce eleştirilmiştir.

¹ Ahmed Selahaddin, *Külliyyat-ı Hukuk ve Siyaset-Berlin Kongresi Diplomasi Tarihine Bir Nazar*, c. I, İstanbul, 1327, s. 36.

² Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikat*, c.1, çev: İsmet Miroğlu, İstanbul, Bereket yayınevi 1983, s.205.

³ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.e.*, s.265; Mehmet Arif, *Başımıza Gelenler*, c.1, yay. Haz. M. Ertuğrul Düздаğ, İstanbul, Tercüman Yayınevi, İstanbul, 1974, s83.

⁴ Arif, *a.e.*, c.1, s.78.

Onlara göre hatıralar tarihçiyi gerçekleri görmekten uzaklaştıracak kaynaklardır. Zira yaşanan olaylarda tarihi şahsiyetler objektiflikten uzak bir şekilde kendilerini temize çıkartarak ya da yaşananları anlatırken kendini olayların dışında tutmayı yeğleyerek hatıra yazmışlardır. Kimileri ise araştırılan dönem hakkında fikir vermesi kontekstinde kullanılması gerektiği kanısındadır. Özellikle bu durum dönem hakkında kaynakların azlığı söz konusu olduğunda, kullanılması gerektiğine dair fikirleri destekler olmuştur. Ortaya atılan fikirler arasında hatıraların varlığını dahi sorgulayanlar olmuştur. Varlığından emin olunan eserlere dair bazıları ise bütüncül bakabilmek amaçlı kullanılmalı fikrini ortaya atmaktadır⁵. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın yankılarını hatıralardan okumak istenildiğinde, savaşın çıkmasına sebep olanlara dair yapılan tartışmalar, Divân-ı Harp Mahkemeleri⁶'nin yanı sıra hatıralar üzerinden yürütülmüştür. Amacımız kişilerin neyi neden ve nasıl yaptığını ortaya koymaktır. Dolayısıyla bu çalışmada kullanılan hatıralar, yazılış amaçlarıyla ilgili tartışmaların ötesinde, dönemin tanığı bazı kişilerin fikirlerini doğrudan yansıtmak amaçlıdır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrası yaşanan tartışmaların pek çoğunu, yaşanan hezimetin müsebbiplerine dair suçlamalar ve ıslahat için aranan çareler oluşturmaktadır. Harp öncesi savaş çığırkanlığı yapan pek çok devlet adamı, sonrasında kendilerine yöneltilen eleştirilere dair savunma amaçlı yazılan eserlerde başka şahısların yaptığı hataları anlatarak kendini aklama girişiminde bulunmuştur. Eleştiriler daha çok ordunun sistemine yönelikse de Süleyman Paşa⁷ gibi bazı müellifler eserlerinde kişilerle olan ilişkilerin bozukluğundan bahsetmiştir. Zira hatıralar Harbiye Nezâreti'nin kurulmasının sebepleri, ordunun durumu, savaşın neden kaybedildiği ve ordunun hangi yönde ıslah edileceğine dair fikirler barındırmaktadır.

Osmanlı Devleti, savaş öncesi Kânun-i Esâsî'yi ilan etmiş ve Meclis-i Umûmi'de başlayan tartışmalarda “savaşa girme” konusu kargaşa ortamı oluşturmuştur. Zira

⁵ Hatıralarla ilgili yaşanan tartışmalar için bkz: Ali Birinci, “Abdülhamit'in Hatıratı Meselesi” Divân **Araştırmaları Dergisi**, sayı 19, nr:02- 2005, s.179.

⁶ Savaş suçlularını ve savaşın çıkmasına sebep olanları tespit etmek amaçlı kurulmuş olan bu mahkemeler hatıralarda suçlanan kimi şahıslar mahkemeye çıkarılmamıştır. Dönemin savaş sonrası tartışmalarını bütüncül ele alabilmek amacı ile hatıraların kullanılması söz konusudur.

⁷ Emine Tülin Erinç, “Osmanlı Müelliflerine göre 93 Harbi'nin Kaybedilme sebepleri” , **Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2014, s.73-74.

Osmanlı vatandaşlarına verilecek haklarla, savaşı gerektirecek hallerin ortadan kalkacağına dair bir ortam oluşmuştu. Gazeteler başta olmak üzere savaş görmemiş paşaların da bu yöndeki tutumları edata ateşe körükle gitmenin zeminini oluşturdu⁸. Osmanlı Devleti, uluslararası platformda yalnız kalmasına karşın devlet adamlarının savaş konusunda ısrarcı olmaları, harp için gerekli olan ordu, ekonomi ve siyaset üçlemesindeki durumun sorgulanması gerektiğini ortaya koyuyordu. Ancak bu sorulara harp taraftarı olanlar kendilerince “Savaşa evet” diyecek cevaplar bulmaktaydı.

Tersane Konferansı’nın toplanmasını müteakip Meclis-i Umûmi’de yapılan görüşmelerde, Mithat Paşa’nın konuyla ilgili yaptığı konuşmasında savaş taraftarı olduğunu belirten ifadeler mevcuttur. İsteklerin kabul görmesi durumunda, “Hükümet ve Devlet-i Aliyye’yi bitirmek demek olup bir kere memleketin bir cihetine bu usûl girdiği gibi sair taraflara dahi sirayetle idâre-i devlet bütün bütün vesayât-ı ecnebiye şekline girecek” yorumu ile askeri mevcudiyetin “beş-altı yüz bin” olduğunu beyan etmesi, bir nevi savaşa girmek isteyenlere cesaret verir nitelik taşımaktadır⁹. Sonrasında Sultan Abdülhamid’in Rüştü Paşa ile yaptığı görüşmede, Mithat Paşa’nın “savaşa girme” fikrinin savunulması için iş birliği teklifi göze çapar. Ancak Rüştü Paşa Meclis-i Umûmî’de savaşa olumsuz yönde rey kullanmışsa da ekalliyette kalmış ve Mithat Paşa’nın fikirleri benimsenmiştir¹⁰. İlâveten Osmanlı-Rus Harbi’ne dair Sultan II. Abdülhamid’in nutkuna, Meclis-i Umûmî tarafından yazılan cevapta: Ruslar ile iş birliği yapan gayrimüslimlerin varlığı, askeri teşkilatın yeterli olduğu ve Kânun-i Esâsi hükümlerinin uygulanışı ile toplum ilgili sorunların çözüleceği ön görülmüştür¹¹.

Meclis-i Umûmi’de gündeme gelen “neden savaşı kaybediyoruz?” sorusunu kendince cevaplayan Simon Efendi, alınan kararların uygulanmasında ordu komutanlarına karışılmaması gerektiğini beyan etmiştir. Halep Milletvekili Nafi Efendi ise komutanların gevşeklik gösterdiği konusunda fikir beyan ettikten sonra,

⁸ Hakkı Tarık Us, **Meclis-i Mebûsan Zabıtları**, Vakıf Gazetesi Matbuat Yayınları, İstanbul, 1954, s.10-12.

⁹ Mithat Paşa, **Tabsıra-yı İbret**, haz: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel yayınları, İstanbul, 1997, s. 295.

¹⁰ Ali Fuat Türkgeldi, **Mesâil-i Mühimme-i Siyasiye**, c. 2, TTK, Ankara, 1957, s. 18.

¹¹ BOA, Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.), nr:71/2.

konunun askeriye'den bir kişi tarafından araştırılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Aydın Milletvekili Emin Efendi ise kaybedilen savaşı askerlerin başıbozuk olmasına bağlar ve merkezden gönderilen emirleri sorgulayarak, savaşı kaybetmenin sebebini merkezden verilen emirler olduğunu imâ etmiştir.¹².

Eğimli Said Paşa'nın "Vay gidi humk-ı belahet vay! Rumeli'nin bütün bütün gitmesine sebeb olacaklar! diye yanıp yakılması işte bundandır. Bu sırada Bâb-ı Âli'nin başında bulunan Sadrazam Midhat Paşa harbciliğin en büyük mürevvicidir ve Serasker Redif Paşa da kendisiyle hemfikirdir¹³" yorumunun benzeri pek çok hatırlara geçmektedir. Hatta konuyla ilgili dönemin Adliye ve Dâhiliye Nazırı Ahmet Cevdet Paşa, "Mithat Paşa sanki topu o doldurdu. Redif Paşa ile Mahmud Paşa dahi ateş ettiler. Devleti bir büyük mehlekeye attılar" sözü ile Midhat Paşa'yı savaş çıkmasına sebep kişiler olarak lanse etmektedir¹⁴. Bu sözlere karşın Ali Fuat Türkgeldi'nin, dönemin Adliye ve Dâhiliye Nazırı Ahmet Cevdet Paşa'ya "bunu men 'için acaba hiçbir vazife terettüp ettiniz mi?" sorusu gayet manidardır¹⁵.

Asker sayısı, Karadağ barışı için hazırlanacak protokoller esnasında gündeme geldiğinde askerin dağıtımı, silah ve mühimmat miktarı ile askerlerin cephe dağılımıyla ilgili askeri erkâna sorulmuştu¹⁶. Müfrezelerin teçhizatları da savaş sonrası araştırılmıştı¹⁷. Ancak savaş için yapılacak hazırlıkları başlatmak için Namık Paşa askerin sayısı sorulduğunda, yetersiz olduğunu tahmin etmesine rağmen savaş taraftarı olduğundan "çok aza, az çoğa bi-izn-i Huda galebe eder" ayetini okumuş idi¹⁸. Dönemin Seraskeri Redif Paşa, 600 bin askerin varlığından söz etmekteydi¹⁹. Ancak harp için gerekli planlamalar yapılamamış ve hatta Sultan II. Abdülhamid askerin cepheye dağılımı için Redif Paşa'dan harita istediği vakit, Kırım Harbi'nden kalma

¹² Jongil Kim, "Meclis-i Mebusan Zabır Ceridesinin Tahlili (1293-1877/1294-1878)", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 1992, s. 82.

¹³ İsmail Hami Danişment, **İzahlı Osmanlı Kronolojisi**, c.4, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972 s.292.

¹⁴ Ahmet Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 4.c, transkript; Cavit Baysun, TTK, Ankara,1953, s.170; Türkgeldi, **a.e**, c.1, s.24; M. Cellâleddin Paşa, **a.e**. c.1, s216.

¹⁵ Türkgeldi, **a.e**, , a.y.

¹⁶ Mahmud Celâleddin Paşa, **a.e**, s.296.

¹⁷ BOA, Y. PRK. TKM., nr:6/79.

¹⁸ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1908**, C.VIII, 5. Baskı, TTK, Ankara, 1995, s. 42.

¹⁹ Ahmet Cevdet Paşa, **a.e**, a.y.

haritaların getirilmesi söz konusu olmuştur²⁰. 93 Harbi'nde kullanılan yirmi yıl öncesine ait haritalar, savaş sonrasında Mart 1883 yılında gündeme gelmiştir. İngiltere ve Rusya sefaretlerinden yazılan protokol üzerine haritaların düzenlenmesine başlanılmıştır²¹.

Asker sayısının bu mevcudiyetten az ya da çok olması konusu savaş sırasında da gündeme gelecektir. Serasker Redif Paşa yedeğin yedeği konumundaki 50 yaş üstü mustahfiz birliklerini de askere almıştır²². Anadolu cephesinde İsmail Paşa elli bir tabur askerin varlığından söz ederken savaşa katılmış olan Ahmet Arif Bey bir tabur askerden söz etmektedir²³. Balkanlarda da dönemin Viyana büyükelçisi Aleko Paşa, Sultan II. Abdülhamid'e yazdığı mektupta "Vidin'de bir tabur askerden yaklaşık 50 bini dağınık bulunmaktaydı²⁴" şeklinde ifade etmiştir. Asker sayısının tam olarak ifade edilemeyeşinin sebebi sayının tam bilinmediğindendir²⁵.

Taraftarı oldukları savaş sırasında devlet erkânı, hazırlıkların eksikliğine de şaşırmıştır²⁶. 1870 yılında yayınlanan Askeri Kanunnâme'ye göre redif askerlerinin sayısı 273 bindir, fakat paşalar asker sayısının güncel olmadığına farkında değildir. Askeri Kanunnâme'nin bu şekilde uygulanması veya güncel rakamları belirtmemesi, şüphe götürmez bir şekilde bürokratik eksikliği ortaya çıkarmaktadır. Bu kanunnâme'ye göre tensikat ve asker alımı uygulamasına savaş sonrası kısa bir dönem ara verilmiş, ancak 1886 yılına kadar uygulanmaya devam edilmiştir²⁷. Kanunnâme bir nevi Tanzimat Dönemi siyasi ve sivil yapının askeri alanı etkilemesi sonucu oluşmuşsa²⁸ da Rus Harbi sonrası başarılı olduğu sorgulanmış ve hem içerde var olan

²⁰ Ahmet Cevdet Paşa, **a.e.**, s.171.

²¹ BOA, BEOAYN. d., nr:1322, s.213.

²² Mahmud Cellaeddin Paşa, **a.e** c.1, s.294.

²³ Arif, **a.e.** , s. 170.; M. Cellaeddin Paşa, **a.e** c.1 , s.219. Ahmet Mithat, **Zübtetü'l-Hakayık**, İstanbul, 1295, s.228-229.

²⁴ Bknz: Piyade Kol Ağası Hakkı (Mekteb-i Harbiye Osmanlı Ordu Teşkilatı Muallimi), **Osmanlı Ordusu Ahval ve Teşkilat-ı Askeriyesi**, İstanbul, 1320, s.49-50.

²⁵ M. Cellaeddin Paşa, **a.e**, c.1, s. 298.

²⁶ M. Cellaeddin Paşa, **a.e**, s.303.

²⁷ Yayınlanan asker alma kanunnâmesi için Bknz: Düstur-ı Askeri, Mekteb-i Fünun-i Harbiye-i Şahane Matbaası, 1287 s.144-148.

²⁸ Ayten Can Tunalı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma" (1839 – 1876), **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, Ankara, 2003, s.26.

yapıya hitap eden hem de ıslahatta eksik olan ihtiyaçları gidermek amaçlı yapılan tartışmalar sonrası yeniden teşkilatlanmaya çareler aranmıştır²⁹.

1886'da asker alımıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Savaş sonrası 1884'e kadar olan süreçte, ordu içerisindeki askerin miktarı, bu askerin hangi bölgelerde olması gerektiği ve orduların işlevlerine göre dağılımı gibi konular gündeme alınmıştır. Bedel-i nakdi ve bedel-i şahsi gibi vergilerin oranları ise daha sonraları hem daha fazla katılımcı bulduğu için miktarı düşürülmüş hem de askeriyeye sağlanan gerekli maddiyata kaynaklık etmişti³⁰.

Tersane Konferansı sonrası Rusya Temsilcisi İgnatıyef, İngiltere, Fransa ve İtalya başta olmak üzere konferansa katılan devletlerle görüşmek üzere turneye çıkmıştır. Görüşmeler neticesinde Osmanlı'dan istenilen ıslahatları gerçekleştirmesini öngören bir protokol tanzim ederek imza etmelerini sağlamıştı. Ancak protokol Osmanlı Devleti tarafından reddedilerek harp taraftarı grup tarafından Meclis-i Umûmi'de büyük tartışmalara yol açmış, hatta Saffet Paşa'nın savaşın önüne geçmek için son fırsatlarının da önünü kapatmıştı. Buna binaen dönemin Bahriye Nazırı Rauf Paşa'nın "İnna lillahi ve inna ileyhi raceün" okuyarak durumu özetleyen bir tepki ile imzalaması, bir nevi sonucu ortaya koymuştur. Fransa ve İtalya sefirlerinin elçi gönderme fikri genel kabul görmüş ise de Mahmut Celaleddin ve Serasker Redif Paşalar tarafından karşı çıkılmış ve Padişah'ın savaşa girmeme konusundaki fikirleri, paşaların olumsuz yönde tesirleriyle verilen tavsiyelerle reddedilmiştir. Ayrıca Hâriciye Nazırı Saffet Paşa'nın, Meclis-i Vükelâ'da Rusya'ya yazılan lâyiha sert bir dile sahipken, Sultan II. Abdülhamid'e sunulması esnasında savaşa sebebiyet verilecek bir durumun söz konusu olmadığı izlenimiyle takdim etmesi, savaş çıkmasına sebep değilse de kendini olaylardan uzak tuttuğu izlenimini vermektedir ³¹. Dönemin Dışişleri Bakanı Saffet Paşa, Sultan II. Abdülhamid'in isteği üzerine kaleme aldığı lâyihasında savaşa taraftar değildir. Ancak Meclis-i Vükelâ'nın harbe taraftar olduğunu da ifade etmemiştir³².

²⁹ Gencer, İpek, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi Vesikaları (Temmuz 1877), **Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, XV/19, Ankara, 1993, s. 219-226.

³⁰ Hidayet Kara, Bahaddin Çatma "Osmanlı Devleti'nin Asker Alma Kanunlarında Bedelli Askerlik", **In The Journal of Academic Social Science Studies**, S.64, 2017, s.360

³¹ Türkgeldi, a.e, s.22.

³² Türkgeldi, a.e, s.30.

Savaş sonrasında ise mağlubiyet, kimi devlet adamlarını savunma psikolojisiyle elde olanı koruma ve hatta Rusya'nın galibiyetini reddedercesine Rumeli toprakları ve İstanbul'un elden çıkmaması için başkentin taşınmasını dahi düşünmeye itmiştir. Said Paşa, 1877-1878 savaşı için savaşa girme konusunda olumsuz fikirlerini beyan etmişti. Ancak savaş sonrası Yeşilköy'de başlayan görüşmeler esnasında payitahtın korunabilmesi için başkentin Çanakkale'ye taşınması, İngiltere'ye Mısır ve Kıbrıs'ın vererek Rusya ile yapılacak anlaşma için yardım talep etmeyi ve böylelikle Rumeli'den çekilmenin önüne geçerek Rusya'nın amacına ulaşmasına engel olunabileceği yönünde fikir beyan etmiştir. Yani bu politikaya göre Osmanlı doğuda toprak kaybı yaşayacak ancak Rumeli topraklarını elde tutacaktı. Diğer taraftan Akdeniz'de İngilizlerin varlığı, Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasına ket vurulabileceği düşünüldüğünden, burada dengenin gözetilmesi yönünde bir siyaset takip edilmesi istendiği açıktır. Ancak Ahmet Cevdet Paşa'nın konuyla ilgili görüşleri “kısm-i azamı Hristiyan olan Bulgaristan'ı kurtarmak için, İslam'ın son nokta-i içtimai bulunan Hitte-i Mısriye bir Devlet-i Gayr-i müslimeye terkedilemez” yönünde olmuştur³³.

Tercüman-ı Hakikat, Tercüman-ı Şark ve Vakit gibi gazeteler savaş sonrası ödenecek olan tazminat meselesinde Osmanlı diplomatlarını eleştirmiş, onları yetersiz ve beceriksiz olarak tanımlamıştı³⁴. Gazeteler savaş süreci boyunca harp konusunda bilgi veriyordu. Diğer taraftan Rusların eline geçen bölgelerdeki zulümleri dünya basınına bildirmeyi hedefliyordu. Rus politikaları konusunda bilgi veriyor ve Panslavizm'in asıl hedefinin Akdeniz'e inmek olduğunu belirtiyorlardı. Buna karşılık,

³³ Türkgeldi, a.e, s.37.

³⁴ 1876 yılında Kânun-i Esâsi'ye dayanılarak çıkarılan Matbuat Kanunu, savaş sonrasında gazete ve dergilerin yayınlanmasında esas teşkil etmiştir. Matbuat Kanunu Sultan II. Abdülhamid döneminde çoğu yayının basılmasına engel teşkil ettiğini ve yayınlanan eserlerin ise sadece belli olaylar hakkında bilgi verdiği görülmektedir. Askeri alanda yapılan yeniliklerin basına yansıma şeklinin de bu sebepten devlet matbaasına bağlı olarak gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Bu dönemde çoğu gazete, tirajlarında düşüş yaşaması sebebiyle yayın hayatına son vermiştir. Bknz: Alper Yıldırım, “Askeri bir süreli yayın: Ceride-i askeriye Mecmuası (15 Aralık 1880- 25 Aralık 1881)”, **Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Aydın, 2008, s.5.

Rusya'nın iç karışıklıklar yaşadığından dolayı İstanbul'un Rusların eline geçmeyeceği düşünülmekteydi³⁵.

Ayrıca Avrupa gazetelerinden çeviriler yapılarak savaşın kaybedilmesi sonucunda ortaya çıkabilecekler hakkında senaryolar üretilmiştir. Genel olarak yazılan senaryolar, Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ni diplomatik olarak savunacağını öngörmüştü. Savaş sonrası Osmanlı diplomatlarının iş bitiriciliği konusunda güven arz ettikleri halde ani rahatsızlıklar geçirmesi ise eleştirilmiştir³⁶.

El-İ'bare el-Cevâib gazetesinin 1881'de çıkan nüshalarında Mithat Paşa'nın devletin savaşa girişinin müsebbibi olduğu ve Damat Mahmud Paşa'nın savaş sırasında orduyu yattığı yerden idare etmesi gibi iddialar mevcuttur³⁷. Ancak Mithat Paşa savaştan dört ay evvel sürgünle Avrupa'ya gönderilmiştir. Bu iddialara dayanak oluşturan olsa olsa Meclis-i Umûmî'de yaptığı konuşması olabilirdi.

Dönemin basınında yapılan haberler konusunda Bâb-ı Âli'nin fikirlerini yansıttığı düşünülen ve yarı resmi olarak bilinen Vakit gazetesi, çoğu zaman yanlış veya eksik bilgiler vermekle itham edilmiştir. Savaş sonrası Batı ülkelerine olan bakış açısı dolayısıyla Bâb-ı Âli'den tepki olarak kapatıldığı da olmuştu. Mesela İngiliz Sefiri hakkında yazılan lakayt bir makale haberi üzerine 2 ay kapatma cezası almıştı³⁸.

Fransız Maslahatgüzarı Kont Moüy'ün Fransa Hariciye Nazırı Waddington'a yazdığı sözler, savaş sonrası psikolojik durumu göz önüne koyarken yapılacak askeri ıslahatın ne kadar önemli olacağının da göstergesi olmuştur. Şöyle ki:

“Büyük bir buhranın içinde olduğumuzu her şey belli etmektedir. Moral son derece bozuktur. Bâb-ı Âli hiçbir yardım beklememekte ve kendisini artık düşmanının eline düşmüş görmektedir. Diğer taraftan her gün Avrupa'daki Türk toprağını biraz daha kaplayan bir istilâdan başka, çözülme emareleri de ortaya çıkmaktadır. Çok nüfuslu bütün merkezlerde vergi toplama işlemine karşı büyük bir direnme vardır. Hattâ İslâmiyet'in en kuvvetli olduğu Selânik, Bağdat ve Şam gibi şehirlerde yedek

³⁵ Sedat Bağırhan, “Osmanlı Basınında 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi)” Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, 2008, s. 122-118.

³⁶ Bağırhan, “a.t.”, a.y.

³⁷ Mithat Paşa, a.e., s. 302.

³⁸ İskender, “a.t.”, s.183.

kuvvetler ve sivil muhafız teşkilâtı kurulması için yapılan çağrılar halkın hiddetini ve direnme gücünü arttırmaktadır. Görevleri başında kalan az sayıdaki birlikler artık güven hissi verememektedir, moralleri çok bozuk olduğu gibi büyük sıkıntı çekmektedirler. Memleket her yerde kol gezen yağmacı Çerkez çeteleriyle kaderlerine terk edilmiş ve acınacak durumda olan göçmen kabileleriyle dolup taşmaktadır. İstanbul'da padişah ve hükümetine karşı duyulan antipati son haddine varmıştır. Sultan Abdülhamid'in yetersizliği en muhafazakâr çevrelerde bile açıkça tartışılmaktadır. Barış şartları hakkında edinebildiğimiz müphem bilgilere göre, İmparatorluğun Avrupa'daki topraklarının en az yarısının Bâb-ı Âli'den ayrılması bu tuzağın karanlıkları içinde saklıdır. Bosna ve Hersek için hiç de iyi hazırlanmamış muhtariyet sistemi ilerde buranın alınacağını göstermektedir. Yunanistan'ın durumuna bakılacak olursa, Tesalya ve belki de Makedonya'daki Elen kitlesi büyük istekler peşinde olmasa bile önü alınmayacak bir kaynaşma içindedir. Büyük düşmanın zaferini küçük düşmanların başarıları izliyor. Sırp'lar Niş'i Karadağlılar Antivari ve Dulsung'u ele geçirdiler"³⁹.

Harbin aleyhtarlığını yapan kesim ise daha evvel Kırım harbine katılmış olan güruhtur. Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Nadir Paşa ve Ahmet Muhtar Paşa gibi savaş tecrübesine vakıf şahıslar, Ruslarla yapılacak herhangi bir muharebeden kaçınılması gerektiğini savunuyorlardı⁴⁰. Ancak Hem Serasker Redif Paşa hem de Abdülkerim Nadir Paşa Tuna bölgesinin kolayca kaybedilmesinin ardından görevlerinden alınmışlardı⁴¹.

Harbin ekonomik olarak yetersizliği sorgulandığında ise Tahvilat Borsa Komiseri Abidin Bey "Nakdimiz yoksa da elhamdülillah şu kadar milyonluk kaimemiz vardır. İcap ederse o kâğıt parayı daha çok basarız"⁴², sözü ile güvence veriyordu. Bir adet Osmanlı lirasının bedeli üç yüzlük kaime olarak belirlenmişti⁴³. Miktar ne olursa olsun basılan kaimeler ekonomik olarak fayda vermemiş ve savaş sonrası 1879 yılında

³⁹ Yuluğ Tekin Kurat, "Ayastefonos Buhranı ile İlgili Vesikalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.6, Ankara, 1966 s.471

⁴⁰ M. Cellaeddin Paşa, *a.e.*, s.264.

⁴¹ Metin Hülâgü, Gazi Osman Nuri Paşa, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, İstanbul, 1992, s.69.

⁴² Mehmet Arif, *Başımıza Gelenler*, c.1, Tercüman Yayınevi, Yay. Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul, 1976, s.80.

⁴³ Ceride-i Havadis, nr:3845, 29 L 1295/26 Ekim 1878.

kaimeler toplanıp imha edilmiştir⁴⁴. Savaş sonrasında Anadolu cephesinde iaşe ve lojistik yetersizlikleri gündeme getirecek vakalar görülmüştür. Rusya'ya karşı yapılacak mücadelede, orduları besleyecek erzakların Rus güçlerine satışı ve bölgedeki başıbozuk askerlerin kontrolsüzlüğü ile devlet silahlarının da satıldığını görüyoruz. Oysa ekonomi, askeriyei besleyen en önemli kaynaktır. Çünkü savaş çıktığında devleti, milleti ve askeri ayakta tutacak kaynak ekonomidir.

Rus ordusunun hızla Edirne'ye ilerlediği sırada savaşın merkezden telgraf aracılığıyla yönlendirilmesi, idari anlamda ordu komutanlarına sıkıntılar yaşatmıştır. Örneğin Süleyman Paşa'nın, Rus ordusuna dair aldığı bilgileri merkeze bildirmesi ve cevap alması günler alabiliyordu. Verilen emir kendisine ulaştığında var olan muharebenin gidişatı daha farklı bir hâl almıştı⁴⁵. Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte, 93 Harbi'nde ordu merkezleri, komutanlar ve cephelerdeki durum, telgraf aracılığıyla öğrenilmiş ve yönlendirilmiştir. Bu durum savaş sonrasında eleştirilen bir mahiyete sahiptir. Zira savaşın yönlendirilmesi, bölgedeki komutanlardan ziyade İstanbul merkezli olarak savaş ortamının görülmeden verilen emirlerin yanlış değerlendirmesine yol açtığı kanısı yaygındır⁴⁶.

Komutanların sevk ve idare bilgisi yeterli değildi yönündeki kimi söylemler vardır. Savaşın gidişatından bîhaber olan Abdülkerim Nadir Paşa, Romanya'nın savaşa girmesinden çekindiği için Seret Köprüsünün yıkılmasına izin vermemiştir. Ancak o sırada Romanya 100 bin kişilik ordusu ile Rusya'nın yanında yer almıştır⁴⁷.

Redif Paşa savaş sırasında Rusların Anadolu'da ilerlemesi durumunda askerin geri çekilmesi yönündeki tedbir maksatlı tavrı, bölgedeki komutanlara bu emri verirken sebep olarak bölgedeki mühimmat eksikliği ve asker yetersizliği olduğunu ifade etmiştir⁴⁸. Ancak Redif Paşa'nın bölgede bulunmaması ve telgraf ile cephe arasındaki iletişimde zaman meselesi bu durumun daha vahim olacağının da bir

⁴⁴ Seyfullah Arpacı, "II. Abdülhamit Dönemi Bibliyografyası", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Kayseri, 2003, s.87.

⁴⁵ Naime Yıldırım, "Süleyman Hüsnü Paşa'nın Hayatı, Eserleri ve Umdetü'l Hakayık Adlı Eseri'nin 2.Cildinin Değerlendirmesi ve Transkripsiyonu" **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Diyarbakır, 2019, s.25.

⁴⁶ M. Celaleddin Paşa, **a.e.**, s.436.

⁴⁷ M. Celaleddin Paşa, **a.e.**, s.297-298.

⁴⁸ M. Celaleddin Paşa, **a.e.**, s.226.

habercisidir. Hatta Ardahan'ın Rusların eline geçmesinden sonra büyük söylentiler çıkmıştı ve Mebûsan Meclisini basmak için Ayasofya Meydanında toplanan halkın bir süre “vatan millet mahvoluyor” şeklinde propagandalar yapıyordu. Halk, “Serasker Redif Paşa ve Tophane Müşiri Damat Mahmud Paşa'nın azledilip, cezalandırılmalarını istiyoruz”⁴⁹ diye bağrıışmaların olduğu vakidir.

Savaş dolayısıyla 1876'da Serasker Redif Paşa, Rüşdü Paşa, Mâbeyn-i Hümayun Feriki Said Paşa, Halim Paşa, Namık Paşa, Erkân-ı Harb Reisi Ferik Mahmud Paşa ve Ferik Ali Nizami Paşa'dan müteşekkil Meclis-i Umûr-ı Harbiye kurulmuştur⁵⁰.

1877'de savaşın yönetimini elinde bulunduran Meclis-i Askeriye ve Komisyon-ı Askeriye mevcuttu. Ancak oluşturulan birimler meşguliyetlerinden dolayı ihtiyaca yanıt verememiştir. Erkân-ı Harbiye Reisi Mahmud Paşa, Erkân-ı Harbiye ümerasından Ali Nizami ve Rüşdü Paşalar, Mirliya Osman Paşa ve Kaymakam Hüseyin Bey'den oluşturulmuş bir Heyet-i Müşâvere-i Askeriye'nin teşkili söz konusu olmuşsa da yapılan yazışmalarda oluşturulan meclislerin yeterli gelmediği ifade edilmiştir⁵¹. Aslında Osmanlılar savaş için gerekli olan seferberlik planlamasını ihtiyaç oluştuğça eklemeler yaparak oluşturmuştur. Bu gibi planlama eksiklikleri ve cephelere müdahalede gecikmeler, Osmanlı ordusunun her an savaşa hazır bir ordu olmaktan uzak olduğunu gösterir. Hatta savaş yönetiminin telgraf ile yapılması, merkezden yapılan atamalar ve kararlar bu sebeplerden dolayı eleştirilmektedir⁵².

Osmanlı-Rus Savaşı başladığında yürürlükte bulunan Asâkir-i Mülkiye Nizamnâmesi incelendiğinde muvazzaf, redif ve müstahfız düzenlemesi ile 3 kademeli askerlik bulunmaktaydı. Belli bir harp nizamı hazırlanmıştı⁵³. Ancak lojistik, ikmâl ve savaş planı konusunda yetersizdi⁵⁴. Araştırmacılara göre Osmanlı savaş planlaması, ikmâli ve lojistiği ile ilgili ilk seferberlik planı, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'de kullanılmıştır⁵⁵. Bir nevi 93 Harbi'nde yapılan hatalar telafi edilerek eksikliklerin

⁴⁹ Mahmud Celaleddin Paşa, **a.e.**, s.339-340.

⁵⁰ BOA, İrâde Dâhiliye (İ.DH.), nr:748/61133.

⁵¹ BOA, İ.DH., nr:759/61926.

⁵² Erinç, “a.t.”, s.73-74.

⁵³ Kara, **a.e.**, s.400.

⁵⁴ BOA, Yıldız Perakende Askerî Mâruzat (Y.PRK. ASK.), nr:01/.47.

⁵⁵ Yıldız, “a.g.m”, s.54.

giderilmesi söz konusu olacaktır. Bu bakımdan Harbiye Nezâreti'nin kurulması devletin kendinde gördüğü eksiklikleri tamamlaması, yanlışları düzeltmesi ve bunu savaş sonrasında dış kaynaklardan alınarak yapılması açısından mühimdir.

Savaş sonrası başlayan yargılamalar, Harbiye Nezâreti'nin içerisinde oluşturulan Muhakemat dairesinde temyiz düzenlemesi ile gerçekleştirilmiştir. Ancak bu süreç oldukça yavaş ilerlemiştir. 1880 yılına gelindiğinde ise komisyonlar her ne kadar nizamnâmelerle dairelerin görevlerini belirlemişse de nasıl uygulanacağı bilinmediği için sıkıntılar yaşanmıştır. Muhakemat dairesi, Divân-ı harpten çıkan temyiz evraklarının işlenmesi görevini yerine getiremediği için savaş sonrası bazı askeri atamalar konusunda sıkıntılar yaşanmış ve bu yönde aksamaların giderilmesi amaçlı Padişah'a direkt olarak havâle edilerek temyiz işlerinin hızlanması amaçlanmıştır⁵⁶.

Savaş sonrası Divân-ı Harb'te hem ıslah komisyonlarda görev alan hem de askeriye'nin ıslahında etkin olan Ali Nizami Paşa'nın, komutanları yargılamak üzere hazırladığı iddianameler mevcuttur. Buna göre Rusya ile daha evvel yaşanan askeri mücadelelerdeki teçhizat ve asker sayısı 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde bulunandan daha azdır. Dolayısıyla Balkan bölgesinde yaşanan askeri zayıfların sebebi bölge komutanlarının sorumluluklarını yerine getirmemesi yüzündendir⁵⁷.

Osmanlı Devleti'nin 1877'de İdâre-i Örfi kararnamesi ile sıkıyönetim ilan etmesi idarî, askerî ve örfî kısıtlamaları beraberinde getirmişti⁵⁸. Savaş esnasında yapılacak icraat ve ihtiyaçları karşılamak amacıyla Divân-ı Harb kurulması kararı alınmıştır⁵⁹. Ancak Divân-ı Harpte yapılacak muhakemelerde kullanılması için gerekli olan kanunnâmenin yokluğu sebebiyle gerek Avrupa Devletleri'nin takip ettiği usûl, gerekse lazım olanlara dair bir kanunnâme hazırlanması için bir komisyonun Bâb-ı Âli tarafından kurularak Dâr-ı Şûra-yı Askeriye-i Harbiye dairesine gönderilmesine karar verilmişti⁶⁰. Bunda bir nevi sıkıyönetimin ilanı söz konusu olmuştur. Savaş esnasında

⁵⁶ BOA, Y. PRK. KOM., nr:02/68.

⁵⁷ Mustafa Öztürk, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Belgeleri: Abdi Paşa'nın Muhakemesi", **TTK Belgeler Dergisi**, Ankara, 2003, s.121.

⁵⁸ Zekeriya Türkmen, "Divân-I Harp", **DİA**, C.1-ek, İstanbul, 2010, s.337-340.

⁵⁹ BOA, Şûra-yı Devlet (ŞD.), nr:611/23.

⁶⁰ BOA, Yıldız Arşivi Resmi Marûzat (Y.A.RES.), nr:02/10.

her türlü suça karışanlar, idare ve yönetime aykırı tavır sergileyenler ve savaş suçlularının ve savaşa sebep olanların yargılanması amaçlanmıştır⁶¹.

Savaşın kaybedilmesinde suçlu gösterilen Süleyman Paşa'nın, hayat hikâyesini yazdığı eseri "Umdetü'l-Hakayık"ta, yöneltile eleştirilere karşılık ordu ya da sisteme değil de bizatihi şahıslara cevap niteliğinde sözleri dikkat çekicidir. Üstelik kendisi savaşta savunma görevini başarıyla yürütmüş olacak ki "Şıpkı Kahramanı"⁶² olarak anılırken savaş sonrasında ise Balkan, Tuna ve Rumeli orduları kumandanı olarak kaybın müsebbibi olarak yargılanmıştır⁶³. Bu yargılamalara karşın Paşa, Girit, Sırbistan ve Karadağ savaşlarını mağlubiyetle neticelendiren Tuna Umûm Komutanı Mehmet Ali Paşa'nın askeri olarak başarısızlığını vurgulamıştır. Üstelik Ahmet Saib'e göre aldığı kararlarda müdahaleye aman vermeyen, duruma bakmaksızın salt Saray'dan gelen emirler doğrultusunda hareket eden ve Osmanlı ordusunun kuvvet bakımından en iyi görülen üç ordusunu elinde barındıran Mehmet Ali Paşa, Süleyman Paşa ile olan ilişkisinde kendisine övgü ile yaklaşırken diğer taraftan Süleyman Paşa'yı Saray'a şikâyetle varan tavırlar sergilemiştir⁶⁴. Ahmet Saib, Rusların İstanbul'a yürüdüğü bir durumda Hükümet'te "Süleyman Paşa, Rusların Edirne üzerine yürümesine karşı Umûm Kumandanlığından çıkarılması durumunda alacağı mevziyi almayacağını İstanbul'a bildireceği" gibi entrikaların varlığından söz etmektedir⁶⁵. Savaş sonrası Süleyman Paşa hükümeti kışkırtma aleyhinde açılan davalar başta olmak üzere askeri alandaki faaliyetleriyle yargılanarak askerlikten men edilmiştir⁶⁶.

Merkez, Süleyman Paşa'yı daha önce Sultan Abdülaziz'in hallinde yer aldığı kuşkusundan ötürü savaş öncesi onu Bosna Hersek Kumandanı olarak taşraya sürmüştü. Harp esnasında Balkanlar güney ordusu komutanı iken saldırı yerine savunma yapmasını bekleyen Sultan II. Abdülhamid, ondan Rusları Balkanlardan atmak için elden çıkan geçitleri geri almasını ve hatta bölgeden Rusları çıkarmasını istiyordu. Ancak sadece Eski ve Yeni Zağra'da yapılan plan başarılı oldu. Diğer

⁶¹ BOA, ŞD, 611/23. Ayrıca belgeden anlaşılacağı üzere tavzih işlemini de öngörülmüştür.

⁶² Erinç, "a.t.", s.41.

⁶³ BOA, Y. E.E. d., nr:999, s.3- 161.

⁶⁴ Erinç, "a.t.", s.58.

⁶⁵ Erinç, "a.t.", s.64.

⁶⁶ Kemal Beydilli, "Süleyman Hüsnü Paşa", **DİA**, C.38, 2010, İstanbul, s.38-39.

bölgeler Rusların eline geçti. Kendisi bu durumun Osman Paşa ve Mehmet Ali Paşa ile aralarında çıkan uyuşmazlıklar sebebiyle olduğunu bildirmiştir⁶⁷. Osman Paşa Plevne savunmasında iken İstanbul'daki askerî müşavere heyetinin kararları Harbiye'nin kararlarına müdahale ediyordu. İngilizlerin araya girerek kış mevsiminden dolayı ateşkes yapılması yönünde fikirler düşünülüyordu. Bundan dolayı görevine son verilerek yerine Şakir Paşa gelmiştir. Savaşın bundan sonraki kısmında Süleyman Paşa Edirne'de bir savunma hattı oluşturulmasını, donanmanın daha etkin hale getirilmesini teklif ettiyse de kabul görmemiş hatta İstanbul'a gelişi ve Ruslara karşı Edirne'den savunma fikri kimilerince askerî darbe girişimi yapacağı ileri sürülmüştür. Kendisi Edirne'ye doğru ilerleyen Rus birliklerini Şıpka'da durdurmuştur. Ancak savaş sonrası Divân-ı Harb'te yargılanarak Taş Kışla'da hapsedilmiş ve idam cezası verilmişken cezası sürgüne çevrilmiştir⁶⁸.

Mahmud Celaleddin Paşa henüz harp ortada yok iken Padişah'ı ve devlet adamlarını olumsuz yönde etkileyerek savaş taraftarlığı yapmasıyla suçlanmış, yargılamasında ise “fesat cemiyeti kurmakla” itham edilmiştir⁶⁹.

Anadolu Divân-ı Harb mahkemeleri doğu cephesinde Van Fırkası komutanı Ferik Ahmet Paşa'yı, Bayezid'i istila eden Ruslara karşı savunma görevini yapmadığı iddiasıyla yargılamıştı⁷⁰. Bölgedeki diğer komutanlar görevleri yerine getirmeyip Kars kalesinin düşmesine sebep oldukları ve savaş planlarını uygulamadıkları gerekçesiyle dolayı yargılanarak hapsedilmiştir⁷¹.

Yargılamaların odağındaki bir diğer kişi Abdülkerim Nadir Paşa'dır. Kendisine eleştiriler yönelten Ali Nizami Paşa'nın iddia ettiklerinin tam tersini ispat etmiştir. Üstelik ilerleyen yaşına rağmen savaşın çıkmasına sebep olmuş gibi gösterilip yargılanmasını teessüfle karşılayarak savaş esnasında yapılan hataları ortaya koymuştur. Öncelikli olarak Balkanlara tayin edilirken Ahmet Eyüp Paşa ile bölgeye

⁶⁷ M. Cellaeddin Paşa, **a.e.**, s.431.

⁶⁸ Birsan Karaman, “Umdetü'l-Hakayık Birinci Cilt Transkripsyon”, **Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Aydın, 2015, s. 75-77.

⁶⁹ BOA, Y.EE. d., nr:995, s. 1-57.

⁷⁰ BOA, Y.EE. d., nr:994, s. 3-154.

⁷¹ Asya Setinay Karagül, “Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rus Ordusunun Kars'ı Ele Geçirme Süreci”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2020, s.106

gittiğinde donanma ile destek verecek olan Hüseyin Paşa'nın bölgeden çekilmesi ve onun yerine tayin edilen Arif Paşa, Potbaşı'na kumandan olan Dilaver Paşa için bir atamanın olmadığını ve askerlere onun emirlerinin geçersiz sayıldığı gibi sözler sarf etmiştir. Ancak bu atamalar sırasında Ruslar Balkanlara girmiştir. Sonuç olarak ordular burada sürekli yapılan atamaların değişmesinden dolayı başsız kalmıştır.

Diğer taraftan önceki muharebelerde olduğu gibi Balkanlar'da Rusların saldırdığı alanlarda demiryolu yoktu ve saldırdığı istihkâm mevkiiler sınırlıydı. Müstahkem mevkiiler düşünüldüğünde Balkanlara hâkim olmadığı gibi sınır savunmaları için yeterli asker de bulunmamaktaydı. 170 taburun bulunduğu alan hakkında daha önce Viyana Sefiri Aleko Paşa da Varna'da dağınık halde bulunan askerler hakkında bilgi vermişti. Bu durum Abdi Paşa'nın sözlerini doğrular durumdadır. Üstelik ifadesine göre Rus asker sayısı, Romanya askerinin de katılmasıyla daha önceki asker sayısının üstüne çıkıyordu ki 300 bin kişilik Rus ordusuna destek için 100 bin kişi katılmıştı⁷².

Netice itibari ile merkezin yaptığı atamaların değişiklik göstermesi, mevkiilerin idaresi ve Rusların saldırdığı bölgelerde konuşlanılmamış olması, paşalar arasındaki şahsi sorunlar Divân-ı Harb yargılamalarının ana konusu olmuştur.

Savaş sonrası yapılan tartışmalarda kimi devlet adamları kaybın sebebi olarak ekonomiyi, kimi askerî yetersizliği, kimi ise kişi temelli sebepler göstererek mağlubiyeti açıklıyorlardı. Ulema sınıfının bu konuya bakışı ise “din” mevzusunda olmuştur. Sultan II. Abdülhamid'e yazıldığı anlaşılan metinde dine karşı gösterilen lakayt tavırlar mağlubiyetin asıl sebebi olarak gösterilmiştir⁷³.

Bu durumda genel bir kanı ile denilebilir ki Osmanlı Devleti 93 Harbi'ni paşalar arasındaki iç çekişmeler, kişilere olan sadakat duygusundaki zedelenmeler, telgraf yoluyla bölgeye yapılan atamalar ve merkezden yapılan yönlendirmeler ile savaş organizasyonundaki eksik bilgi dolayısıyla kaybetmiştir. Nitekim Osmanlı ile Rus ordusunun arasındaki asker sayısı ve teknik ve taktik olarak farklar harbin sonucunu oluşturan en önemli etkenlerden biri olmuştur. Kısa süreli mücadelenin yaşandığı Sırp

⁷² A. Cevdet Paşa, a.e., s. 179; M. Öztürk, “a.g.m.”, s.120-123.

⁷³ BOA, Y.E.E., nr:78/81.

isyanının bastırılmasında başarılı olan Osmanlı ordusu, topyekûn harpte eğitimli zabitanın olmayışı yüzünden başarısız görülmüştür⁷⁴. Savaş deneyimi, ordunun eksikliklerini açığa çıkarmış ve yapılacak ıslahata yön vermiştir. Bir sonraki savaşa kadar devam edecek askeri ıslahatların ilki Harbiye Nezaretini oluşturmaktı. Yapılan ıslahatların ilk tecrübesi olan 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı özellikle lojistik ve ikmâl konusunda topyekûn harpteki gelişimin en önemli göstergesiydi.

Bir diğer mevzu Ruslar bölgelerde ilerlerken ani şekilde baskınlar yapmıştır. Bu taarruz şekli onların başarıya götüren bir etken olmuştur. Osmanlılar keşif için gerekli topçu hamlelerini yerine getirememiştir. Bu anlamda ordunun taktik olarak eksiklikleri de gözlenebilir⁷⁵.

Savaş sonrası tartışmalara bakarsak, Osmanlı Devleti'nin bunca imkânsızlık içerisinde ısrarla savaş kararı alması -her ne kadar 1812 anlaşması için söylenmiş olsa da- şu şekilde özetlenebilir: “Türkler askerî zayıflıklarına rağmen topraklarından feragat etmeleri söz konusu olduğunda gelenek olarak inatçılıklarını gösterdiler”⁷⁶. Zira askerî ve ekonomik yetersizliklere ve siyasi karışıklığın yaşandığı bir ortamda “savaş kararı” almayı açıklamak realist bir ortamda tabiri caizse ateşe körüklemek gibidir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti 19. yüzyıl’ da yaşadığı kaht-ı ricâli yani yetişmiş devlet adamı eksikliğini 93 Harbi’nin kaybıyla bir kez daha görmekteydi⁷⁷.

⁷⁴ Gazi Ahmet Muhtar Paşa, **Sergüzeşt-i Hayatının Cild-i Sânisî**, Tran: Yücel Demirel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s.30-31.

⁷⁵ Karagül, “a.t.”, s.106.

⁷⁶ Anderson, “The Eastern Question 1774-1923”, **The Study International Relation**, New York, 1996, s.45.

⁷⁷ Bu durum adeta Thucydides Peleponnessos savaşı için söylediği, Atina ve Sparta arasında yaşanan güç mücadelesinde korku ve kibir duyguları ön plana çıktığı sözünü akıllara getirmektedir. Zira Thucydides'in aktardıklarına göre Atina'nın yükselen güç duygusu Spartalılar arasında korku uyandırmıştı. Bu durum savaşın seyrini değiştirmiştir. Rehavete kapılan Atinalılar, zafer kazanacakları inancıyla girdikleri savaştan kaybederek çıkmıştır. Osmanlıların durumu da esasen bu örnekteki benzemektedir. Sırp isyanını bastıran Osmanlılar, Ruslara karşı galibiyet kazanacakları düşüncesinde askeri koşullara analiz etmeksizin, savaşa girme düşüncesindedir. Bu rehavete karşılık Rusya, Sırpılara karşı Osmanlı Devleti'nin bastırdığı isyanda askeri başarıyı tehdit olarak algılamış ve Osmanlıların Rusların bölgedeki elde etmeye çabaladıkları nüfuzunu kırma girişimini engellemek amaçlı savaşmak istemiştir. Açıkçası Ruslar Osmanlıların bölgeyi kontrol altına almasından ve galip durumunda olmasından çekinmiştir. Bu ise benzer sonuçları doğurmuştur. Bknz: Thucydides, **Peleponnessos Savaşları**, çev.: Furkan Akdemir, Belge Yayınları, 1. Baskı, 2000.

Savaş sonrası tartışmaların bir boyutunu savaşın kaybedilme sebebi oluştururken diğer boyutunu ise yeniden yapılanmanın nasıl gerçekleşeceği tartışmaları oluşturmaktadır. Üstelik Meclis-i Vükelâ'nın yayınladığı kararlardan anlaşıldığına göre bu yapılanmanın boyutu devletin hemen hemen tüm kurumlarını kapsamakla birlikte bürokrasinin ön plana çıktığını görmekteyiz. Ordunun yeniden yapılanmasında Avrupa'nın kıstas alındığı bir mahiyete sahipti⁷⁸. Burada Osmanlı'nın dıştan yardım almaksızın kendi iç dinamiği ile ıslahat yapabileceğini, dıştan gelecek olan askerî doktrin ve heyetlerin Osmanlı kültürüne uzak olmasından kaynaklanan bir uyumsuzluk yaşanacağını ileri sunan bir grup mevcuttu. Askerî anlamda yeniden yapılanmanın dıştan etkileşimle reforme edilebileceğini, askerî doktrin, teknik ve teknolojisinin ihracı ile mümkün olacağını savunan ikinci bir grubun varlığından söz etmek de mümkündür⁷⁹.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası yapılacak ıslahatlar, savaş sırasında ortaya çıkan sorunların aşılmasına yönelik olarak gerçekleştirilecektir. Bu sorunların tespiti ve çözümü için dönemin askerî kanadı, yazdıkları lâyiha ile ordunun eksiklerini belirlediler. Yazılan lâyiha'nın icrası içinse komisyonlar görevlendirilmiştir.

1.1.2 Dolaylı Etken: 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı Sonrasındaki Osmanlı Ordusunun Yapılanmasında Berlin Antlaşmasının Etkisi

1877-1878 savaşı, Yeşilköy'de imzalanan Ayestefonos Antlaşması ile sona erdi. Avrupa'nın müdahalesiyle yeniden düzenlenerek oluşturulan Berlin Antlaşması ile barış sağlandı. Berlin antlaşması, Avrupa Devletlerinin çıkarlarına hizmet edecek şekilde Ayastefanos antlaşmasına yapılan müdahaleyle güncellenmiş bir forma sahipti.

⁷⁸ BOA, Y. PRK. MYD., nr:01/62.

⁷⁹ Modernleşme kavramı; iç dinamiklerle gerçekleşen ve erken modernleşmiş toplumların etkisiyle gerçekleşen şeklinde ikiye ayrılır. Bknz: Levent Evren, "Türk Kara Ordusunda Kurmay Subay Yetiştirme Çabası" **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2018, s.53; Osmanlı Devleti Almanya ile yazışmalar yaparak uzman talebinde bulunmuştur. Ancak Harbiye Nezâreti kurumunu kendi iç dinamikleriyle ıslah etmiştir. 1883'te başlayan Alman etkisi var olan yapının üzerine eklemeler yapmıştır. Harbiye Nezâreti süreci sonrası "iki modelin karışımı olan eş güdümlü model kullanılmaya başlanmıştır.

Avrupa, Balkanları rahatlıkla kontrol edebilen bir Rusya'nın varlığını istememekteydi. Rusya ise galibiyetinin ona sağladığı avantajları Avrupa Devletlerinin müdahalesi sonucu kaybetmekten çekinmekteydi⁸⁰. Berlin Antlaşması her ne kadar Osmanlı ordusunun askeri yapılanmasına ve teşkilatına müdahale etmese de anlaşma gereği otonom teşkilatın kurulduğu bölgeler ve elden çıkan topraklarda askerin azaltılması veya bölgeden çıkartılması yönünde hükümler içeriyordu.

Savaştan çıkmış bir ordunun, harp sonrasında ekonomik, siyasi, kültürel ve tabii olarak askeri ihtiyacına binaen belli birtakım düzenlemeler yapması kaçınılmazdır. Zira ordunun, mağlup olmuş ise geri çekilmesi, galip gelmiş ise bölgeye yerleşecek askeri planlamasının yanı sıra savaş öncesi duruma dönüş için yapılanması gerekecektir. Ayrıca her ordunun kendince eksikleri de mevcuttur. Osmanlı Devleti hem Berlin Antlaşması⁸¹ maddeleri uyarınca Balkan coğrafyasındaki asker sayısında bir tensikat düzenlemesi yapmış hem de askerî eksikliklerden ötürü yeni arayışlarla komisyonlar kurarak ıslahata girişmişti⁸². Osmanlı ordusu askerî gücünün yüzde 50'sini bu bölgeyi savunmaya ayırmıştı⁸³.

Berlin anlaşmasının 11. ve 52. maddelerinde Balkanlardaki Tuna boyu kale ve istihkamların yıkılma kararı alınır⁸⁴. Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin, ordusunu yeniden teşkil ederken Balkan coğrafyasından askerî anlamda çekildiği ve kimi bölgelerde milis güçlerle hâkimiyet sağladığı gözlemlenir. Zira Bulgaristan'ın milli ordu kurmasıyla Osmanlı askeri, bulunduğu bölgelerden çekilirken Şarkî Rumeli Vilayeti'nde, "Rumeli-i Şarkî'de intizam dâhili mahalli milis askeri tarafından müzâhirat olunur bir yolu candarma marifeti ile muhafaza olacaktır."⁸⁵ ifadesinden anlaşılacağı üzere iç güvenliği sağlayan bir kuvvetin mevcudiyeti söz konusudur. İç güvenliğin henüz oluşmamış bir kuvvetle sağlanamayacağı aşîkârdır. Osmanlı

⁸⁰ Eylem Tekemen, "Berlin Kongresi ve Osmanlı Devleti (1878)", **Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bolu**, 2006, s.56-60.

⁸¹ Berlin Antlaşması'nın 1. Maddesinde Bulgaristan'ın hükümeti ve milli ordusu olacağı yazılıdır. Bkz: **Berlin Muâhedenamesi**, Selanik, 1324, s.3.

⁸² BOA, Yaveran ve Maiyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dâiresi (Y.PRK. MYD), nr:01/13.

⁸³ Merwin Albert Griffiths, "Reorganization of the Ottoman Army Under Abdülhamit II, 1880-1897" **University of California Ph. D.**, Los Angeles, 1966, s. 36.

⁸⁴ Mahir Aydın, "Kaleler", **Osmanlı Askeri Tarihi**, ed.: Gültekin Yıldız, İstanbul, Timaş, 2017, s.45-46.

⁸⁵ **Berlin Muâhedenamesi**, 15. Madde, s.15

Devleti'ne bölgeden çekilmesi için verilen süre 9 ay olup bu süre ve sonrasında bölgeye hâkim olacak bir gücün var olmayacağı düşünüldüğünde çatışmalara açık, güvenlikten uzak ve bir nevi kendi haline bırakılmış olması söz konusudur.

Berlin Antlaşması'nda Bosna-Hersek bölgesine Avusturya askerlerinin yerleştirilmesi düşünüldü. Ancak bu durumun, Osmanlı'nın egemenlik haklarına zeval getirdiği gerekçesiyle geçici olmasına karar verildi⁸⁶. Askeri bir ikametın sağlanması, Osmanlı Devleti açısından sınır güvenliği açığı sorununu beraberinde getirdi. Sırbistan topraklarında ise bölgenin 15 gün içerisinde boşaltılması istenmektedir⁸⁷. Sınır hatları için düşünülen "Hududun muhafazasında başıbozuk ve Çerkez gibi gayri muntazam asker istihdam etmemeyi taahhüt eder." ifadesi esasında Balkan coğrafyasını iç ve dış tehditlere karşı açık hale getirmektedir. Zira kaotik durumdaki bölgede askerin mevcudiyeti, henüz istihdam sağlanamadığı için bölgenin başıbozuklara bırakılması gibi muhtemel bir çatışma ortamını oluşturmaktadır. Daha sonraları bölgede yer alan Müslüman kesimin silahlandığı ve ayrılıkçı çetelerle mücadele ettiği de tarihi olarak genel geçer bir bilgidir. Balkan coğrafyasından Osmanlı askerinin çekilmesi çeşitli çetelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır⁸⁸.

Osmanlı Devleti esasen 1792'deki Osmanlı-Rus Savaşı sonrası için Ruslara karşı Balkan coğrafyasında planlı bir şekilde taktik olarak savunma refleksi gösterememiştir. Zira savaş için uygulanacak düzenli seferberlik planı oluşturmakta geç kalmıştır. Bölgede sadece coğrafi unsurlardan faydalanarak savunma yapmayı planlamıştı⁸⁹. Ancak 93 Harbi sonrası Balkanların özerk yapılara bölünmesi, bölgeyi hem dıştan gelecek müdahalelere hem de kendi içerisindeki yerel idareler arasında çatışmalar meydana getirecek sorunlara açık hale getirmişti⁹⁰. Bu durum milis güçlerin bölgede hâkimiyetini güçlendirmiştir. Ordunun teşkilinde Balkan coğrafyası için Osmanlı Devleti gerektiğinde müdahale edebilir denilse de burada müdahaleden çok

⁸⁶ Berlin Muâhedenamesi, 25. Madde, s. 413.

⁸⁷ Berlin Muâhedenamesi, 22. Madde, s. 16.

⁸⁸ Deniz Ülke Arıboğan, **Terör**, (İnkılâp yay.), İstanbul, 2019 s.25; Bölgede savaş sonrası çıkan çatışmalar için bkz: M. Ertuğrul Düzdağ, **Zağra Müftüsünün Hatıraları**, İstanbul, 2012, s.184.

⁸⁹ G. Yıldız, "a.g.m", s.52.

⁹⁰ Bu durumun örneği Sırp Lider Milan'ın Bulgaristan coğrafyasına saldırıdır. Bknz: Barbara Jelvich, **Balkan Tarihi 2**, çev: İhsan Durdu- Gülçin Tunalı- Haşim Koç, 3.baskı, İstanbul, 2013, s.401.

mücadele kavramı güç kazanmaktadır. Zira devlet yerel halk ve özerk yapılar arasında bölgede yaşanacak mücadelelerde bir nevi polis görevi üstlenir. Askerlerin çekilmesi ve Osmanlı Devleti'nin savaş sonrası ordudaki asker sayısında yapacağı değişiklik, emniyet yönünden yetersizliklerin sebebi olmuştur.

Osmanlı Devleti ise hem Berlin Antlaşması gereğince asker sayısını Balkanlarda azaltmak hem de savaş sonrasındaki asker mevcudiyetinde düzenleme yapmak amaçlı Tensikat-ı Askerî Komisyonu'nu görevlendirmiştir. 1878'de alınan kararlar üzerine icraata başlayan komisyon, "Hazine-i Celilenin muzayakasından dolayı Asâkir-i Şahâne-i Umûmiyenin adedi mümkün mertebe tenzil olunmuş" açıklamasını başta vererek ekonomik yetersizliği sebep göstermiş ve 1879'da Osmanlı muvazzaf asker sayısını Maliye Komisyonu görüşmeleri sonucunda 100 bin kişi olarak belirlemişti⁹¹.

Anlaşma maddeleri kadar etkili olan bir diğer unsur da Bismark'ın Berlin Konferansı esnasında Türk heyetine karşı umursamaz tavırları olmuştur. Konferansta, Avrupa Devletlerince uygun bulunmayan Ayastefanos Antlaşması'nın maddelerinin baştan gözden geçirileceğinin bildirilmesi ve toplantı amacının Osmanlı'ya yardım etmek olmadığının söylenmesi⁹², Osmanlı askeriyesi içerisinde özellikle Gazi Osman Paşa'nın, dıştan uzman yardımı almadan ıslahatın gerçekleştirilmesini istemesine sebep olmuştu⁹³. Diğer taraftan Stratford Canning'in Berlin Antlaşması'ndan 30 yıl evvel söylediği ve öğrencisi H. Layard tarafından uygulanan "Osmanlı'da ıslahatların gerçekleştirilmesi hükümet üzerine sürekli olarak baskı uygulamakla mümkün olacağını" söylemi, Berlin Antlaşması'nın hükümlerinin uygulamaya konulması konusunda Avrupa Devletleri'nin Bâb-ı Âli'ye yönelik ısrarcı baskılarıyla zuhur ediyordu⁹⁴.

Bunun yanı sıra Berlin Antlaşması sonrası İngiltere'nin Anadolu'da ıslahat yapılması yönünde talepleri olmuştu ve Layard'ın yazdığı rapora göre ise ıslahatın askeri yönü, Avrupa'dan gelen zabitanların yönetiminde bir jandarma birliğinin

⁹¹ BOA, Y.PRK. MYD, nr:01/32.

⁹² Fahri Maden "Büyük Güçlerin Berlin Antlaşmasının Uygulanmasına Yönelik Baskıları" *History Studies*, C.1, 2013, s.270.

⁹³ Bknz: 1.2.2. Bölüm.

⁹⁴ F. Maden "a.g.m.",a.y.

bulunması yönündeydi. Osmanlı Devleti tarafından bu talepler kabul görmüş, hatta askeri eğitim amaçlı yabancı muallimlerin orduda barındırılabilceğı dönemin Hariciye Nazırı Safvet Paşa'nın yazdığı takrirden de anlaşılmaktadır⁹⁵.

Berlin Antlaşması'nın maddeleri, Harbiye Nezâreti'nin askeri olarak hakimiyet sağladığı bölgelerde kısıtlı askeri faaliyet alanı yaratırken, devletin savaş sonrası oluşturacağı ordu için halktan asker alımına olanak tanıyacaktı. Yani antlaşmanın, yerel güçlerin oluşturulmasını beklettiğini ve devletin asker alımında bu güçlerden faydalandığını söyleyebiliriz. Böylelikle iç ve dış güvenliği sağlamak için devlet ve halk arasında başlayacak yeni bir diyalog sürecini oluşturacaktır.

Netice olarak Berlin Antlaşması ile Avrupa devletlerinin Rusya'nın hâkimiyet alanını daraltma çabalarına karşın, Balkan coğrafyasından Osmanlı askerinin çekilmesi güvenlik zafiyeti yaratmıştır. Çünkü bölgedeki halkı hem içten hem de dıştan gelebilecek askeri faaliyetlere karşı açık hale getirmiştir. Osmanlı Devleti, bölgede kimi zaman başıbozuk unsurları kullanarak iç güvenliği sağlarken, kimi zaman da silahlanan halka karşı çatışmaların meydana geldiği alanda kısıtlı oranda jandarma bulundurarak güvenliği sağlama çabasında olmuştur⁹⁶.

1.2 SAVAŞ SONRASI ORDUNUN YAPILANMASINDA ETKİLİ OLAN KİŞİLER

Sultan II. Abdülhamid, iktidarının ilk yıllarına tekabül eden 93 Harbi öncesinde askerî makamlara yaptığı ziyaretlerin birinde, “Serasker Paşa, Paşalar, Beyler ve Efendiler askerlerimize, atalarından geçen yiğitliği ve vatan sevgisini askerlik kurallarına uygun olarak bir kere daha kanıtladıklarından dolayı teşekkür ederim. Komutanlara verdiğimiz değer bütün askerleri kapsadığından benim bu toplulukla yemek yemem sırf askerlerimizi hoşnut etmek içindir. Amacımız daima barış ve iyiliğe yöneliktir. Ama bu maksadı her zaman askerlerimizin düzenli bir şekilde hazır bulunmasında aramak gerekir. Onun için size ve bütün askerlerimize hükümdarınıza

⁹⁵ Pelin İskender, “Mehmet Esad Saffet Paşa (1814-1883)”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Samsun, 1999, s. 153.

⁹⁶ İskender, “a.t.”, a.y.

önemli borcunuz da olan görevinizi korumanızı tavsiye ederim” şeklindeki sözleri askerî reformlar yapılacağıının sinyallerini zaten veriyordu⁹⁷.

Osmanlı askeriyesi, kara gücü Seraskerlik olarak da anılan Harbiye, deniz gücü Bahriye ve 1908’de Harbiye’ye intikal edilecek olan Tophane’den müteşekkildi⁹⁸. Tezin ana konusu ise kara gücünü oluşturan Harbiye Nezâreti’nin kuruluşu ve yapısını kapsamaktadır.

93 Harbi sonrasında ordunun ıslahı konusundaki çalışmalar daha çok kara ordusuna yönelik olmuştur. 1880 yılında resmen askerî kurumların zirvesi olarak ihdas edilen Harbiye Nezâreti Yıldız Sarayı’ndaki ıslahın ilmî boyutuyla ilgilenen Seraskerliğin gözetiminde olan komisyonlar aracılığıyla hem ordu ıslahı için araştırmalar yapmış hem de ıslahın uygulanışıyla ilgilenmiştir.

Askerî tarih yazımının teşkilat, doktrin ve maliye olmak üzere 3 temel inceleme noktası vardır. Burada anlatılan kişiler yazdıkları lâyhalarla ve komisyonlarda yaptıkları görevler aracılığıyla farklı boyutlarda ıslahatı şekillendirmişlerdir. Etki alanı açısından bakıldığında bu kişilerin görevleri ve icraatı incelendiğinde birer yaver⁹⁹ konumunda olup pek çok konuda fikirleri bulunmasının yanı sıra her birinin teşkilat, bürokrasi, maliye ve doktrin olarak eğilim noktası da farklıdır. Yaverlerin, yâver-i ekrem, fahr-i yâver ve yâveran-ı harb olarak tasnif edilişinden, askeriye içerisinde sultana bilgi sağlayan ve yapacağı yeniliklerde yönlendirici kişilerin seçili olduğunu görmekteyiz¹⁰⁰.

Islahatlar için oluşturulan lâyhalar, çeşitli askerî kanat tarafından yazılmıştır. Bu durum ıslahatların yapılışında tek taraflı bakış açısını ortadan kaldırmıştır. Kimi zaman üst makam sahibi paşalar tarafından yazılmış kimi zamansa ordularda bulunan alay komutanlarından da ıslahat konusunda raporlar istenmiştir. Özelde ordu içindeki asker hakkında istenen raporlar, eksiklerin görülmesi amaçlı istenmiştir. Ordu içindeki

⁹⁷ Ahmet Mithat, **Üss-i İnkılap, Sultan II. Abdülhamid Han’ın Cülusundan Birinci Seneye Kadar**, (Haz. Tahir Galip Seratlı), İstanbul, 2004, s. 204.

⁹⁸ Salim Akdüz, “Tophane”, **DİA** C.41, 2012, İstanbul, s. 253-255.

⁹⁹ Yaverlik için bkz: Ali Karaca, “Mabeyn-i Hümayunda Yaverlik Kurumu 1839-1920”, **Türkler**, C. 13, Ankara, 2002, s. 616; 1298 Salnamesi, 36. Defa, İstanbul, 1298/1880-81, s.95.

¹⁰⁰ 1298 Salnamesi, 36. Defa, İstanbul, 1298/1880-81, s. 95-97.

komutanlardan bağılı oldukları ordular hakkında bilgi ve ıslahın hangi yönde olması gerektiğı yönünde raporlar yönlendirici olmuştur. Örneğın, Yedinci ordu komutanı Miralay Mustafa Paşa'dan Yemen ordusunun ıslahı hakkında rapor istenmiştir¹⁰¹.

Tunuslu Hayrettin Paşa kendisine yazılı ve sözlü olarak ıslahatın ne tarzda yapılacağına dair sorulara yazdığı lâyhalarla katkı sağlarken Hüseyin Hüsnü Paşa daha çok bu fikirlerin eyleme geçmesi için malî ve askerî yapıyı hazırlamıştır. Dreyse Paşa bızatihi eksikleri tespit etme yönünde lâyhalar hazırlamıştır. Saffet Paşa ise harici görüşmeler yapmış, ülkenin durumunu buna binaen inceleyerek fikirlerini sunmuştur. Aşağıda anlatılan paşalar, ıslahatın yapılmasına dair yazdıkları raporlarla tarz olarak etkileyen kişilerdir.

1.2.1 Tunuslu Hayrettin Paşa

1878 yılında İstanbul'a davet edilen Tunuslu Hayrettin Paşa, "Akvemü'l-Mesâlik fi Ma'rifet-i Ahval-i Memâlik" isimli lâyiha tarzı eserini Sultan II. Abdülhamid'e sunmuş ve Sadrazamlık makamına yükseltilmiştir¹⁰². Hayrettin Paşa'ya göre devlet, askerîye ve adaletle ileri gidebilirdi. Bunu izah ederken Kanuni devrinden başlayıp, Sultan Abdülhamid'e gelinceye değin bir tarih kitabı yazar gibi Osmanlı'nın geri kalma sebeplerini anlatmıştır¹⁰³.

Dönemin Harbiye Nazırı olan Gazi Osman Paşa'dan farklı olarak, Hayrettin Paşa, Osmanlı'nın savaş sonrası yeniden yapılanmasının iç dinamikleriyle başarıya ulaşamayacağını, ancak dış kaynaktan beslenerek askerî teknolojide gelişmiş İngiltere'nin desteğıyle gerçekleşeceğini savunmuştur¹⁰⁴.

Hayrettin Paşa 1879'da kaleme aldığı ıslahat lâyihasında Osmanlı devlet personelinin liyakati konusuna vurgu yapmış ve adalet ile hakkaniyetin gözetilmediğinden dem vurmıştır. Memur sayısının gereğinden fazla olduğunu ve memurların sadece devlete bağılı personel olmak için göreve geldiğı, ancak liyakat ehli

¹⁰¹ BOA, Y. E.E., nr:72/61.

¹⁰² Atilla Çetin, "Tunuslu Hayrettin Paşa Hayatı Hizmetleri ve Eserleri", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora. Tezi**, İstanbul, 1987, s. 212.

¹⁰³ Mustafa Oğuz, "II. Abdülhamit'e sunulan Lâyhalar", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2007, s.61-65.

¹⁰⁴ Hûlagü, "a.t.", s.199.

olmadığını ileri sürmüştür. Ayrıca devletin genel durumu hakkında ekonomik yetersizliği vurgulayan Hayrettin Paşa, 1878 senesinde 3 ay gibi bir süre İslahat-ı Mâliye komisyonunda görev almış¹⁰⁵ ve memur emeklileri için tekaüdlük maaşlarının ödemesini durdurmayı teklif etmiştir¹⁰⁶.

Devletin bürokratik eksikliklerini de örnekler vererek anlatmıştır. Ona göre Osmanlı Devleti bürokratlarından yeterince faydalanmıyordu. Mesela, Rus İmparatoruna ziyarette bulunan Namık Paşa'nın bu görüşmesinden tesadüf eseri haberdar olmuştur. Aslında bu durumdan hükümetin gerekli mercileri haberdar edilmeliydi. Yani Osmanlı bürokrasisinin merkezileşmiş ve oturmuş bir yapısının bulunmadığından yakınmıştır.

Bu durum ıslahatlar için toplanan komisyonların aldıkları kararları merkeze iletmelerinde de geçerlidir. Mesela Beakr Paşa ile komisyonlarda yapılan görüşmeleri ve Bâb-ı Seraskeri'de yapılacak ıslahatlarla ilgili alınan kararları sorduğunda, bu konulara dair bilgi verilmesinin yasak olduğu cevabını almıştır. Ancak komisyon kararlarının uygulanması için diğer devlet kurumlarının bilgilendirilmesi gerektiği halde bu yanıtı bir geçiştirme olarak değerlendirmiştir. Bu yönüyle hükümet için yapılan atamalarda Sadrazamın fikrinin sorulması, aksi durumda bu gibi olayların yaşandığını, ayrıca iltimas ve adam kayırmacılığının var olduğunu, kendisinin bu gibi durumları desteklemediğinden ötürü Paşaların kendisine karşı zıt bir tutum takındığını ifade etmiştir¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Mehmet Süreyya, **Sicil-i Osman**, Tarih Vakfı, C.III. , Trans. : Seyit Ali Kahraman, İstanbul,1996, s.662.

¹⁰⁶ Hayrettin Paşa'nın bu konudaki fikri: “kısm-ı mansıbdâ bulunanlarıyerlerine gecmek icun ruz u seb kapu kapu gezub dolasarak hicbir ehl-i gayret ve hamiyetin tecviz idemeyeceği vesail ve vesait-i muzırâ ve fasideye tevessul ve tavassut ve nice iftiraat ve tesvilata tesebbus ve hatta bu yolda icabından dahi istiane eylemek emr-i makduhunu irtikab itdikleri gibi mansıb ve memuriyetde bulunanlar dahi ma'zuliyenin su hareketını hiss iderek ve emsali delaletiyle nail-i meram olabileceği endisesine duserek vazife-i memuriyetini husn-i ifaya hasr eylemesi vecaib-i hamiyetden bulunan fikrini kendusunun muhafaza ve memuriyetinin devam ve bekasına sarf ile mazuliyenin salik oldukları tarik-i namustakime ve belki andan daha muzır yollara gitmek ve bununla beraber iclerinden bazıları devam-ı memuriyetinden emin olamadığı cihetle emval-i hazine ve tebaayı irtikaba medd-i eydi curet itmek gibi akl-ı selim ve fikr-i mustakimin razı olamayacağı bir hal-i vahimu'l-akibede bulunmakda oldukları ve bir guruhi dahi arzusuna nail ve memuriyet-i sabıkasını istihsalle netice-i amalane mutevasıl olmak icun gayret ve hamiyet-i vataniye ehline tesebbuh iderek ve kendulerini halka erbab-ı hakkaniyetden gostererek memuriyetlerde bulunanlara itirazatla imrar-ı eyyam ve bu cihetle iktisabı maksad ve devam idegeldikleri anlasılmışdır” şeklindedir. Bknz: Oğuz, “a.t.”, s. 53-55.

¹⁰⁷ Oğuz, “a.t.”, s. 58-61.

1880’de soru-cevap tarzında sunduğu yedi cevaplı lâyihasında iç güvenliği sağlayan jandarma birliklerinin askerî reformu için Avrupa Devletleri’nden hangisinin kanunnâmesinin Osmanlı Devleti’nin durumuna uygun olduğu sorulmuştur. Askerî ve mülki erkândan oluşan bir komisyonun kurulup Avrupa Devletleri’nin jandarma sisteminin incelenerek ihtiyaca cevap veren bir sistemin kurulması gerektiği yönünde fikir beyan etmişti¹⁰⁸.

Kendisi askeriyeyle ilgili ıslahat konusunda modernizasyonun gerçekleşmesinin ancak dıştan gelecek desteklerle sağlanabileceği düşünmüştür¹⁰⁹. Askerî ıslahata dönemin Harbiye Nazırı olan Gazi Osman Paşa’dan farklı fikirlerle yaklaşımlarıyla başlayan ve ordunun modernizasyonu için yapılacak icraatda tezahür eden karşıtlık, Hayrettin Paşa’nın yeni ordu için fikirlerinin Harbiye Nezâreti’nce görmezden gelinmesi durumunu Padişaha bildirerek şikâyetçi olmasıyla sonuçlanmıştır¹¹⁰. Osman Paşa ile Hayrettin Paşa arasındaki askerî alandaki ıslahatların yapılışındaki fikir ayrılıkları, jurnallenmeler ve şikâyetler artmıştı¹¹¹. Başta devlet organizasyonun yanında, askerî teşkilata dair fikirler sunan Hayrettin Paşa, askerî kanadın yanında ulemadan Şeyhülislam Esad Efendi ile de “Mes’uliyet-i Meclis-i Vükelâ Kanunu ile Bâbîâlî’yi güçlendiren yasayı çıkarmasına¹¹² olumlu bakmadığı gerekçesiyle ters düşmüş¹¹³ ve istifa ederek, görevini Temmuz 1879 tarihinde bırakmıştır¹¹⁴.

Devlet adamlarının Hayrettin Paşa’ya bakışı, Osmanlı Devlet yapısını yeterince tanımadığı ve Avrupa Devletleri’nde usûl ve teammüllerin Osmanlı Devlet anlayışıyla bağdaşmadığını bilmediği yönündedir. Cevdet Paşa dahi onu, “Efendimiz bu Arap oğlunu sadrazamlıkta niye tutuyor?”¹¹⁵ şeklindeki yorumlarıyla dışlamıştır.

¹⁰⁸ Selda Kılıç, “Tunuslu Hayrettin Paşa’nın Islahat’a Dair Görüşleri”, **Musa Çadircı’ya Armağan Yazılar**, Ankara, 2012, s.16.

¹⁰⁹ Çetin, “a.t.”, a.y.

¹¹⁰ Hülâgü, “a.t.”, a.y.

¹¹¹ II. Abdülhamit bu jurnallere inanmış olacak ki istifasını kabul etmiştir. Ancak istifa sonrası Hayrettin Paşa’nın ıslahatlara dair fikirlerinden gerekli gördüğü durumlarda beslenmiştir. Bknz: E. Z. Karal, **a.e.**, s. 289.

¹¹² Bu yasanın çıkmasına karşı çıkışın sebebi Sultan Abdülhamid’in Meclisi tekrar toplanmasına yönelik görüşlerinden de kaynaklanıyor olabilir. Bknz: Çetin, “Tunuslu Hayrettin Paşa”, **C. DİA**, 1998, s. 2-3.

¹¹³ Ş. Tufan Buzpınar, “Esad Efendi, Üryânizâde”, **DİA**, C.11 İstanbul, 1995, s.346.

¹¹⁴ Çetin, “a.g.m.”, a.y.

¹¹⁵ Karal, **a.e.**, s. 288.

Mâbeynciler arasındaki iç çekişmelerden de “Arap İmparatorluğu kurma amacıyla” olduğuna dair sözlerle nasibini almıştır¹¹⁶.

Tunuslu Hayrettin Paşa’nın fikirleri incelendiğinde kabul görmeme sebepleri, dönemin temel felsefesini oluşturan “sadakat” kavramından çok, liyakate dayalı ıslahat fikirlerini sunuyor olmasıydı¹¹⁷. Ancak askerî kanadın, 93 Harbi öncesinde Sultan Abdülaziz’e yapılan askerî darbe sonrası hükümdarın ve çevresinin her şeyden önce sadık bir kadroya ihtiyaç duyduğunu gözden kaçırıyordu. Liyakate dayalı sistemler beka sorununun yaşanmadığı, sadakat kuşkusu yaşanmayan dönemlerde devleti ileri götürür. Ancak ihtiyaç, dönemin şart ve koşullarına binaen önce sadakat temel alınmıştır.

Buna göre Tunuslu Hayrettin Paşa’nın lâyihaları teşkilat, maliye ve bürokrasinin düzenlenmesi yönünde fikrî katkı sunmuştu. Lâyihalarındaki sorulara verilen yanıtların ortak özelliği ise liyakat konusu ile doktrin boyutuna eğilim göstermesidir. Islahatların başarılı olabilmesinin ancak işin ehline bırakılması ile sağlanabileceğini belirtmiştir.

1.2.2 Gazi Osman Paşa

Plevne’de gösterdiği başarılarından ötürü savaştan sonraki süreçte ön plana çıkan Gazi Osman Paşa, 1878-1881 ve 1881-1885 arası olmak üzere Harbiye Nazırlığı görevinde bulunmuştur¹¹⁸. Bu süreçte kimilerine göre İngilizlere karşı Rus partizanlığı yapmış kimilerine göre ise yolsuzluk yapmıştır. Konuyla ilgili araştırma yapan Metin Hülagü ise Osman Paşa ve bu iddialarda bulunan kişilerin gelirlerini inceleyerek tam tersi, iddiacı kişilerin bu tavırda olduğu söylemiştir. Ayrıca, Gazi Osman Paşa’nın gerek İngilizlerin Rus savaşı sırasındaki tutumu ve gerekse 1881’de yaşanan Mısır Meselesi’nden dolayı İngiliz karşıtı politika güttüğü düşünülmektedir. Aslında kendisi iç dinamiğin ve yerli özelliklerin ön planda olduğu bir ıslahatın taraftarıdır. Bundan ötürü ıslahatçı kişiliğinde millilik vurgulayan bir tutum sergilemiştir¹¹⁹. Osmanlı

¹¹⁶ Karal, a.e, s.289.

¹¹⁷ Çetin, “a.g.m.”, s. 3-4.

¹¹⁸ Hülagü, “a.t.”, s. 168.

¹¹⁹ Hülagü, “a.t.”, s.193.

Devleti'nin gelenekçi yapısını desteklemiştir. Plevne'de Ruslara karşı yaptığı 145 günlük başarılı savunma onun ıslahatlarda etkinliğini arttırmasını sağlamıştır¹²⁰.

Bu düşüncenin arkasında dış kaynaktan beslenen bir ıslahatın, ordunun iç dinamiklerinde gerekli ihtiyacın cevabını bulamayacağı, dıştan gelecek personelin, orduyu tanımadığından dolayı yapılacak ıslahatlarda faydalı olmayacağına dair kaygılar vardır. Bir de savaş sonrası döneme tekabül eden ıslahatlar, ordunun savaş tecrübesinden ötürü eksiğin ve yapılacak ıslahatın hangi yönde olması gerektiğine dair sinyalleri zaten vermektedir. Ekonomik şartların yetersiz olduğu bir ortamda yapılacak ıslahatlar için dıştan beslenmek yerine eksik olanın tespit edilebileceği fikri zemin oluşturmuş olabilir.

Almanya Şansölyesi Bismark'ın Berlin Konferansı'nda Türk delegelerine karşı tavrı ve amacının Ayastefanos Antlaşması'nın Avrupa Devletlerinin çıkarını zedeleyen maddelerinde düzenleme yapmak olduğunu söylemesi, Türk devlet adamlarınca da unutulmamıştır¹²¹. Alman ekibin tatbiki faaliyet alanını kısıtlayan Gazi Osman Paşa, ekibe yönelik tutumlarında onlara ajan muamelesi yapmıştır. Almanya'dan gelen ekibin fikirlerine bakış açısı olumlu olmamıştır. Hatta Kehler ve ekibinin sunduğu raporda Paşa bu bakış açısı gerekçesiyle eleştirilmiş ve ıslahatların önündeki bir engel olduğu ifade edilmiştir¹²². Alman ekibi Osmanlı Devleti'nin ordu düzenlemelerinde, gelmiş oldukları ülkede askerî teamülleri görmezden gelerek yazdıkları lâyihaları ve Alman devletine ordunun durumu hakkında sundukları raporları Alman ordusunun güneyde yapılanmış uzantısı misali fikirlerin oluşmasına yol açmıştır. ¹²³ Bu tutumun arkasında yatan sebebin ise düzenlemeler yoluyla maliyeyi zorlayarak Avrupa Devletlerinin iç işlerine karışmasının önünün açılması ve Mısır Meselesindeki gibi malî yapının Avrupa kontrolüne geçmesinden çekinmesidir. Dıştan müdahalenin artmasından çekindiği için kendisi Osmanlı dinamiğinde oluşturulmuş bir askerî ıslahatın taraftarıydı¹²⁴.

¹²⁰ Ali Serdar Mete, "Ateşli Silah Teknolojilerinin Osmanlı Kara Ordusuna Etkileri (1826-1914)", **Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2019, s. 53.

¹²¹ Maden "a.g.m.", s.269.

¹²² Griffiths, "a.t.", s. 56-57.

¹²³ Griffiths, "a.t.", s. 89.

¹²⁴ Hülâgü, "a.t.", s.197-198.

Gazi Osman Paşa askerî ıslahat konusunda Osmanlının dış kaynaktan askerî personel alınmasını da desteklememiştir. Ona göre Osmanlı Devleti, askerî alandaki faaliyetlerde bir benzeşme yerine kendinde olan eksikliği görmesi gerekmekteydi. Zira hem İngiltere ve Almanya'nın Berlin Anlaşması'ndaki tavrı hem de ekonomik anlamda getirdiği külfete binaen koşullar özden beslenen bir ıslahatı gerektiriyordu. 93 Harbi sonrası askeriye'nin başında olan Gazi Osman Paşa bu sebeplerden dolayı ıslahat sürecinde içe dönük tutum sergilemiştir.

Osman Paşa, Beakr Paşa'nın Anadolu'ya intikali sonrası idaresi altına aldığı Jandarma dairesinde ani bir kararla sağlık alanında çalışan yabancı personelin görevine son vermiş, daha sonra ise bu durumun sadece savaş esnasında uygulanacağını belirtmiştir. Burada mâni olunmaya çalışılan ıslahatlar gibi görünse de Layard'ın Berlin Anlaşması sonrası Osmanlı'ya gönderdiği ıslahat programında yer alan Anadolu'da kurulacak jandarma birliklerine Avrupalı subayların başkanlık etmesi istenmiştir. Bunun dışında İngiliz müfettişlerin ödemelerini tasdik etmemiş, yeni alınacak olan yabancı personellere de olur vermemiştir. Bu gibi durumlar Rauf Paşa vasıtasıyla çözümlenmiştir¹²⁵. Ayrıca Harbiye Nazırı olduğu süreçte desteklediği milli ıslahat tutumunu Serasker olduğunda değiştirmiş ve Alman ıslahat fikirlerinden de beslenmiştir. Dolayısıyla kişilerin fikirlerini uygulamaya koymada sistemin durumu ıslahatları etkilemiştir.

Gazi Osman Paşa'nın ıslahat düşüncelerine karşıt pek çok devlet adamı bulunmaktaydı. Bunların başında gelen isim Bâb-ı Âli'nin lideri Tunuslu Hayrettin Paşa'dır. Ona göre ıslahat programı Avrupa sisteminin merkez alındığı bir sistem içermeliydi. Bu fikirleri İngiltere Sefiri Layard tarafından desteklenmekteydi¹²⁶.

İngiliz Sefiri Layard da Osman Paşa'ya diğer bir kişidir. Nitekim Sultan II. Abdülhamid ile yaptığı görüşmelerde Gazi Osman Paşa'nın siyasetini eleştirerek, kararlarının ordunun ıslahı konusunda zıt tutumlar olduğunu belirtmiştir. Kadri ve

¹²⁵ İskender, "a.t.", s.152.

¹²⁶ İlyas Kemaloğlu, Mikhail Bashanov, **Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı Ordusu**, İstanbul, 2018, s.29.

Abidin Paşa'lar, Gazi Osman Paşa'ya olan ihtiyaçtan bahsettiğinde, onun satın alınması gerektiğini belirtmiştir¹²⁷.

Tunuslu Hayrettin Paşa ile aralarındaki fikir ayrılıkları vardır. Osman Paşa'nın Harbiye Nazırlığında bulunuşu sırasında etki alanının daraltılmak istenmesi yönündeki tavırlardan ötürü aralarındaki mevki ile ilgili rahatsızlıklardan da söz etmek mümkündür¹²⁸. Hayrettin Paşa fikirlerini icraate koymada, Gazi Osman Paşa'nın engellemelerinden ötürü Padişah'a sunduğu arızasında, onun görevden alınması gerektiği ve hatta saltanatının tehlikede olduğu yönünde fikirler beyan etmiştir. Bu çatışma Tunuslu Hayrettin Paşa'yı istifa ettirmeye kadar götürmüştür¹²⁹.

Rus Ajanı Filippov'un Alman ekibin gelişine binaen yazdığı 1882 tarihli rapora da yansıdığı üzere görevi kötüye kullanma yönünde iddialar mevcuttur¹³⁰. Gazi Osman Paşa'ya muhalif olan Fuat ve Nusret Paşa'lar, onu Rus taraftarı olmakla ve yolsuzluk yapmakla suçlamışlardı. Ali Suavi olayından Gazi Osman Paşa'nın bilgisi olduğu yönünde jurnal yazan Nusret Paşa'ya karşın Gazi Osman Paşa, Sultan II. Abdülhamid'den Fuat ve Nusret Paşaların Dârü's-Şûra'daki görevlerinden uzaklaştırılmalarını talep etmiş ve bu talebin reddedilmesi durumunda tüm komisyon üyelerinin istifa edeceğini bildirmiştir. Fuat ve Nusret Paşa ile yapılan görüşmeler neticesinde özel bir mahkeme kurularak konu yargıya taşınmıştır. Netice olarak görevden uzaklaşmanın yanında konaklarından çıkmaması karar verilen Fuat ve Nusret Paşalar, 10 bin kuruş aylık ödemeye mahkûm edilmiştir. Bu durum ise Gazi Osman Paşa'ya olan güveni arttırmıştır¹³¹.

Sultan Abdülhamid bu düşüncelerin aksine, Gazi Osman Paşa'ya karşı muhabbet besliyordu. Bunda Plevne'deki başarılı savunmasıyla gösterdiği kahramanlık kadar

¹²⁷ Kemaloğlu, Bashanov, **a.e.**, a.y.

¹²⁸ Hülâgü, "a.t.", s. 197.

¹²⁹ Hülâgü, "a.t.", s. 200-203.

¹³⁰ Rapordaki ifade şudur; "Günümüzde askerî yönetimin başında bulunan Muhtar Paşa (Yüksek Müfettişlik Komisyonu Başkanı) ile Osman Paşa (Askerî Nazır) fanatik şekilde yabancı düşmanıdır. Muhtar Paşa çok kibirli ve kendini beğenmiş biridir. Osman Paşa ise çok çıkarıcı biri olup görevini kötüye kullanmakla meşhurdur. Genel olarak bu özellik, Seraskeriye'yi diğer nazırlıklardan farklı kılmaktadır. Paşa özellikle bağımsız insanların belirli işlerin başına gelmesini istememektedir." Bknz: Kemaloğlu, Bashanov, **a.e.**, s.29.

¹³¹ Hülâgü, "a.t.", s.203-204.

Sultan Abdülhamid'in saltanatını desteklemesi ve ıslahatlar konusunda askerî kanadın destek vermesini sağlaması etkiliydi. Diğer yandan savaşın patlak vermesinde ve devletin siyaseten idaresinde etkin olan askerî kesimle arasında yumuşak geçişleri sağlayabilecekti. Tabii burada yapılacak olan ıslahatlarda askerî kanadın Sultan Abdülhamid'den önceki iki Sultana darbe yapmak suretiyle tahtlarından ettiğini dolayısıyla askerî kanatta yer alacak isimlere liyakatten evvel sadakatin ön plana çıktığını göz önünde bulundurmak gerekir. Öyle ki iki kızını onun oğullarıyla evlendirmek suretiyle dünür olmuş ve Cuma selâmlıklarında yanı başında yer vermiştir. Askerî reformlarda milli imkanların kullanılarak eksiklikleri giderme fikrine sahip Gazi Osman Paşa, Sultan Abdülhamid'in yaptığı reformlarda muhafazakarlığıyla yabancı etkisini dengeleyecek bir siyasete sahiptir. Diğer taraftan ülke içerisinde savaş sonrası durumda siyasi anlamda tahtını güçlendirmek isteyen Sultan, önemli nüfuz alanı yarattığı için kabine değişikliklerinde daima kendisine yer verilmiştir¹³².

Gazi Osman Paşa millilik vurgusu yaptığı doktrinle dengeleyici katkı sağlarken, icraatın yürütülmesinde Harbiye Nazırlığı sayesinde teşkilat açısından ıslahatları şekillendirdi. Ordunun bürokratik gelişimine ise Harbiye Nazırı olmasından dolayı kendi yetkilerini sınırlandırma noktasına geldiğinden gelişimine pek sıcak baktığını söylemek doğru olmayacaktır.

1.2.3 Hüseyin Hüsnü Paşa

93 Harbi sırasında 3. Ordu'da görevli iken, savaş sonrası İşkodra Valiliği yapmış, ardından 1879'da vezirlik rütbesiyle Harbiye Nazırlığına atanmış ve 1880'de rütbesi "yaverlik" olarak değişmiştir. 1885'te vefatına değin askeriyenin yeniden şekillenmesinde¹³³ ilk Harbiye Nazırı olan Hüseyin Hüsnü Paşa hem Harbiye Nezâreti'nin yönetiminde hem de ıslah için oluşturulan komisyonlarda görev almıştır. Fikirleriyle ıslahatın şekillenmesini sağlamıştır¹³⁴. Hatta pek çok görevde yer aldığı için bu durumun adaletsiz olarak yorumlandığı da olmuştur. Bulunduğu makamların fazla olması, işlere yetişme ve yönetmenin zorlaşmasıyla Paşa yaptığı görevleri

¹³² Hülagü, "a.t.", s.210.

¹³³ Süreyya, a.e, C.III., s.712.

¹³⁴ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c.3, İstanbul, 1993, s.176-177.

başkasına devrettiği de olmuştur¹³⁵. Bu durum askeri ıslahatlarda etkin ve yönlendirici olduğunun göstergesidir.

Islahatların yapılış tarzı olarak Alman subayların gelişine olumlu baktığından dolayı kendisinin dışa dönük bir tutum sergilediği ve bu sebeple Alman subayların fikirlerinin icraata geçmesini kolaylaştırdığını söylenebilir¹³⁶.

Harbiye Nazırlığı sırasında maliye konusunda varidatı arttırarak ıslahatların önünü açan Paşa, askeriye içerisindeki suiistimallerin de önünü kapatmak için hayli çaba göstermişti¹³⁷. Zaten pek çok vazifesi bulunan Hüseyin Hüsnü Paşa, Tensikat-ı Cedide-i Askerî komisyonu başkanı olarak ıslahatların uygulamaya konulmasıyla uğraştığı için Harbiye Nazırlığı görevini Mâbeyn-i Hümayun Müşiri olan Gazi Osman Paşa'ya bırakmak durumunda kalmıştır¹³⁸. 1883'te tekrar Harbiye Nazırlığı görevini üstlenen Hüseyin Hüsnü Paşa¹³⁹ askerî ıslahat konusunda sergilediği performansla Sultan Abdülhamid'in takdirini de kazanmıştır¹⁴⁰.

1884'te sağlık sorunlarının ortaya çıkışı Paşa'nın görevlerini yapmasının önüne geçmiş ve bu sebepten kimi görevlerini devretmiştir¹⁴¹. Örneğin, Teftiş-i Askerî Komisyonu azalığı görevine onun yerine Salih ve Zeki Paşalar atanmıştır¹⁴².

Hüseyin Hüsnü Paşa, etkili olduğu "ekonomik düzenlemelerle" askeri alana kaynak aktarabilmiş ve böylece ıslahatların önündeki mali engeli ortadan kaldıracıydı. Diğer taraftan komisyonlarda yapılacak düzenlemeler yoluyla temelde "teşkilat" boyutlu askeri bürokrasiyi geliştirdi ve bu durumda ıslahatlarda çok boyutlu rol oynayarak fikirlerinin pek çoğunu icraata geçirdi.

¹³⁵ BOA, Y. PRK. BŞK., nr:03/.37.

¹³⁶ Kemaloğlu, Bashanov, s.30.

¹³⁷ BOA, Y. PRK. ASK., nr:07/41.

¹³⁸ Gazi Osman Paşa Harbiye Nazırı olduğu halde Mabeyn-i Hümayun Müşiri olmaya devam etmiştir. Bknz: BOA, Mâbeyn-i Hümayun Evrâkı (MB).İ, nr:69/161.

¹³⁹ BOA, MB. İ, nr:110/169.

¹⁴⁰ 1880 yılında Harbiye Nazırı olarak başlayan rütbe artışı sonrası Hüseyin Hüsnü Paşa devam eden süreçte Padişah'ın takdirini kazanmıştır. BOA, MB. İ., 63/65; BOA, Y. PRK. AZJ., 04/46; BOA, İ. DH, 892/70976; BOA, MB. İ, nr:127/64.

¹⁴¹ BOA, Y. PRK. SGE., nr: 02/51.

¹⁴² BOA, MB.İ., nr:62/21.

1.2.4 Dreyse Paşa

1878’de Paris’ten askerî ıslahat için davet edilen¹⁴³ Dreyse Paşa, 1889 yılındaki emeklilik talebine kadar¹⁴⁴ 10 yıl boyunca¹⁴⁵ Osmanlı askerî ıslahatında hem ıslahat komisyonlarındaki görevleri hem orduyu Avrupa sistemine entegre etmek için eser çevirileri hem de yaptığı teftişlerle Harbiye Nezâreti’nin düzenlenmesinde yer almıştır¹⁴⁶. Bu süre zarfında Ordu-yu Hümâyun Müfettiş-i Umûmisi unvanıyla Harbiye Nezâreti bünyesinde görev almıştır¹⁴⁷.

Osmanlı Devlet adamları arasında Tunuslu Hayrettin Paşa’nın sadrazam oluşu, kimilerince hoş karşılanmamasına karşın, Dreyse Paşa nazarında Hayreddin Paşa liyâkat sahibi olarak görülmekteydi¹⁴⁸.

Kendisi güvenliği sağlamada kurulacak Jandarma Teşkilatı için Fransa’dan emekli olan çavuş ve zabıt rütbesinde askerlerin getirilebileceği yönünde fikirler beyan etmiştir. Bunun için 25 Aralık 1878’de gerekli talep yazısını hazırlayıp, Harbiye Nezâreti’ne sunmuştur. Buna göre teşkilatın kuruluşu için 1 binbaşı, 2 yüzbaşı, 15 başçavuş ve çavuş için 3’er bin Frank ödemesi yapılması gerektiğini bildirmiştir¹⁴⁹.

Dreyse Paşa 1879’da öncelikli olarak devlet adamlarının liyakatine değinen lâyhalar yazmıştı. Burada “Zat-ı sevketsimat-ı mülûkanelerinin etrafında müstakim ve halis ve ehliyetli adamlar bulunmalı ve anlara zat-ı mülûkaneleri izhar-ı emniyet buyurup entrikacıları merhamet etmeyerek tedib itmeli.” diyerek ıslahatın merkezde yapılması gerekliliği vurgulamıştır¹⁵⁰.

¹⁴³ BOA, Y. PRK. EŞA., nr:1/29.

¹⁴⁴ Dreyse Paşa henüz İstanbul’a gelmeden evvel Fransa hükümeti ile Osmanlı arasında yapılan yazışmalar aracılığıyla hem Fransa’dan hem de Osmanlı’dan emekli olabileceği kesinleştikten sonra İstanbul davetini kabul etmiştir. Bknz: BOA, Y. PRK. BŞK., nr:02/19.

¹⁴⁵ BOA, Y. PRK. MYD., nr:8/59. Aslında 1885 yılında da emekli olma talebinde bulunmuş ancak kabul görmemiştir. Bknz: BOA, Y. PRK. TKM., nr:8/53.

¹⁴⁶ BOA, Y. MYD., nr:4/63.

¹⁴⁷ Ceride-i Havadis, nr 4208, 20 Muharrem 1297/ 3 Ocak 1880, s.2.

¹⁴⁸ Tunuslu Hayrettin Paşa için tanımlaması şu şekildedir: “Cenab-ı Hakk zat-ı sevket-simat-ı mulukanelerine bir sadr-ı azam virmisdir ki tecrubeli ve mustakim ve metin bir zatdır. Cokdan beru boyle bir bendeye nail olmamislardır. Kendusunu medh u sitayise hacet yokdur. Cunku zat-ı sahaneleri dahi takdir buyururlar.” M. Oğuz, “a.t.”, s.44.

¹⁴⁹ BOA, Y. PRK. TKM., nr:2/33.

¹⁵⁰ Oğuz, “a.t.”, s.212.

Dreyse Paşa, ordunun ıslahı için kurulan komisyonlarda hem askerî düzenlemelerin yapılışıyla ilgili fikirlerini raporlar halinde bildiriyor, hem de teftişte bulunuyordu¹⁵¹. Ancak kurulan komisyonların yetersiz olmasının yansira yolsuzluk yapıldığına dair raporu mevcuttu¹⁵².

Dreyse Paşa, jandarma teşkilatının düzenlenmesi meselesi, komisyonlarda gösterdiği performans, eksikliklerin tespit edilmesi gibi hizmetlerle birlikte, Avrupa'dan getirilecek eserlerin seçilmesi gibi konularla da ıslahatın doktrin boyutuna destek sağlamıştır.

1.2.5 Safvet Paşa

Safvet Paşa, Balkanların durumu hakkında sunduğu lâyhada Müslüman Arnavut nüfusun devlet tarafından eğitilerek bu bölgede nüfuz alanı oluşturmak için kullanılması gerektiğini ileri sürmüştür. Zira bölgedeki etnik çeşitliliğin olduğu bir ortamda güvenliği sağlamak için hakimiyeti sadık eller aracılığıyla kontrol etmek gerekiyordu. Zaten Arnavutlar, bölgede örgütlenen, orduda başıbozuk olarak nitelendirilen ve asker alımında sürekli sorun çıkaran birlikler olarak görülüyordu. Bu durum yüzünden sosyo-ekonomik ve eğitim alanında sıkıntılar yaşanmıştır¹⁵³. Ancak Müslüman Arnavutların eğitilerek, Rumeli bölgesinde Berlin Antlaşması'nın şartlarına karşı içte Osmanlı nüfuzu oluşturmak için aracı olarak kullanılması gündeme gelmiştir¹⁵⁴. Safvet Paşa, Rumeli'deki zabitlerin yerel güvenliği sağlayacak jandarma gücüne dönüştürülmesi ve Balkanları merkeze bağlı tutacak şekilde bölgeden seçilen yerel yöneticilerin etkili olabileceği kanısındadır¹⁵⁵. Bu konu Rus ajanı Filippov'un da dikkatini çekmiş, ıslahatlar yapılırken 93 Harbi sırasında askere alınan ve teğmen rütbesi verilen başıbozukların savaş tecrübesinin dikkate alınmadığını ve birliklerin

¹⁵¹ Sinan Kuneralp, **Memoirs of Sir Henry A. Layard's Constantinople Embassy 1877-1880**, İstanbul, 2009, s.631.

¹⁵² BOA, Y. PRK. MYD., nr:01/36.

¹⁵³ Detaylı bilgi için bkz: Muhammed Emin Çalar, "Osmanlı Ordusunda Arnavutların Muvazzaf Birliklere Alınmaları: Yaşanan Sorunların Sosyo-Kültürel, İktisadi ve Dinî Altyapıları (1826-1839)", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2019.

¹⁵⁴ Atilla Çetin, "Rumeli Vilayetlerinin Durumu Hakkında Safvet Paşa'nın II. Abdülhamit'e Sunduğu 1880 Tarihli İki Önemli Arızası", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul, 1997, s.565.

¹⁵⁵ Çetin, "a.g.m.", s.567-569.

dağıtıldığını söylemiştir¹⁵⁶. Ancak 29 Mart 1878'de yapılan binbaşı ve ferik rütbeleri arasındaki alım ile kolağası alımında savaş tecrübesine haiz kişilerden faydalanılacağı açıktır. Bu alım belki ihtiyacı karşılamaya yetmeyecektir. Çünkü devlet barış zamanı olmasının yanı sıra askeri besleyecek ekonomik kaynaklara yeterince haiz değildi¹⁵⁷.

Berlin Antlaşması sonrası İngiltere, Anadolu'da ıslahat yapılması konusunda ısrarcıydı. Bu konuyla ilgili Safvet Paşa'nın, İngiltere Büyükelçisi H. Layard'a yazdığı ve Osmanlı Devleti'nin İngiltere'yle fikir birliğinde olduğunu, jandarmanın ıslahı konusunda Avrupa'dan gelecek ve Osmanlı jandarmasının merkezinde yer alacak ekibe sıcak baktığını, ayrıca onların eğitmen olarak da kullanılabileceğine dair görüşlerini içeren tahriri mevcuttu¹⁵⁸.

Osmanlı Devleti'nde mülki alanda daha çok etkisi olan Saffet Paşa'nın, Berlin Antlaşması gereği yapılması düşünülen Anadolu ıslahatının askerî yönü hakkında fikirleri de mevcuttu. Bir yandan anlaşma gereği yapılması gerekenler varken, diğer taraftan da devletin çıkarlarını koruyacak ve halkın huzurunu tesis edecek bir yapının oluşturulmasını gerekli görmüştü. Bu yönüyle Saffet Paşa doktrin boyutuyla iç güvenliğin nasıl sağlanacağı konusunda askerî ıslahatlara destek sağlamış önemli kişilerden biri idi.

¹⁵⁶ Kemaloğlu, Bashanov, **a.e.**, s.20.

¹⁵⁷ Ceride-i Havadis, nr:3654, 14 RA 1295/18 Mart 1878.

¹⁵⁸ İskenderli, "a.t", s.153.

1.3 YENİ TEŞKİLATIN KURULMASI SÜRECİNDE GÖREVLENDİRİLEN KOMİSYONLAR

Savaş sonrası 1878 askerî düzenlemesi ile Harbiye Nezâreti'ne dönüştürülen Seraskerlik Kurumu¹⁵⁹, esasında Yıldız Sarayı içerisinde aynı isimle yapılan düzenlemeleri üst düzeyde kontrol eden bir kurul görevi görmekteydi. Seraskerlik, Teftiş-i Askerî, Tensikat-ı Cedide, Komisyon-ı Mahsûsa ve Islahat- Umûr-ı Askeriye Komisyonu eşliğinde ıslahatı gerçekleştirdi¹⁶⁰. Komisyonların merkezini Yıldız Sarayı oluşturmuyordu¹⁶¹. Gerek aldığı kararların uygulanışı gerekse bulunduğu mevki itibarıyla komisyonlar, askerî fikirlerin icraatı yönünde Harbiye Nezâreti'nden daha fazla uygulama alanına sahipti. Çünkü kuruluş amaçları ıslahatın doktrin ve teşkilatının nasıl oluşturulacağını düzenlemektir.

Komisyonlarda bulunan kişiler Divân-ı Harb yargılamalarından beraat eden askerî kanadı oluşturmuyordu. Ancak bağlı oldukları kurum her ne kadar Harbiye Nezâreti ise de görev yerleri doğrudan kendi odaları olmamıştır. Yıldız Sarayı'nda ikamet etmelerinin temel sebebi askerî yönetime olan güvensizliğin ve korku halinin bir yansımasıdır. Neticede II. Abdülhamid'den önceki iki padişah askerî müdahaleler sonucu tahtından edilmiştir. Askerî yönetime karşı oluşan güvensizlikten hareketle komisyonlar fikirlerini beyan etseler de alınan kararlar incelendiğinde korku ve endişeli ruh halinin bir yansıması sonucunu doğurur. Zira kararlar bazen çatışmasa da uygulamaya konulmadan evvel komisyon başkanları tarafından engellendiği de oluyordu¹⁶². Komisyonların faaliyetlerine yönelik güven kimi zaman azalsa da gerekli görülen düzenlemeler için aracılık konumundaydılar¹⁶³. Kimi araştırmacılar ise Teftiş-i Askerîye komisyonu içinde padişaha karşı ajanların bulunduğu dair iddialar ortaya atmışlardır¹⁶⁴.

¹⁵⁹ BOA, Y.EE, nr:80/43.

¹⁶⁰ BOA, Yâveran ve Maiyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dâiresi (Y.PRK.MYD.), nr:01/32.

¹⁶¹ BOA, İrade Dâhiliye (İ.D.H.), nr:794, s.6.

¹⁶² BOA, Y. EE. d., nr:1019.

¹⁶³ Ali Akyıldız, "II. Abdülhamit'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâb-ı Âli'yle İlişkileri", **Osmanlı 2 Siyaset**, Ed.: Güler Eren, Ankara, 1999, s. 290.

¹⁶⁴ Griffiths, "a.t.", s. 44.

Komisyon kararlarının genelinde geçen “şimdilik” ifadesi kimi zaman alınan kararlarda çatışabilecek fikirlerin önüne geçmek¹⁶⁵, kimi zamansa ıslahat için alınacak kararlarda gerekli araştırmanın henüz yapılmamasından kaynaklı veri sıkıntısına dayanmaktaydı¹⁶⁶. Bazı durumlarda ataması yapılacak askerin mevcut olmaması da durumları geçici yapan bir etkendi¹⁶⁷.

Komisyonlar gerekli gördüğü konularda bazen rapor hazırlıyor, bazense doğrudan müdahale ediyordu. Raporlar padişahın bilgi istediği bir konu ya da yapılacak düzenlemeler için var olan durumu anlamak adına bilgilendirme amaçlı olabiliyordu. Düzenlenen konularda tıkanma söz konusu olduğundan ise komisyonlar başka kurumlarla fikir alışverişinde bulunmuştur. Örneğin Padişah, Tensikat-ı Cedide-i Askerî Komisyonu’na yapacağı görevlendirmelerle ilgili Teftiş Komisyonu’ndan rapor istemiştir. Teftiş komisyonu ise kendine konuyla ilgili bir alt komisyon oluşturmak ve gereğini Erkan-ı Harbiye Reis-i Umûmluğu’ndan yapmasını istemiştir¹⁶⁸.

Komisyonların aldıkları kararlar Meclis-i Vükelâ’da görüşülüp karara bağlanıyordu¹⁶⁹. Zaten komisyonlar duruma binaen gerekli görüldükçe Meclis-i Vükelâ tarafından oluşturuluyordu. Bazı durumlarda komisyonların durumu tekrar araştırması isteniyordu¹⁷⁰. Komisyon toplantıları sonrası alınan kararların uygulamaya konmamasından şikâyet edilmekteydi¹⁷¹. Sebep olarak günlük bahaneler denilip

¹⁶⁵ Ordunun teçhiz edilmesinde durum güncellemelere uğramaktadır. Zira tensikat kıtası sırasında verilecek kararlara bırakılmıştır. Bu sebepten toplar fırka merkezlerine gizlice gönderilmiştir.) BOA, Y.E.E. d, nr:1019, s.8-9.

¹⁶⁶ Orduların fırka merkezleri geçici olarak değiştirilmesi düşünülmüştür. Ancak komisyonların aldığı kararlarda fikir ve karar çatışmalarının önüne geçmek amaçlı “Şimdilik” denilmiştir BOA, Y.E.E. d, Nr:1019, s.10-11.

¹⁶⁷ “...2. ve 5. ordu’yu Hümayunlar redif ferikalar için açıkta münasip ferik bulunmadığından şimdilik bu iki Kolordu-yu hümayunlarında redif-i ferikalığı vekâletine dahi beraber mirlivalık tayinini suretinin İhtiyar edildiği”bknz; BOA, Y.E.E. d, nr:1019, s.57.

¹⁶⁸ Adem Ölmez, “Askeri Teftiş Komisyonu’nun Kuruluşu ve Faaliyetleri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi**, 2007, s.120.

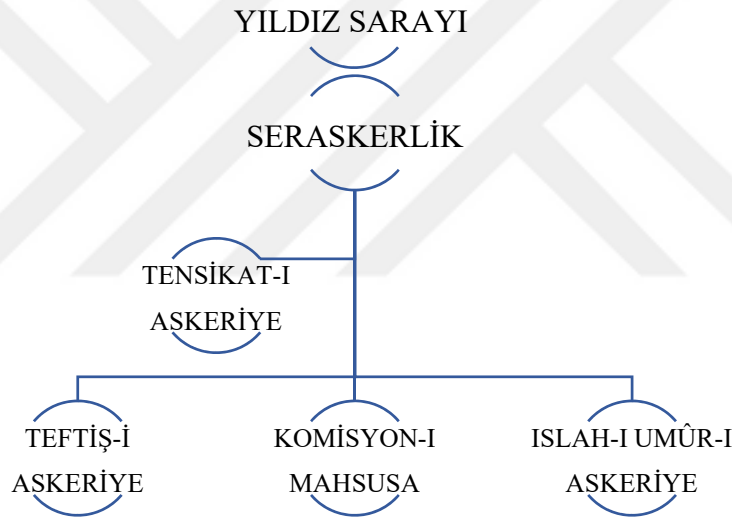
¹⁶⁹ Meclis-i Vükelâ heyetinin aldıkları kararlar; 1.Mehmed Rasim, 2.Osman Nuri, 3. Seyit Ahmet Arifi, 4. Mahmut Nedim, 5. Ahmet Esat 6.Sait, 7.İbrahim Edip, 8. Abdüllatif Subhi, 9.Es-Seyit Ali Saib, 10. Kadri, 11. Ahmet Cevat, 12. Sava, 13.Es Seyyid Mustafa Zihni, 14. Hasan Fehmi, 15. Münif tarafından imzalanmıştır. Bknz: BOA, Y.E.E. d. nr:1019 s. 40; BOA, Y. E.E., nr:72/21.

¹⁷⁰ BOA, Y.E.E. d. nr:1019 s. 38.

¹⁷¹ BOA,Yıldız Parekende Komisyon (Y.PRK. KOM.) nr:02/16 left 1; BOA, Yıldız Esas Evrak Defter, Y. E.E. d, nr:1019, s.5.

geçştirilmiş, tatmin edici yanıtlar verilememiştir¹⁷². Komisyon, bu durumun her ne kadar nizamnâmeler yayınlanmışsa da tatbiki olarak kalemlerin vazifelerini bilmediğinden kaynaklandığı yönünde fikir beyan etmektedir. Komisyon kararlarının uygulanması için kalemler nizamnâmelere yönlendirilmiştir¹⁷³.

Yıldız Sarayı’nda konuşlanan Seraskerlik ilmî ve fennî düzenlemeleri komisyonlar aracılığıyla yapmıştır. Bu komisyonlar idaresi ise başkanlığını Necip Paşa’nın üstlendiği, Ferik Ethem Paşa’nın vekâletinde bir daire kurulması ile sağlanmıştır¹⁷⁴. Hatiplik konusunda iyi olduğundan ötürü alınan kararlarda etkin bir isim olan Necip Paşa ve Ali Rıza Paşa’nın komisyonların genelinde bulunduğunu ve ıslahatları yönlendiren kişiler olduklarını Rus Ajanı Filippov da doğrulamaktadır¹⁷⁵.

Tablo 1: Seraskerlik’e Bağlı Olan Komisyonlar

Diğer taraftan komisyonlar, iç ve dış güvenliği sağlayan Harbiye Nezâreti’nin görevlerine müdahale etmiştir. Mesalâ, Teftiş-i Askerî Komisyonu, Manastır ve Selanik’teki çete faaliyetlerine mâni olmak için 3 tabur asker tayin ediyordu¹⁷⁶. Islahat-ı Umûr-ı Askerîye komisyonu ise Balkanlar çevresine atanacak asker sayısını

¹⁷² BOA, Y. PRK. KOM., nr:02/68; BOA, Y. PRK. KOM., nr:02/23.

¹⁷³ BOA, Y. PRK. KOM., nr:02/68.

¹⁷⁴ BOA, Y.E.E. d., nr:1019, s. 44-45.

¹⁷⁵ “Necip Paşa birçok konuda yardımcısının gölgesinde kalmakta ve çok ciddiye alınmamaktadır. Ancak o, kitap kurdudur ve çok iyi bir hatiptir. Bu iki özelliği sayesinde Necip Paşa komisyonlarda kendi görüşlerini kabul ettirebilmektedir”. Bknz: Kemaloğlu, Bashanov, a.e., s.26.

¹⁷⁶ BOA, Y. PRK. KOM., nr:02/28.

belirlemiştir¹⁷⁷. Burada ilmî ya da fennî bir durum olmamasına karşın alınan kararların Harbiye Nezâreti'ni yönlendirdiği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Komisyonların geneli için dikkat çeken bir diğer konu, üyelerinin ve başkanlarının değişmesi olmuştur. Kimi zaman reis-i evvel iken, reis-i sâni durumuna düşürülme ve bazen diğer görevlerden feragat etme söz konusu olmuştur. Mesela Teftiş-i Askerî Komisyonu'nun kuruluşunda olmayan ancak 8 ay sonra başkan olarak görev verilen Ahmet Muhtar Paşa, bir zaman sonra Reis-i Sâni olarak görev yapmıştır¹⁷⁸. Komisyonlarda diğer bir etkin isim olan İsmail Paşa da aynı komisyonda Reis-i Sâni olmuştur¹⁷⁹.

1.3.1 Tensikat-ı Cedide-i Askerîye Komisyonu

Tensikat Komisyonu'nun düzenlenmesi için Yıldız Sarayı'ndaki karakolda toplanılarak ıslahatı gerçekleştirmek üzere devlet adamları belirlenmiştir¹⁸⁰. Komisyonunda verilen görevleri yerine getirecek kişiler askeriye içerisinde seçilirken “ehemmiyet-i haiz” yani güvenilir kişiler olmasına bilhassa dikkat edilmiştir¹⁸¹. Bu süreçte askerî düzenlemeleri yapan Tensikat-ı Askerîye Komisyonu'nun başkanı İsmail Paşa iken, azaları arasında ise daha sonra Harbiye Nazırlığı yapacak olan Ali Nizami Paşa ve İşkodra'dan gelen Hüseyin Hüsnü Paşa, Hayati Tahir Hafız Paşa gibi etkin kişiler bulunmuştur¹⁸². Bazı durumlarda komisyon üyeleri değişmekteydi. Zira farklı görev ve sorumluluk alanları istifa etmelerine dahi sebep olmuştur¹⁸³. Komisyonunda Ahmet Cevdet, Sava, Mehmed Rasim, Osman Nuri, Said Ahmed Rafî, Mahmud Nedim, Esad Ahmed, Said, Es-Seyid Mustafa Zihni, Hasan Fehmi, Hafız, Muhammed Tahir, Abdüllatif Cismi, Ali Saib ve Kadiri gibi üst rütbeli askerler görev yapmıştır. Komisyonun aldığı kararlar sayesinde ordunun her alanında düzenlemeler yapılmış ve gerektiğinde yeni alt komisyonlar oluşturulmuştur.

¹⁷⁷ BOA, Y.E.E. d, nr:1019, s. 6.

¹⁷⁸ Rıfat Uçarol, **Gazi Ahmet Muhtar Paşa**, İstanbul, 1989, s.139-140.

¹⁷⁹ BOA, İ.DH., nr:822/66256.

¹⁸⁰ BOA, İ.DH., nr:794-64434.

¹⁸¹ BOA, Y. PRK. KOM., nr:02/59.

¹⁸² BOA, Y.PRK. KOM., nr:02, s.15- 1.

¹⁸³ Örneğin Hüseyin Hüsnü Paşa görev ve yetki genişlemesinden dolayı bu komisyondaki görevini bırakmak durumunda kalmıştır. Bknz: BOA, Yıldız Parekende Başkitâbet Dâiresi Marûzatı (Y.PRK. BŞK) nr:03/37-1.

Aslında komisyonun oluşturulmasında, II. Abdülhamid döneminden önceye dayandığı “Cedide” ifadesinden rahatlıkla anlaşıyor. Ancak ordunun tasarımı için yeniden oluşturulduğu savaş sonrası yaptığı icraatdan anlaşılmaktadır. “Cedide” yani yeni ifadesi getirilerek tensikatın farklı bir yönü için oluşturulduğu bellidir. Zira 93 harbi sonrası oluşturulması ve Harbiye Nezaretini bu doğrultuda düzenleyecek olması komisyon için "cedid" bir durumdur. Zira sistemin uygulanmasında aksaklıklar olduğunu 93 Harbi yenilgisi ortaya koymuş olduğundan, yapılan icraatdan Osmanlı ordusunun eksikliklerinin hangi alanlarda olduğu takip edilebilmektedir. Yapılan icraatda görüleceği üzere ordu teşkilat yapısı, kurulan alt komisyonların aldıkları kararlar ile değiştirilmiştir. Tensikat-ı Cedide komisyonunun genel olarak görevleri askerî eksiklerin ikmâli, asker sayısının azaltılması, orduda görev alacakların tayini, tayin ve terfilerin kriterlerini belirleyecek kıstasların oluşturulması, yeni ordunun planlaması ve teşkilatlanma konusunda fikir beyan etmektir.¹⁸⁴

Komisyonun en önemli görevlerinden biri, açıkta bulunan askerlerin orduya yerleştirilme işlemidir¹⁸⁵. Askeri düzenlemeyle ordudaki asker sayısında, savaş dönemi sona erdiği için azaltılmaya gidilmiştir. Orduda yükselme ve tayinler belli kaidelere bağlanmıştır¹⁸⁶. Buna göre kolordu, fırka ve livaların başına getirilecek kişiler kurul kararıyla değiştirilmesi karara bağlanmıştır¹⁸⁷. Asker sayısının ülkenin durumuna göre hesap edileceği söylenmiştir. Zira savaş sonrası kaybedilen topraklar ve seferberliğin bitişinden sonra askerî mevcudiyetin azaltılması düşünülmüştür¹⁸⁸.

1.3.2 Teftiş-i Askerî Komisyonu

Arşiv belgelerinde Teftiş-i Umûmi namıyla geçen komisyon¹⁸⁹ “Tensikat-ı Askerîye Teftiş-i Umûmî” olarak ifade edilmesinden anlaşılabacağı üzere Tensikat

¹⁸⁴ BOA, Y.PRK. KOM., nr:02/23.

¹⁸⁵ Belgede geçen “eskiden olduğu gibi” ifadesi komisyonun daha önceden var olduğunu gösterir. Bknz: BOA, İ. D., nr:1295/101988, s. 1-2. Ancak komisyon yapılacakları yenilikler için Kendisine Tensikat-ı Cedide demektir. Bknz: BOA, Y. E.E. d, nr:1019, s.1-2.

¹⁸⁶ Bu durum kurumsallaşma açısından önemlidir. Zira klasik yeniçağ sonrasında Tanzimatta başlayan kurumsallaşma paye artışı ve tayini için liyakatte belli takım sıkıntıları yaşanmıştır. Bknz: Ali Akyıldız, Tanzimat Dönemi Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856), (Eren Yayıncılık) İstanbul,1993, s. 292-306.

¹⁸⁷ BOA, Y.PRK. KOM., nr:02/35.

¹⁸⁸ BOA, Y.PRK. MYD., nr:01/32

¹⁸⁹ BOA, İ.DH., nr:12951/101820.

Komisyonu'nun faaliyetlerini gözden geçirerek bir nevi ıslahatlarla ilgili padişaha bağlı denetim sağlamaktaydı¹⁹⁰. 1877-1878 savaşı sonrası kurulan komisyonun teftiş yapacak personel sayısı ikisi bahriye mensubu olmak üzere on kişiden ve iki kâtipten mürekkep olması ve üniformalarına bir alâmet takmaları düşünülmüştü. Haftada iki defa Saraydaki dairelerinde toplanması ve bunun dışında isteğe bağlı olarak da toplanarak alınan kararların padişaha sunulması kararlaştırılmıştı¹⁹¹. Bâb-ı Seraskeri daireleri ile kolordulara tayin ve terfileri belirleyecek askerî personelin liyâkatlarına dair fikirlerini padişaha sunacaklardı¹⁹². Komisyon asker sayısının belirlenmesinde Meclis-i Vükelâ'ca kararlaştırmış¹⁹³ ve sonrasında gerekli düzenlemelere deniz kuvvetleri de eklenmiştir¹⁹⁴.

Teftiş-i Askeriye komisyonunun başkanı Gazi Ahmed Muhtar Paşa iken, üyeleri ise Rıza Paşa, Dreyse Paşa, Hafız Paşa, Seyit Ali Nizami Paşa, Hüseyin Hüsnü Paşa, İsmail Hakkı Paşa, Ahmet Raib Paşa, Mustafa Paşa'dan oluşmuştur¹⁹⁵. Hidayet Kara'ya göre Alman subayların bu komisyonda bulunmaması, yani üyelerinin yerli olması dikkat çekicidir. İçerisinde yabancı personel bulunmadığını belirtir. Zannımca bu tür yorumlar kuruluşa dair belgenin gözden kaçması sonucu ortaya çıkmıştır. Çünkü Dreyse Paşa'nın askerî ıslahatlar konusunda yaptığı teftişlere dair lâyihaları mevcuttur. Yerli askerin burada istihdam edilmesi yaptıkları teftişle ilgilidir. Zaten her birinin eğilim gösterdiği alan farklıdır. Örneğin kışla konusu doğrudan Dreyse Paşa tarafından denetlenmiştir¹⁹⁶. Bu durum aslında padişahın istediği ıslahatı yaparken fikirlerinin etkin olduğu kişilerle ilgilidir. Hidayet Kara yabancı uzmanlara güvensizlik addedildiğinden bahsetmektedir¹⁹⁷. 1877-1878 savaşının kaybının getirdiği psikoloji ve Berlin kongresinin etkisi hesaba katılırsa yabancı personele yapılan muamele anlam kazanır. Durum genel kabul görmesine karşın kişilere olan itimat ile geçerliliğini yitirir. Çünkü “bütün kuğular beyazdır” önermesi “siyah bir

¹⁹⁰ BOA, Y. E.E., nr:72/51.

¹⁹¹ BOA, Y. PRK. KOM., nr:02/15; Ceride-i Havadis, nr:4211, 24 M 1297/7 Ocak 1880, s. 2.

¹⁹² BOA, İ.DH., nr:101820, s.1; BOA, Y.E.E. d., nr:1019, s. 40-43.

¹⁹³ BOA, İ.DH., nr:12951/101820.

¹⁹⁴ BOA, İ.DH., nr:12951/101820.

¹⁹⁵ BOA, Y.E.E. d, nr:1019, s. 59; İlk oluşturulduğunda İsmail Paşa, reis olarak atanmıştı. Ancak daha sonra başkan değişmiştir. Bknz: Ceride-i Havadis, a.y.

¹⁹⁶ BOA, Y.PRK. KOM., nr:02/16.

¹⁹⁷ Kara, a.e., s. 39.

kuğu” görene kadar geçerlidir. Yabancı uzman olarak orduda görev alan Dreysse Paşa Hidayet Kara’nın fikirlerinin aksini ortaya koymaktadır. İcraatları incelenirse denetimin yapılışında sadece istenilenlerin yapılmasının kontrolcüsüdür.

Bazı araştırmacılar Teftiş-i Askerî Komisyonu üyelerini ajanlık yapmakla itham etmektedir. Padişah bu komisyon aracılığıyla askeriye kontrol altında tutuyor ve askeriye içerisindeki hareketlenmelerden bu komisyon aracılığıyla bilgi sahibi oluyordu¹⁹⁸. Teftiş-i Askerî Komisyonu’nda yer alan pek çok isim aynı zamanda Mâbeyn-i Hümayun’da Yaverlik de yaptığı göz önüne alınırsa bu iddiaların doğruluk payı da bulunmaktadır¹⁹⁹.

Teftiş-i Askerî Komisyonu’nun askerî çalışanların maaş ödemelerini düzenlemesi, çeşitli konular hakkında rapor yazma ve karar alma durumu, onu teşkilat içerisinde diğer makamlara nazaran üst makam konumuna taşımaktadır. Harbiye Nezareti’nin var olduğu dönemde etkinliğini koruyan komisyon, Seraskerliğe dönüşümünün sonrasında reisi Ahmed Muhtar Paşa’nın Mısır’a atanmasıyla faaliyetlerine Reis-i Sani başkanlığında devam etmiştir²⁰⁰.

1.3.3 Komisyon-ı Mahsûsa

Başkanlığını Gustav Dreysse Paşa’nın yaptığı Komisyon-ı Mahsûsa, Erkân-ı Harbiye ve Harbiye Nezâreti daire başkanlarından oluşan, Avrupa’dan getirilecek kitaplarla hazırlanacak lâyihaları yazmakla görevli komisyon idi. Lâyihalarını Tensikat-ı Cedide-i Askerî komisyonuna sunmasından ötürü bir alt komisyon olarak çalışmıştır²⁰¹. Örneğin orduların görevleriyle ilgili hazırladıkları lâyihaları, bir üst komisyon olarak Tensikat-ı Askerî komisyonuna havale etmiştir²⁰².

Komisyon-ı Mahsûsa, Harbiye Nezâreti’ne bağlı olan ve kaldırılması düşünülmüş olan Tophane Müşirliğinin gerekli olduğuna gerekçesiyle kararı ilga etmiştir. Belgedeki “tehir hükmü cümleten ahkâm-ı celile-i iradesinden bulunmuş olmakla”²⁰³ ifadesinden anlaşılacağı üzere gerekli hazırlıklar sonrasında başka bir kurumun

¹⁹⁸ Griffiths, “a.t.”, s. 44.

¹⁹⁹ Karaca, “a.g.m.”, s.612.

²⁰⁰ Ölmez, “a.g.m.”, s.124.

²⁰¹ BOA, Y. E.E. d., nr:1019 s. 54.

²⁰² BOA, Y. E.E. d., nr:61, s.6.

²⁰³ BOA, Y. E.E. d., nr:1019, s.2.

oluşturulması veya kaldırmada yaşanacak güçlükten ötürü ertelenmesi düşünülmüş olabilir. Tophane Müşirliği Osmanlı askerî teçhizat, silah ve mühimmatlarını üretmekle görevlidir. Hatta 1881’de yeterli personel sayısına ulaşamadığı için Tophane Müfettişliği ve Müşirlik için muavin atamalarıyla birlikte nizamnâmelerinde de düzenlemeler yapılarak bürokratik yapıları genişletilmeye çalışılmıştır²⁰⁴. Buradan anlaşılabacağı üzere, Komisyon-ı Mahsûsa bürokratik düzenlemeler adına kurum olarak düzenlemeleri yapmıştır.

1.3.4 Islahat-ı Umûr-ı Askerîye Komisyonu

Osmanlı Devleti, ıslahatları yaparken Avrupa Devletlerinin askeri düzenini kıstas almıştır. Yapılacak olan ıslahatlarda Avrupa Devletlerinin askeri kanun ve nizamnâmelerini incelemek ve bunlar hakkında rapor sunmak bu komisyonun görevlerinin önceliğini oluşturmaktadır. Ayrıca Avrupa’dan gelen eserleri tercüme etmek ve eserlerden Osmanlı askeriyesine uygun olanları komisyonca hazırlanan lâyhalar doğrultusunda askerî fikir olarak sunmak bu komisyonun görev alanı olarak düşünülmüştür²⁰⁵.

Komisyonun aldığı kararlar incelendiğinde Avrupa Devletlerinin askeri sistemlerinin bürokrasi, teşkilat, askerî mahkemeleri, ikmâl, lojistik, askerî sevk ve dağılımındaki kıstasları incelenmiş ve sınır güvenliği haricinde benzer sistemin kurulması yönünde fikirler beyan edilmiştir²⁰⁶.

Islahat-ı Umûr-ı Askerîye komisyonunda alınan kararlarda Mahmut Fahrettin, Abdî Mahmut, Seyyid Mahmut Mesut, Hüsnü Paşa, Hüseyin Sami, Seyit Ali Rıza, Reşit, Nadir, Seyit Ali Nizami, Mahmut Nedim, Mecit Nahip, Hüseyin Nizami, Osman Nuri, Seyyid Mahmut Şaki, Ethem Paşaların imzalarını görmektedir²⁰⁷. Ayrıca haftada üç kez toplanan Islahat-ı Umûr-ı Askerîye komisyonuna, Almanya’dan gelen ilk ekibin etkisinin olduğunu, daha sonra hazırladıkları raporların uygulanışında görülmektedir²⁰⁸.

²⁰⁴ BOA, Y. PRK. KOM., nr:02/51.

²⁰⁵ BOA, Y. E.E. d., nr:1019, s.3.

²⁰⁶ BOA, Y. E.E. d., nr:1019, s.3-18.

²⁰⁷ BOA, Y. E.E. d., nr:1019, s.18

²⁰⁸ Halit Arslan, “Sultan II. Abdülhamid Devri Osmanlı Ordusunda Alman Etkisi”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2012, s.38.

İKİNCİ BÖLÜM

BÂB-I SERÂSKERİYE'DEN HARBİYE NEZÂRETİ'NE: ASKERÎ BÜROKRASİNİN GENİŞLEMESİ

Osmanlı askeriyesi, Yakınçağ tarihinin başlangıcıyla Fransız ordusunu rol model almaya başlamış, ancak 1815'te Napolyon'un Avrupa'daki ilerleyiş sırrının Almanlar tarafından çözülmesi ve Waterloo savaşında durdurması sonrasında²¹⁶ Prusya orduları rol model alınmaya başlanmıştır. Her ne kadar Osmanlı Devlet adamlarının modernleşmeye ilişkin fikirlerinin farklılığından dolayı ordudaki modernleşme duraksamalara yol açmışsa da 1877-1878 savaşı sonrası yabancı ordulara benzeşme için adımlar hızlanmıştır²¹⁷.

Bu süreçte Bâb-ı Âli ve Seraskerlik Kurumu siyasetin merkezi konumunda iken, Sultan Abdülaziz'in şaibeli ölümü ve 1877-1878 savaşının kaybedilmesinden ötürü bu kurumlar sadık görülmediği için savaş sonrası Divân-ı Harb'te yapılan yargılamalarla birlikte siyaset merkezinin bu kurumlardan alınıp Yıldız Sarayı'na kaymasına yol açmış, dolayısıyla II. Abdülhamid'in kontrol edebildiği bir zemin oluşturmuştu. Ancak yeni padişahın tahta çıkışı öncesi, savaş sırasında ve sonrasında yapılan tartışmalar, Sultan için endişeli ve kuşkucu bir ruh halini ortaya koymuştur²¹⁸. Bu durum oluşturduğu politikadaki psikolojiyi de etkileyerek kurumların yönetimine de yansımıştır.

Kurumların II. Abdülhamid tarafından düzenlenmesi, savaş sonrası her mağlup ordunun eksikliklerini gidermek ve kendini geliştirmek amaçlı yapılmıştır. İhtiyaçtan ötürü yeni kurumlar oluşturulmuştur. Ordunun siyasetle ilgilenmesinin önüne geçmenin bir yolu olarak görülen bürokrasiyle görev sınırlamaları getirilmiş, böylelikle askerî güç siyaset üretmeksizin Padişah'a bağlı bir devlet erki haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde II. Abdülhamid dönemi merkezileşmenin askeriye'deki durumu ve askerî bürokrasideki gelişmeleri ele alınacaktır.

²¹⁶ Yıldız, **a.e.**, s. 138.

²¹⁷ Beydilli, "a.g.m", s.107.

²¹⁸ Karal, **a.e.**, s. 265.

2.1 YÖNETİM VE BÜROKRATRİK YAPI

Askeriyede genel kumanda, Harbiye Nezâreti'nin görevi iken askerî düzenlemeler hükümdar tarafından Yıldız Sarayı'nda oluşturulan komisyonların genel kurulu mahiyetindeki Seraskerliğe bırakılmıştır. Üst rütbelerin tayini başkomutan sıfatıyla padişaha bırakılırken, alt rütbelerin tayini Harbiye Nezâreti tarafından yapılacaktır. Bu düzenlemede, Avrupa Devletlerindeki teşkilat yapısı incelenerek askerî teşkilatta bürokrasi ile genel komutanın ayrılığı kıstas alınmıştır. Böylelikle Seraskerlik, ilmî ve fennî ıslahat fikirleriyle askeriye'nin yönlendiricisi durumundayken; Harbiye Nezâreti bu düzenlemeleri kendi bünyesinde uygulayan bir kurum yapısına sahip olmuştur²¹⁹.

Bir devletin içerisindeki bütün sivil kurumların aynısı, askeriye'nin içerisinde de yer almaktadır. Yani ordu, özünde bir devlet gibidir. Osmanlı Devleti'nde bu yapıyı besleyen Mekâtib-i Askeriyye Nezâreti ise yönetim ve bürokrasi arasındaki ilişkinin en önemli bağımlı oluşturan Harbiye Nezâreti'ne bağlı olarak askeriye'nin nakliyatçısından bürokratına her türlü personelinin yetiştiği kurumdur. Nezâretin kuruluşunda oluşturulan dairelere personel kaynağını sağlamaktaydı. Arşiv belgesindeki kemâken²²⁰ ifadesinden anlaşıldığı üzere, kurum her ne kadar önceden varsa da bu süreçte genişlemiştir. Zira askeriye'de oluşturulan yeni kurumlar, yetişmesi gereken personel sayısı ve çeşidini arttırmıştır. Bu süreçte Mekâtib-i Askeriyye Nezâreti'nin başına vekâlet etmek üzere Ferik Ethem Paşa, başkanlığına ise Girit Fırka komutanlarından Necib Paşa getirilmiştir²²¹.

Tensikat-ı Cedide-i Askeriye Komisyonu, kolordularda bulunan piyâde ve süvâri askerlerini ıslah etmek amaçlı “terbiye bölüğü” adıyla kurulmasını kararlaştırmıştır. Ayrıca askerî eğitim için Komisyon-ı Mahsûsa tarafından nefer talimnameleri bastırılarak Padişah'a sunulmuştur²²². Mekâtib-i Fünun-ı Harbiye ve Mekâtib-i İdadiye için 1878'de yayınlanan nizamnâmeyle askerin tavır ve hareketleri düzenlenmiştir²²³. Diğer taraftan rütbesinde terfi almak isteyenlerin eğitim alması için

²¹⁹Islahat-ı Umûr-ı Askeriye komisyonunu Askeriye'de bürokrasi evrak işlerinin nasıl düzenleneceği konusunda ıslahat yapan komisyondur. Bknz: BOA, Y.E.E. d, nr:1019, s.15-16.

²²⁰ Eskiden olduğu gibi anlamına gelir.

²²¹ Bu tür personel atamalarının yapılmasında Seraskerliğe bağlı olarak görev yapan Tensikat-ı Umûr-ı Askeriye'nin alt birimi olarak hareket eden Teftiş-i Umur-ı Askeriye komisyonu tarafından yapılmıştır. Bknz: BOA, Y.E.E. d. nr:1019 s. 45-47.

²²² BOA, Y. PRK. KOM. , nr:02/36.

²²³ Ceride-i Havadis, nr:3846, 1 ZA 1295/27 Ekim 1878.

kayıt olunan bölüğün merkezi Trablusgarp olarak seçilmiştir. Bu durum Mekâtib-i Harbiye'den²²⁴ yeterli personelin yetişmesine kadar devam edecek bir süreç olmuştur²²⁵. Bu süreçte terfilerde genelde savaşta başarı göstermiş kişiler ön plana çıkmıştır²²⁶. Bunun dışında yeni kurulan bürokratik yapının yanında kimi bölgelerde orduda personel ihtiyacı arttığından ötürü açıkta bulunan kişiler bir üst rütbeye atanmıştır²²⁷.

Bu dönemde rütbelere de düzenleme alanına girmiştir. Osmanlı'da Müşir, Ferik ve Mirlivalar Erkânı oluştururken Miralay, Kaymakam ve Binbaşı için Ümera tabiri kullanılmış, Yüzbaşı, Mülâzım-ı Evvel ve Sâniler Zabitan olarak zikrediliyordu. Ayrıca, Mülâzım-ı Sâni'den Binbaşılara kadar olan rütbelilere "Efendi" diye hitap edilirken, Kaymakam ve Miralaylara Bey diye hitap edilirdi. Avrupa usulü fırka sistemiyle beraber yeni askerî rütbelere ve yönettikleri birimler şu şekildedir:²²⁸

RÜTBE	YÖNETİĞİ BİRİM
Müşir (Mareşal ²²⁹)	Ordu ya da Ordular Grup Kumandanı
Ferik (Tümgeneral)	Fırka Kumandanı
Mirliva (Tuğgeneral)	Liva Kumandanı
Miralay (Albay)	Alay Kumandanı
Kaymakam (Yarbay)	Alay Kumandan Yardımcısı
Binbaşı	Tabur Kumandanı

²²⁴ İlk düzenlemeleri 1879'da yapılmaya başlanan Mekâtib-i Harbiye; 1882,1884,1886,1894 ve 1896 yılına değin genişleyen ıslahatlarla Osmanlı Askeriyesine yetişmiş personel sağlayacak temel kurum haline gelmiştir. Okulun içerisine Mekâtib -i Rüştîyeler eklenerek alaylı asker yerine temelden askeri eğitim almış uzman personel yetiştirilmek istenmiştir. Zira ordunun en büyük eksiklerinden biri yetişmiş subay sayısının azlığıdır. Bknz: H. Kara, **a.e.**, s.235.

²²⁵ BOA, Y. PRK. KOM., nr:02/50.

²²⁶ BOA, BEOAYN. d., nr:1323, s.3-180.

²²⁷ BOA, Y. E.E. d. , nr:57, s.6-20.

²²⁸ Mahmut Şevket Paşa, **Osmanlı Askeri Teşkilât ve Kıyafetleri (1876-1908)**, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yay. , 1986, s14; K. T. Geçer, Kadir Türker Geçer, "Tarihten Günümüze Türk Ordusunda Kullanılan Rütbe Sembolleri", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, S. 411, 2012, s. 69.

²²⁹ Müşir aynı zamanda savaş kazanmış komutan anlamında da kullanılan bir değimdi. Bknz: <https://www.luggat.com/index.php#ceviri> erişim: 29.07.2020 02:47.

Kolağası (önyüzbaşı)	4 bölükten oluşan kol kumandanı
Yüzbaşı	Bölük Komutanı
Mülâzım-ı Evvel (Teğmen)	Bölük Kumandan Yardımcısı
Mülâzım-ı Sâni (Üsteğmen)	Takım Kumandanı

Tablo 1: Askerî Rütbe ve Birimler

Rus askerî ajanı Albay V. P. Filipov'un 1882 tarihli raporuna göre, Osmanlı Devleti'nde askerî ve idarî yönetimde yer alan 182 ferik (tümgeneral) ve liva (tuğgeneral) mevcuttu. Binbaşı ve subaylık rütbesine tekabül eden mülâzım-ı saniliğe kadarki rütbelerin toplamı 4.499 kişiden oluşan orduda albay ve yarbay rütbelerinin sayısı 208 kişi idi²³⁰.

Harbiye Nezâreti bünyesindeki Orduların yöneticileri²³¹:

Ordu	Komutan
1. Dersaadet: Hassa Ordusu Kumandanı	1880 yılında İsmail Hakkı Paşa, 1881 yılında Arif Paşa, 1882 Mehmet Raûf Paşa
2. Edirne Ordusu	1878-1882 Fuat Paşa, 1883-1884 Ahmed Tevik Paşa
3. Manastır (Rumeli) Ordusu	1879 Ahmed Muhtar Paşa, Ağustos 1880 Ahmet Eyyüb Paşa, Ekim 1884-1886 arası Şükrü Paşa
4. Erzincan Ordusu	1878 Mehmed Nafiz Paşa, 1884 Nusret Paşa, 1884 Hidayet Paşa
5. Şam Ordusu	1878 Ahmed Eyyûb Paşa, 1880 Hüseyin Fevzi Paşa, 1882-1886 arası Mehmet İzzet Paşa
6. Bağdat Ordusu	1879 Abdurrahman Nureddin Paşa, 1880 Mehmed İzzet Paşa, 1882-1886 arası Hüseyin Fevzi Paşa

²³⁰ Kemaloğlu, Bashanov, a.e., s.19.

²³¹ Sinan Kuneralp, **Son Dönem Osmanlı Erkânı ve Ricali (1839-1922)**, İsis Yayınları, İstanbul, 1999, s.15-19.

7. Yemen Ordusu	1879-1882 İsmail Hakkı Paşa, 1882-1885 Mehmed İzzet Paşa
-----------------	--

Tablo 2: Harbiye Nezâreti Bünyesindeki Orduların yöneticileri

Bu tablodaki kişiler aynı zamanda Harbiye Nezâreti'nin ıslahı için Yıldız Sarayı'nda oluşturulan komisyonlarda görev yapan kişilerdir. Bu yönüyle ıslahat çalışmalarının, ordu komutanlarının yönlendirmesiyle yapıldığını söyleyebiliriz. Harbiye Nezâreti'nin yönetiminin başında her ne kadar Harbiye Nazırı olduğu düşünülse de ıslahat çalışmaları gereği kurum için alınan kararlar Yıldız Sarayı'na bağlıdır. Uygulama ise daireler tarafından yerine getirilmeye çalışılmıştır²³².

Bâb-1 Seraskeri'nin, Harbiye Nezâreti olduğu yıllardaki teşkili değişiklikler askerî salnamelere yansımıştır. H-1296/1878-1879 askerî salnamesinde Bâb-1 Seraskeri olarak ifade edilirken Serasker, Gazi Osman Paşa olarak kaydedilmiştir. Ayrıca askerî kurum ve daireler: Daru's-Şurâ ve Meclis-i Sâire, Erkân-ı Harbiye-i Ümera ve Zabtiye, Bâb-1 Seraskeri Zabitan Aklamı, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-yi Şahane başlıklarının altında toplanmıştır²³³.

H-1297/1880 salnamesinde ne Bâb-1 Seraskeri ne de Harbiye Nezâreti ismi vardır, zira düzenlemeler dolayısıyla seraskerliğin üst kadrosu Yıldız Sarayı'nda bulunuyordu. Bu sebepten kurum ismi verilmeksizin “Seyfiye” olarak ifade edilmiş, akabinde askeriye'deki üst düzey paşaların müşir, ferik, mirliva vb. rütbelerine göre tasnif ederek Harbiye Nezâreti içerisindeki daire ve şubelerdeki şahıslar ve unvanlar sıralanmıştır. Salnamede bahsedilen şubeler, daire ve kuruluşlar Erkân-ı Harbiye Ümera-yı Zabitan, Ordu-yu Hümayunlar, Kışla-yı Hümayunlar, Mekâtib-i Harbiye, askerî rüşdiyeler, taşrada bulunan askerî yerleşim ve buralardaki kimselerin isimleri zikredilmiştir²³⁴.

H-1298/1880-1881 salnamesi, Heyet-i Vükelâ içerisinde kara kuvvetleri kurumlarının başında Harbiye Nazırı Gazi Osman Paşa'yı işaret etmektedir. Ayrıca içerisinde “sınıf-ı celile-i askeriye haiz müşiran” başlığıyla kara, deniz, tophane, erkân-ı Harbiye ve Mabeyn-i Hümayun müşiri, azam hazeratı başlığıyla verilmektedir.

²³² Komisyonlar işleyişi hakkında detaylı bilgi için bkz: 1.3. bölüm.

²³³ Salname-i Askeri, İstanbul, 1296, 34. Defa, s.104-110.

²³⁴ Salname-i Askeri, İstanbul, 1297, 35. Defa, s. 295-499.

Buradan hareketle denebilir ki Seraskerlik bir nevi bu kuvvetlerin birleşiminden oluşan bir kuruldu. Böylelikle Harbiye Nezâreti'nin görevleri diğer kuvvetlerin de etkisiyle ıslahat için bu seraskerliğe bırakılmıştı. Askerî erkân burada kuvvet ayrımı yapılmadan rütbelerine göre ayrılmıştı. Islah komisyonları da daireler ve şubeler tasnif gibi bir kol olarak gösterilmiştir. Taşra teşkilatı, okullarda bulunan yönetim ve ordu komutanları fırka ve mahal olarak gösterilmiştir. Ayrıca salnamede Kanun-i Esasi'den sonra, önceki seneye dair bilgilerin yer aldığından bahsediyor.²³⁵ Bu bilgi diğer kaynaklardan okunabileceği üzere Harbiye Nezâreti'nin kuruluşu olabilir. Zira diğer kaynaklarda nezâretin kurumlaştığını ifade etmektedir.

H-1299/1881-1882 yılı salnamesinde Harbiye Nezâreti, Bahriye Nezâreti ve Tophane-i amire olarak askerî kurumlar ifade edilmiştir. Ancak bu kurumların üst kurulu olan Seraskerlik salnamede yer almamıştır. Bir sonraki yıl ise yeniden “Sıfat-ı Celile-i Askeriye Haiz Müşiran” başlığıyla ilk olarak Harbiye Nazırı'na ve Tophane-i Amire'ye yer verilmiştir. Sonrasında askerî erkânın oluşumu kol ordular ve içerisindeki rütbeli kumandanlar mirliva ve ferikan olarak tasnif edilmiştir. Ferikan içerisinde ıslahatı, fiili olarak gerçekleştiren komisyon yöneticilerinin isimleri ve rütbeleri de sıralanırken daire, şubeler ve askerî okullar kadrosu sonrasında mevcut kişi sayılarıyla verilmiştir. Bahriye Nezâreti ve Tophane-i Amire ayrıca gösterilmiştir. Buradan anlaşılabacağı üzere Seraskerliğin ıslahatlarını Harbiye Nezâreti üzerine yoğunlaştırmıştır²³⁶.

²³⁵ 1298 Salnamesi, İstanbul, 1298, 36. Defa, s.161-181.

²³⁶ 1299 Salnamesi, İstanbul, 1299, 37. Defa, s.175-218.

2.1.1 Ordunun Kumandası: Yıldız Saray'ı ya da II. Abdülhamid

Yıldız Sarayı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında diğer alanlarda olduğu gibi askerî ıslahatların da merkez konumuna geldi. Zira psikolojik olarak savaşta düşmana yenildikten sonra hem halk arasında hem de devletin yönetici sınıfında oluşan bekaya dayalı korku, iktidarın güçlenmesine sebep olmuştu. Bu güçlenişin yansıması olarak devletin askerî yönetimde ıslahatlar yapmak için oluşturulan Seraskerlik ile Avrupa Devlet sistemleri incelenerek oluşturulan bakanlık şeklinde ikili bir yapı ortaya çıkmıştı. Bu tarz düzenlemeler Islahat-ı Umûr-u Askeriye Komisyonu tarafından araştırılmıştı²³⁷. Harbiye Nezâreti askeriye, bürokrasi ve nizâmiye ile alakalı konularda söz sahibi iken; Padişah'a bağlı Seraskerlik komisyonlar aracılığıyla ıslahat çalışmalarının odağını oluşturmuştur. Böylelikle Seraskerlik adeta nazırlığın üstünde faaliyet göstererek askeriyenin bütünüyle yönetimdeki etkinliği azaltılmıştır²³⁸.

Sultan II. Abdülhamid, başkomutanlık yetkisini Kanûn-i Esâsi'ye dayandırarak Seraskerliğin yaptığı ve yapmayı planladığı ıslahatları yönlendirmiştir. Diğer bir ifade ile Harbiye Nezâreti'nin kuruluşuyla başlayan askeriyenin yönetimi, bu şekilde Yıldız Sarayı'na bağlanmıştı. Harbiye Nezâreti, bir nevi Yıldız Sarayı'na doğrudan bağlı kurum konumuna getirilmiş ve bu durum II. Abdülhamid'in saltanatı boyunca devam etmiştir²³⁹.

1877-1880 yılları arasında İngiltere Büyükelçisi olarak İstanbul'da bulunan Henry A. Layard, devletin iç ve dış kontrolleri, savaş sonrası ıslahat sürecinde ele alındığını bildirmiştir²⁴⁰. Bu durum bürokrasiye de genel olarak yansımış ve V. Murat döneminde 5-6 olan kâtip sayısı, 1878'de 10'a çıkmış ve artarak devam etmiştir²⁴¹.

Tabi Osmanlı-Rus savaşı sırasındaki tartışmalar, paşaların arasındaki çekişmeler ve savaşın sonucu, Sultan II. Abdülhamid'in iç politikasının oluşmasının temellerini, dolayısıyla Harbiye Nezâreti'nin ıslahı sırasında yönetim tarzının bir nevi sebeplerini

²³⁷ BOA, Y. E.E. d., nr:1019, s.3.

²³⁸ Veli Şirin, *Asâkir-i Mansûre ve Seraskerlik*, İstanbul, 2002, s.69.

²³⁹ Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Devleti'nin Askeri Teşkilatı", *Türk Askeri Kültürü*, Ed: Özkaya, İstanbul, 2019, s.375.

²⁴⁰ Kunalalp, *Memoirs of Sir Henry A. Layard's Constantinople Embassy 1877-1880*, İstanbul, 2009, s. 632.

²⁴¹ Akyıldız, "a.g.m", a.e., s.287.

de ortaya koymaktadır. Normal şartlarda Harbiye Nezâreti'ne bağlı olarak yapılacak işler dahi bürokratik düzenlemeler vasıtasıyla Yıldız Sarayı'ndan, yani Sultan II. Abdülhamid'in iradesinden geçiyordu²⁴². II. Abdülhamid, yapılan ıslahatları yakından takip ederek askerî talimlere varıncaya kadar bilgi sahibi oluyordu²⁴³. II. Abdülhamid, askerî kanatın yönetilme ve yönlendirmesini komisyonlar aracılığıyla yapmıştır. Böylelikle askerî politika ve askerî ıslahatları kendi kontrolünde yapmaya muvaffak olmuştur²⁴⁴. Oluşturulan kalem, büro ve daireler, ıslahat söz konusu olduğunda Yıldız Sarayı'na; askerî yürürlük ve normal akış ise Harbiye Nezâreti'ne bağlıydı. Islahat-ı Umûr-ı Askeriye komisyonu, Erkân-ı Harbiye dairesine ve Topçu ve İstihkâm müfettişlikleri Seraskerlik tarafından yapılacak atamalar için dairelere atanan müdürlerden gerekli personel için bilgi alınacaktır. Sonrasında oluşturulacak nizamnâmeler ile kalıcı hale getirilmesine karar verilmiştir²⁴⁵.

Diğer taraftan müstakbel düşmanın askerî ve teçhizi bilgilerine vakıf olmak, çıkması muhtemel bir savaş için ordunun her an hazır olmasına da olanak tanıyordu²⁴⁶. XIX. yy'da gelişen ataşemiliterlik ile istihbarat faaliyetleri resmi hale getirilirken, askerî alanda yaşanan yeni gelişmeleri uygulamak ve orduyu modernize etmek için yazılan raporlar da takip edilerek kuruma işlerlik kazandırılmıştır. Ateşe militerlik ile gelişen bürokratik sistem Sultan II. Abdülhamid'in istediği merkezî kontrolü sağlıyordu. Çünkü sefirler aracılığıyla istihbarat bilgileri direkt olarak Sultan'a sunuluyordu. Bu teşkilatın kuruluşunda Alman askerî uzmanlar ve Goltz Paşa'nın etkisi görülebilir. Fatih Tetik, kurumlara gönderilen evrakların öncelikle II. Abdülhamid'e sunulmasında Goltz Paşa'nın gelişinin etkisi olduğu görüşündedir²⁴⁷. Kullandığı kaynak Tetik'i bu sonuca götürmüştür. Askeri teşkilatın Yıldız Sarayı ve Sultan II. Abdülhamid'in kontrolü altında bulunmasının birkaç sebebi vardır. Öncelikli hedef askeriye'nin darbe teşebbüsünde bulunmasını engellemek ve 1877-1878 Rus savaşı gibi bir hezimetin yaşatılmasına sebep olacak yönetimde etkinliğini kırmak ve

²⁴² Kara, a.e., s.50.

²⁴³ BOA, Y. PRK. ASK., nr:134/106.

²⁴⁴ Griffiths, "a.t." s.43.

²⁴⁵ BOA, Y.E.E. d, nr:1019, s. 17-18.

²⁴⁶ Fatih Tetik, "II. Abdülhamid Dönemi Kara Harp Sanayii (1876-1908)" **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2017, s.54

²⁴⁷ Tetik, "a.t.", s. 56.

sadakat duygusundan yoksun kişileri askeriye ve siyaset içerisinde etkin olmasının önüne geçmektir. Evrakların doğrudan Sultan II. Abdülhamid'e sunulması, askerî sisteme hâkim olması durumu aslında askerî ıslahata komisyonların dış kaynaktan genellikle Fransızca'dan çeviri yoluyla inceledikleri kaynakların görüşülmesi sonrası oerikli olabilir. Kanun-i Esasi'ye göre Padişah'ın ordunun başkumandanı olması, Seraskerliğin oluşmasına etken olmuş ve 1877-1878 savaşı ile uygulamaya konulmuştur. Ancak Resmîyete 1880'de geçen Harbiye Nezâreti deneyimi aslında savaş sürecinde doğal ortaya çıkan bir gelişmedir Goltz Paşa elbette Osmanlı askeriyesinin, savaş sonrası yeniden yapılanmasında etkili olmuştur ancak Fatih Tetik'in bahsettiği bürokratik gelişme 1880'da başlayan Yıldız Sarayı'nda bulunan Seraskerliğin etkisiyle olmuştur.

Yapılan ıslahatlarda en önemli ölçütlerden biri de 93 Harbi'nde yaşanmış siyasi ve askeri sorunların ortadan kaldırılmasına yöneliktir. Örnekle açıklamak gerekirse, Padişah savaş sırasında cephelere gitmek istediğinde, tahtından indirilebileceği imajı verilerek vazgeçirilmiş²⁴⁸. Savaş sonrası padişah bu gibi iktidar tehditleri bertaraf edecek bir sistem kurarak iktidarını daha da güçlendirmiştir. Yeni kurulan Harbiye Nezâreti merkezden komut alan bir kuruma haline gelirken hem verilecek olan dilekçelerde muhatap olarak doğrudan Padişah'a iletilmesi hem de Yıldız Sarayı'nda ıslahatlara öncülük eder duruma gelmesi, gerçek manada yönetimi elinde tutmuş olduğunu göstergesidir. 3 Ocak 1880'de yayınlanan ilana göre Tensikat-ı Cedide-i Askeriye Komisyonu'nun araştırmaları neticesinde Meclis-i Mahsûsa ve Meclis-i Vükelâ'da onaylanan kararda Seraskerlik makamının daireleri ve şubeleri Harbiye Nezâreti'ne tahvil²⁴⁹ edilmiştir yani değiştirilmiştir. Ayrıca daire ve şubelere atamalar da yine seraskerlik tarafından yapılmıştır. Durumdan anlaşılacağı üzere aslında Seraskerlik, askerî ıslahat yapmak adına süreçte bürokratik yapıyı Harbiye Nezâreti'ne bırakmıştır. Zira havale edilen askeriyenin beynini oluşturan erkândır. Seraskerlik bu süreçte askeriyenin önde gelen yönetici sınıfını Yıldız Sarayı'nda bulundurmıştır²⁵⁰.

²⁴⁸ İnal, a.e, s. 1267-1269.

²⁴⁹ Tahvilin anlamı bir halden bir hale değiştirmektir. Bknz: Şemseddin Sami, **Kâmus-i Türkî**, 2008, İstanbul, s.387; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 2012, s.1192.

²⁵⁰ Ceride-i Havadis Gazetesi, nr:4208, 20 Muharrem 1297/3 Ocak 1880, s.1-2. İlan ekte transkript olarak verilmiştir. Bknz: Ek-3.

Thomas Hobbes bu konu hakkında şunları söyler: “...Öteki ulus ve devletlerle savaş ve barış yapmak yani bunun ne zaman kamu iyiliğine yararlı olduğuna, bu amaçla toplanacak, silahlandırılacak ve para ödenecek kuvvetlerin ne büyüklükte olacağına ve bunun giderlerini karşılamak için uyruklara vergi koyma hakkı da egemenindir. Çünkü halkı koruyan kuvvet halkın ordularıdır ve bir ordunun gücü, erlerin teker teker güçlerinin bir komuta altında birleşmesidir. Orduya komuta etmek, başka bir kuruluş gerekmez komuta edeni egemen yaptığı için, bu komutanlık kurulmuş olan egemenindir. Bu sebeple, bir ordunun komutanı kim yapılırsa yapılsın, başkomutan daima, egemen erki elinde tutandır...”²⁵¹

Griffiths, 1880-1885 yıllarını ele aldığı süreçteki durumu Küçük Said Paşa’nın vezirliği üzerinden açıklar. Abdülhamid döneminde Mabeyn Başkatibi iken yönetim hakkında sahip olunacak bilginin bir sadrazamdan daha fazla olduğunu ileri sürer. 1880 askeri salnamesini kaynak göstererek Seraskerlikten Harbiye Nezareti olarak eski haline dönüştürüldü der. Bu dönüşüm için net bir tarih vermez. Salnamelerdeki isimlendirmeler kafa karıştırıcı olabilir. Bu durumda koşullardaki değişiklikten yola çıkmış ve Harbiye Nezareti teşkilatındaki görev, yetki ve sorumluluklardan arındırıldığı kanısındadır. Yıldız Sarayı içerisindeki komisyonlarının önemini ve faaliyetini anlatır ancak buradaki komisyonların “ilmi ve fenni ıslahat” amaçlı Seraskerliğe bağlı bulunduğu bahsetmez²⁵².

Seraskerliğe bağlı komisyonlar tarafından yönlendirilen askerî ıslahatlar, çoğu zaman yazıda kalmış ve fiiliyatta uygulanamamıştı. Harbiye Nezâreti’nde bulunan dairelerin gerekli işlemleri yapamamasından kaynaklanan durum bazen hız kazanması amaçlı Padişah’a sunularak işlerlik kazanıyordu. Komisyonların verdikleri kararların uygulanmaması durumu aslında yeni düzenin oturmamasından kaynaklı olduğunu düşünen Harbiye Nezâreti’nin var olan statükolarının değişmesine olan bir tepkisiydi. “Neden kararlar uygulanmadı?” sorusuyla karşılaşanlar, genel olarak günlük işlerin yoğunluğundan kaynaklandığını sebep olarak göstermiştir. Ancak Komisyon yapılacak ıslahatlar için kararlıydı²⁵³.

²⁵¹ Thomas Hobbes, “Leviathan”, çev. Mete Tunçay, **Devlet Felsefesi-Seçilmiş Okuma Parçaları**, der. Yavuz Abadan, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yayınları, 1959, s. 270-271.

²⁵² Griffiths, “a.t.” s.45.

²⁵³ BOA, Y. PRK. KOM. , 01/68; BOA, Y. PRK. KOM. , nr:02/23.

Padişah, ıslahatlar yapılırken ordunun durumu konusunda Seraskerliğe bağlı pek çok komisyonda görev alan kişilerden raporlar almıştır. Islahatların hangi yönde yapılacağı konusundaki kararlarda etkili olan raporlar, tahta ilk çıktığı yıllarda var olan durumu anlaması yönünde Sultan II. Abdülhamid'i etkilemiştir. Örneğin askerî kurumların ıslahında görevlendirilen Dreyse Paşa bir raporunda, teftiş yaparken yolsuzlukların yaygın olduğunu, bu sebepten askerî ıslahatlar konusunda kararlaştırılan fikirlerin uygulama alanı bulamadığını, ifade etmişti. Bu durumun kaynağını ise “Bulundukları işlerde iktidarsız cihetle menafî zatilerini götürdüklerinden ileri geliyor.” şeklinde açıklamıştır²⁵⁴.

Aslında insanlar devletleri, dıştan gelebilecek tehditlere karşı varlıklarını devam ettirecek güç olarak görülürler. Savaş sonrası bu tehditin geçmesi sonucu yönetici elitin iktidardaki gücü artacaktır. Zira bir ülkenin “güvenliğini sağlamak” devlet kurumlarını yürüten iktidarın elindedir²⁵⁵. Yönetici elit, bunu sağlayabilmek için bürokratik yollarla kurumlar üzerinde kontrolü elde bulundurmak zorundadır. Örneğin Sultan II. Abdülhamid'in bürokratik temsile verdiği önem, Gazi Ethem Paşa'nın Halep'e görevlendirilmesinde etkin rol oynamıştı. 93 Harbi sonrası Beşiktaş Kumandanlığı'na atanan Gazi Ethem Paşa, Romanya Sefirinin düzenlediği bir davete icabet etmeyip gerekçe olarak Said Paşa ile olan görüşmesini söylediğinde Halep'e adeta sürgün edilmişti²⁵⁶.

Harbiye Nezâreti'nin kuruluşundaki temeller tıpkı 1826 Yeniçeri Ocağının kaldırılışı ve Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusunun kuruluşundaki kaygıları barındırıyordu. Osmanlı Devlet kurumları oluşturulurken devletin bekasını tehdit edecek bir sorun yaşandığında önce sadakat sonra liyakate bakılması gelenek haline gelmiştir. Yeniçeri ordusunun kaldırılışındaki gerekçeler, 1876'da Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilişindeki askerî rollerle benzerlik taşımaktadır. Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilişi ve V. Murad'ın kısa süren saltanatı sonrası, II. Abdülhamid'in tahta çıkışı sonrası askerî kanata karşı güvensizlik ortamı meydana

²⁵⁴ BOA, Y. PRK. MYD. , nr:01/36.

²⁵⁵ Ahmet Faruk Çağlar, “Yaşamın Amacı Olarak Yaşam İnsanın Bedensel ve Zihinsel Edimlerine Temel Oluşturan “Birincil Güdü”ye Dair Bir Araştırma” , **İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 2019, s.63.

²⁵⁶ Adem Ölmez, “Gazi Ethem Paşa'nın Askeri ve Siyasi Hayatı (1844- 1909)”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 2004, s.37-38.

getirmişti. Bu durum orduda öncelikli olarak sadakati ön plana çıkarmıştır²⁵⁷. Devlet kurumlarının, devletin içerisinde yer alacak personelde askerî müdahaleler sonrası aradığı ilk kriter “sadakât” olmuştur. Ancak bu kriterden ötürü istihdamda tam uzmanlaşma sağlanamamıştır. Tıpkı vatana ekilen vatandaşların meyve verme zamanı geldiğinde kırağı çalması misali ikinci plana düşen liyakat, yurt dışından gelen ekibin de dikkatini çekmiştir. Hatta yurt dışına temas eden ve iç dinamiğe bağlı olmayan bir fikir güvensiz olarak addedilmeye yeterliydi. Rus Askerî Ajansı V. P. Filippov’un 1882 yılındaki raporuna göre, bir subayın Avrupa’ya ve Rusya’ya yakınlık duyması, onun otoriteler tarafından “güvensiz” olarak addedilmesine yol açıyordu²⁵⁸. Buradan anlaşılacağı üzere dönemin konjonktüründe askerî darbe girişimleri sonrası oluşan “beka”nın tehdit altında olduğu fikri ile "sadakât" önem kazanırken "liyakat" ikinci plana alınmış bulunuyordu.

Sultan II. Abdülhamid’in Harbiye başta olmak üzere devlet adamlarına bakış açısını, Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi ile Eski Şehremini Reşid Bey’le yaptığı bir görüşme esnasında Sultan Abdülaziz’in yaptıklarına dair fikirleri aslında durumu gözler önüne sermektedir²⁵⁹:

“Bir gün Sultan Abdülhamid’in huzurunda bulunduğum sırada sevki kelâm ile bu derece tekayyüd ve tehaffuz yerine tebeanın mehabbeti en kavi bir kala bulunduğunu söyledim. Cevaben dediki: senin pederin ne yaptı? Bütün müddeti saltanatında memleketin ve milletin refahü saafetine çalışdı. Askeri tanzim etdi. Bu kadar mühimmatı harbiyye tedarük eyledi. Biz Rusya muharabesibi anın tanzim etediği asker ve yaptığı donanma ile icra etdik. Sonra ne muameleye ogradığımız gördük.”

2.1.2 Askerî Bürokrasinin Genişlemesi

Osmanlı askeriyesinin bürokratikleşme konusunda uzun süreden beri eksiklik yaşadığı düşünülmektedir²⁶⁰. Osmanlı Devlet yönetiminde diğer kurumlara nispeten

²⁵⁷ Yıldız, a.e. , s.261

²⁵⁸ Kemaloğlu, Bashanov, a.e., s.24.

²⁵⁹ İnal, a.e., s.1271.

²⁶⁰ Ateşli silahlarla yapılacak ateşleme için dönemin tüfekleri 4 dakikada bir ateşleme yaptığından yayılım ateşi tekniği kullanılmaktaydı. Bu ise cepheye daha fazla asker sevk etmeyi gerektirir. Daha fazla asker toplamak aynı zamanda bu askeri besleyecek ekipmanların artışı demek olduğu için vergi toplamak ve asker sevk, ikmâl ve asker için daha fazla bürokratik me’mur gerektirecektir. Burada

küçük kalan Osmanlı Bürokrasisinde, Asâkir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulması ile hareketlilik yaşanmıştır. Taşra-merkez arasında zaman içerisinde oluşan âdem-i merkeziyetçi yapı bürokratik gelişmelerin hayata geçirilmesinde engel teşkil etmiştir. Osmanlı askerî tarihi üzerine çalışan araştırmacılar Osmanlı ikmâl, lojistik ve bunların sağlayıcısı durumundaki bürokratik sistemin yetersiz olduğu fikrini savunmuşlardır²⁶¹. Osmanlı Bürokrasisi her ne kadar Tanzimat ile gelişmişse de askerî alanda bürokrasinin gelişiminde aksaklıklar görülmüştür. Örneğin, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı için toplanacak asker sayısı için Redif Paşa'nın yarısı dahi etmeyen mevcudiyet bildirimi, 1869 asker alma kanundaki hedeflenen sayı ile ilgili olduğunu düşündürmektedir. Zira tam işletilemeyen bürokratik sistemlerde son kayıtlara göre hareket edilerek fikir beyan etmek, var olan durumu ortaya koymada sıkıntılar ortaya çıkarır.

Ruslarla yapılan 93 Harbi'nde Plevne'de kazanılan başarı, aslında Osmanlı'nın silah kullanımı ve mevcudiyetinde sıkıntı yaşamadığını ortaya koymaktaydı. Osmanlı ordusunun 93 Harbi sırasında kullandığı silahlar dönemin modern silahları konumundaydı²⁶². Zira karşısındaki güce karşı direnç devam etmiş, lojistik ve ikmâl deposu dolu olduğu halde Ruslar galibiyete ulaşamamıştır. Üstelik muharebe diğer militarist çevrelerce dikkat çekerek araştırma konusu olmuştur. Ateşli silahlarla ilgili tereddüt yaşayan Almanya, İngiltere ve Avusturya gibi Avrupa Devletleri askerî teknolojiye ileri görülmesine karşın, bu mücadele sonrası kullanımı konusunda olumlu bakmaya başlamıştır²⁶³. Buradan hareketle Osmanlı'nın buradaki başarısı tezin 1. Bölümünde değindiğimiz tartışmalardan anlaşılacağı üzere seferberliğin tam yapılamayışı dolayısıyla bürokrasinin işlemesine karşı güncel bilgilerin mevcut olmayışından ileri geliyordu. Bürokrasi askerî alanda, ordudaki güncelliği, düzeni, çabuk karar alıp uygulamayı sağlayan en önemli etkidir. Rus savaşı sonrası Osmanlı Harbiye Nezâreti'ni ihdas ederken altında kümelenen kuruluşları da bu durumun

bürokrasinin gelişmemesi asker sayısında hedeflenen sayıya ulaşmada her ne kadar tek engel sebep değilse de temel eksiklik olarak tezahür edecektir. Ayrıca bkz: Gabor Agoston, **Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç**, Çev: Muhammed Fatih Çalışır, 3. baskı, İstanbul, 2019, s. 176.

²⁶¹ Agoston, **a.e.**, s.218.

²⁶² Gültekin Yıldız, "Ottoman Military Organization", **Encyclopedia of War**, ed: Gorden Martel, 1.baskı, Blackwell Publishing, 2012, s. 8.

²⁶³ Ali İhsan, Ali Fuat, Metin, **Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi**, 1.B, İstanbul, 2008, s.133.

farkında olarak yapılandırmıştır. Neticede devletler egemenliklerini fiziki olarak askerî yapılarıyla sağlar. Fiziki olarak bir araç olarak kullanılan askeriye'nin denetimini sağlayan faktör ise bürokrasidir²⁶⁴.

Askerî alanda bürokrasinin gelişimi ateşli silahların gelişimiyle birlikte olmuştur. Buna göre ateşli silahların kullanımı, buna bağlı olarak asker sayısındaki artış ve bunu düzenleyecek bürokratik yapı askerî alanda etkinliğini göstermeye başlamıştır²⁶⁵. Hatta Selznick, Weber ve Merton analizlerini yaparken orduları bürokratik bir yapı gibi incelemiştir²⁶⁶. Sivil-asker arasındaki ayrım ise 1871 sonrasında belirginleşmeye başlamıştır²⁶⁷. Örneğin 1813 yılına kadar rol model alınan Fransa ordusu bir milyon asker toplamıştı. Teknolojik olarak modernizasyon eksiklikleri mevcut olan bu ordunun askere dağıttığı silahlar ve topladığı asker sayısı dikkat çekiciydi. Durumun Avrupa ve özellikle Prusya ordusu tarafından fark edilmesi üzerine asker toplama başarısını ortadan kaldırmak amaçlı modernizasyon eksikliklerinden faydalanılmış ve geliştirilen silahlar 1815'te Prusya'nın rol model olmasına temel sağlamıştır. Ancak burada dikkat çeken Fransa'nın bürokrasinin işleyişi ve teknolojik açığa rağmen asker toplayabilmesi sonucu bürokrasinin diğer devletlerce dikkate alınmasını sağlamasıdır²⁶⁸.

Osmanlılarda savaşla ilgili bir bakanlık olmadığı için silah teknolojisi, ikmâl, lojistikte ve asker alımı bürokrasi aracılığıyla sağlanmaktaydı²⁶⁹. Tanzimat ile askerî bürokrasinin temeli atılırken 1877-1878 savaşı sonrası yapılan ıslahatlar ile askeriye'de, askerî yönetim ve bürokrasi ayrılmıştır. 1299 Salnamesi'nde sivil ve asker ayrımı bürokrasiye de yansımıştır. Hakeza Bâb-ı Âli'de görev yapan bürokratlar, büroda görev yapsalar da askerî ve mülki menşei ile tasnif edilmiştir²⁷⁰. Harbiye Nezâreti'nde idarî işleri yürüten kadrolara “sınıf-ı selâse” denilmiştir²⁷¹. Buna göre

²⁶⁴ Başpınar, “a.t.”, s. 26.

²⁶⁵ Murat Çınar Büyükkakça, “Ottoman Army in the Eighteenth Century: War and Military Reform in the Eastern European Context”, *Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2007, s. 58.

²⁶⁶ Adem Başpınar, “Askeri Sosyoloji: Tarih ve Kaynaklar, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2010, s.71.

²⁶⁷ Başpınar, “a.t.”, s. 118.

²⁶⁸ Ali İhsan Gencer, Ali Fuat Örenç, Metin Ünver, *Türk Amerikan Silah Ticareti*, İstanbul, 2008, s.8.

²⁶⁹ Agoston, *a.e.*, s. 260.

²⁷⁰ 1299 salnamesi, 37. Defa, İstanbul, 1299/1881-1882, s.97.

²⁷¹ BOA, Y. PRK. KOM., nr:02/50.

Harbiye Nezâreti bürokratik işlemlerin yürütüldüğü bir yapıya bürünürken Seraskerlik, askerî ıslahatlar için bir merkeze dönüştürülmüştür²⁷². Teşkilatlanmada Bürokrasi ile genel komuta merkezinin ayrılışı, yönetimin askerî ıslahatları direkt olarak Yıldız Sarayı'na bağlıyordu²⁷³. Ayrıca bundan sonra kanunî ve ilmî ıslahat gerektiğinde geçici komisyonlar oluşturulacaktı. Mühim işler olarak adlandırılan fennî işlere dair daimî bir komitenin var olması da kararlaştırılmıştır. Böylece askeriye her an hazır ve güncel olma durumu bürokrasi aracılığıyla sağlanmaya çalışılmıştır²⁷⁴.

Askerî dairelerde yayınlanan nizamnâme ve kanunnâmelerin uygulanmadığını dikkat çeken Komisyonlar, özellikle Erkân-ı Harbiye dairesi'nden bahseden yazılarını padişaha sunmuşlardı²⁷⁵. Harbiye Nezâreti'nin bünyesindeki dairelerde yaşanan karışıklıklarının önüne geçmek için nizamnâmelerin hazırlanıp uygulamaya konulacağı sürece kadar eski usulde devam etmiştir²⁷⁶. Ordu düzenlemeleri yer yer tadil edilmekteydi. Örneğin 1880'de Harbiye Nezâreti kurulduktan sonra görev ve esasları belirlenmiş ancak buna dair yayınlanan nizamnâme hayata geçirilemediği için 15. ve 18. maddelerde düzenleme yapılmış ve atamalar yapılırken liyakate dayalı numaralandırma sistemi ölçüt alınmıştır²⁷⁷. Görevleri yönüyle askeriye'nin esaslı kurumu olan Nezaret'e bu süreçte düzenleme yapılmış ve Seraskerliğe geçiş sonrasında ise nizamnâme yayınlanarak görevleri düzenlenmiştir.²⁷⁸ Buna göre daire-i askeriye memurlarının çalışma saatleri dahi yeniliğe uğramış, boru çalınarak mesai saatlerinin başlayıp bitirilmesi kararı alınmıştır²⁷⁹. Kıdemli kişiler tarafından yapılan atamalarda ehliyet sahibi olmayan kişilerin iş başına getirilmemesi fikri ön plana çıkmış ve hatta kimi zaman tepkilere de yol açmıştır. Bu durum savaş sonrası filizlenen bir mevzu iken uygulanması askerî ıslahatın ilk şeklini aldığı Harbiye Nezâreti'nin, Seraskerliğe dönüşümünün sağlanması sonrası meyvelerini verecektir. Örneğin

²⁷² Bknz: BOA, Y. E.E. d, nr:1019, s. 15-16.

²⁷³ Askerî ıslahatlar komisyonlar ayrılan mekân Yıldız Sarayı'nda karakollardır. Bknz: BOA, Y. E.E. d, nr:1019, s.10-11.

²⁷⁴ BOA, Y. E.E. d, nr:1019, s.16.

²⁷⁵ BOA, Y.PRK. KOM. ,nr:02/23.

²⁷⁶ BOA, Y. PRK. KOM, nr:02/19.

²⁷⁷ Bu tür tadilleri Teftiş-i Askerî Komisyonu yapmaktadır. Bknz: BOA, Y. PRK. KOM. , nr:2/74.

²⁷⁸ Kara, **a.e.**, s.57.

²⁷⁹ Yıldırım, "a.t.", s. 24.

Bahriye Kaymakamı Süleyman Bey, 5 neferin rütbesini arttırmak istemişse de tepkilere yol açtığı için bundan vazgeçmiştir²⁸⁰.

4 Haziran 1880’de “Harbiye Nezâreti Vezâif- i Umûmisi” adıyla yayınlanan ilana göre yeni oluşturulan Harbiye Nezâreti ve Harbiye Nazırı’nın görevleri 33 maddede sıralanmıştır. Genel olarak görev ve yönetimiyle ilgili önemli maddelerinin özeti şöyledir²⁸¹:

1. madde: Harbiye Nâzırı umûm sınıf-ı askerin nazırı ve amiridir.
2. madde: Harbiye Nazırı orduların tamamını idare ettiği için Padişaha ve Meclis-i Mebusân’a karşı sorumludur.
3. madde: Kanun ve nizam ittihaz olunacak bi’l-cümle umûr-ı askeriye arz ve istihzan ile iradât-ı seniyye ittihaz etmek Harbiye Nazırı'na aittir.
4. madde: Kanun ve nizam hükmünce olarak Harbiye Nezâreti’nin idare alanı kendisine bağlı olan dairelerdir. Harbiye Nazırı yazılacak olan kanun, kararname ve emirnameden sorumludur.
5. madde: Harbiye Nazırı, Harbiye Nezâreti’ni teşkil eden dairelerin tümünün sorumlu mercisidir.
6. madde: Harbiye Nazırı, Harbiye Nezâreti’nde bulunan daire başkanlarını ve muavinlerinin tayinini yapar.
7. madde: Harbiye Nezâreti’nde bulunan daire ve şubeler doğrudan doğruya Harbiye Nazırı’na bağlıdır.
8. madde: Orduların tamamına nezâret etmek Harbiye Nezâreti’nin görevidir.
9. madde: Askerin terfi, tayin, kumandası, maaş ödemeleri, düzenlenmesi Harbiye Nazırı'na aittir.
10. madde: Ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için hesaplamalar İrade-i Seniyye'ye göre gönderilen memurlarca yapılır.
11. madde: Bağlı bulunan askere hizmet tezkeresi vermek Harbiye Nezâreti’ne aittir.
12. madde: Bağlı bulunan askerin, hayvan cinslerinin hesaplanması ve sayılması Harbiye Nezâreti’nin görevidir.

²⁸⁰ BOA, Y. PRK. ASK., 45/114.

²⁸¹ Vakıf Gazetesi, “Harbiye Nâzırının Vezâif-i Umûmisi”, nr:1661, 25 Cemaziye’l-Ahir 1297; H. Kara, a.e., s.52.

13. madde: Harbiye Nezâreti kanunları ve nizamnâmeleri uygulamakla görevlidir.

14. madde: Harbiye Nazırı vilayet valilerini ve devlete bağlı daireleri gerektiğinde bilgilendirmekle sorumludur.

31. madde: Harbiye Nezâreti, Meclis-i Vükelâ ve Meclis-i Mebusan'a bilgi vermekle yükümlüdür.

Harbiye Nazırı, orduların ve askerî bürokratik kurumlarının idaresinden tam salahiyyetli olarak sorumlu olmuş ancak bu, kanunnâme ve nizamnâmelerle kısıtlanmıştı. Başkomutan olarak padişah ve Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu devletin bir memuru durumuna getirilmiş, atama ve terfileri yaparken kanunnâmelere uyacak ve askerî ihtiyaçlar içinse gerekli mercilere bağlı kalacaktı. Dolayısıyla askeriyenin etkinliği siyasette azaltılırken yönetimdeki pozisyonu askerî ordu ve bürolarla sınırlandırılmıştır.

Genel olarak şubelerde bulunacak personel mevcudu en az bir müdür ve iki muavin şeklindedir. Müdürlerin liva-binbaşı rütbesi arasında bir payeye sahip olması şartı vardı. Mirlivadan mülâzıma kadar pek çok rütbe, şubelerde görev yapabilmekteydi. Şubelere Reis-i Umûmî, Reis-i Evvel ve Reis-i Sâni şeklinde atanan başkanlar ise Ferik ve üstü kişiler olarak görev yapmaktaydı²⁸². Ayrıca bu dairelerde görev alan kişiler Filipov'un rapora göre ferik (tümgeneral) ve liva (tuğgeneral) rütbesindeki 182 kişiden oluşan müşir grubundan oluşmuştur²⁸³.

Harbiye Nezareti'nin bürokratik sistemi ise umumiyetle Avrupa'daki gelişmiş ülkelerin sistemleri incelenerek oluşturulmuş ve buna bağlı olarak nezarete yardımcı olacak on bir dairenin kurulmasına karar verilmişti. Bu Daireler: 1-Harbiye Dairesi (Nezâret Dairesi), 2- Piyâde Dairesi, 3-Süvâri Dairesi, 4- Muhasebat ve Tedkik Muhasebat Kazarat-ı Askeriyesi Dairesi, 5-Levâzımat-ı Umûm-i Dairesi, 6- Muhakemat Dairesi, 7-Jandarma Dairesi, 8- Sıhhiye Dairesi, 9-İstihkâm ve İnşa'at-ı Askeriye Dairesi (Seraskerliğe Bağlı), 10- Topçu ve Nakliyat-ı Askeriye Dairesi (Seraskerliğe Bağlı), 11-Umûm-ı Erkân-ı Harbiye Dairesinin (günlük bürokratik işlemlerden dolayı Seraskerliğe bağlıdır.) oluşmaktadır. Bu daireleri oluşturulacak

²⁸² BOA, Y. E.E. d., nr:1019, s. 46-53.

²⁸³ Kemaloğlu, Bashanov, a.e., s.19.

kurullarda oy birliği karar alacaktı. Seraskerliğe bağlılık ise özel görev ve ıslah konularındadır. Bunun dışında Harbiye Nezâreti'nin emriyle içtima ederlerdi²⁸⁴.

Harbiye Nezâreti ve Seraskerlik Bağlı Daireler			
DAİRE	BAĞLI KURUM	şU'BE SAYISI	GÖREVİ
Nezâret Dairesi	Harbiye Nezâreti	3	Genel evrak
Piyâde Dairesi		3	Kayıt, Yoklama, Rütbe ve Atama
Süvâri Dairesi		2	Kayıt, Yoklama, Rütbe ve Atama
Muhasebat ve Tedkik Muhasebat Kazarat-ı Askeriyesi Dairesi		7	Askerî maliye ve muhasebe
Muhakemat Dairesi		Tek kalem	Askerî mahkeme konuları
Sıhhiye Dairesi		2	Mekâtib -i Tıbbiye, hayvan ve asker sağlığına dair kayıtlar
Jandarma Dairesi		Tek şube	Jandarma ile ilgili kayıtların tümü ve iç güvenlikle ilgili kayıtlar
Levâzımat-ı Umûmî Dairesi		4	Lojistik, ikmâl ve teçhizat dağıtımı ve satın alma.

²⁸⁴ BOA, Y. E.E. d., nr:1019, s.16.

Umûr-1 Erkân-1 Harbiye Dairesi	Seraskerlik	6	Asker düzenlemelerin sorumlu.
Topçu ve Nakliyat-1 Askeriye Dairesi		2	Kayıt, Yoklama, Rütbe, mühimmat, Tophane-i Amire ve Tophane Müfettişliği için hazırlanmış raporları incelemek
İstihkâm ve İnşa'at-1 Askerî Dairesi		1 şube, 1 komisyon ve 1 komite	İstihkâm ilgili konular, istihkâmda görevli personel kaydı

Tablo 3: Harbiye Nezâreti ve Seraskerlik Bağlı Daireler²⁸⁵

Nezâret Dairesi

Nezâretin genel evrak düzenlemeleri için bu daire oluşturulmuştu. İçerisinde farklı görevleri ihtiva eden şubeleri barındıran bürokratik yapısında çeşitli şubeler bulunmaktaydı²⁸⁶. Havâle Şubesi şifreli belgeler ile nezârete ulaşan evrakların gerekli birimlere ulaşması ve askerlikten emekli olanların evrak işlerini düzenlemekle görevliydi. Kayıt Şubesi, taşradan gelen ve taşraya gönderilecek evraklardan sorumlu birimdi. Mektûpçu Şubesi, Nezâret Dairesine ulaşan evraklara cevap yazmakla görevli iken “Terceme ve şifre odalı şube” adıyla oluşturulmuş birim 3 şubenin ortak icra noktası olmuştur²⁸⁷. Islahat-ı Umûr-ı Askeriye komisyonu düzenlemesi ile evrakların gerekli birimlere ulaştırılması için yapılan düzenlemede Avrupa Devletleri’ndeki Harbiye Nezâretleri incelenerek aynı doğrultuda Levâzımat-ı Umûmiye dairesi görevlendirilmiştir²⁸⁸.

Umûr-ı Erkân-ı Harbiye Dairesi

²⁸⁵ BOA, Y. E.E. d., nr:1019, s. 16-30.

²⁸⁶ Bu şubelerde birer reis ve 2’şer me’mur ta’yini yapılmıştır. Bknz: BOA, Y.E.E d., Nr:1019, s.18.

²⁸⁷ BOA, Y.E.E d., nr:1019, s. 18.

²⁸⁸ BOA, Y.E.E. d., nr:1019, s. 17.

Umûr-ı Erkân-ı Harbiye dairesi genel olarak askerî savaş organizasyonu ile ilgilenen kuruluştur. Başkomutanlık yani Sultan II. Abdülhamid'e bağlanan daire 24 kişilik bir ekipten oluşmaktaydı²⁸⁹. Genel ve ikinci başkanlık barındıran kuruluş, üst düzey memur kayıtları için genel başkan ve ikinci başkan görevlendirirken diğer askerî sınıflar için altı şube oluşturmuştu. Toplam personel sayısı 22 idi. Bu altı şubenin genel karar alımı için dairelerin temsilcilerinden oluşan bir heyet tertip edilmişti. Şubelerin görevleri ise şöyledir: 1. Şube: orduların genel düzenlemesi, seferberlik durumunda birleştirilmesi ve redif askerlerinin düzenlenmesi, kolordu ve fırkaların tayin edilecekleri mevkiiler ikmâl, lojistik ve mühimmatların durumuna dair bilgilerin düzenlemesi yani seferberlik planlanması ve buna göre lazım gelen eksiklerin bildirmek bu şubenin görevi idi. 2. Şube: istatistik şubesi olarak askerî mevcudiyet, düvel-i ecnebiye diye tarif edilen ordusu güçlü devletlerin askeriyesinin araştırılması sonrası bu bilgilerden yararlanacak askerî sınıf ile şubeler için gerekli bilgileri gazetelerde yayınlamak ve ataşemiliterlerin lâyhalarını incelemek gibi vazifeleri vardı²⁹⁰. Bu daireye 1297 yılında bir de Teftiş-i Askeriye Komisyonun isteği üzerine Tercüme odası eklenmiş ve yeterli olmayan personelden dolayı tercüman alınmasına dair karar alınmıştır²⁹¹. 3. Şube: Harekât ve Talimat-ı Umûmiye-i Askeriyesi, gerekli topografya haritaları, yabancı devletlerin ordularının harekâtlarına dair rapor hazırlamak, askerî ıslahat lâyhalarının düzenlenmesi ve bunlara dair hazırlanan raporların yayınlanmasına cevaz vermek bu şubenin görevlerindendi. 4. Şube: menzil hizmetine bakıyordu. Bu şube, demiryolu ve tahrik olarak iki ana alanda lojistik destek için oluşturulmuştu. Buna göre yabancı devletlerin şimendifer ve demiryolları hakkında bilgi vermek dâhil, alan hakkında güncel bilgileri verme sorumluluğu verilmiştir. Tahrik kısmı ise başkumandan tarafından verilen nakil işlemlerini yapacaktı²⁹². 5. Şube: Fünûn adıyla oluşturulmuş ve Osmanlı coğrafyasında askerî alanda gerekli görülen harita, plan, kroki, gravürleri hazırlamak, yayınlamak ve Umûm-ı Erkân-ı Harbiye'nin muhasebe ve idaresini yapmakla görevlendirilmişti²⁹³. 6. Şube: "Muhaberat-ı Umûmiye" şubesi bir müdür ve üç muavinle hizmet veren,

²⁸⁹ TSK Tarihi (1908-1920), Ankara, 1996, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınlar, c.III k.6, s.123.

²⁹⁰ BOA, Y.E.E d. , nr:1019, s. 19-20.

²⁹¹ BOA, Y. PRK. KOM, nr:02/34.

²⁹² BOA, Y.E.E d., nr:1019, s. 20-21

²⁹³ BOA, Y.E.E d., nr:1019, s. 21-22.

kısımlara ayrılmış bir yapıda idi. I. Kısım: Seraskerin özel kalemi misali bürokratik işlemlerini kolaylaştırmak üzere yazışmalarını hazırlamakla görevli idi. II. Kısım: Askerî gelişmeler konusunda Mekâtib-i Askeriye ile yazışmalar, seyyar orduların durumu, ordunun kumandasına dair zabitanla yazışmalar yapmakla görevli idi. III. Kısım ise Orduların sağlık durumu hakkında bilgiler, bunlar hakkında yazışmalar ve askerî Mekâtib-i Tıbbiye ile yazışmalar yoluyla durum hakkında bilgi almak ve göndermek ile görevli idi²⁹⁴. Bu dairede görevlendirilen ilk kişi Muhtar Bey'dir. Alman ekibinin gelişi sonrası 1885'te Niyazi Efendi atanmıştır. Sorumluluk alanı bakımından askerî bir göreve sivil şahısların ataması yapılmıştır. Daire görevleri bakımından askerî kanatın bel kemiğini oluşturur. Sivil atamalarla ilgili Sultan II. Abdülhamid saltanat yıllarıyla ilgili araştırmacıların kimileri bu kişilerin ajan olarak kullanıldığını ve bu sayede orduyu tekeline bulundurduğunu beyan etmektedirler²⁹⁵.

Bazı durumlarda atanacak mirliva, ferik vs. rütbelerden açıkta bulunan olmadığı için fedif birliklerinde görevlendirilecek kişiler muvazzaf hale getirilmiştir. Atama kararları Tensikat komisyonunda alınırken, bu kişilerin tayin edilmesi Harbiye Nezâreti'ne bağlı Erkân-ı Harbiye dairesine aittir²⁹⁶. Alınan kararlar 1880'de nizamnâme olarak yayınlanmıştır²⁹⁷.

Piyâde Dairesi

Piyâde dairesi üç şubeden oluşmuştur 1. Şube: Piyâde dairesindeki kişilerin kayıt yoklama defterleri, açıkta bulunanların ataması ve rütbe artışlarıyla ilgili konularla ilgilenirdi. 2. Şube: Askerî okullardaki (Mekâtib-i Harbiye'nin Piyâde sınıfları) Piyâdeyle ilgili öğrenci kaydı, derslerle ilgili düzenleme, ıslah için yazılan raporların ve kitapların incelenmesiyle görevliydi. 3. Şube: Asker alımına dair maddenin hayata geçirilmesi çalışmalarında bulunmuştur. Buna göre kur'a usulünün uygulanışı, müstahfız askerlerin teftiş edilmesi ve redif ile müstahfız askerlerinin silah altına alınması sonrası seferberlik haline nasıl getirileceğine dair bilgilerin uygulanışını

²⁹⁴ BOA, Y.E.E d., nr:1019, s. 22-23.

²⁹⁵ Kara, a.e., s.56.; Ayrıca bu konu Colmar Von Der Goltz'un gelişiyle hakikat kazanacaktır. Bknz: Kazım Karabekir, "Erkân-ı Harbiye Vezaifinden İstihbarat", **Askeri Tarih Bülteni**, (Çev. İhsan Şimşek), S: 44, 1998, s. 146.

²⁹⁶ BOA, Y.E.E. d, nr: 1019, s. 59. Seraskerliğe geçiş sonrası Teftiş-i Askerî Komisyonu'nda bulunan görevlerin çoğunluğu bu daireye devredilmiştir. Bknz: H. Kara, a.e., s.66.

²⁹⁷ Vakıf Gazetesi, nr:1696, 1 Ş 1297/9 Temmuz 1880, s.2.

bürokratik olarak düzenlemek ve bunun için gerekli masrafları muhasebe etmek görevlerini ihtiva eden yetkili birimdir. Piyâdenin terfileri, tezkereleri ve sicilleri de bu şubede muhafaza edilecekti²⁹⁸.

Süvâri Dairesi

İki şube olarak düzenlenen dairede 1. Şube: Süvâri levhaları ve remont bölüklerindeki kişilerin kayıt işleri, Mekâtib-i Harbiyedeki süvâri bölümü kayıt işleri ve süvariye dair ilan yapılacak yazılarla ilgilenmekteydi. 2. Şube: Süvariye alınacak hayvanatla ilgilenmiş, askerî ihtiyaçlarda kullanılan hayvanları yetiştirmek amaçlı kullanılan çiftliklerdeki memurların tertibi, kayıt ve idaresi ile kale defterlerinin tanzimini yapmıştır. Ayrıca askeriye de barınacak hayvanların kalitesi, muayenesi, istihdamı ile Süvâri, Topçu ve Erkân-ı Harbiye mekteplerine verilecek hayvanlardan sorumlu idi. Ayrıca bu şube süvariye dair istatistik de hazırlayacaktı. Kısacası askeriye de yetişecek at ve atı kullanacak olan kişilerle ilgili ekonomisi ve hayvanatla ilgili alanlarda çalışmalar yapmaktaydı²⁹⁹.

Topçu ve Nakliyat-ı Askeriye Dairesi

Topçu ve Nakliyat-ı Askeriye dairesi iki şubesi bulunan dairenin top ve topçulukla ilgili kayıtları tutması için 1. Şubesi kayıtlı kişilerin kaydı, yoklaması, bunlara dair defterlerin düzenlenmesi ve Topçu müfettişliğinin gönderdiği raporların uygulanışı ile yayınlanmasından sorumluydu. 2. Şubesi topçuluğa bağlı mühimmat, asker, topçuluk ve nakliyatla ilgili Mekâtib -i Askeriye 'de bulunan öğrencilerin kaydı, Tophane-i Amire ve Tophane Müfettişliği tarafından kendine bağlı alanlarda hazırlanmış raporları inceleyerek uygulamak ve yayınlamak gibi görevleri vardı. Ayrıca topçuluk için oluşturulan komisyonların yazı işleri de bu şubenin göreviydi³⁰⁰. 1880'de Tensikat komisyonu, Topçu Müfettişliği Umûmliği Heyeti için yayınladığı

²⁹⁸ BOA, Y.E.E d., nr:1019, s.23-25.

²⁹⁹ BOA, Y.E.E d., nr:1019, s.25-26.

³⁰⁰ Umûm Topçu komisyonu, Topçu muayene komisyonu, Topçu Mektebi, Cephaneci Mektebi, Topçu askeriye Alayı ve Tabur mektepleri, Topçu zabitanıyla ilgili Komisyon ve İmtihan Komisyonların aldığı kararlarda bu daire tarafından uygulanacaktı.) BOA, Y.E.E d. , nr: 1019, s.26-27.

nizamnâmede³⁰¹ genel topçu birliklerine nezâret etmek ve düzenlemekle görevlendirdi³⁰².

İstihkâm ve İnşa'at -ı Askerî Dairesi

İstihkâm ve İnşa'atı askerî dairesi içerisinde bir şube ve şubeye bağlı memurlardan oluşan bir komisyon vardır. Bu komisyona bağlı bir de komite oluşturmak suretiyle içerisinde yer alan istihkâm müfettişleri bulunacaktır. Komisyon gözetiminde oluşturulan örnek taburun kontrolü için üç zabıt görevlendirilmiş ve istihkâm taburları Umûm Müfettişlik tarafından sınav yapılmak üzere “İmtihan Komisyonu” oluşturulmuştur. Şubenin görevi ise İstihkâmda görevli olanların kaydı, terfisi, tezkeresi gibi evrak işlerini yürütmek, istihkâm alay mekteplerinin memurlarının kaydetmektir³⁰³.

Muhakemat Dairesi

Muhakemat dairesi içerisinde tek kalemle çalışmalar yürütülmektedir. Bu kalem hukuk ve cinayete dair mahkemelerin hükümlerini araştırmak, Divân-ı Harp hükümlerini sınıflandırmak, genel affa dair belgelerin yayınlanması, mahkumların çalıştırıldığı iş yerleri, askerî cephaneler, yurt dışına kaçan firarilerin iadeleri sonrası mahkumların muvazzaf üyelerin şubelerine gönderilmesi konularıyla ilgileniyordu. Bu daire daha evvel bahsi geçen Divân-ı Harb'ten sonra Avrupa usulü temyiz düzenlemesini yürürlüğe koyarak temyiz mahkemelerinin bağlı olduğu bir Daire olmasıyla önem kazanmıştır³⁰⁴.

Sıhhiye Dairesi

İki şubesi bulunan dairenin, 1. Şubesi, sıhhiyedeki memurların kaydı, terfisi ve tezkeresi gibi evrak işleriyle birlikte, Mekâtib-i Tıbbiyedeki öğrencilerin kaydıyla ilgili defter düzenlemeleri ile dış kaynaktan yapılacak alımlardan ibaretti. 2. Şubesi sıhhiye-i askeriye dair raporların uygulanması, hayvanlar için baytarlardan alınan raporların icrası, istatistiklerin tutulması, Tıbbiye'ye dair ihtiyaçların giderilmesi³⁰⁵, Sıhhiye Müfettişliğinden sıhhiye-i İnsaniye ve Sıhhiye-i hayvanî ismiyle tayin

³⁰¹ Topçu Müfettişliği Umûmîliği Nizamnamesi için bkz: H. Kara, a.e., s.176.

³⁰² Vakıf Gazetesi, nr:1675, 10 B 1297/18 Haziran 1880, s.3.

³⁰³ BOA, Y.E.E d. , nr:1019, s. 27-28.

³⁰⁴ BOA, Y.E.E d., nr:1019, s.28.

³⁰⁵ Gerekli masrafları Umûmiye dairesinden karşılanacaktı. Bknz: BOA, Y.E.E d., nr:1019, s.29.

olunacak komisyonların görevlendirilmesiyle meşgul olmuştur. Bu komisyonlar gerekli görmesi durumunda ıslahatla ilgilenecekti. Böylelikle ıslahatların güncel olması hedefleniyordu³⁰⁶.

Jandarma Dairesi

Jandarma dairesine jandarmada görevli olanların kaydı, terfi vb. evrak işlerini düzenlemek, jandarmayla ilgili kitapların kayıtları, jandarmanın yaptığı hareketler ve teftişine dair olan kayıtların tutulması ile açıkta bulunanların kaydı, müfrezelerin ikametgahları muhasebesi, hayvanlarına dair bilgiler ve jandarma alay mekteplerinin idare edilmesine dair müfettişler tarafından defterlerin uygulanması tek şubenin kontrolünde idi³⁰⁷. Dreyse Paşa'nın 1878'de Fransa'dan getirilecek emekli zabitan ile kurulacak Jandarma Teşkilatının oluşturulması ile ilgili lâyhaları mevcuttur. Gelen ekip iç güvenliği sağlamada bir nevi polis görevi görecektir³⁰⁸.

Levâzimat-ı Umûmi Dairesi

Dört şubesi bulunan Levâzimat dairesinin 1. Şubesinin hastane, kıyafet, tayin gibi çeşitli görevleri vardı. Bu şube nakliyatla ilgili lojistik destek ve malzemelerin tespiti ve masrafların tayinini belirleyerek satın alma işlemini yaparken; 2. Şubesi teçhizat ve çeşitli edevatların tedariklerini kontrol ve idâresini yapacaktı. 3. Şubesi askeriyede yer alan askerin askerî ya da mülki hastanelerde tedavisinden mesul idi. 4. Şubesi “melbûsat-ı askeriye ordugâh” namından anlaşılacağı üzere askerî kıyafetlerin ve bunların maliyetlerini ve büyük küçük askerî teçhizatın tespit etmek görevleri verilmişti³⁰⁹.

Bu daire alım satım yaparak kaynak tedarikçisi olduğu için denetimi mühimdi. Lojistik ve ikmâlin dağılımını bu daire yapıyordu. Bu ise 1877-1878 savaşında sıkıntı çekilen ve ordunun eksik görülen tarafıydı. Zira askerî ıslahatı zorlaştıran unsurlardan biri malî bütçeydi. Bu durumda kaynakların israf edilmeden kullanılması gerekliydi. Bu sebepler dairenin Teftiş-i Âli komisyonu tarafından denetimini zorunlu kılmıştır³¹⁰.

³⁰⁶ Bundan dolayı Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye'nin yayınlanacak belgeleri neşretmek de 2. Şube'ye bırakılıyordu. Bknz: BOA, Y.E.E d., nr:1019, s.29.

³⁰⁷ Şubenin 1 müdür ve 2 muavini vardır. BOA, Y.E.E d., nr:1019, s.29-30.

³⁰⁸ BOA, Y. PRK. TKM. nr:2/33.

³⁰⁹ BOA, Y.E.E d. , nr:1019, s.30-31.

³¹⁰ BOA, Yıldız Mütenevvi Marûzat Y. MTV., nr:26/23.

Muhasebat ve Tedkik Muhasebat Kazarat-ı Askeriyesi Dairesi

Daire iki kısım üzerine bina edilmiştir. Birinci kısımdaki şubelerden 1. Şubesi askerî masraflarla ilgilenen orduların muhasebesini tutan ve askerî borçları tanzim eden birimdir. Tutulan hesaplar, maliye nazırı, Divân-ı Ali Muhasebat, Şura-yı Devlet ve Meclis-i Mebûsan'a muhasebeye dair bilgilerin ulaştıracaktır. Böylelikle askerî bütçe kendine münhasır bir hal almış olacaktı. 2. Şube, askerî masrafları araştıran, askeriye gelir gider kaydını tutan şube idi. Ayrıca bu şube, Askeriyede harcanan paraların nereye nasıl, kime gittiği ve gelen paranın harcandığı alanları kaydetmekle görevliydi. Diğer dairelere verilecek paralar, Harbiye dairesi namına düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin içeriğinde sefir ve şehbenderlere verilen paralar ve askerî maaşlar da mevcuttur. 3. Şubesi, askeriyede kayıtlı bulunan îâne ve eşyaların kaydını tutmakla görevli idi. 4. Şube ise Harbiye Nezâreti'ne mensup askerî personellerin, mekteplerin maaşlarıyla ilgilenmekteydi. İkinci Kısım 5., 6. ve 7. Şubeleri içinde barındırmaktaydı. 6. Şube hazine-i evrak diye nitelendirilen askerî arşivi ihtiva etmekteydi. Buna göre askerî tarih için mühim beyanname, talimatname, irade ve heyet kararları gibi evrakların saklanması yönünde karar alınmıştı³¹¹. 7. Şube, Harbiye Nezâreti'ne bağlı çalışan alt kademe denilebilecek, odacı, hizmetkâr, bekçilerin maaşlarının hazırlayan, eşyaların masraflarını karşılayan ile Nezâretin Ceride-i Askeriye'yi neşretmesi için gerekli masrafların karşılanması ve kaydedilmesi işlerini yürütmekteydi³¹².

Alınan kararların uygulanmasında birtakım sorunlarla karşılaşmıştır. Bu durumun sebebi evrakların daireler arasında dolaşmasından kaynaklanmaktadır. Bundan ötürü tensikat Cedide-i Askeriye komisyonu kendilerine bağlı personel ile haftalık olarak şubelere kararların uygulanışını soruşturmayı uygun bulmaktadır. Zira ıslahatları belgede ifade edildiği üzere “öz hanelerinde ziyade büyütmüş olmalarıyla güya dâire-i umûr için Avrupa'dan birtakım kitaplar celb ve tercih olunduktan sonra her dâirenin vazifesi ol-vakit tebeyyün edeceği gibi sözlerle vakit geçirmekte oldukları görülüp” şeklinde gösterilmiştir. Daire ve şubeler bahsi geçen kitapların Avrupa'dan gelmesi

³¹¹ İçerisinde zabitanlık, tekaüdlük denilen emeklilik, askeri heyet kararları, nişan, madalya, seferlerdeki kayıtlar, askerlere ait evraklar, masraf defterleri, komisyonların kararları, sicil kayıtları, şehadetnâmeler, orduların mevcudu ve buna dair hazırlanan cetveller bulunmaktaydı.

³¹² BOA, Y.E.E d., nr:1019, s.31-34.

durumunda ıslahatların kontrolünü bizzat ele alarak kendilerine ulaştırılmasını istemiştir. Kitapların incelenmesi ise alt birim komisyonlarına bırakılmıştır³¹³.

Kavram olarak Osmanlı Devleti'nde askerî güç kavramını³¹⁴ ölçmek istediğimizde 1877-1878 savaşı verileri, Rus kuvvetleriyle karşılaşmasında askerî bağlamda güç eşitliğine yakın oranlar vermektedir. Buna göre savaşta başarısızlığın sebebi tartışmaları yaşanmış ve organizasyon açıdan sıkıntıların yaşanmıştı. Yapılan ıslahatlarda bu sorun bürokratik genişleme ile çözülerek dairelere yeni görevler ve personel artırımıyla aşıldığını öne sürülebilir.

Bürokrasinin gelişmesinin yanında Sultan II. Abdülhamid'in yönetimde Mâbeyn-i Hümayun vasıtasıyla Bâb-ı Âli'nin kontrolündeki dilekçe, maruzat vb. evraklarla ilgili işlemlerle ilgilenir hale gelmesi, hükümetin devlet bürokrasisindeki gücünü Yıldız Sarayı'na kaydırıyordu³¹⁵. Bu durum Merkezi idareyi ülke sathında kontrolü Bâb-ı Âli aleyhine çevirirken devletin yönetiminde II. Abdülhamid'i daha etkin hale getirmiştir.

2.2 HARBİYE NEZÂRETİNİN KURULMASI VE YAPISI

Asâkir-i Mansure-i Muhammediye'nin kuruluşu sonrası Osmanlı'nın modern bir ordu kurma girişimleri dönemin anlayışına uygun olarak Avrupa tarzına yakınlaşmak olmuştu³¹⁶. Osmanlı Devlet erkânı, ıslahatların tarzında farklı fikirler benimsemekle birlikte Askeriyenin temel felsefesinde yer alan bekanın sağlanması ve düşmana aynı oranda karşılık vermek (bi'l-misl-i mukabele) ve düşmanın savaştan vazgeçirecek ya da caydırarak³¹⁷ kuvvetlerin yeniden düzenlenmesinde hemfikirler³¹⁸.

Tanzimat ile hız kazanan askerî kurumlardaki düzenlemelerle, Fransızcadan çeviri yoluyla dilimize aldığımız aslı "Ministere de la Guerre"³¹⁹ olan Savaş Bakanlığı

³¹³ Burada sözü geçen komisyonlar, Tensikat-ı Cedide-i Askeriye 'ye yapacakları ıslahatlarda fikir beyan etmesi açısından oluşturulan alt birimler halinde çalışan Erkân-ı harbiye ve istihkâmat-ı fennîye komisyonlarıdır. BOA, Y. PRK. KOM., nr:02/23.

³¹⁴ Kavram olarak bir devlette askeri gücü ölçmede teçhizat, asker sayısı, lojistik ve ikmâl açısından sağlanan destekler ile ordunun dönemine göre modernize olması ölçüttür. Bu konularda kıyaslama yapıldığında Osmanlı ile Rusya'nın nominal ve oran olarak ölçüt değerleri açısından askeri gücü neredeyse eşitti.

³¹⁵ Ölmez, "a.g.m", a.y., s.116.

³¹⁶ Yıldız, a.e., s. 138.

³¹⁷ Ayrıca savaşmanın temel dinamiği için Bknz: Yıldız, a.e., s. 129-130.

³¹⁸ Karal, a.e., s. 352.

³¹⁹ Tureng, "savaş bakanlığı", <https://tureng.com/tr/almanca-ingilizce/departman%20of%20war>.

kavramı Osmanlı Devleti'nde hem Harbiye Nezâreti ve Seraskerlik kavramını hem de diğer kuvvetleri bünyesinde barındırmaktadır. Harbiye Nezâreti'nin 1863'te Keçecizade Fuat Paşa'nın Sadrazamlık ve Seraskerliği birlikte yürütmesi sonucu günlük bürokratik işlerin işleyişi için askeriye içerisindeki yerini almıştı. Bu durum Osmanlı Askeriyesi'nde kurumlaşma açısından önemli olsa da sadece şahsi bir tercih olarak kalmış ve devam ettirilmemiştir³²⁰.

Sözlükte baş asker olarak yer alan Seraskerlik kavramı askeri kurumları bir çatı altında birleştirmekteydi. Tanzimat döneminin bir getirisi olarak Bahriye, Tophane ve Seraskerlik olarak ayrılmıştır. Başkanlık her ne kadar Seraskerlikte olsa da burada kuvvetlerin kurum olarak ayrılığı söz konusudur. Seraskerlik yapısı kimi zaman askerî kurumları bir çatı altında toplarken kimi zamansa sadece kara kuvvetleri için kullanılmıştır. Oysa Osmanlılar da bu kavram her biri ayrı birer askerî erktir. Dolayısıyla Genelkurmay başkanlığı kavramının sadece kara kuvvetleri bölümünü kapsamaktadır³²¹.

Sultan Selim'le batı tarzı eğilimlerin hız kazandığı askerî düzenlemelerin getirdiği teşkilat yapısı, II. Abdülhamid döneminin başlarında Bâb-ı Seraskeriye'ye bağlı olarak Erkân-ı Harbiye-i Umûmi Reisliği ile Dâr-ı Şûra-yı Askeriye temel kurumlardan oluşmuştu. Serasker Paşa'ya bağlı olarak 1-müsteşar 2-mektûpçu 3-nizâmiye muhasebecisi 4-hassa muhasebecisi bulunmaktaydı. Bu yönüyle Seraskerlik askerî kurumların zirvesiydi. Erkân-ı Harbiye-i Umûmi Reisliği ise Harbiye, Levâzım, Nizâmat, Muhakemat ve Sağlık dairelerini bünyesinde barındırıyordu³²². Dâr-ı Şûra-yı Askeriye ise askeriye ile ilgili her türlü konunun görüşüldüğü bir danışma meclisi niteliğindeydi³²³. Askeriye kendi içerisinde bir devletin ihtiyacı olan hemen hemen tüm temel kurumlara ihtiyaç duymaktadır. Temel kurumlar alt birimlerin yeterli desteği ile işleyiş kazanıyordu.

1869'da Hüseyin Avni Paşa'nın Seraskerliğe gelmesiyle birlikte askeriye ve mülkiye ayrımını başlatan paşa olduğu için sivil idare orduda hâkim olmaya

³²⁰ Özcan, a.e, a.y.; Karal, a.e, s.353.

³²¹ Şirin a.e., s.41-42.

³²² Karal, a.e, a.y.

³²³ Cevad Aksu, "Dâr-ı Şûra-yı Askerî", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s. 16.

başlamıştı³²⁴. Ayrıca kendisi Harbiye'den eğitimle yetişerek makama gelen ilk Seraskerdi³²⁵. Görevde bulunduğu sürede Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilmesinde rol oynayan aktörlerden biri olması, Harbiye'den yetişecek şahıslara karşı Sultan II. Abdülhamid'in bakış açısı askeriyenin darbe yapabileceği şüphesini uyandırıyordu. Güçlü bir saltanat sürecini kurma hazırlığındaki Sultan için askeriyenin, iktidara müdahale etme riski yönetimde etkinliğinin zayıflatılması gerektiğine dair fikirleri oluşmasına etkendi.

II. Abdülhamid tahta geçişi sonrası siyasetin kalbinin Seraskerlikte olduğunu, Sultan Abdülaziz'in şaibeli ölümü, V. Murad'ın 3 aylık saltanatı ve şehzadelikten Sultanlığa geçiş sürecinde Maslak kasrında yaptığı görüşmeler esnasında kavramıştı³²⁶.

Sultan Abdülaziz'in şaibeli ölümüne yönelik açılan Yıldız Mahkemeleri'ndeki yargılamalar devlet yönetimindeki kadroya yönelik bakış açısını olumsuz yönde etkilemişti. Burada pek çok devlet adamı aklanmıştı. Ancak 93 Harbi'nde görev alan önemli komutanların şaibede adının geçmesi, sonrası için güven telkin açısından sıkıntılar doğurmuştu. Askerî kanatta Hüseyin Avni Paşa, Mütercim Rüştü Paşa, Süleyman Paşa, Redif Paşa gibi isimlerin yansıra Kayserili Abdülkerim Nadir Paşa'nın da olaylara karıştığı iddiaları mevcuttu. Böyle bir ortamda devlet içerisinde güvensizlik ortamının oluşması, yapılacak işlerde ve alınacak kararlar açısından sürekli bir tedirginlik halini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla psikolojik olarak II. Abdülhamid'in aldığı kararlarda tahttan indirilme endişesi, saltanatı sırasında oluşturduğu yönetim tarzını etkilemiştir. Endişe, alınan kararlarda rahat hareket edememenin yanı sıra korkuyu da doğurmuştu. Bu ise bir zaman sonra kontrolü ele almada gereğinden fazla etkin olma halini ortaya çıkaracaktı. Zira savaşa girmeyi istememesine karşın Meclis-i Mebûsan'daki konuşmalar ve kararların bu yönde oluşu,

³²⁴ Osmanlı Devleti, Mülkeyiaskeriye'yi 1294'te savaş sürerken Dersaadet'te, ihdas etmiştir. Bknz: 1298 Salnamesi, İstanbul 1298/1881, 36. Defa, s.46.

³²⁵ Kara, **a.e.**, s.49.

³²⁶ Zira tahta çıkış sürecinde Meşrutiyetin ilanı ve Mithat Paşa ekibinin istekleri şartlı yönetimi gündeme taşımıştı. Bu süreçte devam eden Yıldız Mahkemeleri, II. Abdülhamid'in kendine münhasır bir yönetim arayışına itecektir. Orhan Koloğlu, **Avrupa Kışkacında Abdülhamit**, 6.baskı, (iletişim yay.) İstanbul, 2017, s.13.

Meşrutî yönetime henüz hazır olunamadığını düşüncesini ortaya çıkaracak ve Kânun-ı Esâsî'nin yürürlükte kalmasına karşın meclisin kapatılmasıyla sonuçlanacaktı.

Olaylar zinciri güvensizlikle birlikte, endişe ve korku halini ortaya çıkardığı idareci elite yeni bir iç tehdit kavramı yaratmıştı. Bu yeni iç tehdit algısı devletin siyasi merkezinde değişiklik yarattığı gibi askerîyede kontrolün merkezini de değiştirmiş ve Yıldız'ın dolayısıyla II. Abdülhamid'in kararlarının uygulandığı bir forma evrilmişti³²⁷. Bu durumu saltanatı boyunca devam ettirirse de sistemin kuruluşu bir nevi geçiş sürecini oluşturduğu 1878-1884 yılları Osmanlı askeriyesi için hem ıslahatların yapılması hem de karar alma sürecinde yaratılacak değişikliklerin psikolojik alt yapısını korku ve endişe üzerin bina etmesine yol açacaktır.

Divân-ı Harb'te yapılacak savaş suçluları ve savaşa sebep olanların yargılamaları öncesi suçluların cezalandırılması yönünde halktan gelen talepler yönetimde vahamet ortaya çıkarmıştı³²⁸. Bu durum askeriye'nin ön plana çıkmasına ve II. Abdülhamid'de pek çok kurum hakkında olduğu gibi askeriye'nin de Yıldız Sarayı'ndan yönetilmesi fikrine sahip olmasına yol açmıştır.

Bu düzenlemeler savaştaki görülen eksiklikleri gidermek ve askeriyede geliştirmesi gereken ikmâl, lojistik, bürokrasi, askerî eğitim ve kurumların düzenlenmesi ile harp gücü anlamında ilerlemelerin sağlanması yönünde olmaktadır³²⁹. Zira askerî kurumların ve hatta askeriye'nin varlık felsefesi beka meselesidir³³⁰. Bu yönüyle askeriyede benzeşme diğer tüm alanlardan daha hızlı gerçekleşir. Burada benzeşmenin sağlanmasında temel alınan sürekli galip olan rol model alınan ordunun düşmana aynı oranda karşılık verilmesi ile açıklanabilir³³¹.

Bu duruma uygun olarak oluşturulan komisyonların aldığı kararlar Meclis-i Vükelâ'da gündeme getirilmiş ve onaylanmasının ardından mazbata ile karara

³²⁷ Karal, a.e., 265.

³²⁸ Karal, a.e., s. 260.

³²⁹ Galip olmasına karşın Rus ordusu da 1881 yılında ıslahat yapmıştır. Hatta 93 Harbi'deki galibiyeti sebebiyle pek çok devlet Rus ordusunu araştırmıştır. Bknz: Murat Nalçacı "Resûlzâde Hüseyin Hüsnü Beyin Rusya Ordusu Hakkında Ma'lûmât-ı Muhtasara Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Tahlili", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2010, s. 56.

³³⁰ Yıldız, a.e., s.172.

³³¹ Osmanlılarda Bi'l-misl-i mukabele denilen bu kavramı düşmana karşılık verme ya da düşmanı savaştan caydırma ile ilintilidir. Detaylı bilgi için bakınız: Carl Von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, (çev: H. Fahri Çeliker), Alfa yayınevi, İstanbul, 2018, s. 29.

bağlamıştır³³². Ancak mazbata gerektiren durumlar genelde teşkilat yapısını ilgilendiren durumlar olmuştur. Bunun askeriye içerisinde modernizasyonu sağlayacak eğitim, alt birimlerin bağlı olduğu kuruluşlar vb. durumlarda karar doğrudan Padişah’a sunularak uygulanmıştır. Zira Yıldız Saray’ında “ilmî ve fennî” yönde ıslahatların yapılması adına Seraskerlik adıyla oluşturulmuş bir kurul mevcuttu³³³. Seraskerlik içerisinde komisyonların hazırladığı taslaklar Meclis-i Vükelâ’ya sunulan kanunnâme ve nizamnâmelerdeki maddeler yasalaşmıştır.

Askerî düzenlemeler, her ne kadar savaş sonrası kimi gazetelerin yayınlanmasına kısıtlamalar getirilse de 22 Aralık 1880 tarihinde duyurulmuştur³³⁴.

2.2.1 Teşkilatın Kuruluşu

Askerî kurumlaşmanın en alttan en üst düzeye ulaştığında ise atamaların Padişah’a bırakılması, Yıldız Sarayı’nın doğrudan etkin hale gelmesi, bir zamanlar olduğu gibi Bâb-ı Âli’nin etkin olmasının önüne geçen bir durumu ortaya çıkarmıştır. Meclis-i Vükelâ’ya düzenlenmesi için gönderilen 36. madde: Tevcihat-ı Askerîye Daire-i Mahsûse’nin kararından sonra Harbiye Vekâleti aracılığıyla Umûm-ı Erkân-ı Harbiye Reisi, ordular ve kolordular kumandanları ve Müfettiş-i Umûmileri’nin atamalarının Pâdişah tarafından yapılacağı kararlaştırılmıştır. Ancak Bahriye için Harbiye Nezâreti’ne bağlı olmakla birlikte ayrı bir teşkilat olarak tasarlanmıştır³³⁵.

Tensikat-ı askerîye oluşturulan yeni yapılanmada gerekli gördüğü asker sayısına ulaşamadığı için asker alımında “...Tensikat-ı Cedidenin ahkâmınca tabi-i Müslüman-ı Şahânenin yirmi beşinden kırk beşine kadar kafi-yi hizmet müstahfıza-yı askerîye ile mükellef olduklarından ve bunun haricinde bulunanların hizmet-i askerîyede istihkâmlarından istifade olunamayacağından hizmet-i askerîye silah tutmağa muktedir kaffe-i tabi-i şahanelerine tahsim olunmuş olunur...” açıklamasıyla eli silah tutan Müslümanların askere alınabileceğine karar vermiştir. Silahı bulunan köylülerden başka muaf tutulma durumu olmayacağına karar verilmişti³³⁶. Yani

³³² BOA, Y.E.E. d. nr:1019 s. 38.

³³³ BOA, Y.E.E. d, nr:1019, s.15-16.

³³⁴ Hicri 19 muharrem 1297 tarihinde alınmıştır. İlanın tam metni için bkz: EK-3 Bknz: BOA, Y. E.E., nr:72/52.

³³⁵ BOA, Y.E.E., nr:80/43.

³³⁶ BOA, Y. PRK. MYD., nr:01/62.

köylülere muafiyet yoktur. Sonradan çıkarılan karar ile Saltanat azaları, Heyet-i Vükelâ üyeleri, ulema kesimi, Meclis-i Mebûsan üyeleri, temyiz mahkeme başkanları, nezâretlerdeki memurlar askerlikten muaf tutulacaktır³³⁷.

Tensikat-ı Cedide-i askerîye komisyonu³³⁸ ve Komisyon-ı Mahsûsa savaş öncesinde ve sonrasında gündeme gelen İstanbul halkının askere alınması hakkında muafiyet kararı vermiştir³³⁹. Bu konunun gündeme gelmesindeki temel husus başkentteki halkın ayrı bir tabakasının önüne geçmek yönündedir. Ancak unutulmamalıdır ki dönemin İstanbul'u her yönüyle devletin yönetim merkezidir. Buradaki nüfus devlet yönetimini besleyen kesim olduğu için Osmanlı'da oldum olası askerlik mesleğinden muaf tutulmuştur.³⁴⁰ Bu dönemde gündeme gelişi ise asker toplamada yaşanan sıkıntılar ile savaş psikolojisinin yarattığı bütünleşme kavramıyla açıklanabilir. Zira savaş psikolojisinin yarattığı korku, endişe ve kaygı ortaya hem bireyde hem de toplumda “beka”³⁴¹ düşüncesini doğurmuştur. Bu ise 93 Harbi'nde o dönemde İstanbul'a çok yakın bir yer olan Yeşilköy'e kadar Rus ordularının gelişi ile ortaya atılarak fikrin kalıtımına etki yapmışsa da uygulanmada yaşanacak sıkıntılardan ötürü iptal edilmiştir. İç ve dış tehdit unsurlarının arttığı bir dönemde halkın belli bir yerde yaşayanını askerlik muaf tutmak yerine, askerlik düşüncesi tüm topluma mal etmek için onların muafiyetinin de sınırlandırılması tartışmaları beraberinde ortaya çıkmıştır.

Savaş öncesi yapılan görüşmelerde Meclis-i Umûmi'nin görüşüne sunulan ve gerekirse asker alımına Hristiyanların da iştiraki söz konusu olabileceği fikri desteklenmiştir. Gayrimüslimlerin askere alınma hususu II. Abdülhamid'in iktidara geldiği ilk yıllarda savaş öncesi ve sonrası gündeme gelmiştir³⁴². Meclis-i Mebûsan'da savaş sürecinde Rusya'nın Hristiyan tebaayı himaye etme söylemleri ve bazı milletvekillerinin bu konuda başvuru girişimi olduğu söylentileriyle başlayan tartışma

³³⁷ BOA, Y. PRK. ASK., nr:01/47.

³³⁸ BOA, Y. E.E. d, nr:1019, s.1-2. Aynı konu hakkında bazen birden fazla komisyon fikir belirtebiliyor ve kararlar alabiliyordu. Karar çatışması olmaması için genelde sebep bildirerek “Şimdilik” denilmiştir. Ayrıca Bknz: 1.3. Bölüm.

³³⁹ BOA, Y. E.E. d, nr:1019/2-2. İstanbul halkının askerlik mevzusu genel olarak tartışılan bir mevzudur. Bknz: H. Tarık Us, a.e. , s.175-185.

³⁴⁰ Arthur Fritz Townshend, *A Military Consil Of Turkey*, London, 1910, s.161.

³⁴¹ Yıldız, a.e., s.172.

³⁴² Us, a.e., s.175-185; “Askeri Mülkiye Nizamnâmesi”, Düstur, I. Tertib, 4. cüz,10 ZA 1294/16 Kasım 1877, s. 66.

şiddetini artırmış ve İstanbul Milletvekili Sebuğ Efendi, Halep Milletvekili Manok Efendi ve pek çok Milletvekili Hristiyanların askere alımıyla ilgili olarak desteklerini belirtmişlerdir³⁴³. Burada düşünülen aslında savaş sonrası yaralarını saran bir toplumda bütünleşme fikridir. Gayrimüslim tebaadan kimi kişiler savaş sırasında Rusya yanlısı tavırlar sergilemişlerdi³⁴⁴. Bundan ötürü Heyet-i Mebûsan tarafından askerî kanatta yer almaması gerektiği ifade edilmiştir. Tensikat-ı Cedide-i Askerîye komisyonu gayrimüslimlerin askere alınması konusunda kura kanunnâmesinin bazı maddelerini Erkân-ı Harbiye'ye bağlı olarak kurulacak komisyonca tasarlanmasına karar vermiş ve gerekli olan düzenlemeleri bir sonraki asker alımına kadar yaparak padişahın onayına bırakmıştır. Askerî liva yönetmeliğinde yapılan değişiklik ile gayrimüslimlerin de askere alınması düşünülmüşse de uygulama alanı bulamamıştır³⁴⁵. 1880'de yeniden gündeme gelmiş, hatta bu konu Sultan Abdülhamid ile Patrik arasında görüşülmüştür. Patrik'in talebi askere alınacak kişileri dinine göre bölüklere yerleştirilmesi şeklinde olmuşsa da Padişah tebaa anlayışına göre eşitlik konusunu vurgulamıştır³⁴⁶.

1882'de Teftiş-i Askeriye Komisyonuna, Alman büyükelçiliğinden verilen bir öneriye göre gayrimüslim tebaanın askere alınması gündeme gelmişti. Ancak Komisyon başkanı Gazi Osman Paşa, bu konuya sıcak bakmıyordu. Öneriye bir hafta sonra verilen cevapta Sultan Abdülhamid, gayrimüslim asker alımı yapılamayacağını söyleyerek reddetmiştir. Bu durum bir süre sonra Bedel-i Nakdi ile çözüme kavuşturulmuştur³⁴⁷.

Ayrıca bu kademeler için birer nizamnâme yayınlanmasına karar verilmiştir. Harbiye Nezâreti içerisinde ıslah çalışmalarında bulunan Tensikat-ı Cedide-i Askerîye tarafından Erkân-ı Harbiye reisi ve Topçu Müfettişliğinin, Mevki'-i askerîye

³⁴³ Us, a.e., s.175-185.

³⁴⁴ Konuyla ilgili Heyet-i Mebûsan durumu: "Aliyye-i Umûmiyet üzere her an müteşekkik bulunan bir Gayr-i Müsellem teba'-yı Osmaniden bu nimetin kadrini bilmeyen bir kısmı ile imtiyazdan vasi' ve mahsus tahrinde musavad-ı ahâl bulunan memleket-i ahalinin ilân bazı' ve husûmet etmeleriyle muhârebenin müşkilat-ı ağır imiş ve bu sırada Rusyalular ile ana melhuh olan erbâb-ı bazı' ve şifanın hukuk-ı millîye ve vuku'-ı insaniyye ve harbiye hilâfında bir çok olan vatan hatlarında icra' eyledikleri ilm-i derûn ile görülen enva' gadr muzallam hatt-ı ilm-i meziyetin tatbi' ve neferatını davet etmiştir" şeklinde açıklamıştır. Bknz: BOA, Y. E.E., nr:02/71.

³⁴⁵ BOA, Y.PRK. KOM., nr:02/24.

³⁴⁶ Kara, a.e., s. 165.

³⁴⁷ Griffiths, "a.t.", s.46.

kanunnâmesi, İdare-i Umûm-ı Askerîye nizamnâmesinin ta'dil ve tasallihî, Usul-i muhabbet nizamnâmesi, Jandarma dâhiliye kanunnâmesi ve Jandarma teftiş kanunnâmesinde düzenlemelerin yapılmasına karar verilmiştir³⁴⁸. Bu nizamnâmeler Vakıf ve Ceride-i Havadis gibi çeşitli gazetelerde yayınlanmıştır³⁴⁹. Ayrıca nizamnâmelerin, oluşturulan düzende savaş öncesinde olduğu gibi askerî mevcudiyetle ilgili sıkıntıların yaşanmaması için güncel veri tabanı sağlayacak bir şekilde üç senede bir kontrol edilmek suretiyle yürürlükte kalmasına karar verilmiştir³⁵⁰.

Agoston'a göre Osmanlılar, Rusya ile olan savaşlarda sefer organizasyonlarında ikmâl lojistik, işede bürokrasinin gelişmemesinden ötürü sıkıntıları yaşıyorlardı. Gerçi o, bu fikri 1500-1800 yılları arası için söylemiştir. Ancak Yakınçağ sürecinde Tanzimat'la birlikte bürokratik düzenlemeler yapılsa da güncellemenin mevcut olmayışından kaynaklı sıkıntılar doğurmuştur. 1877-1878 Rus Harbi sonrasında buradaki düzenlemeler bürokrasi aracılığıyla güncel hale gelecek şekilde oluşturulmuştur. Zira memurlara verilen görevler bu yöndedir. Sayım ve istatistiklerin yıllık olarak tekrar kontrol edilmesi planlanmıştır³⁵¹. Bürokrasinin her ne kadar kâğıt üzerinde kaldığı düşünülebilirse de her ordu eldeki verilerini bürokrasi aracılığıyla güncel olarak kullanacaktır. Bu amaçla aylık olarak asker sayımlarının gösterildiği cetveller oluşturulmuştur³⁵².

Bürokrasi aracılığıyla Osmanlı Devleti merkezileşmeyi de sağlayabilmenin yolunu açmış oluyordu³⁵³. Aksi takdirde 93 Harbi'nde görüldüğü üzere asker sayıları tahmini olarak ortaya konması, savaş esnasında asker tayinlerini zorlaştıracak ve düşmana galebe çalmayı önleyecek bir faktör olacaktır. Bundan akdem Tensikat-ı Askerîye aynı zamanda nizamnâme ve kanunnâmelerde de düzenlemeler yapmıştır. Bunun için 1298/1880'de toplanan Tensikat-ı Cedide-i Askeriye komisyonu, Harbiye Nezâreti'yle Erkân-ı Harbiye Reisi ve Umûm Topçu müfettişliğine ait olarak

³⁴⁸ BOA, Y.PRK. KOM., nr:03/02.

³⁴⁹ Vakıf, nr:1903, 1905, 5 RA 1298/5 Şubat 1881, 25 Kanun-i sani 1296/ 6 Şubat 1881; Ceride-i Havadis, nr:4526,4528, 8 RA, 1298/7 Şubat 1881, 26 Kanun-i sani 1296/5 Şubat 1881.

³⁵⁰ BOA, Y.E.E. d. nr:1019 s. 38.

³⁵¹ BOA, Y. E.E. d., nr:1019, s. 63-67; BOA, Y. PRK. KOM., nr:03/02.

³⁵² BOA, Y. E.E. d., nr: 582, s. 3-38.

³⁵³ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Hil yay., 2.baskı, İstanbul, 1987, s.97.

hazırlanacak olan bir dizi kanunname ve nizamnameyi tartışmaya açarak düzenleme kararı almıştır. Bu kanunlar şöyledir³⁵⁴:

Genel Düzenlemeye Dair
Mevki’-i Askerîye Kanunnâmesi,
Usul-i Muhabbet Nizamnâmesi
İdare-i Umûm -ı Askerîye
Maarif-i Askeriye Nizamnamesi
Terfi-i Rütbe ve Teftiş Kanunnamesi
Jandarmaya Dair
Jandarma Dâhiliye Kanunnâmesi, Jandarma Teftiş Kanunnâmesi
Piyadeye Dair
Piyade Dahiliye, Seferiyye ve Alay Mektebi Kanunnamesi
Süvariye Dair
Süvari Dahiliye, Seferiyye ve Alay Mektebi ve Kanunnamesi
Remont Bölükleri Nizamnamesi
Sıhhiyeye Dair
Umum-ı Sıhhiye Hizmetleri ile Sıhhiye Askeri Müfettişliği Kanunnamesi

Tablo 4: 1298/1880 Tensikat-ı Askeriye komisyonunun düzenlemediği Kanunname ve Nizamnameler

Askerî bürokrasinin varlık amacı, savaşta galibiyet için orduların yönetilmesi ve yönlendirilmesidir. 93 Harbi’nde tatbikinde bürokrasideki eksiklikler görülmüştür.

³⁵⁴ Y. PRK. KOM., nr:03/02; H. Kara, a.e., s.35.

Savaş sonrası düzenlemelerle orduların bürokratik ihtiyaçları belirlenmiş ve giderilmek istenmiştir. Harbiye Nezâreti'ni ilmî ve fennî olarak düzenleyen Seraskerlik bünyesindeki ıslah komisyonları orduların sayısını, hangi orduya ne kadar askerînin tayin edileceğini, orduların işlevini, asker alımında dikkat edilecek hususlar ve alınacak askerî vergiler gibi pek çok konuyu dikkate almıştır. Ancak burada, asker beslemenin getirdiği maddi külfet gereken askerden ziyade devam ettirilebilir bir düzen isteği yaratmıştır. 1885'te memurlar asker olmak yerine Bedel-i Nakdi ödeyerek muaf tutulmuştur³⁵⁵. 1886'da ise Bedel-i Şahsi vergisi ile asker alımına son verilmiştir³⁵⁶. Savaş sonrası psikolojisi askerin her an hazır olması algısını ve yeterli askeri hazırda tutmak gerektiğini ön plana çıkarmıştır. Ancak burada ekonomik kaynaklar asker sayısını belirlemede etkili olmuştur. 1886 yılına geldiğinde iyice olgunlaşan düzenlemeler asker alımı için hazırlanan Ahz-ı Asker kanunnâmesi ile sonuca erişmiştir³⁵⁷.

Teşkilat (askere alım yaşı 20 olarak düşünülmüştür), askerlik süresini kademeli bir biçimde piyâdeler için 3 yıl olmasının dışında³⁵⁸ süvâri ve topçu sınıflarının ve küçük zabitanlar dâhil muvazzaf askere 4 yıl, redif sınıfı için 8 yıl ve müstahfiz sınıfı 6 yıl olmak üzere toplamda 20 yıl olarak kararlaştırmıştır³⁵⁹. 1880'de redif sınıfları için redif ve tali redif olarak iki sınıftan oluşması planlanmıştı. Genel redif birlikleri için 12 kolordu ve tali redifle birlikte 19 kolordu olacaktı³⁶⁰. Bahriye askerî ise 5 sene muvazzaf ve 3 sene ihtiyat olmak üzere toplamda 8 sene vazifelidir. Bir bahriye askerî 2 yılı eğitim alacak, beş sene nizamiyede bulunacaktı. Ardından 3 sene ihtiyatta ve 4 sene de askerî muayeneleri devam edilerek Redif olacaktı. Müstahfiz olarak 6 yıl

³⁵⁵ Kara, "a.g.m.", s.360.

³⁵⁶ Yurdakul, "a.g.m.", s.441.

³⁵⁷ Hidayet Kara, **II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu (1876-1908)**, TTK, Ankara, 2020, s.145.

³⁵⁸ Karar alınırken sebep olarak "Düvel-i sâire-i kavânin-i askeriyesine dahi" denildiğinden diğer Devletlerin rol model alındığını görüyoruz. Bknz: BOA, Y.E.E. d., nr:1019, s.38.

³⁵⁹ Buradaki askeri kademe düzenlemesini Tensikat-ı Cedide-i Askeriye yapmıştır. Bknz: BOA, Y.E.E. d., nr:1019, s.38.

³⁶⁰ 7. Ordusu olan Yemen için Tali Redif ordusu olarak ordunun 7. kolorduları Asker-i Redif ordusu 2 kolordu olması kararlaştırıldı. Burada alınan karar askeri nüfus ve ekonomik durumun kötüye gitmesiyle ilgili olarak savaş tecrübesine karşın redif asker sayısı azaltılmıştır. Buna göre tali redif birlikleri 3 kolordu yani 6 nizâmiye ordusundan oluşturulacaktı. Bknz: BOA, Y.E.E d., nr:1019, s. 34-35.

kayıtlı tutulacaktır³⁶¹.1881 yılında sınıf-1 mukaddem, sınıf-1 tali ve sınıf-1 redif için yayınlanan kararname ile toplanmaları celpleri ve sevkleri düzenlenmiştir³⁶².

Asakir-i Mansure-i Muhammediye ile ordu-asker sistemi kurulurken, 12 yıl muvazzaflık sonrası redif asker olunuyordu. Tımar sisteminden farklı olarak toprağın ekilip biçilmesinde sıkıntılar çıkardığı için hem tebaalık vazifesi olan askerliğin yapılabilmesi hem de toprağın boş bırakılmasını önlemek amaçlı tüm tebaanın sırayla askere alındığı “kura sistemi” 1839’dan 1914 yılına kadar yürürlükte kalmıştır³⁶³.

1878-1884 yılları arasında ordunun asker ihtiyacını karşılamada kura isabet edenler, gönüllü olanlar, bedel olarak para karşılığı başka şahsın esas asker olacak kişinin yerine askere alındığı sistem olan Bedel-i Şahsi ve kişinin nakit parayı devlete ödeyerek kısa dönem askerlik yaptığı Bedel-i Nakdi olmak üzere 4 tür asker alımı uygulanmaya devam etmiştir³⁶⁴. Alınacak askerler için her liva içerisinde şubesi olduğu gibi yoklamaları yapmak üzere her ordu merkezlerinde birer heyet görevlendirilirken her redif taburuna binbaşılar başkanlık edecektir. Askerin fazla olması durumunda ise Yemen ve Hicaz bölgesine yönlendirilmiştir³⁶⁵.

Burada dikkat çeken bir kurumlaşma örneği de eğitim kurumlarında görülmektedir. Askeriye’nin kendi içerisinde bir devlet gibi teşkilata sahip olduğu fikirlerinin göstergesi olabileceği üzere askerî eğitim kurumları da Harbiye Nezâreti’ne bağlanarak kendi içerisinde özerkleştirilmiştir³⁶⁶. Burada Tıbbiye-i askeriye ve idadi ve rüştiyeleri kendi bünyesine katılışından anlaşılan usta çırak ilişkisi içerisinde en alt düzeyden en üst düzeye kendi personelini yetiştirerek uzmanlaşmanın sağlanması istenmiştir. Böylelikle teşkilatlanma genişletilmiştir. 1884 yılında harp okullarının içerisinde yer alan Mühendishane-i Berri Hümayun ayrılarak askerî eğitim

³⁶¹ BOA, Y. E.E. d., nr:56, s.14-15.

³⁶² Vakıf Gazetesi, nr:1903, 7 RA 1298/ 7 Şubat 1881, s.2-3.

³⁶³ İlhami Yurdakul, “Osmanlı Ordularının Asker İhtiyacının Karşılanması Yeni Bir Yöntem: Kura Sistemi (1839-1914)”, **Eskiçağdan Modern Çağa Ordular**, Ed: Feridun M. Emecen, İstanbul ,2008, s. 434.

³⁶⁴ Yurdakul, “a.g.m.”, s.440-441.

³⁶⁵ Faruk Aydın, “Tanzimat Fermanından Sonra Osmanlı İmparatorluğunda Uygulanan Askeralma Kanunları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü**, Ankara, 1989, s.37.

³⁶⁶ Meclis-i Vükelâ’ya düzenlenmesi için gönderilen 34. Maddede Mekâtib-i Harbiye ve Tıbbiye-i Askeriye ile idadi ve rüştiyeleri doğrudan Harbiye Nezâreti’ne bağlanmıştır. Bknz: BOA, Y.E.E, nr:80/43.

kurumlarında alan olarak farklılıklar göz önünde bulundurularak kurumlaşmıştır³⁶⁷. 1881'den itibaren Mühendishane-i Berri Hümâyün öğrencilerinin en iyi ortalamalara sahip olanlar Erkân-ı Harbiye'de topçu, piyade ve süvari alanlarından birine yerleşme imkânı buluyorlardı³⁶⁸.

Askerî eğitim sadece burada yetişen öğrencilere değil, aynı zamanda tüm ordu için de geçerliydi. 1877-1878 savaşı esnasında sıkıntılar yaşatan Redif birliklerinin ıslahı önem kazanmıştı. Ordular talim amaçlı silah altında bulunduruluyordu. Buna göre muvazzaf birliklerden başka tüm orduların redif birliklerini 1 aylık periyotlarda, 1882 yılında zorunlu eğitime tabii tutulmuştur³⁶⁹. Ayrıca 1884'te yayınlanan nizamnâmeye göre asker eğitiminde kullanılan subayların nizamiyede yapılan düzenleme ile piyade, topçu, istihkâm, nakliye ve süvari bölüklerinde açılan okullarda mülâzım-ı evveller müdür, mülâzım-ı saniler müdür yardımcısı olarak hizmet vermekteydi. Askerî eğitimde mülâzımlar, çavuşlar ve tabur ve alay imamaları öğretmen olarak görevlendirilmiştir³⁷⁰. Ayrıca ordunun taktik olarak ilerlemesini sağlamak amaçlı manevra kabiliyetini ilerletmek amaçlı dersler verilmiştir. Bunun için Makam-ı Askeri Müfettiş Yardımcısı Abdullah Bey, Mekâtib -i Harbiye öğrencilerinin manevra yapmakla ilgili izahatlarını sunmuştur³⁷¹.

Berlin Antlaşması, Osmanlı ordusuna dolaylı olarak müdahalede bulunarak Anadolu'da yapılması planlanan askeri ıslahatta iç güvenlik için oluşturulan Jandarma birliklerinin yabancı personel tarafından eğitilmesini öngörüyordu. Konuyla ilgili H. Layard raporlar yazmış, Hariciye Nazırı Saffet Paşa da askeri eğitimin geliştirilmesi için dış kaynaktan yabancı öğretmen alımıyla ilgili taktir yazmıştır³⁷².

Askeri kıyafetlerin düzenlenmesinde ise merkezde bulunan hassa ordusu hariç taşradaki askerlere dağıtılan kıyafetler aynı tarzda düzenlenmiştir. Ekonomik düzeyler hesap edilerek kıyafetlerin fiyatlandırılması ise bölge olarak farklılık arz etmiştir. Üç

³⁶⁷ Eylem Tekemen Altındaş, "1878 Berlin Konferansı'ndan Sonra Osmanlı Devleti'nin Askeri Islahat ve Dış Politikasındaki Yeni Yönelimler", *Asia Minor Studies*, 2016, s.115.

³⁶⁸ Odile Moreau, *Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu Askeri "Yeni Düzen" in İnsanları ve Fikirleri: 1826-1914*, çev.: Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2010, s. 51.

³⁶⁹ BOA, Y. E.E. d., nr:59, s.15.

³⁷⁰ "1 Mart 1300/22 Mart 1884 Efrad-ı Askeriye Mektepleri Nizamnâmesi", *Düstur*, I. Tertib, C. 5, Ankara, 1937, s. 37.

³⁷¹ BOA, Y. PRK. ASK., nr:23/15. Redif birlikleri 1886 yılında bir nizamname ile düzenlenmiştir. Bknz: Kara, a.e., s.189-204.

³⁷² İskender, "a.t.", s. 153.

senede bir kıyafetlerin yenilenmesinde, kumaş fiyatlarından ötürü her türlü askeri kıyafet farklı fiyatlandırılmıştı³⁷³. Ancak askeri kıyafetler her sene eylül aylarında maaşlarıyla birlikte dağıtılacaktır. Ayrıca İstanbul'da bulunduklarından dolayı Mekâtib-i Şahane ve Devâir-i Askeriye'ye aynı tarz kıyafetler dağıtılmıştır. Askeri kıyafetler Harbiye Nezâreti'nin kendi fabrikasında üretilecektir³⁷⁴. 1880 Mart'ında Hüseyin Bey tarafından piyade ve süvari birlikleri için örnek kıyafetleri Teftiş-i Askeri Komisyonu'na sunulmuştur³⁷⁵.

Daha evvel Harbiye Nezâreti'nde teşkil edilen komisyonda kaldırılması düşünülen Tophane Müşirliği'nin gerekli olduğuna karar verilmiş ve karar ilga edilmiştir. Bu durum aslında tensikatla ilgili bir komisyonun varlığından önce düşünülmüşse de Tensikat-ı Cedide komisyonun kurulmasına karar verilmesinden sonra toplanan Komisyon-ı Mahsûsa'da bu karar iptal edilmiştir. Zira Tophane Müşirliği askeri teçhizat, silah ve mühimmatlarını üretmekle görevlidir. Kaldırılmasının askeriyede yaratacağı eksikliği görülmüş olduğundan belgedeki “tehir hükmü cümleten ahkâm-ı celile-i iradesinden bulunmuş olmağla”³⁷⁶ ifadesinden gerekli hazırlıklar sonrasında başka bir kurum kurulması düşünülmüş olabilir³⁷⁷.

Neden donanmadan yeterince yararlanılmadı? II. Abdülhamid dönemine ait askeri düzenlemeler arasında tartışılan bir konu da askeri teşkilat içerisinde donanmaya yeterince önem verilmediği ve gemilerin tersaneye çekilerek çürümeye terkedildiğidir. Kimileri Sultan Abdülhamid'in vahametinden ötürü böyle bir tavır sergilediğini düşünürken, kimileri ekonomik olanaksızlıktan dolayı borçla oluşturulan bir donanmanın tercih edilmediği ve donanmaya diğer askeri kuvvetlere nazaran daha az önem verildiği fikrindedir³⁷⁸. Esasen Tanzimat döneminde Ali ve Fuat Paşalar donanmayı kara orduları kadar gerekli görmemesi hatta bazı yönleriyle de sakıncalı bulmuş olmuşlardı. 93 Harbinde donanmanın faaliyetlerinin istenilen etkiyi vermemesi de Sultan Abdülhamid'in bu yönde tavır takındığına dair fikirleri akla

³⁷³ BOA, Y. E.E. d., nr:56, s.4-5-6.

³⁷⁴ BOA, Y. E.E. d., nr:59, s.5-6-7.

³⁷⁵ BOA, Y. PRK. KOM., nr:02/40.

³⁷⁶ BOA, Y. E.E. d, nr:1019, s.22.

³⁷⁷ BOA, Y. E.E. d, nr:1019, s. 22.

³⁷⁸ Konuyla ilgili tartışmalar için bkz: Şakir Batmaz “II. Abdülhamit Devri Osmanlı Donanması”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kayseri, 2002, s.44.

getirebilir³⁷⁹. İbnül Emin’e göre ise Sultan Abdülhamid’in donanmaya olan bakış açısı şöyle idi:

“Yine amcesinin hal’inde zırhlı gemilerin, serayın karşısında- eski tabirle- “lenger endazı mehabet olması” ve bahriyye kara kol sandallarının seray önünde dolaştırılması bir dakika gözünün önünden ayrılmadığı gibi günün birinde serayın, deniz cihetinden topa tutulması da ayrıca zihnini tahriş etdiğinden cennet mekan amcesinin kemali itina ve ihtimam ile vücade getirdiği muazzam donanma, topdan ve mühimmatdan tecrid edilerek Halicde tersane önünde habse mahkum oldu. Nihayet- muattal ve metruk bırakılan- her şey gibi o mükemmel donanma da mahv olub gitdi.”³⁸⁰

“Hakanın kabahatlerinin en büyüğü, kuvve-i bahriyeyi nazarı ehemmiyyetden atmasıdır. Memleketinin her tarafı muhat olan bir devletin donanmadan mahrum olarak muhafazi vücud edemeyeceğini düşünmedi. Yukarılarda söylendiği vech ile Ayastafanosda bulunan Rus murahhasları, donanmanın da teslimini musırrane istemeleri üzerine onun “donanmanın gaib etmemek için canımı fıdaye hazırım” diye gösterdiği mukavemet, Rusları taleplerinden vazgeçirmişdi. Ne faide ki canını ortaya koyarak kurtardığı donanmanın yine canına okudu.”³⁸¹

Harbiye Nezâreti’nin ıslahı için 1880’de yapılan talep, Bahriye’yi de kapsıyordu. Ancak talep kara kuvvetleri kadar hızlı bir dönüşle karşılanmadı. Bahriye’nin ıslahı için Osmanlı Devleti’ne gönderilen Binbaşı Starke 15 Temmuz 1884’te İstanbul’a ulaşmıştı. Bu geçen süreç içerisinde 1881’de Bahriye’de de tıpkı kara kuvvetlerindeki Harbiye gibi bürokratik genişleme söz konusu olmuştur³⁸².

Harbiye Nezâreti’nin var olduğu süreçte yapılan yazışmalarda, iddia edilenin aksine donanmanın güncelliğini yitirmemesi için yeni sistemli Krupp ve Nordenfelt firmalarından alınan toplar ve zırhlılar mevcuttur. Üstelik Şûra-yı Bahriye, Donanma Kumandanı ve Bahriye Nazırı’yla yapılan yazışmalarda mevcut durum hakkında raporlar istenmiştir. Ancak bu raporlamalar istenilenin aksine beklentiyi karşılamamış

³⁷⁹ Kemal Beydilli, “KüçükKaynarca’dan Yıkılışa”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, C.1, Ed: Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, 1994, s.107.

³⁸⁰ İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, c. III, Dergâh yayınlar, İstanbul, 1982, s.1272.

³⁸¹ İnal, **a.e.**, s.1291.

³⁸² Batmaz, “a.t.”, s.48-65.

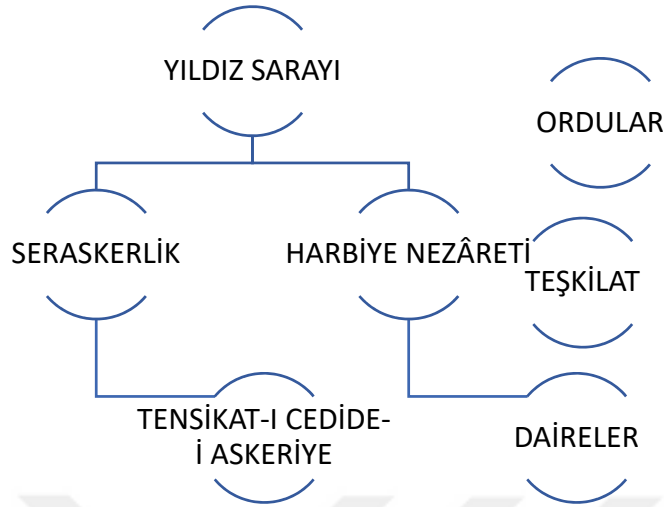
hatta dönemin Harbiye Nazırı'nın sadakatini ispat amaçlı liyâkatinden vazgeçercesine, gerçeği yansıtmayan raporlamaları mevcuttur³⁸³.

2.2.2 Teşkilat Şeması

1878 yılı Osmanlı-Rus harbi sonrasında Askeri alanda yapılan ıslahatların en önemlisi teşkilat yapısında meydana gelmiş ve çıkarılan tüzük ile Harbiye Nezâreti kurularak uhdesinde Bâb-ı Seraskeriye ya da diğer bir ifade ile Seraskerliğin içerisindeki tüm kurumları barındırır duruma gelmiştir. Harbiye'nin kuruluşu ile yapılan düzenlemeler ordunun yönetimine dair olan maddeler değiştirilmiş ve böylece askeri konularda Harbiye Nezâreti baş aktör konumuna gelmiştir. Buna göre atamalar ve tayinler Harbiye Nezâreti'nin önerileri doğrultusunda Pâdişah tarafından yapılacaktı. "...Mekâtib-i Harbiye ve Tıbbiye-i Askeriye ve bunların idadiye ve Rüşdiyeleri idaresi harbiye vekâletine aittür" denilerek askeri kurumlar da kendi uhdesinde barındırır konuma gelmişti. Ayrıca ıslah için oluşturulan komisyonlar da "...İş bu maddelerin mündericatı tensikat-ı askeriyede beyan olunduğu üzere mevâd-ı muhtelifenin her birileri harbiye vekâleti Devâirinin ve vezâif-i mütennevasından ibaret olup iş bu kararnameye derci lazım gelmeyeceği..." ifadesinden anlaşılaçağı üzere Harbiye Nezâreti'nin yönetimi altına alınmıştı. Askeri düzenlemeyi yapan grup metnin başında ifadeden anlaşılaçağı üzere "Tensikat-ı Cedide-i Askeriye komisyonu" olmuştur ³⁸⁴. 1879 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti askeri kurumlarının bağılı olduğu idareler şöyledir:

³⁸³ 1890'dan sonra politika iyice belirginlik kazanmış ve eldeki teçhizatların tamiri yapılarak kullanılmasına karar verilmiştir. Bknz: Batmaz, "a.t.", s.45.

³⁸⁴ BOA, Y.EE. , nr:80/43.

Tablo 5: Osmanlı Askeri Kurumlarının Teşkilat Şeması

Aslında bu durum askeri ıslahatların yapılmaya başlanması için oluşturulan ilk ıslahat meclisinde görüşülmüş ve askerî, idarî ve bürokratik işlemlerden ötürü Seraskerlik ve Harbiye Nezâreti arasında görevlerin taksim edilmesi düşünülmüştü. Ancak dönemin Harbiye Nazırı Gazi Osman Paşa payesindeki salahiyyetin azalmasından hoşnut olmayarak kararın gözden geçirmesini, aksi takdirde meclisin lağvedileceğini belirtmişti. Ancak kararda ısrar edilmesi üzerine meclis başkanı Salih Paşa Anadolu'ya, Necip Paşa ise kendi isteğiyle Girit'e gönderilmiş ve meclis dağılmıştır. Sultan Abdülhamid ise Gazi Osman Paşa'nın da bulunduğu yeni bir komisyon oluşturarak kararı uygulatmıştır³⁸⁵. Bu Komisyon, kaynakta adı belirtilmese de yaptığı çalışmalar ve komisyon üyelerinin isimlerinden anlaşıldığı üzere Tensikat-ı Cedide-i Askeriye komisyonudur³⁸⁶.

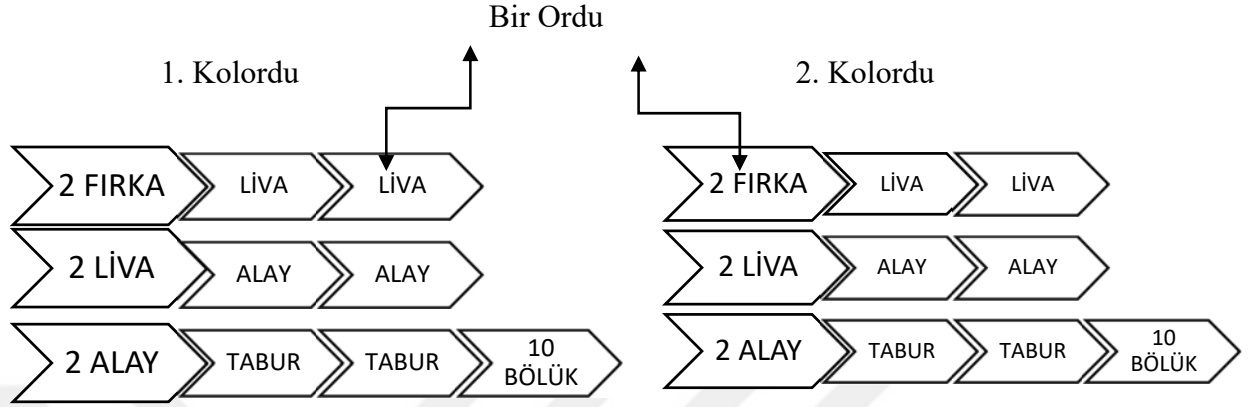
Harbiye Nezâreti'ne geçiş sonrası taşra ordu yapılanmasında Avrupalı devletler örnek alınmıştır. Ancak bazı orduların bulunduğu bölgedeki dış ve iç tehdit algısına binaen farklı taşra teşkilatı oluşturulmuştur. Atamalar yapılırken ise liyakate dayalı numaralandırma sistemi ölçüt alındı³⁸⁷. 1880'de ordulardaki asker mevcudu

³⁸⁵ Hülagü, "a.t.", s.194-195.

³⁸⁶ Araştırmacı eserinde İngiliz arşivine dayanarak bilgiler vermiştir. Kaynakta Komisyonun adı geçmeyip Komisyon şeklinde ifade etmiştir. Bknz: Hülagü, "a.t.", s.195-196. Osmanlı arşivindeki veriler bu komisyonun Tensikat-ı Cedide-i Askeriye olduğunu ortaya koyar bknz: BOA, Y.PRK. KOM., nr:02/23.

³⁸⁷ BOA, Y. PRK. KOM., nr:02/74.

147.168 kişi olarak kararlaştırılmıştı³⁸⁸. 1879-1880 Tensikat düzenlemesinde ise bir ordu teşkilatı bulunması gerekenler şöyledir:³⁸⁹

Tablo 6: Teşkilat Yapısına Göre Bir Ordu

Ordu düzenlemeleri yer yer tadil edilmekteydi. Örneğin Harbiye Nezâreti kurulduktan sonra görev ve esasları belirlenmiş ancak buna dair yayınlanan nizamnâme hayata geçirilemediği için 15. ve 18. Maddelerde düzenleme yapılmıştı. 1880 yılına gelindiğinde 23 redif taburu ve silahlı nizamiye askerinin sayısı 169.431 kişi olarak kaydedilmiştir³⁹⁰.

En fazla 3 alay 1 livayı, en az 3 en fazla 5 tabur 1 alayı ve her tabur 10 bölükten oluşacak 1 tabur asker en az 6 en fazla 10 kişiden oluşan mangaları bütünü en az 60 ve en fazla 100 kişiden oluşacaktı. Kısacası 5(3) liva=5(3) Alay= 4 (3) Tabur = 10 bölük= 6 kişi=60-100'er kişi bulunacaktır³⁹¹.

Seferberlik esnasında kimlerin askere alınacağı gibi durumlar aslında Asâkir-i Mülkiye Nizamnâmesini kaleme alan Küçük Said Paşa'nın Sultan Abdülhamid'le görüşmesi esnasında gündeme gelmişti. Paşa, Fransa ve diğer Avrupa Devletlerinde asker alımına ilişkin yaptığı incelemeden hareketle Milli Savunma ve Sivil Toplum (Garde Nationale ou civique) kavramlarının Osmanlı'da vücuda getirilmesi için Asâkir-i Mülkiyenin ihdas edilmesi yönünde fikirlerini beyan ediyordu. İstanbul'daki gençlerden müteşekkil olan Askerî Mülkiye kabul gördü ancak Mabeyn'de şifre kâtipliği yapan Kâmil Bey'in oğlu Feridun Bey'in Fransa'da bulunarak yaptığı

³⁸⁸ Kara, **a.e.**, s.37.

³⁸⁹ Kara, **a.e.**, s.142.

³⁹⁰ BOA, Y.A. RES., nr:03/02.

³⁹¹ BOA, Y. PRK. ASK., nr:01/47.

araştırmaları sunması ve Meclis-i Umûmî'de yapılan görüşmelerle kaldırılmasına karar verilmişse de sonraları bu karardan vazgeçilmişti³⁹².

Savaş sonrası, 1294 Asker-i Mülkiye Nizamnâmesi yürürlükte kalmıştır. Yapılan ıslahatlara göre ise Nezâretin kolları Askeri Nizâmiye, redif ve müstahfızı birimlerinden oluşuyordu. Buna bir de asker-i mülkiye sınıfı ilave olunmuştur. Böylece askeri yönetiminde bürokratik işlemler ayrılmıştır. Askeri mülkiye sınıfı: harp zamanı Askeri Mülkiye sınıfının redif ve müstahfız grupları silahlaltına alınacaktır. Barış zamanı bürokratik işlerle uğraşıp, savaş sırasında ise muharip olacaktır³⁹³. Asker-i mülkiye personeline silah verilmesi yasaktır. Padişah'ın emri ile silah altına girerlerse, onların yerine halktan yeni asker alınırdı. Medine hariç askeri mülkiye personeli 40 gün askeri talim görecektir. Askeri mülkiye personeli silah altında bulundukları sürede görevlerini askeri usûle göre yapacaklardır. Eğer askeri mülkiye teşkilatlanmadığı bir bölgeden asker alımı isterse bunu hükümet-i mülkiye ile kararlaştıracaktır. Savaş esnasında askeri mülkiye personeli idare memuru olarak tayin edilerek idâre-i cemiyet namıyla oluşturulan heyet tarafından yönetilecektir. Heyetin içinde bir müfettiş, mübayaacı, yeteri miktarda muhasebeci vekili, yüzbaşı rütbeli veznedar bulunacak³⁹⁴.

1879 yılında Tensikat-ı Askeriye Komisyonu Osmanlı ordusunun, asker sayısı, ordu içerisinde yer alacak birlikleri, ataması yapılacak kişileri, piyade, süvari, topçu, itfaiye ve telgrafla ilgili düzenlemelerin yapıldığı raporu, Yıldız Sarayı'nda yer alan Seraskerlik vasıtasıyla Sultan Abdülhamid'e sundu. Rapora göre 93 Harbi'ndeki ordu yapılanması, savaşı kaybetmenin bir sebebi olarak görülürken ıslahatın Avrupa ordu düzenlemeleri incelenerek oluşturulduğunu bildirmektedir. İcraata başlanması içinse Rus birliklerinin çekilmesinin bekleneceği bildirilmiştir. Bundan dolayı Teftiş Komisyonu teftişleri İstanbul'u temel alınarak yapmıştır. Buradan hareketle denilebilir ki askeri düzenlemeler Komisyonlar tarafından İstanbul'dan başlayarak genişletilecektir. Raporda dikkat çeken bir diğer konu, ordu komutanlarının kendi bölgelerini yeterince tanımadığının belirtilmesi ve yeni atamalarda bu durumun önüne

³⁹² Mustafa Gündüz, **Küçük Said Paşa'nın Hatıraları**, İstanbul, 2019, s. 543-544.

³⁹³ Asker-i mülkiye efradının bir bölgede diğer kuvve-i askeriyeden müdahale edecek kimsenin olmaması durumunda olaylara müdahale edebilme yetkisi tanınmıştır. BOA, Y. PRK. ASK. , nr:01/47.

³⁹⁴ BOA, Y. PRK. ASK. , nr:01/47.

geçmenin hedefleneceği yönündedir. Ayrıca tali taburları kaldırırken fırka (tümen) şeklinde örgütlenerak Avrupa tarzı yapılanmaya gidilmiştir³⁹⁵.

Osmanlı ordusu herhangi bir seferberlik ilanında 7 nizamiye, 12 redif ve 6 müstahfiz olmak üzere 25 kolordu olmak üzere genel toplama ulaşıyordu. Bunun yanında yapılan düzenlemelerle nişancı ve telgraf için dörder bölükten oluşan Nakliye taburları oluşturulmuştur³⁹⁶.

1298/1881 yılında Tensikat-ı askeriye komisyonu ordu yerlerinin tayini şu şekilde planlamıştı: 1. Ordu Dersaadet'te Hassa ordusu olarak, 2. Ordu Edirne'de, 3. Ordu Manastır'da, 4. Ordu önce Sivas'da konuşlandırılmıştı. 4. Ordu, daha sonra Harput'a ve "muvaakkaten" denilerek geçici olarak Erzincan'a taşınmıştır. 5. Ordu Şam'da, 6. Ordu Bağdat'ta ve 7. Ordu Yemen'de mevkilendirilmişti³⁹⁷. Önceki yapıdan farklı olarak Balkanlar coğrafyasındaki askeri varlık güçlendirilerek Edirne'de ordu kurulmuştur. Çünkü Rus savaşı sırasında Yeşilköy'e kadar gelinebildiği için Balkanlardan gelebilecek bir tehlikeye karşı İstanbul'un korunmasını sağlayacak şekilde askeri teşkilat oluşturuldu.

YENİ DÜZENLEMeye GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NİN ORDULARI		
ORDU	GÖREV ALANI	MERKEZİ
1.ORDU HASSA ORDU DERSAADET	- MARMARA- EGE- ANADOLU - İÇ ANADOLU- İSTANBUL- BÜYÜK ve KÜÇÜK ÇEKMECE	- ÜSKÜDAR - İSTANBUL
2.ORDU EDİRNE	BALKANLAR	EDİRNE

³⁹⁵ BOA, Y. PRK. MYD., nr:01/42.

³⁹⁶ Cahide Bolat, "Redif Askeri Teşkilatı", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 200, s.108.

³⁹⁷ BOA, Y. PRK. KOM., nr:03/01.

3.ORDU RUMELİ	• RUMELİ BALKAN	• MANASTIR
4.ORDU ANADOLU ORDUSU	• G.D. ANADOLU- DOĞU ANADOLU	• ERZİNCAN
5.ORDU ARABİSTAN	• SURİYE-IRAK- ARABİSTAN	• ŞAM
6.ORDU IRAK- HİCAZ	• IRAK VE KUTSAL TOPRAKLAR	• BAĞDAT
7.ORDU YEMEN	• ARAP YARIMADASI	• SİNA

Tablo 7: Osmanlı Devleti'nin Ordular

2.3 HARBİYE NEZÂRETİNE GEÇİŞ SONRASI TAŞRA ORDU YAPILANMASI

Merkezi bürokrasinin personeli kâh Erkân-ı Harbiye'den yetişen kâh yurt dışında eğitim görmüş kesimden oluşuyordu. Taşradaki üst düzey komutanlarsa merkezden gönderilir ve bölgeden toplanan askere komuta etmekteydi³⁹⁸.

Merkez taşra arasındaki iletişimde askeri ihtiyaçların temini, kuponlu defterlerce çözülmüştür. Buna göre “Kolordu ve yahut fırka veya liva veya alay veyahut tabur kumandanlıklarından” aldıklarından birine veyahut redif umerasına havâle etmek suretiyle talep edilen askeri ihtiyaçlar bir üst birime ulaştırılırdı. Merkezde Levâzımat dairesine ulaşan kuponlar gerekli birimlere iletilirdi³⁹⁹. Anlaşılacağı üzere askeri kademenin alt-üst ilişkisiyle evraklar merkeze gönderilirdi. Bürokrasi merkezde

³⁹⁸ Merkezdeki eğitim sistemi 1884 sonrası açılan 21 askeri okulla beraber ülke sathında asker yetiştirme hedeflenmiştir. Bknz: Moreau, a.e., s. 63.

³⁹⁹ BOA, Y. E. E. d., nr:1019, s. 61-63.

kendine has bir yapıda ise de taşrada ordu ile iç içe geçmiş bir yapıya sahipti. Merkez, taşra için gerekli olan ihtiyaçları temin eden atamaları yapan kurum durumundadır. Taşra Teftiş-i Askeriye kurumu ile merkezin isteklerini denetler pozisyonundadır. Böylelikle yerelde devlet varlığını hissettirmiştir. Tüm askeri yapı birbirine bağlı duruma gelmiştir. Bu durum II. Mahmut devrinde âdem-i merkeziyetçilikle birlikte gün yüzüne çıkan ayanlara karşılık, devletin merkeziyetçi olma çabasını destekler.

Ordunun taşra yapılanmasında, tensikat için verilen kararda kolordu-yu hümayun, ferik ve livaların isimlerinin bulunduğu cetvel ile Erkân-ı Harbiye Dairesi'nin askeriye-i redif daireleri ilgilenmediği için sadece yalnız sınıf-ı mukaddem dairelerinin içindeki erkân düzenlenmiştir. Fırkaların içinde yeni daireler ve diğer hizmetli sınıftaki memurların bulunmaktadır.

İkinci ve beşinci orduda redif-i ferikler için açıkta uygun ferik bulunamadığından redif-i feriklik vekâleti ile mirliva tayin edilecek ve elde bulunan on dört mirliva ile yarısını düzenlemek mümkün olacaktır. Çünkü ikinci sınıf redif livalarını kurmak için yeterli ferik bulunmaktadır. Böylece ikinci sınıf ferik livalarının düzenlenmesiyle birlikte ferik livaları memurlarının bir an önce merkez memuriyette işe başlamasına karar verilmek üzere padişahın onayı doğrultusunda hareket edilmiştir.

Harbiye Nezâreti'nin oluşturduğu cetveller incelenerek Tensikat-ı Cedide komisyonunun düzenlenmiş olan hükümlerine uygun olarak asker yetersizliğinden dolayı iki ordu birleştirilmesi redif ferikliği vekâleti ile Tensikat-ı Cedide Komisyonu birlikte kararlaştırmış ve buraya gönderilecek doktorun yeterli liyâkate erişmemişse de ihtiyaçtan ötürü tensikat için tamamlanması gerektiğine binaen atama yapmak zorunda kalmıştır.

Kırıkkale'de Harbiye Nezâreti'ne bağlı olarak oluşturulan müdürlük ve şubelere feriklerin tayin işlemi ve karakollara, sonrasında da yaya ve topçu ve Levâzım-ı Umûm daire müdürlerinin yerine mirliva ve miralay tayin edilmesini ve tayin edilecek kişilerin onayı ile teşkilat için gerekli olan eksiklerin tamamlanması için padişahın onay istenmiştir⁴⁰⁰.

⁴⁰⁰ BOA, Y. PRK. KOM., nr:02/35.

Ayrıca daha sonra hayata geçirilen 1880’de tasarlanmaya başlanılan Hamidiye süvari alayları ve Aşiret mektepleri de bu süreçte ihtiyaç duyulduğu ve merkez-taşra ilişkisini güçlendiren bu projeler için gerekli görüşmelerin yapıldığını görmekteyiz⁴⁰¹.

Islahat komisyonlarında yer alan Dreyse Paşa, askerlerin kıyafetlerinin pespaye olduğunu, koğuşlarda soba olmadığını ve soba boruları eski olduğunu, koğuşlara verilen kömür yetersizliğini raporlamıştır. Askeriye içerisinde tuvalet olmadığı için askeriye de birtakım hastalıklar ortaya çıktığını ifade etmiştir. Askeri zabitan bir sene önce verilen abdesthane inşasında görevini yerine getirmediği için kusurlu bulunmuştur. Kusurlu görülen askeri zabitan sadıktır⁴⁰². Ancak ileride bu hoşnutluk ortadan kalkabilir. Bu durumu dikkate alan Tensikat-ı Cedide-i Askeriye komisyonu, Sultan Hamid’e sundukları arızada atamalar, terfi ve rütbe yükseltmelerinde liyâkat konusunda ehliyeti dikkate alacaklarını belirtmiştir. Hatta bunun için bir komisyon oluşturulmak suretiyle umera, erkân ve zabitan için sicil kaydı yapılacaktır⁴⁰³. Dreyse Paşa’nın yazdığı rapor İstanbul içindir. Taşrada durumun daha vahim olduğu düşünülmektedir⁴⁰⁴. Askeriyenin iç güvenliği sağlamak için kullandığı Jandarma Birliklerinin Karakollarının tamiri ve inşası için 1882 yılında düzenleme yapılmıştır. Dreyse Paşa’nın daha evvel sunduğu raporlardaki eksikliklerin giderilmesi ve tamiri meselesi tekrar gündeme gelerek ıslahatlar gerçekleştirilmiştir. Raporda belirtilen eksiklikler, maliyeden verilecek onay ile Mart 1883 tarihinde icraata dökülebilmiştir. Buna göre on iki bin koğuş ve alt katlarına iki bin dükkânın yapılması için 1882 buçuk kuruş tahsisi Maliye Nezâreti’nce gerçekleştirilecekti⁴⁰⁵. Galata’dan başlayan düzenlemeler ülke sathında devam etmiştir⁴⁰⁶.

Savaş sonrası topçu alaylarında 6’şar top koşumu bulunmaktadır. Topçu alaylarında Islahat-ı Umûr-ı Askeriye komisyonu tarafından Avrupa Devletleri incelenerek 4’er top koşumu bulundurulmasına karar verilmiştir⁴⁰⁷. Böylelikle

⁴⁰¹ Moreau, **a.e.**, s.65.

⁴⁰² Askerin sadakati konusu; her dönemde önemsenen bir konudur. Zira merkezileşmeye çalışılan bir yapıda liyakatin önüne geçmiştir. Buradaki durum da aynı şekilde sadakati ön plana koymuştur. Dreyse Paşa yazdığı raporda, bu bakış açısını askeri kalitede sıkıntılar çıkardığı için eleştirmiştir. Bknz: BOA, Y.PRK. KOM., nr:02/16.

⁴⁰³ BOA, Y.PRK. KOM., nr:02/80.

⁴⁰⁴ BOA, Y.PRK. KOM., nr:02/16.

⁴⁰⁵ BOA, BEOAYN. d., nr:1322, s.211.

⁴⁰⁶ BOA, Y. E.E. d., nr:59, s.14.

⁴⁰⁷ BOA, Y. E.E. d., nr:1019, s.7.

Komisyon tarafından toplamda 8 topçu alayı 8 fırkaya bölünmüştür. 5. orduda fazla top bulunduğundan buraya topçu alayı gönderilmeyip fazlası ordu dairesine teslim edilecektir. 6. Ve 7. ordulara top desteği verilmiş, 8. Alay için Irak'ta bulunan 4. ordunun fırkasına verilerek ihtiyat topçuları oluşturulmuştur⁴⁰⁸. Dağ topçularının ise diğerlerinden farklı olarak 6'şar bölükten oluşturulması düşünülmüştür. Diğer taraftan dağ topları sahra topunun yanında verilmekteydi. Böylelikle her topçu alayına 2 bölük dağ topu bataryası veriliyor. Burada dikkat çeken ifade ise "şimdilik" denilmesidir. Buradan anlaşılacağı üzere ordunun teçhiz edilmesinde durum güncellemelere uğramaktadır. Zira tensikat kıtası sırasında verilecek kararlara bırakılmıştır. Bu sebepten toplar fırka merkezlerine gizlice gönderilmiştir⁴⁰⁹.

Dönemin ulaşım aracı olan atların Osmanlı askeriyesinde kullanım miktarı tahmini olarak 3 ile 4 milyon arasındadır. Avrupa'ya yıllık olarak 100 bin beygir ihraç eden Osmanlı hem savaş sonrası vaziyet hem de Avrupa Devletleri'ndeki üretimler incelenerek alınan kararda, Karaca kısrak cinsi atlar dışında ihracat birkaç yıllığına yasaklamıştır. At yetiştiriciliği için var olan çiftliklere baytar ve süvâri zabitanı ataması yapılmış ve yıllık olarak mevcudu ile beygirlerin kalite kontrolünü belirten istatistiki bilgilerin düzenlemesi istenmiştir. Osmanlı coğrafyasında Rumeli, Anadolu, Trablusgarp ve Irak dış kaynaktan ise Rusya'dan at temin edilmiştir. Atların yetiştiriciliğinde Avrupa usulleri incelenip sayının artması için aygırlarla kısraklar kullanılmıştır. Kaliteli olan taylarınsa satış için ayrıldığı görüyoruz⁴¹⁰. 1883 yılında ise ihtiyaca binaen ıslahat komisyonlarının kararıyla Rusya'dan 10 bin kadar beygirin alınmasına karar verilmiştir⁴¹¹.

Seferberlik halinde askeri mevcudiyeti artırmak için muvazzaf olan ve olmayan astsubaylar ile başıbozuk olan yereldeki silahlı güçlerden kişiler subaylığa yükseltilmişti. Ekonomik sebeplerden ötürü barış döneminde askeri mevcudiyet sayısının azaltılmak istendiğinden savaş sırasında askere alınanların tecrübesine karşın ya emekli edilmiş ya da redif hizmetine alınmıştır. Bunun arkasında yatan sebep

⁴⁰⁸ BOA, Y. E. E. d., nr:1019, s.8.

⁴⁰⁹ BOA, Y. E. E. d., nr:1019, s.8-9.

⁴¹⁰ BOA, Y. E. E. d., nr:1019, s. 61-66.

⁴¹¹ BOA, BEOAYN. d., nr:1322, s.195.

Osmanlı Devleti'nde nizami olarak adlandırılan ordunun yetişme kaynağının Harbiye mektebinden yetişen piyade ve süvarilerden oluşmasıdır⁴¹².

Buradan anlaşıldığı üzere dış kaynaktan orduya gerekli personel temini savaş gibi zarurî bir durum olmadıkça yapılmamıştır. Bir diğer sebepse ordu içerisinde yer alan Alaylı-Mektepli çekişmesidir. Senede 40 ya da 50 mezun veren Harbiye Mektebinin yanı sıra ordu içerisinde kıdem artışı ve sınavlarla yükselen alaylılar arasında çekişme terfilerde ve ast-üst ilişkisi içerisinde izzet-i nefsin dahil olduğu çatışmaların yaşanmasına yol açmıştı⁴¹³. Zira terfi eden alaylı kesimin yanında sayısı toplamda %10'u olan 464 mekteplilerin içinde 4035 kişidir. Ancak Harbiye mezunlarının doğrudan subay olması ve onlara tanınan imtiyazların askeriye içerisinde kıdemle yükselenlere karşı fazla olması, çatışmanın asıl sebebi idi⁴¹⁴. Böyle bir durumda taşradaki başıbozukların üçüncü bir tarafın oluşmasına sebep olacağı da aşıkardı.

2.3.1 İç Güvenlik

Orduların taşrada konuşlanmasında bazı durumlar rol oynamıştır. Yerel halkın durumu yani şehirlerin ticari faaliyetleri ve demografisi askeri doktrinde temel kaynak sağlayıcıdır. Askerin taşraya teşkilatlanmasında asker dağılımı iç güvenliğin sağlanması yönündedir. Güvenlik zafiyetini en aza indirecek şekilde asker dağılımı yapıldığı ve bölgelere göre dağılım yapıldığı için ordunun taşradaki teşkilatında eşit dağılımı engellemiştir. Zira 1877'de 93 Harbi sebebiyle Dersim'de otorite boşluğundan kaynaklanan eşkıyalık durumundan ötürü Çemişgezek ahalisi şikayetlerini arzuhal ile bildirmiş ve konu Meclis-i Mebusan'da gündeme gelmiştir⁴¹⁵. Savaş sonrası ise bu gibi durumlar göz önüne alınarak dağılım yapılmıştır. Örneğin savaş sonrası 1880'de Girit bölgesinde 6 tabur asker⁴¹⁶ bulundurulurken isyan

⁴¹² Kemaloğlu, Bashanov, a.e., s.20.

⁴¹³ Burada Mektepli-Alaylı çatışmasının yaşanmasında genç yaşta Harbiye Mezunu olarak orduya alınan ve alaylı olarak en az 6 yıllık hizmetten sonra yükseltilmesi sebebidir. Bu durum askeri otoriteye zarar vermekteydi. Disiplinsizlik yaratan bu durum amirler arasında güven bunalımına yol açmıştır.

⁴¹⁴ Kemaloğlu, Bashanov, a.e., s.21.

⁴¹⁵ Tarık Us, a.e., s.276-277.

⁴¹⁶ "...birçok asker tertib ve temsid etmek Lazım gelip bir isyan ve ihtilâl zuhuru halinde teskini için iktiza eden kur'ada askeri başka mevâkıdla yatıştırılarak asayiş-i iade ve temin etmek tabi' dâhil-i âsâyışde yalnız istihdamen mevcudeye ve tersaneyi Muhafaza etmek lazım gelip bunların içine 6 tabur kaffe olacağına nezâreten Girit haziresinde iki alay yani bir liva bulundurulması..." ifadesi askeri ıslahatta iç güvenlik konularında oluşabilecek isyanlara karşı tedbir alındığının göstergesidir. BOA, Y.E.E. d, nr:1019, s.4.

yaşanması söz konusu olmayan bölgelerde asker dağılımı için Avrupa Devletleri'nin askeri sistemini anlatan eserler incelenerek taşra teşkilatı oluşturulmuştur⁴¹⁷.

1877-1878 savaşı halk içerisinde devlete olan güvenin azalmasına sebep olmuştur. Kaybedilen coğrafyadan savaş esnasında dahi göçler mevcuttur. Hatta savaş esnasında Balkan topraklarından çekilişin gerçekleşeceğine dair fikirler mevcuttur⁴¹⁸. Savaş sonrasında da askeri yerleşim halkı hem iç hem de dış tehditlere karşı koruyabilecek bir yapı geliştirmeliydi.

Islahat-ı Umûr-ı Askeriye komisyonu iç güvenliği sağlamak için bazı bölgelere özel asker miktarı belirleyerek asker tayin etmiştir. Merkeze uzak olan bölgelere özel atama yapılmıştır. Buna göre 6. ordu (Irak) ve 5. ordu'ya (Suriye) 4'er Piyâde alayı ve tali taburu, 4. ordu'da ihanet etme durumundan ötürü 8'er alay Piyâde ve sekiz tali taburu yani iki fırka, Dersaadet'te 8'er alay Piyâde ve tali taburu, iki fırka tayin edilmiştir. Balkanlar ve Edirne çevresinde 8'er alay Piyâde ve tâli taburu, iki fırka, Manastır için 4'er Piyâde alayı ve tâli taburu, Viyana ve Yenişehir güvenlik sorunu olmadığı için Yanya ve Yenişehir civarı İşkodra ve Yanya'ya bağlı olarak 4'er Piyâde ve tali taburu konuşlandırılması planlanmıştır. Bölgeler arası farklı dağılım içte algılanan tehdide karşı alınan bir önlemdir. Bazen de Avrupa sistemi incelenerek dağılım yapıldıysa da Balkanlar Rusya sınırı ve bölgedeki yaşanabilecek sorunların önüne geçmek adına daha fazla asker barındırmıştır⁴¹⁹. Mesela 1880'de Teftiş-i Askeri Komisyonu Selanik ve Manastır'daki eşkıya çetelerinin faaliyetlerini engellemek üzere 3 tabur asker gönderilmesini uygun bulmuştur⁴²⁰.

Askeri mülkiyenin yönetimi ise Seraskerlikte olup, müşir veya ferik rütbesinde olup Pâdişah'ın emriyle terfisi askeri nizamnâmesine tabidir. Asâkir-i mülkiyedeki zabitan, zabitan-ı âsâkir-i nizâmiyedekilerden farklı ve ayrıdır. Ancak zabitan yetiştirilinceye kadar emr-i zabitan mensup edilir. Askeri mülkiye personeli silah altına alınıncaya kadar vali-liva, kazada ise kaymakamlara bağlı olacaktır. Silah altına girince idâre-i askeriye tabii olacaktır. Celplerini de idâre-i askeriye yapacaktır. Silah altındaki Askeri mülkiye personeli suç işlerse askeri kanunnâme ile yargılanır.

⁴¹⁷ BOA, Y.E.E. d, nr:1019, s. 4

⁴¹⁸ Kurat, "a.g.m.", s.471.

⁴¹⁹ BOA, Y.E.E. d, nr:1019, s. 6.

⁴²⁰ BOA, Y. PRK. KOM., nr:02/28.

Askeri mülkiye personeli vilayet liva ve kazalarda meclis-i Ali tarafından seçilir. İstanbul'da Bâb-ı Seraskerlik, taşrada mensup olunan meclis başkanlık edecektir⁴²¹.

Islahat-ı Umûr-ı Askeriye komisyonu ayrıca savaş sonrası ordunun barış durumunda hangi bölgede ne miktar askerin bulundurulması yönünde Avrupa Devletleri'nin sistemini, tercüme edilen eserlerden ve oluşturulan lâyihalardan inceleyerek Osmanlı coğrafyasının, sınırlarında Muvazzaf olarak bulundurulacak asker sayısında ve redif askerinin hangi durumlarda ve ne zaman görev alacağını belirten raporlar yazmıştır. Buna göre savaş sonrası Osmanlı ordusu barış dönemindeki durumuna dönmesine 21 Ağustos 1881'de karar verilmiştir. Buna göre ordudaki nizamiye silah altında kalırken redif ve ihtiyat taburları memleketlerine dönecek ve alması gereken maaşları şehirlerindeki mal sandıklarından alacaktı⁴²².

93 Harbi'nde sonrası silahlar sorun oluşturan diğer bir iç güvenlik unsuru olmuştur. Bu savaşta dağıtılan 80 bin tüfenk sonrasında toplanamamıştır. Silahlı kişiler halkın içteki asayişini bozarak dağlara insanları kaçırma, rehin alma ve bunun gibi sorunları yaşatmıştır. Bu durumda devlet kendi silahını toplamak için 5 sim mecidiye karşılığı almıştır. 1877-1878 savaşı sebebiyle genel olarak yarım milyona yakın silah kaybı yaşanmıştır⁴²³. Taşrada iç güvenlik sağlanmasında halktan gelen dilekçeler sebebiyle Divân-ı Harb yargılamalarına sahne olmuştur. Meselâ Derviş Paşa'nın bildirmesiyle çarşı esnafının şikâyetçi olduğu kimi kişiler Divân-ı Harb'te yargılandıktan sonra Rodos'a sürülmüştür⁴²⁴.

Rusya askerinin çekilmesinden sonra Bulgaristan'a dörder bölük tayin etmek uygun görülmüştür⁴²⁵. Esasen burada sınır güvenliği önem kazanmaktadır. Zira sınır, psikolojik olarak bir duvar örerek ötekini tanımlamak üzere oluşturulur. Bu durumda öteki ile kendisi arasında oluşturulan duvara yapılan asker sayısındaki miktar bir nevi tehdit algılanan tarafı da ifade ettiğinden güçlendirilmesi gerekli görünür⁴²⁶. Osmanlı Balkanları her ne kadar savaş sonrası yeni bir Rusya atağının gelebileceğini görerek duvarlar oluşturmak istese de çizilen hudutlar bu coğrafyada Berlin Antlaşması'nın

⁴²¹ BOA, Y. PRK. ASK., nr:01/47.

⁴²² BOA, Y. PRK. KOM., nr:03/19.

⁴²³ Gencer, Örenç, Ünver, **a.e.**, s.136.

⁴²⁴ BOA, Y. E.E. d., nr:56, s. 7-8.

⁴²⁵ BOA, Y.E.E. d., nr:1019, s.4.

⁴²⁶ Deniz Ülke Arıboğan, **Duvar**, İstanbul, 2017, s. 15.

maddeleri ile oluşturulduğu için askeri varlığını sınırlandırmak durumunda kalacaktır. Bulgaristan milli ordusunun temellerinin atılacağı maddesi burada güvenliği sağlamak için alternatif yollar aramaya itti⁴²⁷. Bu bölgeye asker tayin etmek yerine Harbiye Nezâreti'ne bağlanan jandarma teşkilatı ile iç güvenliği sağlama yoluna gitmiştir. İç güvenlik, içte oluşabilecek tehditlere karşı hem halk hem de devlet açısından önemlidir. Zira bir zaman sonra kimilerince günümüzde terörist denen o zamanın şartlarında ise dağlarda konuşlanan isyancı çeteler, Rusya nazarında kendi emellerine ulaşmayı sağlayan özgürlük savaşçıları olarak anılacaktır⁴²⁸. Ancak Rusya bölgedeki halkları peyk olarak kullanmıştır⁴²⁹. Bu ise askeriye'nin temel varlık felsefesi olan "beka" kavramına tehdit oluşturduğu için kısa süre içerisinde yerli halktan teşkil edilen çetelerin dağlarda çatışmalarına, dolayısıyla Balkanlarda güvenlik kavramıyla birlikte Osmanlının varlığının da tehdidine zemin oluşturmuştur⁴³⁰. İç güvenlik konusuna Islahat komisyonu özen göstermiş ve her bölge için nüfusa binaen asker gönderilmesi planlanmıştır⁴³¹. Ancak iç güvenlik için planlanan asker gönderimi zaman zaman malî sıkıntılardan dolayı gerçekleştirilememiştir. Örneğin 1879'da Rumeli vilayetine asker gönderilmesi planlanmış ancak askeri besleme sıkıntısından ötürü karar gerçekleştirilememiştir⁴³². 1884'te ise iç güvenlik konusunda yazılan lâyiha doğrultusunda Harbiye Nezâreti'nin ve Tophane-i Amire'de yapılacak bütçe tasarrufuyla jandarma heyetinin oluşturulmasına karar verilmiştir. İç güvenlikte kullanılması planlanan 14 bin süvari asker görevlendirilmesi düşünülmüştür. 1883-1884 (1300) senesi için istenilen meblağ iki milyon üç yüz otuz iki bin otuz sekiz

⁴²⁷ 1. Madde uyarınca, Bulgaristan milli ordusunun temellerinin atılacağına dairdir. Bkz: Berlin Muâhedenamesi, Selanik, 1324, s.3.

⁴²⁸ Arıboğan, a.e., s.25. Bölgede savaş sonrası çıkan çatışmalar için bkz: M.Ertuğrul Düzdağ, **Zağra Müftüsünün Hatıraları**, İstanbul, 2012, s.184.

⁴²⁹ Akdes Nimet Kurat, **Başlangıçtan 1917'ye kadar Rusya Tarihi**, TTK, Ankara, 1987, s..356.

⁴³⁰ Mehmet Çanlı, "Balkanlarda Komitacılık ve Çetecilik: II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebûsan Oturumlarında Yapılan Tartışmalar ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* (S. 6/4), 2017, s. 2825-2846.

⁴³¹ Mesela Girit bölgesi için isyan veya bir ihtilâlin ortaya çıkması hakkında endişeler mevcuttur. Belgede "birçok asker tertib ve temsid etmek Lazım gelip bir isyan ve ihtilâl zuhuru halinde teskini için iktiza eden kur'ada askeri başka mevakıdla Yatıştırılarak asayiş iade ve temin etmek tabi' dâhil-i asayişde yalnız istihdamen mevcudeye ve tersaneyi Muhafaza etmek lazım gelip bunların içine 6 tabur kaffi olacağına nezâreten Girit haziresinde iki alay yani bir liva bulundurulması..." şeklinde ifade edilmiştir. Bknz: BOA, Y.E.E. d, nr:1019, s.5.

⁴³² Karal, a.e., s.112-115.

liradır. İç güvenliği sağlamada görev verilen askerler yaşanılan bölgeye hâkim olan redif sınıfıdır⁴³³.

İç ve dış güvenliğin sağlanmasının en önemli araçlarından biri de istihkâmdır. Zira güçlü bir istihkam hem saldırıyı hem de bölgedeki hakimiyeti fiili olarak sağlamaktaydı. Osmanlı Devleti'nde 1877-1878 savaşı sonrası özellikle İstanbul ve Anadolu'nun dıştan gelecek tehditlere karşı yeniden tahkim edilmesi gerektiği kanısı oluşmuştu⁴³⁴. Zira Yeşilköy'e kadar gelen Rus birlikleri kısa sürede buraya ulaşmıştı ve Kıbrıs'ın hilafetle Osmanlı Devleti'ne bağlı kalması şartıyla İngiltere'ye bağlanması sonucu Rusya'yı durdurulduğunu biliyoruz. Thomas Hobbes'un güvenlik konusunda sarf ettiği "Kılıçların zoru olmadıkça ahitler sadece sözden ibarettir ve insanı korumaya yetmez"⁴³⁵ mottosuna pek uygun bir şekilde istihkâm konusu ele alınmıştır. Bu konu ıslahatların yapılmaya başlanmasından beri Osmanlı Devlet adamlarının dikkatini çekmiştir. Onlardan biri de İstihkâm mevzilerinin düzenlenmesi ve oluşturulmasına yönelik Fuad Paşa'nın bir lâyihasıdır⁴³⁶. Buraya layihadan örnek verebiliriz.

İstihkam konusu savaş sonrasında sadece Anadolu değil, ülke sathına yayılan bir durum olmuştu ve istihkâmların araştırılması için Keşif Komisyonu oluşturulmuştu. Komisyondan Selanik, Bağdat Kalesi, Basra ve Cezayir'deki boğaz istihkâmları ile Çatalca'da oluşturulacak müdafaa hattı için istihkâmın nasıl oluşturulacağı ve Anadolu'daki var olan istihkâmatın araştırılması ve rapor sunması istenmiştir. Umûm Topçu ve İstihkâm Komisyonu Heyeti, Bahriye Nazırı ve Tophane Müşiri ve Gazi Muhtar Paşa ve Erkân-ı Harbiye Reisi Vekili Ferik Ethem Paşa ve Merkez Kumandanı Ferik Arif Paşa'dan müteşekkildir. Keşif komisyonları ise Anadolu ve Rumeli olarak iki kısımda oluşturulmuştur⁴³⁷. 1878 sonlarına doğru başlayan İstihkam çalışmaları Dreyse Paşa'nın sunduğu yazıya göre, Beakr (Peyker) Paşa'nın kontrolündeki 7-8 bin asker ile 1 ay içerisinde tamamlanması planlanmıştır⁴³⁸. Keşif komisyonlarının

⁴³³ BOA, YPRK. MYD., nr:3/34.

⁴³⁴ BOA, Y.E.E. d., nr:57, s.1-2.

⁴³⁵ Hobbes, **a.e.**, s.133.

⁴³⁶ Oğuz, "a.t.", s104.

⁴³⁷ Bu komisyonlarda görev alan kişiler; Erkân-ı Harbiye Mirlivalarıdır. Bknz: BOA, Y. E.E.d., nr:57, s.2.

⁴³⁸ BOA, Yıldız Perakende Arzuhal Jurnal (Y. PRK. ARJ.), 02/32.

araştırmaları sonrası 1882’de kurulan ve başkanlığını Necip Paşa’nın, yardımcılığını Ali Nizami Paşa’nın yaptığı Savunma Komisyonu ile istihkâm alanları belirlenmiştir.

1884’te Keşif komisyonlarının hazırladığı raporlara binaen Anadolu ve Rumeli’nin güvenliği için Tophane Müşiri, Mahmud, Hüseyin, İskender, Ahmed, Akif, Goltz ve Risto Paşalar, Miralay Şakir Bey ile Teftiş-i Askeri Komisyonu’nun da dahil olduğu bir komisyon kurularak planlar uygulanacağı dair Seraskerlikte karar alınmıştır⁴³⁹.

İstihkâm alanı Balkanlar ve Kafkaslar olarak ikiye ayırmış Balkanlarda Batı, Doğu ve Güney eksenli olarak oluşturulmuştu. Buna göre Batı’da Priştine, Kumanova, Üsküp ve Kaçanik’te olmak üzere istihkâm Avusturya ve Sırbistan’a karşı oluşturulmuştur. 93 Harbinde bozulduğu için yeniden yapılma ve Balkan coğrafyasından gelen tehlike üzerine Üsküp, Bolayır, Edirne ve Dedeağaçta istihkâm mevzileri inşa olunmuştu⁴⁴⁰. Doğu’da Edirne İstanbul’un güvenliğini sağlayacak şekilde Dimetoka, Lüleburgaz ve Tekirdağ’da oluşturulduğundan bir nevi Gelibolu yarımadasına saldırılara karşı oluşturulmuştur. İhtiyaca binaen Güney ekseninde ise Çatalca’yı merkez alacak şekilde 8 kale inşası mevcuttur. 32 kilometrelik alanda her kaleye 6 ya da 8 tabur yerleştirilmesi planlanmıştır. Böylelikle Karadeniz ve Marmara’nın güvenliğinin sağlanması düşünülmüştür. Kafkaslarda ise özellikle 4. ordunun da bulunduğu Harput merkez alınarak istihkâm sağlanmıştır. Zira buradaki Kafkas dağlarının güney Harput ve Muş arasında ve kuzey yönleri Erzurum ve Erzincan’da doğal bir savunma sağlıyordu. Böylelikle Küçük Asya’nın güvenliğinin sağlanması planlanmıştır⁴⁴¹.

2.3.2 Sınır Güvenliği

Sınır güvenliği dış güvenlik için önemlidir. Burada görev yapacak asker Rus ordusunun çekilişi sonrası azaltılmıştır. Sınıra Redif askeri yerine yerleştirilen Nizâmiye askeri, savaş öncesi duruma dönüşle birlikte ordunun konuşlanması açısından önemli addedilmiştir. Miktarı belirtilmemiştir ancak bölge olarak farklı

⁴³⁹ BOA, Y. MTV., 16/44.

⁴⁴⁰ BOA, Y. E.E., nr:64/01.

⁴⁴¹ Kemaloğlu, Bashanov, a.e., s.26.

dağılım olduğunu bilinmektedir. Bu dağılım, Osmanlı'nın dış ve iç tehdit algısını ortaya koyması bakımından önemlidir⁴⁴².

Örneğin 1864'te özerk olan Girit dış işlerinde Osmanlı Devleti'ne bağlı bırakılmıştı. Burada askeri olarak varlığını sürdüren Osmanlı Devleti, Akdeniz hâkimiyeti için Girit'i önemli gördüğünden burada askeri konuşlanmaya ihtiyaç duymuştur. 3 nizâmiye topu ve her tabur 4 bölükten oluşacak şekilde 4 bölükten ibaret olan bir Piyâde alayı karada görevlendirilmiştir. Bahriye içinse limana 2 Piyâde alayı yani bir fırkanın içinde 2 liva ve bir kolordu olacak şekilde toplamda 2 fırka görevlendirilmiştir. Ayrıca özel Nişancı taburlarının bulundurulması da karar verilmiştir⁴⁴³.

Sınır güvenliği için ne miktar askerin görevlendirileceğine dair orduların konuşlanması, sınırlardan gelebilecek muhtemel saldırılara göre düzenlenmiştir. Bu tür düzenlemeler konusunda komisyonların belirttiği fikirler Erkân-ı Harbiye dairesi tarafından uygulanmıştır⁴⁴⁴. Sınır bölgelerinde hareketlilik yaşanması durumunda tedbir amaçlı bölgeye en yakın fırka görevlendiriliyordu. Örneğin Hersek bölgesinde ihtilâl çıktığına dair gelen haberler üzerine Kosova'dan bir fırka asker gönderilmiştir. Bunun yanında civar bölgelerin hareketlenmesine karşı civardaki Prizren, Priştine ve Yenipazar bölgesinde 4'er tabur sevk edilmişti. Burada yeni kurulan bürokratik yapıdan ötürü sistemdeki aksaklıklar ortadan kalkmıştır. Zira askeri konuşlanma bölgeye askeri tehditlere karşı dağıtılmış ve gerektiğinde hareketlendirilebilmiştir⁴⁴⁵. Ayrıca bölgede iç güvenliği tehdit eden kişiler Divân-ı Harb'te yargılanarak genelde kürek mahkûmu olmakla cezalandırılmıştır⁴⁴⁶.

Ekonomik sıkıntılar ise savaş sonrası süreçte askerin bölgeye intikalini geciktiren bir sebeptir. Örneğin Yunan hududuna gönderilecek askerler için müzakere görüşmelerinin sonlaması beklenmiş ve sonrasında askerler yollanmıştır. Bu karar bir nevi askerin masrafları azaltmak için alınmıştır⁴⁴⁷. Konu 1880'de komisyonlar

⁴⁴² Rus askerinin çekilmesi sonrası redif askeri terhis edilecektir. Sınırların korunması için nizâmiye askeri görevlendirilmiştir bkz: BOA, Y.E.E. d. nr:1019, s.4.

⁴⁴³ BOA, Y.E.E. d., nr:1019, s. 35.

⁴⁴⁴ BOA, Y.E.E. d. nr:1019, s. 55.

⁴⁴⁵ BOA, Y. E.E. d., nr:56, s. 6-7.

⁴⁴⁶ BOA, Y. E.E. d., nr:59, s.8-9.

⁴⁴⁷Şevket Kamil Akar, "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Maliyesi 1876-1908", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998, s.43.

tarafından görüşülmüş ve tashih sonrası Selanik körfezi ve Yenişehir gibi merkezi yerler üzerinden hudut, harita yardımıyla belirlenmiştir⁴⁴⁸. Osmanlı Devleti'nin malî sıkıntılarına rağmen Berlin Konferansı'nda Yunanistan ile yaşanan sınır anlaşmazlıkları, düşmanı savaştan caydırıcı olması için kaynaklarını askeriyeye akıtmasına sebep olmuştu. Islahatın teçhizat boyutunun yanı sıra asker sayı olarak da güçlü tutulması gerekmektedir. 1879'da 100 bin olarak belirlenen asker sayısı⁴⁴⁹ 1880'de de aynen geçerliydi⁴⁵⁰. Ancak 1881'de bu sayıdan az olmaması gerektiğine vurgu yapılarak karşılaşılabilecek sıkıntılar ortaya konmuştur⁴⁵¹. 1882'ye gelindiğinde ise deniz gücü dışındaki asker sayısı 159.259'dur⁴⁵². Görüldüğü üzere asker sayısı ekonomiye nazaran azalması yerine ihtiyaca binaen hem kurum olarak çeşitliği hem de sayını artmıştır.

Balkanların savunma hattı ise Edirne'den başlatılmıştır. Bunun için bölgede çıkabilecek bir karışıklıkta 1., 2. ve 3. ordulardan asker temini düşünülmüştür. Nitekim 1881'de Selanik taraflarında eşkıya faaliyetlerinden dolayı Edirne ve Dersaadet'ten toplamda 3 tabur askerin sevk edilmesi kararlaştırılmıştı. Bulgaristan'daki çete faaliyetleri içinse Ahmet Muhtar Paşa önderliğinde Edirne ve Dersaadet ordularından oluşan iki tabur görevlendirilmişti⁴⁵³. Ancak Rusların çekilmesi sonrası 1879-1880 yıllarında devam eden Yunanistan ile sınır çizme görüşmeleri 1881'de neticelenmesine karşın Osmanlı Devleti yeterli ekonomik kaynak ayıramadığı için sınıra istediği miktarda asker yerleştirememişti⁴⁵⁴. Bu ise Yunanistan'dan gelebilecek tehdit algısını sürekli canlı tutmuş, ancak sonrasında oluşturulan "Yunan Hudut Birlikleri" bir nebze de olsa giderilmeye çalışılmıştır⁴⁵⁵.

Osmanlı Devleti, batı sınırında 3. ordu için kura usulüne göre asker alımı yapmıştır. Bir de "Başıbozuk" olarak adlandırılan yerel halktan özellikle de Arnavutlardan asker alımı söz konusu olmuştur. Burada yapılan düzenlemeyle yerel halktan alınan başıbozukların askeri istihdama katılması düşünülmüş olup,

⁴⁴⁸ BOA, Y. PRK. KOM., nr:2/78.

⁴⁴⁹ BOA, Y. PRK. MYD, nr:01/32.

⁴⁵⁰ Kara, **a.e.**, s.37.

⁴⁵¹ BOA, Y. PRK. ASK., nr:8/30.

⁴⁵² Kara, **a.e.**, s.142.

⁴⁵³ BOA, Y. E.E. d., nr:1019, s. 56-57.

⁴⁵⁴ Karal, **a.e.**, s.112-114.

⁴⁵⁵ Kara, **a.e.**, s.40.

profesyonelleşme adına askeri eğitimin tatbik edilmesine karar verilmiştir. Zira Berlin Antlaşması gereği kimi bölgelerde asker bulundurmak güçleşmişti. Ancak yerelde mevcut başıbozuklar, halkın içerisinde gerektiğinde askeri forma dönüşebilmekteydi⁴⁵⁶. Osmanlı yereldeki başıbozukları bu gibi durumlarda kullanıyordu ancak bunlar daima sıkıntı çıkarmıştır⁴⁵⁷.

Osmanlı ordusu, yıllık olarak kura usulüne göre belirlediği asker sayısını, her yıl eklenenleri birer sınıf alta naklederek belirlemektedir. Örneğin 1299/1882 yılı asker alımında “doksan dört Süvâri ve topçu alaylarının dahi Doksan üç senesi nihayetine kadar dahil-i silk-i askeri olanlar redif-i ihtiyat sınıflarına nakledilmeleri...” şekliyle belirlemişti. Bu durum kuraya tabi olan tüm sınıflar için geçerli olmuştu. Bu işlem yapıldıktan sonra 9000 asker hem terhis edilmişti hem de 69.196 alım için gerekli asker sayısına ulaşılmıştı⁴⁵⁸.

Trablusgarp’ın içerisinde Kuloğlu ünvanlı askerler muvazzaf olarak askerlik yapmaktan muaftırlar. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye’nin kuruluşuyla iç güvenlikte kullanılmak üzere bir tabur olarak mevcudiyetlerini sürdürdüler⁴⁵⁹. 93 Harbi’nden sonra Kuloğullarının Trablusgarp içerisinde iç güvenliği sağlayan muvazzaf jandarma olması düşünülmüş ise de dağıtılan birlikleri tekrar muvazzaf yapmakta muhalefet etmiştir. Bu durum üzerine muhalif olan Kuloğullarının muvazzaf askerliğe dahil edilmek için farklı bölgelerde görevlendirilerek Trablusgarp’tan uzaklaştırılması uygun bulunmuştur. Bunun için ikişer bölük asker başka şehirlere sevk edilmişken dört yüz askerin silahlandırılmasına ve iç güvenlikte jandarma olarak istihdamına karar verilmiştir. Muhalefetlerinde ısrar edenlerin ise hapsedilmeleri söz konusu olacaktır. Trablusgarp düzenlemesi Erkân-ı Harbiye dairesi ile görüşülüp Komisyon-ı Mahsûsa tarafından kararlaştırılmıştır⁴⁶⁰.

Bölgeye vali tayin edilen Ahmed Rasim Paşa, askerin halktan alınmasını ve bölgedeki askeri kontrolü arttırmanın 800’er kişilik piyade ve 200 askerden oluşan

⁴⁵⁶ BOA, Y. E.E. d., nr:56, s. 1-3. Tanzimat sonrası Arnavutların istihdamına dair bkz: Tobias Heinzelman, **Cihaddan Vatan Savunmasına**, Çev: Turkis Noyan, İstanbul, 2009, s.160-177.

⁴⁵⁷ Tanzimat öncesi Arnavutların Osmanlı ordusunda İstihdamları için bkz. M. Emin Çalar, "a.t", s.29.

⁴⁵⁸ BOA, Y. E.E. d., nr:59, s.16.

⁴⁵⁹ Yavuz Sultan Selim devrinden beri Osmanlı hakimiyetinde kalan Kuzey Afrika topraklarında Yeniçeri askerlerinin oğulları anlamında kullanılan bir tabirdir. Bknz: Ahmet Kavas, “Kuloğlu” **DİA**, C.26, Ankara, 2002, s.359-360.

⁴⁶⁰ BOA, Y. E.E. d., nr:56, s.3-4.

süvari birliklerinden taburlar teşkil edilmesi; bölgede halkın önde gelen kişilerin oğullarının subay olarak temin ile bölgeye hâkim olunacağı kanısındadır. 1881-1896 yılları arasında valilik yapan Ahmed Rasim Paşa'nın fikirleri yerinde görülmüştür⁴⁶¹. Esasında bölge hem iç güvenlik hem de dış güvenlik açısından önemlidir. Zira İtalyan ve Fransızların bölgeye saldırısı asker almanın ve bölgeye hakimiyetin güçlendirilmesini gerektirmiştir. Bu açıdan taşra yapılanması deniz aşırı bölgeleri serhat konumunda değerlendirmeyi gerektirecekti.

2.4 MÂLÎ DURUM

1871 yılında Mehmet Emin Âli Paşa'nın vefatı sonrasında Osmanlı ekonomisi 5 milyon lira açık veriyordu. Osmanlı Devleti 1854, 1871, 1885 ve 1887 yıllarındaki borçlarına karşılık esasında Pâdişahlar için tahsis edilmiş olan Ceyb-i Hümâyün denilen Mısır hazinesini eshâm olarak göstermişti. Bu hazinden Sultan Abdülaziz devrinde alınmış olan 2 milyon lira ile de askeri ihtiyaçlar giderilmişti⁴⁶².

1876 senesinde 93 Harbi'nin yaşanacağı anlaşıldığından, malî bütçe hedefleri tutmamış ve askeri harcamalar artmıştır. Savaş süresince ekonomik kaynaklar hem yetersiz kalmış hem de var olan kaynaklar tüketilmiştir. Savaşın olumsuz etkileri diğer alanlara maliyenin yetersizliğiyle tesir etmiştir. Savaş sonrası ise ekonomi, bütçe kaynaklarındaki ihtiyaç fazlasının tüm alanlarda kısıtlamaya gidilmesi şeklinde oluşturulmuştur.

Berlin Antlaşması sırasında Osmanlı Devleti'nin malî yönetimi gündeme gelmiştir. Avrupa Devletleri, Osmanlı Devleti'nin kaynaklarının 1/3'ünü kullandığını, dolayısıyla vergi toplayamadığını, bunun ancak Avrupa Devletleri'nin oluşturacağı bir komisyon ile mümkün olacağını düşünmektedir. II. Abdülhamid, durumun farkındalığıyla hareket ederek, 1879'da Osmanlı Bankaları ve bankerleri ile müzakereler yaparak 8725.000 olan borcu 10 yıl içerisinde ödeneceği ve bu borçlara karşılık olarak 1.100.000 lira tutan altı kalemlik vergi gelirlerinin gösterileceği belirtilmiştir. Böylece Osmanlı borçlarının ödenmesi işi, adını borçlar için tahsis

⁴⁶¹ Mustafa Arık, "Trablusgarp Vilâyeti Üzerinde İtalya Tehdidinin Ortaya Çıkışı ve Osmanlı Devleti'nin Aldığı Askerî-Siyasî Tedbirler (1881-1911)", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2019, s.48.

⁴⁶² Cevdet Küçük, "Abdülaziz", **DİA**, c.1, 1998, s.183.

edilen altı farklı vergi ürününden alan Rûsum-ı Sitte İdaresi'ne bırakılmış oldu. Osmanlı Devleti'nin malî borçlarının ödemesinin önü açılmasının yanı sıra malî bütçe yapımı ve bürokrasinin gelişimine katkı sağlamıştır⁴⁶³.

Osmanlı ekonomisi, savaş sonrası askeri alanda ıslahat yapma isteği şöyle dursun, devlet giderleri için dahi gelir bulamamaktaydı. Zira önceki yıllarda yapılan borçlar henüz ödenmemişti. Bu borçların faizlerinin ödenmesi bile ayrıca bir sorun iken, savaş sonrası beka kavramının temelini teşkil eden askeriyede ıslahat yapmanın zorunluluğuyla kaynak akışı diğer kurumlar üzerine çekilemedi. Ancak temel ihtiyaçların karşılanması gibi durumlar söz konusu olmuştur⁴⁶⁴.

1880 senesinde gelirler giderleri karşılamadığı gibi bir de %10 eksiktir. Bu durumun önüne geçmek için öncelikli olarak maaşların düşürülmesi gündeme gelmiş, bir süre sonra ise ödemelerde aksaklıklar görülmüştür. 1881 yılında da durum değişmemiştir. Bu süreçte maaşların ödenememesi yüzünden bazen yeni vergiler gündeme getirilmiş, bazense hazineye kayıtlı zahirenin satılması ile kaynak tahsisi öngörülmüştü. Ardından Muharrem kararnamesi yayınlanmış ve Dûyun-ı Umûmiye İdaresi'nin kurulması, borçların ödenmesini garanti etmiştir⁴⁶⁵.

1882 yılında ekonomik tedbirler alınmaya devam edilmiştir. Konuyla ilgili raporlar hazırlanmıştır. Ancak askeri tehdit, Rus savaşı sonrası da devam etmiştir. 1882'i içerisinde Mısır'ın İngilizlerce işgal edilmesi, kaynakları umumiyetle askeri harcamalara yöneltmiştir⁴⁶⁶.

Devlet ekonomisinin düze çıkması bütçenin uygulanabilirliği ve gelir-gider dengesinin sağlanmasıyla mümkündür. Borçların ödenmesi ve gelirin artmasıyla, kaynakların düzgün şekilde yönetilmesinin yanı sıra, bir de bu kaynakları askeri alandan farklı taraflara yönlendirmesini gerektiriyordu. Zira askeri harcamalar devlete yüküdür. Kaynakların kullanımını sınırlar. Ne var ki sürekli tehdit oluşturacak karşı gücün bulunduğu durumlarda, devletler bekalarını garanti etmek için askeri yatırıma yönelmişlerdir. Bu durumda ekonomik kaynakların tasarrufu, bütçedeki hedeflere

⁴⁶³ Akar, "a.t.", s.43-47.

⁴⁶⁴ Akar, "a.t.", a.y.; Ercan Karakoç, Ali Serdar Mete, "Osmanlı Askeri Modernizasyon Çalışmaları Çerçevesinde Yapılan Silah Alımlarının Mali Yapıya Etkileri", *Sutad*, C.49, Ağustos 2020, s.304.

⁴⁶⁵ Cevdet Küçük, Tefik Ertüzün, "Düyun-ı Umûmiye", *DiA*, C.X, 1994, s. 58-62.

⁴⁶⁶ Akar, "a.t.", s.58-61.

engel olan bir diğer unsur olmuştur. Şartlar değişmedikçe kısır döngü, misali borçlanmalar ve ekonomik sorunlar devam edecektir.

2.4.1 Devlet Ekonomisi İçerisinde Askerî Bütçe

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrası hem savaş tazminatı hem de öncesinde var olan borçlar, ekonomik anlamda devleti çıkmaza götürmekteydi. 1877-78 yılı bütçesinde %45 olması planlanmasına karşın, 1877-1878 savaşı sebebiyle savunma harcamaları %104'e varmıştır. Böyle bir ekonomik ortamda, yapılması gereken askeri ıslahatlar için devletin diğer alanları görmezden gelmesi olanaksız hale gelirken, devletin borçlar dahil diğer alanlara ödenek ayırmakta zorlandığını görmekteyiz⁴⁶⁷. Zira askeri ıslahatta sadece teknolojik olarak modernizasyon değil, aynı zamanda askeriye'nin yapısı gereği tüm kurumlarda ıslahata gidilmiştir⁴⁶⁸.

Savaş sonrası Osmanlı Devleti askeriye'de ıslahat yapmak istiyordu. Ancak bunun için ekonomik durumu müsait değildi. Öyle ki 1879'da hem ıslahatları yapmak hem de ihtiyaçları karşılamak için borç almak istenmişti. Bunun için seçilen merci Galata Bankerlerinden Mösyö Zarifi Efendi olmuş ve 500 bin lira borç alınmıştır. Ayrıca askeri maaşların ödenmesi için Osmanlı Bankasından 250 bin lira borç istenmiştir. Durum karşısında Sultan II. Abdülhamid tarafından malî konularda tedbir alınması için meclise sunulan muhtıra görüşülmüş ve kurumlarda ekonomik olarak ihtiyaç fazlalarında kısıtlamaya gidilmesi düşünülmüştü. 8.725 bin olan borçların ise 10 yıllık süre içerisinde taksitler halinde Rüsum-u Sitte idaresi tarafından ödenmesine karar verilmişti. Tüm bu çabalara karşın 1879 yılı bütçesi 1/3 oranında açık vermiştir⁴⁶⁹.

1880 yılında hız kazanmış olan ıslahatlarda en büyük engel ekonomi idi⁴⁷⁰. Zira 1880'de gelir giderler 3'te 2'sini karşılar durumdadır. Maaşların bankalardan alınan avanslar vasıtasıyla ödenecek duruma gelinmesi ve Said Paşa tarafından geri ödemenin üç ay içinde taksitler halinde ödenmesi gerektiğini hem Maliye hem de Harbiye Nezâreti'ne bildirilmesi, ekonomik anlamda yaşanan zorlukları ortaya

⁴⁶⁷ Akar, "a.t.", s.32.

⁴⁶⁸ Buradaki tüm kurumlardan kasıt Askeriye'nin kendi içerisindeki kurumlardır. Zira askeri yapı özünde bir devlet yapısındaki bulunan pek çok alanı vardır.

⁴⁶⁹ Akar, "a.t.", s.42-45.

⁴⁷⁰ Griffiths, a.y.

koymaktadır⁴⁷¹. Yani devlet, ihtiyacı olan ekonomik kaynaklara sahip değil iken var olan yapıda değişiklik yapmak suretiyle askeri durumunu iyileştirmek amaçlı gelişimi sağlayacak ekonomiye sahip değildi. Yapılan ve alınan kararlar kurum olarak devletin diğer kurumlarını etkiler, zira askeriye yapısı gereği dıştan etkiye açıktır. Gelen yenilikler ise askeriye yoluyla diğer kurum ve kuruluşlara aktarılacaktır. Bu durumda askeriye yapılan bir ıslahat diğer kurumları da etkisi altına almaya açıktır. Kaynak tahsisinin kıt olduğu bir ortamda ıslahatların icra edilmesi de bu haliyle ekonomik olanaksızlıktan dolayı zorlaşacaktır.

Askeriye devlet bütçesi içerisinde muhakkak karşılanması gereken ihtiyaç olarak görülmektedir. Bundan akdem maaş tahsisatının karşılanması gerekmektedir. 1881 senesinde hazineye kayıtlı zahirenin satışı gerçekleşerek maaşlar ödenebilmiştir. Askeriye elde olan kıt kaynaklar göz önüne alındığında devlet ekonomisine büyük bir yük bindirmiştir⁴⁷².

Ekonominin kötüye gidişinin diğer bir sebebi de liyakat sorunudur. Devlet, planladığı gelire ulaşamamasının temel sıkıntısını yolsuzluk, adam kayırma, iltimas gibi sebeplere bağlamıştır. Bunun için nizamnâmeler yayınlamış ancak görevini yerine getirmeyen memurlardan yeni yayınlanan nizamnâmelere uyması beklenmiştir. Burada sadakat ile liyakatin çatışması gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Zira liyakatine bakılmaksızın sadakatine güvenirerek oluşturulan kadrolar devlet için sıkıntı yaratmış durumdadır. Bunun için devletin memuriyete kabulünde sadakat kadar liyakat isteği de göze çarpmaktadır. Nizamnâmelerin işleyiş kazanması amaçlı memur maaşlarının zam oranı, devlet gelirlerinin artışına bağlanmış ve aksi yaşanan durumlarda ise azillerin yaşanacağı bildirilmiştir⁴⁷³.

⁴⁷¹ Akar, “a.t.”, s. 48.

⁴⁷² Akar, “a.t.”, 61-63.

⁴⁷³ Akar, “a.t.”, 61-64; Ayrıca konuyla ilgili Türk devletlerinde devlet kadrosuna alınacak memuriyetlerde sadakatli kişi tercihi daima ön planda olmuştur. Bu durum ise liyakati ikinci plana iten ve böylelikle kurulan yapı içerisinde devlet kurumlarının işlevine zarar verir duruma gelmiştir. Konuyla ilgili Yusuf Has Hacıp’in Kutadgu Bilig adlı eseri şu şekilde yer almıştır: “Bir işin olduğu zaman tanıdık ara; her türlü iş tanıdıkla yoluna girer”, Yusuf Has Hacıp, **Kutadgu Bilig**, haz. Reşid Rahmeti Arat, Ankara, 1979, TDK Yay., s. 497. Bu sözler aradan geçen bin yıla yakın sürede değişmemiş görülebilir. Ancak şu unutulmamalıdır ki resmi yollar bürokrasi ile düzenlenir. İşleyişini ise ekonomi sağlayacaktır. Aksi takdirde bu durumun gelenek halini alması ilerlemenin önündeki engellerden bir nedeni olacaktır. Bazı savaş ve darbe gibi devletin bekasını tehdit edecek durumlarda sadakat önemli bir faktör olsa da liyakatin yanında aranması gereken bir faktör olmalıdır.

1882 senesi bütçesi Mısır'ın işgaliyle birlikte kaynakların askeri alana yönlendirilmesine sebep olmuştur. Askeriye sürekli yenileşmenin ve etkileşimin yaşandığı bir disiplin olduğu için düzenli gelire ihtiyaç duymuştur. Özellikle askeri tehdit unsurunun varlığı, caydırıcı olabilmesi için askeri alanda hazırlıklı olunması gerekliliğini doğurur. Bu durumda kıt kaynaklarla sağlanmaya çalışılan başarı, düşman tarafından caydırıcı olmayabilir. Üstelik savaş kavramı içerisinde her daim top ve tüfeğin yer aldığı sıcak çarpışmaların yaşandığı bir durum değildir. Bu mücadele bazen diplomasi alanında bazen de ekonomi alanlarında yaşanabilir. Osmanlı askeriyesi sıcak savaş dolayısıyla diğer alanlarda kendini geliştirmeye ve askeriye besleyecek alanlardan kaynak bulmaya zorlanmaktaydı. Borçlarına karşılık gösterdiği Mısır hazinesinin İngilizlerce işgali, askeri alana daha fazla yatırıma yöneltirken besleyici kaynağın azalmasına sebep olmuştur.

Diğer taraftan askeriye giderlerinin yanında Bedel-i Nakdi, Bedel-i Askeri, bedel-i tarik ve maabir gibi vergilerin yanında fabrika ve Harbiye Nezâreti'ne bağlı nizamiye dairesine bağlı olan yerlerden emlak ve kira bedelleri ekonomik gelir sağlamıştır⁴⁷⁴.

1883'e gelindiğinde savunma harcamaları ve borç ödemeleri %60'ı bulmuştur. 1883/4 malî bütçe öngörüsünde masrafların %3 oranında artacağı ve gelirlerin ise aynı oranda düşeceği tahmin edilmiştir⁴⁷⁵. Zaten II. Abdülhamid döneminin askeri harcamalarının ortalaması, bütçenin %42'sini oluşturmuyordu. Bu durum Almanya ve İngiltere'den sonra en çok askeri harcama yapan ülkenin Osmanlı Devleti olmasına sebep olmuştur⁴⁷⁶.

2.4.2 Malîyenin Askeri Islahata Etkisi

Kurulan pek çok komisyonda yer alan ve bürokrasinin geliştirilmesini sağlayan etkin kişilerden biri olan Said Paşa⁴⁷⁷, 1879 yılında başlayan askeri ıslahatlar hakkında yazdığı lâyihasında, öncelikli olarak maliye konusunda ıslahatın yapılması gerektiğini vurgulamıştı. Ona göre asker kaynağının temeli olan Anadolu'da silah sanayisinin kurulması ve böylelikle teçhizat konusunda dışa bağımlılıktan kurtulmak icap

⁴⁷⁴ Akar, "a.t.", s.245-272.

⁴⁷⁵ Akar, "a.t.", s.61-62.

⁴⁷⁶ Karakoç, Mete, "a.g.m.", s.307.

⁴⁷⁷ Griffiths, "a.t.", "s.39.

etmekteydi. Buradan anlaşılacağı üzere askeri alanda, maliyedeki bütçe açıklarının bir sebebini de teçhizat ihtiyacının dıştan yapılan alımları oluşturmuştur. Bu ise gelirin askeri kaynaklara harcanmasına ve dolayısıyla devletin diğer kurumlarına gerekli paranın aktarılmamasına sebep olmaktadır. Said Paşa yazdığı lâyihasında gelirlerin askeri amaçlı dışa aktarımı yerine yerli üretimi buna çare olarak göstermiştir⁴⁷⁸.

1878-1879 malî yılı bütçesinde askeri ve mülki giderleri karşılayabilmek amaçlı devlet, Banker Zarifi'den borç almış, kaynak olarak ise ağnam, duhan ve gümrük gibi vergi gelirlerini göstermiştir⁴⁷⁹. Her ne kadar borç ile kaynak bulunsa da savaş tazminatı ve devletin mevcut borçlarının ödenmesi, bunun yanında yapılacak ıslahatlar ve devlete gerekli kaynaklar, borç olarak alınan paranın yetersizliğini ortaya koymuştur. Bu sebeplerden ötürü devlet özellikle askeri alanda yaptığı planlamaları da ekonomik durumu dikkate almak durumunda kalmıştır. Bu sebeplerden ötürü devlet her alanda olduğu gibi askeri alanda da tasarruf yapma yolunda adımlar atmıştır. Örneğin Temmuz 1879'da toplanan Komisyon-ı Mahsûsa, askeri mevcudiyeti belirlerken maliyenin verdiği bütçeye göre şu kararları almıştır:

- 1- Muvazzaf piyade asker sayısı 70 bindir. Savaş sonrası 1879'da toplanan maliye komisyonun hazırladığı bütçeye dayanarak ordunun 100 bin muvazzaf askerden oluşması tasarlanmıştır.
- 2- Tevfik, Muzaffer, Hafız ve Dreyse Paşa'dan oluşan Komisyon-ı mahsusa yapılan görüşmelerde piyade bölüğünün sayısını düzenlemek istemiştir. Tevfik Paşa 93 Harbi'ndeki asker toplamadaki zorluktan ötürü bir piyade bölüğünün sayısını savaş zamanı toplanacak taburlar için asker sayısının 96 askerden oluşmasını istemiştir. Ancak komisyon seferberlik durumu olmadığı için bu sayının 88 kişi olması gerektiğine karar vermiştir.

⁴⁷⁸ Said paşa “Devlet-i Aliyye askerini kıtaat-ı sairede birkaç mahal müstesna olmak üzere Anadolu halkından ve daha doğrusu dört beş milyon nüfusun içinden almağa bu hal pek ezman daha devam ider ise ihtiyacat-ı askeriyemize nisbeti olmayan işbu nüfus askerlik bari altında ezilub hükümetin kaffe-i ahvalde medd-i dersi olan Anadolu kıtasının Anasır-ı İslamı münhasıran bu sebeble mahv olarak sefer zuhurunda devlet meydana çıkaracak asker bulamayacağından bunun için müşkülât-ı maliye ile kabil-i telif olacak tedabire şiddet-i ihtiyaç derkardır. Devlet-i Aliyyenin esbab-ı bekasına müteallik ve ıslahat-ı askeriyye merbut olmak üzere yapacağı pek başlu ve gayet mühim bir tedbirde Asyanın içerulerine sanayi-i harbiye idhali ve meadin-i mevcude ve esbab-ı mutenevvia-i saireden istifade ile oralarda muamel ve tesisat-ı askeriye ihdası ve Irak ve Anadolu sahillerinde kuvve-i bahriyyeye müsaid ve müdafaaya salih limanlar tesisidir” sözleriyle ıslahata yönelik fikirlerini belirtmiştir. Bknz: Oğuz, “a.t.”, s. 77.

⁴⁷⁹ Akar, “a.t.”, s.38.

- 3- Savaş olmadığı dönemde hazırda asker bulundurmak komisyona göre malî külfettir. Bundan dolayı asker sayısı azaltılmadan önce mevcut olan askerin kaydı yapılarak tensikata gidilmesi ve seferberlik olduğu zaman asker olarak alınmasına karar verilmişti. Zira mevcut rütbeli askere maaş ödemeleri yapılamadığından maaş tahsisinde düzenlemelere gidilmiştir. Hatta malî durum göz önünde bulundurularak rütbe artışları sınırlandırılmıştır⁴⁸⁰.

1879 yılı Islahat-ı Maliye Komisyonu'na Hazine-i Celile bünyesinde Meclis-i Vükelâ'ya sunulan raporlarda, askeri alanda tasarruf yapma yolunda atılan adımlardan biri de askeri emeklilerin veya ailelerine ödenen tekaüt maaşının kesilmesi olmuştur⁴⁸¹. Diğer taraftan asker içerisinde erzak verilmesi ve ihtiyaçların karşılanmasında yaşanan zorluklar, devleti Ağustos 1879'da borç almaya iten bir duruma getirmiştir. Ancak askeri alanda gerekli ıslahat için paradan çok fazla bir ödenek oluşmamıştır. Hatta askeri müteahhitlerden giderlerin kısılması yönünde talepte bulunulmuştur⁴⁸².

Askeri teşkilat ile birlikte mali konulara eğilim gösterilmiştir. Askerin sayısı ve durumunu mali durum direkt olarak etkilemektedir. 1298/1880'de henüz müzakereye konulmuş olan bazı konular ise şunlardır:

- a- Asker ihtiyacına binaen silah altına alınacak hanelerle ilgili sınıf-ı redif ve müstahfız birliklerinin mevcut nizamnamesi tadil edilecektir.
- b- Askeriyedeki kuvve-i umumi-i süvarilerin dahili olarak düzenlenmesi ve nizamname hazırlanması ve Süvari bölüklerinin vazifesiyle ilgili nizamname;
- c- Her piyade redif alayı dairesinde kurulması tasarlanan ikinci sınıf süvari alayları hakkında nizamname;
- d- Üçüncü sınıf süvari yani vakt-i seferde istihdam edilecekler dair nizamname;
- e- Askeriyedeki kuvve-yi umumiye-i topçu bulunacak kişilerin silah altında geçirecekleri nizamname;
- f- Avam-ı nakliye nizamnamesi,

⁴⁸⁰ BOA, Y. PRK. MYD., nr:01/32.

⁴⁸¹ Akar, "a.t.", s. 40.

⁴⁸² Akar, "a.t.", ss. 47-48.

g- Talimat-1 askeriye müfettişliği sağ kolağasından mülazım-1 sâni kadar zabitanın maaşların tediyesi⁴⁸³.

1880 yılında devlet ekonomik anlamda yaşadığı sıkıntılarda savaş sonrası olduğu için malî tedbirleri alma yoluna gitmiştir⁴⁸⁴. Örneğin redif askerlerinin terhis edilmesi bu yönde atılan bir adımdır. Hem barış halinde olduğu için savaş koşullarının ortadan kalkması hem de malî külfetten ötürü 1880 yılında 5 ay öncesi duruma dönülerek redif sayısı 23 tabura düşürülmüştür. Aslında devletin savaş tecrübesine sahip olan askeri nizamiyede istihdam etmesi beklenir. Yetişmiş personel değerinde savaş tecrübeli redif birlikleri nizami birliklere dahil edilmek yerine malî külfetten ötürü terhis edildiği için ekonominin askeri ıslahatlarda istenilen düzeye erişmedeki olumsuz etkilerini bu şekilde gün yüzüne çıkarmıştır⁴⁸⁵.

1881 yılında Osmanlı Devleti dış borçlarını ödeyemediği için Muharrem Kararnamesiyle kurulan Duyûn-ı Umûmiye İdaresi aracılığıyla Avrupalı alacaklılar, tahsilatların gerçekleşmesini sağlamıştır. Gelir-gider arasında denge oluşmaması, doğal olarak giderlerin kısılması yönünde ekonomik düzenlemeleri gerektirmiştir. Bir taraftan ekonomik yetersizlik diğer taraftan yapılması gereken ıslahatlar maliyeyi zor duruma sokmuştur⁴⁸⁶.

Harbiye Nezâreti, dairelerinin masraflarının karşılanması için maddi destek talebinde bulunmuş ancak bu talebe karşılık Maliye Nezâreti de Harbiye Nezâreti'nin maddi isteğinden şikâyetçi olmuştur. Ordunun bütçesi kısıtlı olmasına karşın hazine 100 bin redif askerinin masraflarını karşılayabilecek durumdayken 300 bin redif askeri orduya hizmet etmekteydi. Üstelik mülazımların maaşları ödenememekteydi⁴⁸⁷. Askeri ıslahatlar ve yapılan düzenlemeler ekonominin izin verdiği bütçeye göre yapılmıştır. Yani salt ihtiyaç boyutunda malî bütçeye göre asker temin etmiştir. Buna göre nizami asker sayısının olağanüstü haller dahilinde 235.000 kişi olmasına karar

⁴⁸³ BOA, Y. PRK. KOM., nr:3/2.

⁴⁸⁴ 1881-1882 yılı varidat ve masarafat için bknz: BOA, Y.A. RES., nr:12/31.

⁴⁸⁵ BOA, Y.E.E d., nr:1019, s. 34-35.

⁴⁸⁶ Alacaklı devletlerin 7 kişilik temsilcilerinden bir meclis oluşturulmuş; tuz, tütün, balık, alkol, Rumeli demiryolları vergi geliri vb. pek çok gelir devletin borçları için alınmaktaydı. Bknz: Cevdet Küçük, Tevfik Ertüzün, "Duyûn-ı Umûmiyye", **DİA**, c.10, 1994, s.58-62.

⁴⁸⁷ BOA, Y. PRK. ASK., nr:10/79.

verilmiştir⁴⁸⁸. 1881’de Harbiye ve Tophane’de imal edilecek askeri mühimmat için ise Padişahların cep harçlığı olarak bilinen Mısır hazinesi tahsis edilmiştir⁴⁸⁹.

Tensikat-ı Cedide-i Askeriye komisyonu, Harbiye’nin bütçe ihtiyaçlarının karşılanması için Maliye Nezâreti’ne ödenecek paranın arttırılmasına, diğer taraftan da Harbiye’ye askeri masrafları kıstmak için tedbirler alması yönünde direktifte bulunmuştur. Komisyon paranın yetmemesini ıslahatların Avrupa usullerinde yapılma çabasından dolayı Maliye Nezâreti’nin ordunun ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalmasına rağmen Avrupa’dan gelecek birkaç müfettiş yoluyla ıslahatın devam ettirilmesini istemiştir⁴⁹⁰.

Bu yetersiz ekonomiden dolayı 1881’de Meclis-i Mahsusa ve Meclis-i Vükelâ’da alınan karar gereği askeri borçları karşılamak için bir defalığa mahsus olmak üzere nizamnâme yayınlanarak düzenlenmeye çalışılmıştır. Berlin kongresinde Yunanistan ile yaşanan sınır anlaşmazlığı her ne kadar Berlin anlaşmasının 23. Maddesinde çözümlendiyse de sonrasında Yunanistan’ın savaş hazırlıkları yaşanabilecek bir savaşın habercisiydi. Caydırıcılığı arttırmak ve için savaş koşullarına hazırlıklı olunması gerekliydi. Bunun için ya dış ya da iç borç alınabilirdi⁴⁹¹. Dersaadet ve Bilad-ı Selâse (Galata-Üsküdar-Eyüp) ahalisinden askeri masrafları karşılamak üzere olağanüstü olarak vergi-i şahsi alındı. Vergiden askerî erkân muaf tutulurken halktan alınacak vergide gelir oranına göre sınıflar oluşturularak Hazine-i Devlet namına toplanmıştır⁴⁹².

1882 tarihinde 200 bin adedin 50 bini İstanbul Boğazı ve 150 bini filoya verilmek üzere kurulması planlanan şarapnel sistemi ile silahlandırılması da düşünülmüştü. Bunun için maliyeden gerekli ödenek alınamamış olacak ki Osmanlı Bankası aracılığıyla Nordenfelt firmasının temsilcisi Rouss Efendiye 12 bin lira ön ödeme yapılmıştır. Şarapnel sisteminin kurulumu için ve satın alma işlemini gerçekleştirmek üzere Hakkı Bey İngiltere’ye gönderilmiştir. %6 komisyon verilerek inşa edilecek

⁴⁸⁸ Akar, “a.t.”, s.54.

⁴⁸⁹ BOA, MB. İ., nr:68/181.

⁴⁹⁰ BOA, Y. PRK. ASK., nr:10/79.

⁴⁹¹ Arzu Terzi, “Osmanlı-Yunan Tashih-i Husud Meselesi Sırasında Başvurulan Bir Mali Kaynak: Vergi-i Şahsi”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul, 1997, s.537.

⁴⁹² Vakıf Gazetesi, nr: 1908, 10 RA 1298/ 10 Şubat 1881, s.2.

sistem için Osmanlı Devlet Hazinesi en az %12 zarar ettiğine dair Filippov raporunda belirtmiştir⁴⁹³.

Ekonomik durum hakikaten yapılan ıslahatların önündeki en büyük engellerden biriydi. Ruslar, Osmanlıları yakından takip etmekle birlikte askeri ıslahatların malî kaynakların yetersizliği dolayısıyla gerçekleşmeyeceği kanısındadır. Konuyla ilgili Albay Filippov'un şu sözleri durumu gözler önüne sermektedir:

“Tüm bu planlara rağmen Osmanlı Hükümeti'nin içerisinde bulunduğu olumsuz malî koşullar nedeniyle kaleleri çok yavaş inşa edeceğini, bunları kemerli yapılar ve açık saldırıları püskürtme kapasitesine sahip pahalı teçhizatla donatamayacağını tahmin edebiliriz”⁴⁹⁴.

1883/4 yılı bütçesi incelendiğinde askeri masraflar giderlerin %47'sini oluşturmuştur. Maliye dıştan algılanan tehdit sebepleri dolayısıyla askeri ıslahata destek vermektedir. Ancak kaynakların diğer alanlarda zorunlu harcanması durumu askeriye de devletin varlığına olan tehdidi savuşturacak kadar olmasına yani sadece ihtiyaçların karşılanmasına destekler durumdadır. Diğer taraftan kaynakların önemli bir kısmının askeriye aktarılmasına karşın, maaş ödemeleri dahi kimi zaman aylıklarının 1/3 oranında kalmıştır. 1883/4 yıllarında askere ödenen maaşın 3-4 aylık şeklinde olması kaynak yetersizliğini ortaya koymaktadır⁴⁹⁵.

1884 yılına gelindiğinde maliye, bütçe düzenlemesi için asker alımı ve gerekli ihtiyaçların bazılarını olur vermiş ve Harbiye Nezâreti'nden tasarruf yapması yönünde talepte bulunmuştu⁴⁹⁶. Askeri alan bu süreç içerisinde mümkün olduğu kadar desteklenmişti. Bu desteğe rağmen aşağıdaki tablo incelendiğinde savunma harcamaların ekonomiye etkisi 1878'den 1908'e kadar olan süreçte tahmini hesaplamaların üzerinde olmuştur. Bu durumda maliye ıslahatlara destek verdiği gözlene de askeriye'nin hedeflediği desteği tam olarak verememiştir.

⁴⁹³ Kemaloğlu, Bashanov, a.e., s. 27.

⁴⁹⁴ Kemaloğlu, Bashanov, a.e., s. 26.

⁴⁹⁵ Akar, “a.t.”, s.63-65.

⁴⁹⁶ BOA, Y.PRK. MYD., nr:03/34.

MALİ YILLAR	Adi Bütçe	Fevkalade Bütçe	Adi ve Fevkalade Bütçeleri Toplamı	Adi Bütçe	Fevkalade Bütçe	Adi ve Fevkalade Bütçeleri Toplamı	Adi Bütçe	Fevkalade Bütçe	Adi ve Fevkalade Bütçeleri Toplamı
	Tahmin			Tahakkuk			Tediye		
1292 / 1876-7	7.725.445	-	7.725.445	-	-	-	-	-	-
1293 / 1877-8	6.431.850	14.529.195	20.961.045	-	-	-	-	-	-
1295 / 1879-0	4.845.000	6.549.976	11.394.976	-	-	-	-	-	-
1296 / 1880-1	5.772.671	1.509.512	7.282.183	-	-	-	-	-	-
1297 / 1881-2	9.891.668	4.604.324	14.495.992	-	-	-	-	-	-
1299 / 1883-4	8.371.791	-	8.371.791	-	-	-	-	-	-
1303 / 1887-8	9.633.098	1.940.519	11.573.617	7.960.289	776.610	8.736.899	7.417.503	776.610	8.194.113
1304 / 1888-9	8.783.298	925.477	9.708.775	8.783.298	656.527	9.439.825	8.693.658	493.296	9.186.954
1305 / 1889-0	8.055.213	1.416.411	9.471.624	8.119.692	1.011.001	9.130.693	7.397.803	530.066	7.927.869
1306 / 1890-1	7.512.597	1.624.770	9.137.367	7.644.603	742.526	8.387.129	7.330.744	605.772	7.936.516
1307 / 1891-2	7.808.359	935.487	8.743.846	7.841.368	683.900	8.525.268	7.708.980	489.641	8.198.621
1308 / 1892-3	7.673.327	612.704	8.286.031	7.986.473	704.545	8.691.018	7.853.423	542.538	8.395.961
1309 / 1893-4	8.034.159	2.007.392	10.041.551	8.269.648	745.632	9.015.280	7.625.334	642.318	8.267.653
1310 / 1894-5	7.749.628	1.143.550	8.893.178	7.735.363	666.657	8.402.020	7.843.061	639.114	8.482.174
1311 / 1895-6	7.749.628	897.120	8.646.748	7.815.114	797.342	8.612.456	7.276.571	477.456	7.754.028
1312 / 1896-7	9.930.135	1.245.476	11.175.611	10.004.769	236.278	10.241.048	7.362.989	263.148	7.626.137
1313 / 1897-8	6.512.421	-	6.512.421	-	-	-	-	-	-
1314 / 1898-9	6.512.421	-	6.512.421	9.316.439	906.119	10.222.558	7.939.074	1.354.715	9.293.789
1315 / 1899-0	6.955.063	478.513	7.433.576	-	-	-	-	-	-
1316 / 1900-1	7.653.927	-	7.653.927	9.146.836	519.352	9.666.188	7.176.134	1.289.092	8.465.226
1317 / 1901-2	8.424.414	-	8.424.414	9.363.775	165.269	9.529.044	7.015.827	311.029	7.326.856
1318 / 1902-3	7.830.110	-	7.830.110	9.151.050	340.213	9.491.263	7.091.216	68.048	7.159.264
1320 / 1904-5	7.128.920	-	7.128.920	-	-	-	-	-	-
1321 / 1905-6	7.941.069	-	7.941.069	-	-	-	-	-	-
1322 / 1906-7	8.983.627	3.078.187	12.061.814	-	-	-	-	-	-
1324 / 1908-9	9.976.136	-	9.976.136	-	-	-	-	-	-

Tablo 8: 1878-1908 Arası Savunma Harcamaları⁴⁹⁷

⁴⁹⁷ Akar, "a.t.", s.338.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ISLAHATIN YENİDEN ŞEKİLLENMESİ BÂB-I SERÂSKERİYE'YE GEÇİŞ

3.1 ALMANYA'NIN ETKİSİ

1877-1878 savaşı sonrası Osmanlı ordusunun mağlup olması ve kalifiye subay sayısının azlığı, ıslahatlar yapılırken dış kaynaktan beslenme gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bunun için Amerika, her ne kadar silah ticaretiyle Osmanlı ordusunun dış kaynaktan beslendiği güç olsa da Sultan Abdülaziz döneminde imzalanan anlaşmalardan dolayı silah ticareti II. Abdülhamid dönemine kadar devam etmiştir. İngiltere'nin 1877-1878 savaşı sırasındaki tavırları güven arz etmemiş;⁴⁹⁸ Fransa ise yapılan başvurulara olumlu yanıt vermemişti⁴⁹⁹. Zira Ruslarla arasının bozulmasından çekiniyordu. Zaten Alman ordularıyla mücadelesi sonrası rol model olma özelliğini kaybetmeye başlamıştı. Aksine Alman orduları bu dönemde ön plana çıkmış; 1877-1878 savaşı sonrası iki rakip güç olan Osmanlılar ve Rusya, Alman ordusuna yönelik araştırmalarını ve ordularını bu sisteme entegre etmeye çabalamışlardı⁵⁰⁰.

Prusya, 1870'te Fransa ile mücadele sonrası sadece galibiyet elde etmemiş, aynı zamanda global rol model alınan galip ordu haline gelmişti. Bu ise diğer orduların etkileşimi ve Alman ordusu ile benzeşmeyi ihtiyaç haline getirmişti⁵⁰¹. Mahmut Şevket Paşa 1840'lı yıllardan itibaren Osmanlı ordusunda bu durumun geçerlilik kazandığını, "Osmanlı Ordu Teşkilatı ve Askeri Kıyafeti" adlı eserinde belirtmişti⁵⁰². Etkileşimin gerçekleşmesi ise 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi sonrasında olabilmıştır.

Askeri alandaki etkileşim, diğer alanlara göre daha hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Zaten teşkilat kendi özünde bir devlet teşkiline sahip yapısıyla adeta askerlerini kendine bağlı vatandaş, mühimmatları ve kullandığı araçlarla bir medeniyet, askeri kanunlarıyla öznel hukuk ve manevra kabiliyeti ile sanatını

⁴⁹⁸ Arslan, "a.t.", s.26-27.

⁴⁹⁹ Karal, **a.e.**, s. 366.

⁵⁰⁰ Nalçacı, "a.t.", s.148; Kara, **a.e.**, s.40.

⁵⁰¹ Yıldız, **a.e.**, s.56.

⁵⁰² Mahmut Şevket, **Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi**, II. cilt, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1325, s.20.

oluşturur. Zira askeriye'nin varlık felsefesinde beka vardır. Bundan mütevellit etkileşim gerçekleşirken dıştan alınanlarda geleneğe uygunluk kadar etkin olması şartı da aranmaktadır. Diğer tüm alanlardan daha rahat bir uyum sağlanmaktadır. Osmanlı devleti III. Selim döneminde hız kazandırdığı Batı tarzı ıslahatları bu dönemde devlet bekası için gelenek olarak bir hale getirmiştir. Cevdet Paşa'nın Mecelle'de "Kadim odur ki ondan evvelinü bilen olmaya..."⁵⁰³ sözüne uygun bir şekilde askeri alanda rol model olan ordulara benzemenin gelenek olarak hale gelişiyile atfen hatırlatmak isterim. Esasen öteden beri gelen "Kanun-i Kadim'e dönme anlayışı askeri alanda başarılı olunan dönem kastedilirdi. Osmanlı devlet adamları gelenek haline gelen askeri ıslahatta Almanya'nın desteğini alma konusunda farklı fikirlere sahiptiler⁵⁰⁴. Bu sürecin başlangıcında Osmanlı yönetiminin içerisinde tutarsızlıkla da ilgilidir. Çünkü yönetim Almanya'nın doktrin ve teşkilat olarak desteğini isterken, askeri kanat daha çok gelenekleşmiş haliyle teçhizat yönünde ıslahatların boy göstermesini istiyordu.

Hem 93 Harbi'nde görev almış hem de sonrasında Sadrazamlık, yaverlik ve daha pek çok önemli görevler edinmiş olan Ahmed Cevad Paşa, tamamı 10 cilt olmasını planladığı 3 ciltlik Tarih-i Asker-i Osmanî⁵⁰⁵ kitabını II. Abdülhamid'e sunmuştu⁵⁰⁶. İçeriğinde çok fazla askeri yorum barındırmayan, teşkilat ve bürokratik gelişmeleri ana kaynaklar üzerinden açıklayan whiggist bir bakış açısına sahip olan eser, bizlere devletin askeri ıslahata bakış açısını açıklamada yardımcı olmaktadır. Çünkü Cevad Paşa her ne kadar eserini tamamlayamamış da olsa, yazdığı 3 cilt üzerinden o günkü ıslahatlarda yapılanlar ile geçmişte yapılan ıslahatların benzer noktalarını vermektedir. II. Abdülhamid döneminde ise 1878-1884 yılları arasında Osmanlı askeriyesinde yapılan ıslahatlar, malî kaynakların kıt olması göz önüne alınarak ve savaş sonrası var olan yapıda eksiklikler tespit edilerek doktrin oluşturuldu. Sonrasında daha çok teşkilat ve bürokrasi üzerine gelişmeler yaşanmıştı. Bir nevi II. Abdülhamid devrinde yapılan askerî ıslahatların daha evvel yapıldığını ortaya koyan Ahmed Cevad Paşa III. Selim, II. Mahmud ve Abdülmecit dönemlerinde askeri alanda batı ile olan ilişkiyi, bürokrasi

⁵⁰³ Ahmet Cevdet Paşa, **Mecelle**, İstanbul, 1300, 166.madde, s. 68.

⁵⁰⁴ Necmeddin Alkan, "II. Abdülhamid Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askeri Heyetinin Otto Von Kaehler ve Her İki Tarafın Beklentileri", **Tarih Dergisi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2012, s.138.

⁵⁰⁵ Ahmed Cevad Paşa, **Târîh-i Asker-i Osmanî**, C.-I-II-III İstanbul, 1299, İÜ KTB. nr: T-6127.

⁵⁰⁶ BOA, Y. A. RES., nr:15/4.

ve teşkilat yapısındaki gelişmeleri resmi evrak üzerinden anlatmaktadır⁵⁰⁷. Bu tarz tarih yazımı bize ıslahatların kadim bir gelenekten beslendiğini göstermektedir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin Yakınçağında ıslahat fikri gelenek hâlini aldığını söylemek gerekir. Islahatın dış kaynaktan beslenmesi ise durum ve şartlara göre değişmiştir. Diğer taraftan yapılan ıslahatlara sebep ve meşruluk kazandırmanın da bir yolu olarak görülmüştür. Çünkü dış kaynaktan beslenen ıslahatlara dönemin askeri kanadı sıcak bakmadığı için geçmiş dönemde yapılan ıslahatlarla meşruiyet kazandırılacak eser ortaya konulmuştur.

Avrupa'nın yeni yükselen gücü olan Almanlar, çıkarların da uyuşmasıyla Osmanlı ile yakınlaşılması için yeterli nedenleri sağlıyordu. Üstelik Almanya, Rusya'nın Avrupa'daki Osmanlı topraklarını alarak Ruslarla komşu olmayı istemiyordu. Bunun yerine var olan statükonun korunmasına olumlu yaklaşmıştır. Berlin Antlaşmasındaki Almanya'nın tavırları yakınlaşmanın en önemli sebeplerinden biridir. Almanya'nın başlangıçta Osmanlı ile askeri yakınlaşmaya Almanya-Rusya ilişkilerinden ötürü çekindiğini Avusturya ile yaptığı yazışmalar ortaya koymuştur⁵⁰⁸. Zira kongreye başkanlık yapan Şansölye Bismarck'ın Ruslara karşıt olarak Osmanlı Devleti'ne olumlu yöndeki intibası, yapılacak ıslahatlar için Almanya'dan istenecek askeri uzmanlar için güven teşkil edilmesini sağlamıştır. Diğer taraftan daima yatırıma muhtaç olan askeri alanda silah satış piyasası ve bu yolla getirisi olacak, istihbari ve ticari etkileşim kârı siyasi hedeflerle de uyuşmaktaydı⁵⁰⁹.

Diğer taraftan silah satışları ve ticarî pazar arayışında olan Almanya için Osmanlı'nın bu taleplerini karşılayacağı, Balkanlara Rusların hâkim olmasının önüne geçilmesi⁵¹⁰ ve tabii Osmanlı iç işleri hakkında bilgi sahibi olmak da bu ittifakın doğal

⁵⁰⁷ Mustafa Emre Şeker, "Ahmed Cevad Paşa, Târih-i Asker-i Osmanî İsimli Yazma Eseri Işığında Nizâm-ı Cedid Dönemi ve Askeri Reformlar", **İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü**, İstanbul, 2019, s.11-22; Ahmet Hilmi Çoban, "Ahmed Cevad Paşa, Târih-i Asker-i Osmanî (Kitâb-ı Râbi ') Adlı Eserinin Transkripsiyonlu Metni", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Afyonkarahisar, 2009, s.17.

⁵⁰⁸ Griffiths, "a.t.", s.48.

⁵⁰⁹ Alkan, "a.g.m.", s.147.

⁵¹⁰ Zira Almanya, Avusturya-Macaristan ile yaptığı ittifak antlaşması ile Rusya'ya karşı Balkanları teskin hale getirmek yönündeki adımları bunun en iyi göstergesidir. Bknz: Kemal Beydilli, "II.Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Askeri Heyet Hakkında", **Tarih Dergisi**, S.XXXII, Mart 1979, s.483.

bir getirisi olacağı için iki tarafın yakınlaşmasını kaçınılmaz hale getiren karşılıklı çıkarları ortaya koyuyordu⁵¹¹.

Konuyla ilgili Mahmud Muhtar, “Berlin Kongresi’ne genç Almanya İmparatorluğu’nun Şansölyesi Prens Bismarck başkanlık etmiş ve Kongre’nin Türkiye’ce güzel neticeleri görülmüş olmasından dolayı, Avrupa’nın genel politikasını henüz tümüyle kavrayamayan Sultan II. Abdülhamid ile onun mu’temed veziri Saîd Paşa, Prens Bismarck’ı Türkiye’ye hayırhah bulunduğunu zannetmişlerdir. Hattâ Bismarck’ın Kongre’de Türkiye menfaatlerini korumak yolunda çok himmet ve gayret gösterdiğini bu Hakan’ın dâima sitayişle dile getirdiği bilinmektedir.” şeklinde fikir beyan etmiştir⁵¹².

Nezâretin kurulması sonrası Yıldız Sarayı’nda Seraskerliğin kontrolünde devam eden ıslahatlar, Sultan Abdülhamid’in 1880’de Almanya’dan istediği reform desteği ile eski sisteme geri dönülmesi yönünde etkilenecekti. Karşılıklı çıkar ilişkisine dayalı anlaşmayla İstanbul’a davet edilen ekibin misyonu hakkında Almanya elçiliği, Osmanlı Devleti hakkında istihbaratın sağlanmasına önem vermiştir⁵¹³. Tabii bu yaklaşım askeriye’nin yapısı gereği diğer devlet kurumlarını etkileyebilecek tarzda olacaktı⁵¹⁴. Askeri yapıda ekol oluşturan Almanlar, bankalar aracılığıyla sağladıkları destekleri 1882’den itibaren Osmanlı pazarında tekel oluşturmak yönünde ilerletmişlerdi⁵¹⁵.

İngiltere büyükelçisi Henry A. Layard hatıralarında, Alman ekibinin gelişi ve yaptıkları ıslahatların etkili olduğunu ve bu suretle askeriyede Alman ordu sistemine yönelme olduğunu ve Osmanlı’nın bu suretle Rusya’ya karşı yeniden bir güç olduğunu yazmıştır⁵¹⁶. Times gazetesinde çıkan haberlere göre, Alman ekibinin gelişi ve Osmanlı ile olan bu yakın teması İngilizlere panik havası yaratmıştır. Zaten yapılan mukavelelerle Alman ekibinin çıkarları güvence altına alınmıştır. Bazı araştırmacılar Alman uzmanların Osmanlı’da uzun yıllar görev yapmasını mukaveledeki görev ve

⁵¹¹ Aslan, “a.t.”, s.27-29.

⁵¹² Mahmud Muhtar Paşa, **Maziye Bir Nazar**, Yay. Haz. Erol Kılınç, İstanbul, 1999, s.59.

⁵¹³ Naci Yorulmaz, **Büyük Savaşın Kara Kutusu**, 1.baskı, İstanbul, 2018, s. 40.

⁵¹⁴ Askeri yapı bir devletin hemen hemen içerisinde bulunan kurumları ihtiva etmektedir.

⁵¹⁵ Karakoç, A. S. Mete, “a.g.m.”, s.307.

⁵¹⁶ Kunalp, **Memoirs of Sir Henry A. Layard’s Constantinople Embassy 1877-1880**, İstanbul, 2009, s.632.

emeklilikle bağlantılı şartların garanti altına alınmasına bağlamaktadır. Hatta konuyla ilgili Hüseyin Hilmi Paşa “Bu nasıl mukavele? Bunu imza eden hamiyetsiz devlete ihanet etmiş” gibi yorumlarla Osmanlı Devlet adamlarının konuya bakışını yansıtmıştır⁵¹⁷.

Almanya’ya gönderilen ekibin içinde Ali Nizami Paşa, Dreysse Paşa gibi Harbiye’nin ıslahındaki önemli kişiler yer almaktaydı. Antlaşma için Dreysse Paşa Haziran 1880’de Almanya’ya gitmiş Hartzferd’e, konuyla ilgili taslağı sunmuştur. Bismark “Devlet ve Saltanat-ı Osmaniye’nin beka ve devamını istediğini”⁵¹⁸ bildirmiş, anlaşmanın neticesinde mülki ve askeri zabıtlardan oluşan ilk Alman heyetinin İstanbul’a gönderilmesine karar vermişti⁵¹⁹.

3.1.1 Yerli-Yabancı Çekişmesi

Barika-yı hakikat müsâdeme-i efkârdan doğar.
Müsâdeme-i eşrardan çıkacak ise naire-i şikâk ve avdettir⁵²⁰.

İlk olarak 1882 yılında Almanya’dan gelen Ekibin başında bulunan Kahler Paşa ile toplamda 4 kişi bulunuyordu⁵²¹. Alman uzmanlar, Sultan II. Abdülhamid’e rapor sunarak ıslahatlar konusunda fikirlerini beyan ediyordu. Ancak uzmanlar, Alman makamları için yazılan raporlarda düşündükleri ıslahatlara Osmanlı askeriyesinin sıcak bakmadığını ve bu sebeple uygulama alanı bulamadığını belirtiyorlardı. Almanya askeri sisteminde Harbiye Nezâreti, askeri bir erk olarak değil, daha çok devletin bir mülki memuru durumundaydı. Bu ise askeri gücü, siyasetin merkezi konumundaki Yıldız Sarayı tarafından kullanılan bir mekanizmaya dönüştürüyordu. Osmanlı askeriyesinde ise askeriye kimi zaman devleti yönlendiren ve siyasette etkin durumda olan bir yapıya sahiptir. Bu iki yapı birbirinden farklıdır. Alman askeri

⁵¹⁷ İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Ankara, 1981, s. 48.

⁵¹⁸ Beydilli, “a.g.m.”, s. 491.

⁵¹⁹ Beydilli, “a.g.m.”, s. 492.

⁵²⁰ Bugünkü anlamda: “Fikir çatışmasından gerçeklerin pırıltısı doğar. Kötü atışmadan ise muhalefet ve fikirden geri dönme sonucu çıkar”. Sözün kime ait olduğu tam belli değildir. Muallim Naci, Namık Kemâl ve Recaizade Mahmud Ekrem’e atfedilenler olmuştur. Buna ilaveten yapılan bir doktora tezinde Recaizade Ekrem’in bu sözü 1886 yılında bir gazete yazısında mevcut olduğunu görmekteyiz. Bknz: Erdal Bozdağ, “Muallim Naci’nin Düşünce Dünyası ve Tanzimat Yenileşmesindeki Yeri” *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi*, Malatya, 2020, s. 270.

⁵²¹ Beydilli, “a.g.m.”, a.y.

sistemi bir memur gibi iktidarın yönlendirdiği ve siyasetin Osmanlı askeriyesine nazaran daha az aktif durumda olduğu bir yapıya sahipti⁵²².

Osmanlı askeriyesi Alman tipi askeri yapının tam aksine siyasetin merkezini kendi içerisine çekmektedir. Bu durum Sultan Abdülhamid'in merkezileşme çabasıyla uyumaktadır. Ancak uygulama alanı bulması oldukça güçtür. Zira sunulan raporlar, komisyonlarda görüşüldüğünde, kimi zaman Osmanlı askeriyesine uymadığı, kimi zamansa istenilen ıslahatlar için gerekli ödeneğin olmadığı yönündedir. Aslında bu fikirleri belirten kişilerin bulundukları konumlara bakıldığında bu sözlerin mevkilerindeki gücü azaltacağı düşüncesi vardır. Hatta ıslahatlar konusunda etkisiz oluşuna yönelik Tahsin Paşa, Kamphövener Paşa için "süs paşası" yakıştırmasını yapmıştır. Alman ekip ise makamlarına sundukları raporlarda ıslahat fikirleri konusunda kendilerinin kâle alınmadığını yazmışlardır⁵²³. Buna karşın Osmanlı ile çalışmaya devam etmelerini aldıkları maaşların düzenli ödenmesi, Almanya'ya sağlanan istihbarat ve silah satışının sağlanması yönündeki etkinliklerinin olduğu düşünülmektedir⁵²⁴. Askeri alanda yapılacak ıslahatlar salt bu alanda sınırlı kalmayacaktır. Zira bünyesinde barındırdığı alanlar devlet yapısında bulunan neredeyse tüm kurumları kapsamaktadır. Askeriye hastanelerden, terziliğe, hukuka, teknolojiye ve hatta doktrin olarak belli bir anlayışın ürünüdür. Devletin diğer kurumları etkileşimi devlet adamlarının isteği üzerine gelişmektedir. Oysaki askeriye "beka"yı devam ettirecek en önemli alanların başında gelmektedir. Bu sebeple yaşanacak olan etkileşim daha hızlı gerçekleşecektir. Askeriyede yaşanan bu etkileşim zamanla devletin diğer kurumlarına da sirayet edeceğinden gelenekle çatışmaktadır. Osmanlı devlet adamları bu sebepten olsa gerek ıslahatın milli yönde olmasını istemiştir. Ancak savaş hezimetini ıslahatların dıştan beslenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu yönüyle dıştan gelen bu etkiyi Osmanlılar, başta kabul edilmese de zamanla milli askeri özellikleriyle bütünleştirme yoluna gitmiştir⁵²⁵. Bunda Alman ekibine verilen görevler için yaverlik payesine sahip olması etkili olmuştur⁵²⁶.

⁵²² Alâeddin Avcı, Türkiye'de Yüksek Okullar Tarihçesi, Ankara, 1963, s. 32.

⁵²³ Tahsin Paşa, **Abdülhamit (Yıldız Hatıraları)**, İstanbul, 1999, s. 27.

⁵²⁴ Aslan, "a.t.", s.44-50.

⁵²⁵ Karaca, "a.g.m" s.64-65.

⁵²⁶ Karaca, "a.g.m" s. 617.

Sunulan raporlar doğrultusunda yapılmak istenen ıslahat fikirleri ve komisyon mazbataları incelendiğinde ortaya çıkan durum Harbiye Nezâreti'nin etkinliğinin azalması ve Erkân-ı Harbiye'nin güçlenmesi şeklindeydi. Halbuki Dönemin Harbiye Nazırı Gazi Osman Paşa, Alman uzmanların gelmesinden memnun olmadığı gibi Harbiye için yapılacak ıslahatın dıştan uzman getirmeksizin kendi iç dinamiğinde gerçekleştirmesi gerektiğini düşünüyordu⁵²⁷. Bu fikirler doğrultusunda, Alman ekibinin askeri ıslahata dair yazdıkları da hasıraltı edildiğine dair iddialar mevcuttur⁵²⁸.

Alman uzmanlar, Goltz'un gelişine kadar Osmanlı askeriyesinde yapı olarak etkiyi gösterememiştir. Zira böyle bir etkinin oluşması için gerekli zemin oluşmamıştır. Dış kaynaktan beslenen askeri ıslahat ekonomik anlamda sıkıntılar doğurmuştur. Zira henüz maaş ödemek için para bulmakta zorlanırken ödemeleri peşinen yapılan ve bir nevi ajan olarak görülen Alman subaylar, askeri kanadın desteğini alamayacaktır⁵²⁹. Bir yandan malî yetersizlikler diğer taraftan Osmanlı paşalarının, Alman uzmanlarının kendi makamlarına olan düzenlemeleri rahatsızlık vermiştir⁵³⁰. Hatta konuyla ilgili Rus Albay Filippov'un 1882 tarihli raporunda Almanların orduya etkisizliği konusu şu şekilde anlatılmaktadır:

“Osmanlı ordusunda 1881'de hizmete başlayan ve artık yarbay olan Prusyalı subay Schilden kendisini işte böyle bir ortamda buldu. Birçok kez faydalı olmaya çalışan Schilden, kendisinin açıkça belirttiği gibi sistematik olarak önemli işlerden uzaklaştırılmıştır. Hâlbuki levazım dâiresini yeniden yapılandırılmakla görevlendirilmiş ve kendisine bir Türk subayı yardımcı olarak verilmişti. Ancak bu Türk subay, yalnızca engel çıkartmak ve muhbirlik yapmakla meşguldu. Belli bir süre ümitsiz bir mücadele yürüten Yarbay Schilden, itaatindeki Türk subayın da yardımıyla çeşitli Prusya nizamnâmelerinin tercümesi ile uğraşmaya başladı. Osman Paşa bu metinleri alırken kendisine teşekkür ediyor, daha sonra ise hiç okumadan çöpe atıyordu... Şartların son derece elverişsiz olduğunu belirtmiştik. Bundan dolayı yeni gelen uzmanların ümitleri şahsi çabalarına bağlıdır.

⁵²⁷ Osmanlı ordusunun ıslahında etkin olan kişilerin fikirleri için bkz: 1. Bölüm

⁵²⁸ M. Oğuz, “a.t. “, s..40; İ. Kemaloğlu, M.Başhanov, a.e., s.29.

⁵²⁹ Ş. K. Akar, “a.t.”, s.62-63.

⁵³⁰ H. Aslan, “a.t.”, s.40.

Bunlar aslında Muhtar ve Osman paşaların direncini kısmen zayıflatabilir, hatta Alman Hükümeti'nin enerjik desteği sayesinde bunların yerine eğitimli ve Almanya'ya sadık Hüseyin Hüsni ve Ali Nizami paşaların atanmasını sağlayabilirler. Muhtemelen de gelen subaylar, yeni şartlara alışınca işlerini doğru yapacaklardır. Ancak hata baştan yapıldı ve olumsuz bir izlenim bırakıldı. İstanbul'da askerler arasında Prusyalı subayların daveti, siyasi bir oyun olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Türk subaylarının kendi ordularının eksikliklerini bildikleri, topçu ve süvari birliklerinin aynen eskisi gibi atsız kaldığı takdirde Prusyalıların nizamnâmelerinin hiçbir işe yaramayacağı, subayların maaşsız kaldığı sürece de suiistimallerin kökünün kazanılamayacağı görüşleri hâkimdir”⁵³¹.

Kehler Paşa altı aylık bir inceleme sonrası, 4000 sayfalık bir rapor sunmuştu. Ancak rapordaki öneriler uygulama alanı bulamamıştır. Rapora göre; Osmanlı askeriyesinde savaş planı ve ordunun savaş sırasındaki mobilizasyonu düzenlenecek, personel alımı ve rütbe artışı kurala bağlanacaktı. Askeri eğitim düzenlenecek ve böylelikle taktik ve operatif kabiliyeti arttırmak için orduya gerektiğinde manevra yaptırabilecek eğitim programları olacaktı. Kamphövener Paşa, numune alayları kurdurarak kolordulardan alınan zabitanların eğitilmesini, birliklerine döndüklerinde bilgi ve tecrübelerini aktarmalarını planlamıştı. Böylelikle kolordularda (fırkalarda) yetişmiş personel sayısı artacaktı⁵³².

Verilen rapora göre ordunun modernize olmasında üç büyük engel vardı. Bunlar ekonomik sıkıntılar, devlet adamlarının iltimas ve yolsuzlukları ile yönetimdeki organizasyonel eksiklikler idi. Rus tarafından yakından takip edilen Alman ekibinin çalışmaları Filippov raporunda Alman ekibine karşı Türklerin bakışını, karakteristik özellikleri temel alarak, şu şekilde açıklamaktadır:

“Türkler, çok gururlu, hatta kibirli bir halktır. Bu iki özelliklerine onların karakterlerindeki hem olumlu hem olumsuz taraflarında rastlamak mümkündür. Bir Türk için en büyük aşağılanma, dolaylı yoldan dahi olsa onun beceriksiz olduğunu söylemektir. Türk subaylarının orduya davet

⁵³¹ Kemaloğlu, Bashanov, a.e., s.29.

⁵³² Aslan, “a.t.”, s.111-115.

edilen yabancılara düşmanca yaklaşımlarını işte bu hususla açıklamak mümkündür. Genellikle maceraperestlerden ve gerek bilgi gerekse de meziyet bakımından son derece sınırlı insanlardan seçilen bu yabancılar da yalnızca az çalışarak çok para kazanma peşindedirler. Bu kişiler, sınırlı meziyetleriyle Türklerin gururunu incitmeden görevlerinde kalmaktadırlar. Dürüst ve bilgili olanlar ise ya hizmeti bırakmakta ya da yararsız görevlilere dönüşmektedir”⁵³³. Ancak şunu da söylemek gerekmektedir ki, Türkler bu şekilde davranmakta genelde haklılar. Çünkü kabul ettirilmeye zorlanan projelerden bir kısmı hükümeti sömürmek için sahtekârlar tarafından hazırlanırken bir kısmı da her ne kadar kötü niyet içermese, hatta faydalı da olsa yalnızca teorik fikirlerden oluşmakta, ülkenin ekonomik şartları ve proje sahiplerine çok yabancı olan halkın manevî özellikleri hiç göz önünde bulundurmamaktadır”⁵³⁴.

Doktrin olarak Goltz Paşa’nın gelişile birlikte etkisini arttıran Alman askeri ekolü ile Osmanlı devlet adamları arasındaki çekişmeler azalmaya başlayacaktır. Donanım, eğitim ve hukuk açısından Alman etkisinin artmasının yanı sıra askeri alanda meyvelerin toplanması şüphesiz 1884’te Taşkışla ve Yıldız Sarayı’nda Alman ordu usulüne göre asker yetiştirme konusunun gündeme gelmesiyle olacaktır⁵³⁵.

Ordunun teçhiz edilmesi, çekişmenin azalmasında etkili olan faktörlerden biri olmuştu. Osmanlı askeri kanadı başlangıçta kendi sisteminin yakın görmediği ıslahatı millilik vurgusu ve ekonomik şartların da getirisiyle kendi iç dinamiğinde gerçekleştirmek istemişti. Ancak askeriye’nin yapı özellikleri dıştan gelen etkiyi, kendi özellikleriyle sentezlemesine yol açtı. Zira savunma piyasası, sivil piyasalardan farklı olarak teknolojik olarak her daim kendini yenilediği için yatırımın kullanılmaması durumunda ölü yatırım olacaktır. Yani alınan teçhizat daha iyisi çıkana kadar ya da müstakbel düşman üst askeri düzene sahip olana kadar modernidir. Savunma piyasalarını ayakta tutan “beka” kavramı sivil piyasaların tam tersine şahsidir. Bu yönüyle Osmanlı-Almanya askeri irtibatı sağlandı⁵³⁶.

⁵³³ Kemaloğlu, Bashanov, a.e., s. 28.

⁵³⁴ Kemaloğlu, Bashanov, a.e., s.29.

⁵³⁵ BOA, YPRK. ASK., nr:23/41.

⁵³⁶ Tetik, “a.t.”, s.93.

3.1.2 Eğitim ve Hukuk Etki

Osmanlı askeri eğitim sistemi, Fransa model alınarak oluşturulmuştu. Alman uzmanların gelişiyle birlikte sistem Alman eğitim modeline yaklaştırılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte Kehler ve ekibinin istekleri kabul görmemiş ancak Von der Goltz'un hazırladığı eğitim programı uygulamaya konulmuştur. Kehler Paşa'nın hazırladığı model ise Goltz'un ifadesine göre "uygulanamayacak kadar detaylı" idi⁵³⁷. Goltz ise kendi hazırladığı programın uygulanmasında çabalar sarf etmesine karşın, Osmanlı paşalarının ekibe olumsuz yönde bakışı ve kendi çıkarlarına ve mevkilerine dokundurmalar olduğu sebebiyle birtakım zorluklarla karşılaşmışlardı.⁵³⁸

Esasında Osmanlı ordusuna asıl Alman etkisi Goltz Paşa'nın gelişiyle olmuştur. Zira yapılan faaliyetlere bakıldığında askeri ıslahatlarda komisyon kararları ve yapılan değişiklikler incelendiğinde eğitim yönünde etki gösteren Alman ekibi, kurum olarak askeri kanadın bakış açısından ötürü istenilen etkiyi Goltz Paşa'nın gelişine dek gösterememiştir. Almanların etkisini gösterebildiği eğitim alanında ise kendi sistemlerini kurarak Mekâtib-i Harbiye'nin bağlı olduğu Erkân-ı Harbiye'yi, fennîye ve askeriye olarak ders programlarıyla birlikte ikiye ayırmışlardır. Kısım-ı Fennî askeri inşa ve teknik konularını ele alırken; kısım-ı askeriye, operasyonel gücü eğitmeyi amaçlamıştır. Berlin Harp Akademisinin askeri tarih öğretmeni Goltz Paşa'nın başlattığı askeri eğitim alanındaki bu etki, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına kadar etkisini sürdürecektir. Bir fitilin yakıldığı yıllar olması açısından manevi alanda da etkisi büyük olacaktır⁵³⁹. Ancak bu düzenlemelerin pratiğe dökülmesinde güçlüklerle karşılaşmıştır. Çünkü Sultan II. Abdülhamid, Alman uzmanların istediği şekilde orduya tatbikat yapılmasına izin vermemiştir. Dönemin başarılı Alman ordusu ise savaşta gösterdikleri operasyonel strateji, taktik ve manevra kabiliyetiyle ön plana çıkıyordu. Bu durumun Osmanlı ordusuna uyarlanması için hiç şüphesiz tatbikatların

⁵³⁷ Rus ajanı Albay Filippov'un 1884 tarihli raporunda Kehler Paşa'nın hazırladığı çalışmanın icraata dökülmesi hakkındaki bilgiler şu şekildedir; "Kachler Paşa'nın bu faaliyetlerine ve Sultan'dan övgüler almasına rağmen bir ilerleme kaydedilemedi. Paşanın sağlık durumunun kötü olması ve kısmen de askeri yetkililerin paşanın projelerine karşı çıkmasından dolayı, bütün projeler kâğıt üzerinde kaldı ve dolayısıyla da orduya herhangi bir yardımı olmadı. Projenin hâlâ onaylanmadığını eklemek gerekmektedir". Bknz: Kemaloğlu, Bashanov, a.e., s.46.

⁵³⁸ Aslan, "a.t.", s.78.

⁵³⁹ BOA, MB.İ., nr:124/139; Moreau, a.e., s.48.

yapılması gerekiyordu. Ancak bunun için dönemin siyasi atmosferi uygun değildir. Sultan II. Abdülhamid'in kendisine gelen jurnaller, Harbiye mekteplerindeki öğrencilerin daha evvel Sultan Abdülaziz'in hallinde yer alması ve şahsi olarak da evhamlı oluşu gibi nedenlerden dolayı top seslerinin duyulduğundan dahi rahatsız olmuştu⁵⁴⁰. Alman ordusunun taktik ve manevra alanında etkisi Goltz Paşa'nın gelişine kadar yazılı olarak var olduğunu söyleyebiliriz.

1884'te Alman ekibinin etkisi eğitimde kendisini iyice belli etmiştir. Mekâtib-i Şahane ve Erkân-ı Harbiye öğrencilerinin ıslahı için yapılan çalışmaları, Goltz Paşa tarafından hazırlanan eğitim programında görmekteyiz. Hazırlanan lâyiha Seraskerlik içindeki Komisyon-ı Mahsûsa tarafından görüşülerek Padişah'a sunuldu⁵⁴¹. Harbiye öğrencilerine klasik asker eğitiminin yanı sıra topoğrafya ve istihkâm konusunda da çeşitli dersler verilirken, yabancı dil olarak Fransızca öğretilmiştir. Goltz'un verdiği derslerle Osmanlı ordusuna getirdiği yeniliklerden en önemlisi, derslerin pratiğe dökülmesi ve bu sayede savaşa her an hazır bir ordunun bulundurulması olmuştur⁵⁴².

Goltz'un verdiği dersler ve Almanya'daki ordunun ders kitaplarını bastırdığı kitaplarla ordunun eğitimi konusunda harcadığı çaba, 1897 yılında Osmanlı-Yunan savaşında meyvelerini verecekti⁵⁴³. Zira ordunun 93 Harbi'ndeki eksiklikleri olarak görülen taktik, strateji ve manevra kabiliyetini arttırmaya yönelik dersler vermiştir⁵⁴⁴. 1883 yılında eğitim konusunda yazdığı lâyihasından anlaşılacağı üzere Goltz Paşa'nın ders programının temel hedefi Osmanlı ordusunu, Prusya ordusunun seviyesine yükseltmek idi⁵⁴⁵.

Ayrıca Osmanlı ordusunun Alman ordu sistemiyle olan yaklaşması Almanya'ya gönderilen öğrencilerle de sağlanmaktaydı. İlk etapta 1880'de Almanya'ya giden zabitanlar ordu içi alaylarda eğitim almışlardır⁵⁴⁶. Daha sonra bu zabitlerden bazıları Alman imparatoru tarafından Erkân-ı Harb sınıfına dahil edilmişlerdi⁵⁴⁷. Öğrenci

⁵⁴⁰ Aslan, "a.t.", s.54.

⁵⁴¹ BOA, Y. PRK. KOM., nr:4/44.

⁵⁴² Mete, "a.t." s, 62.

⁵⁴³ Mete, "a.t.", s.67-68.

⁵⁴⁴ Bu dersler için bknz: Moreau, **a.e.** , s. 55-56.

⁵⁴⁵ BOA, Y. PRK. ASK., nr:21/28.

⁵⁴⁶ BOA, İ. DH., nr:893/71052; BOA, İ. DH., nr:865/69217.

⁵⁴⁷ BOA, Y. PRK. BŞK., nr:9/7.

olarak ilk etapta zabitan ile başlayan gönderimi 1885'te topçu ve süvari gibi çeşitli sınıfları kapsamıştır⁵⁴⁸.

1877-1878 savaşı başlamadan evvel pek çok karışıklığa yol açan sorunlardan bir tanesi de sefer planlamasında sorunlar yaşanması olmuştur. Bununla ilgili Harbiye Nezâreti'nin kuruluşu sürecinde bürokrasiden faydalanılarak güncel bilgilerin elde tutulması sağlanmış ancak seferberlik planı oluşturulmamıştı. Almanya 1870 sonrasında rol model ordu durumunda iken silahları, savaş sırasındaki operasyonel, taktik ve hareket kabiliyeti ön plana çıkmıştı. Bunun arkasındaki en önemli nokta sefer planlamasını yapmasıdır.

Goltz Paşa'nın yaptığı düzenlemelerin en önemlilerinden biri olarak sayılan seferberlik planının oluşturulmasıdır⁵⁴⁹. Ancak Sultan II. Abdülhamid'in bu yönde bir talebi olmadığı gibi iradesi de olmamıştır⁵⁵⁰. Goltz Paşa önderliğinde Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye tarafından oluşturulan seferberlik⁵⁵¹ planına göre göre muvazzaf, redif ve ihtiyat birlikleri oluşturulacaktır. Burada dikkat çeken, mustahfızlara eğitim verilirken redif ve ihtiyat birliklerinin her mıntıkaya 4'er şekilde dağıtılarak düzenlenmesidir⁵⁵². Ancak Kahler Paşa'nın 1885'te ölümü sonrasında ekibin başına geçen Goltz Paşa ile bu etki daha da güçlenmiştir.

Islahatlar gerçekleştirilirken askeriyede suçtan alıkoymak maksatlı oluşturulacak ceza kanunnâmesi Almanya'nın ceza kanunnâmesinden tercüme edilerek Komisyon tarafından uygun görülen 56 bent uygulamaya konulmuştur⁵⁵³. Zira Osmanlı Devleti, Askeri Mülkiye için de bir ceza kanunnâmesi oluşturmuştur. Kimi maddeler burada kullanılmıştır. Ancak bu etkileşimde şer'î hukuktan ötürü bazı çatışmalar yaşanmıştır⁵⁵⁴. 1881 yılında ise oluşturulan komisyon ile Almanya Ceza kanunnâmesi uygulamaya konulmuştur. Seferberlik ve barış durumu ayrılmaksızın hükümlerin

⁵⁴⁸ BOA, Y. PRK. ASK., nr:27/23.

⁵⁴⁹ Plan 1889'da yürürlüğe girmiştir. Ancak hazırlıklar Harbiye Nezâreti'ne bağlı olarak bu süreçte hazırlıkları yapılmaya başlanmıştır. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşında meyvelerini verecektir. Yıldız, a.e., s.72.

⁵⁵⁰ Karal, a.e., s. 362.

⁵⁵¹ Kara, a.e., s.144-146.

⁵⁵² Goltz Paşa'nın seferberlik nizamnâmesi "bir orduda 16 piyade ve 1 topçu taburunun bulunduğu 2 tümen, 6 alaydan oluşan 1 topçu tümeni, 5 süvari tümeni, birer adet istihkâm ve ulaştırma taburu ayrıca 1 adet telgraf bölüğü"nden oluşacaktı. Bknz: Aslan, "a.t.", s.53-54.

⁵⁵³ BOA, Y. PRK. ASK., nr:03/09.

⁵⁵⁴ Nuran Koyuncu, Salih Kış, "Alman Askerî Ceza Kanunnâmesinin Osmanlı Askerî Ceza Kanunnâmesine Tatbiki", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.5, 2011, s.177-190.

geçerli olduğu, Askerîye ve Askerî mülkiye ceza kanunnâmesi olarak hükümlerin ayrılarak kullanılan ceza kanunnâmesi, şer'î hükümlerle de çatıştığı durumlar olmuştu⁵⁵⁵. Bundan dolayı askerî alanda Almanya hukukunun etkisi diğer alanlardan daha az etkiye sahiptir. Askerî Ceza kanunnâmesinin kapsamı askerîye mensupları dışında ihtilâl, isyan ve terör faaliyetlerde de uygulanmıştır. Örneğin Selanik İdâre Mahkemesi çete faaliyetlerin ötürü Yorgi Dimitri isimli bir kişiyi Trablus-Şam'a sürerek küreğe mahkûm etmişti⁵⁵⁶.

Avrupa Devletleri'nde Divân-ı Harb sonrası askerî ceza mahkemeleri ve temyiz mahkemeleri mevcuttur. Bu durum dikkate alınarak Harbiye Nezâreti'ndeki Muhakemat dairesi hüküm ve mazbatalarına binaen işlem görülmesi sebebiyle ıslah edilerek Divân-ı Harb gibi yargılama yapması temyiz içinse ayrıca kanun düzenlenmesi yapılması düşünülmüştür⁵⁵⁷.

Osmanlı hukukunda izlerini görüyorsak da Almanya'nın hukuki manada Osmanlı askeriyesini doğrudan etki altına aldığını söyleyemeyiz. Kabul edilen maddelerin doğrudan doğruya askerin savaş ve barış zamanı yönetimi ile bir askerin yönetim dışı yaptığı tavırları suç saymaya yönelik olduğudur. Sorumlu olan kişilerin kapsamı detaylı anlatılmıştır⁵⁵⁸.

3.1.3 Silâh

1877-1878 savaşı, 1856 Kırım savaşı sonrası alınan silahların savaşta kullanımını ve bu duruma bakarak tüfek, mermi, top gibi teçhizatların durumunu görmek için imkân sağlamıştı. Aslında ticaretin arka planında Amerikan iç savaşının etkisi büyüktür. Amerika bu savaş sonrasında silah pazarında kendisine yayılma alanı bulmuştur⁵⁵⁹. 1869'da Osmanlı Devleti, Sultan Abdülaziz devrinde Amerika'dan Snider, Martini-Henry ve Winchester⁵⁶⁰ gibi seri atış yapabilen silahlar almıştı. Kullanılan silahların önemli miktarı ithal ikame tarzında içte üretimi

⁵⁵⁵ BOA, Y. PRK. ASK., nr:03/09.

⁵⁵⁶ BOA, Y. E.E. d., nr:56, s.7-8.

⁵⁵⁷ BOA, Y.E.E. d, nr:1019, s.16.

⁵⁵⁸ Ceza kanunnamesinin transkripti için bkz: Kara, **a.e.**, s. 102-109.

⁵⁵⁹ Gencer, Örenç, Ünver, **a.e.**, s.48.

⁵⁶⁰ Dakikada 5 kez atış yapabilecek kabiliyete sahip olan bu silahları Osmanlı ithal ikame yapabilecek şekilde üretiminde de yer aldığı için kullanımı uzun zamanlar devam etmiştir. Bknz: Gencer, Örenç, Ünver, **a.e.**, s.94.

sağlanabilmektedir. Savaşın ötürü silah mevcudiyetinin korumak için Amerika'dan alımların devam etmesini gerektirmişti⁵⁶¹.

Amerikan iç savaşı sonrası Osmanlı ordusuna girmeye başlayarak toplam mevcudun içinde %90'a sahip Enfield, Snider, Springfield, Martini-Henry, Winchester ve Remington gibi farklı marka ve yapıda 600 bin silah mevcuttu. Sultan II. Abdülhamid dönemine kadar etkisini gösteren Amerika ile silah ticareti, Osmanlı ordusunun modern silahları deneyimlemesinin yanında Osmanlı maliyesi için ağır bir yük oluşturmuştu⁵⁶². 1876'da silahların satın alınmasında fiyatlar üzerine başlayan anlaşmazlıklar 1883'e kadar devam etti⁵⁶³.

Amerika ile silah alışverişi 1887' yılına kadar devam etmiştir⁵⁶⁴. Almanya'dan gelen askeri heyetin ıslahatlarda ön plana çıktığı 1883 yılında ise, silah alımında ağırlık Amerika yerine Almanya kaymıştı⁵⁶⁵. Zira II. Abdülhamid'in tahta çıkışının ardından %97,03 olan oran yaşanan Rus savaşı akabinde Almanya ile etkileşim sonucu, Amerika ile olan silah ticareti hacmini %2,78'e düşürmüştü⁵⁶⁶. Amerikan silahlarının dominant etkisi kırılmaya başlanmıştır ancak bu silahlar ilerleyen süreçte kullanılmaya devam edilmiştir⁵⁶⁷. Amerikan silah etkinliğinin bu denli düşüşe geçmesinin arkasında yatan sebep sadece Almanya'nın etkinliği değil, aynı zamanda bu silahların tamirinin ülke içinde yapılabilmesi kaynaklıdır⁵⁶⁸. Almanya, Osmanlı Devleti'ne ilk olarak 1861'de Krupp toplarını satmıştı⁵⁶⁹. II. Abdülhamid devrinin başlarına tekabül eden ve 1883 yılına kadar yapılan alımların çoğu anlaşmanın önceden yapılmasından ileri geliyordu. Nitekim II. Abdülhamid'in tahta çıkışıyla birlikte Almanya'dan istediği askeri ıslah ekibinin gelişiyle birlikte silah alımlarının da aynı şekilde Almanya'ya yöneldiği görülmektedir.

Sultan Abdülaziz döneminde Prusya'dan gelen ekibin yanı sıra satın alınan silahlarla Osmanlı Devleti, Alman silah teknolojisiyle tanışmıştı. 1877-1878 Osmanlı-

⁵⁶¹ A.e., s.140.

⁵⁶² Gencer, Örenç, Ünver, a.e., s.152.

⁵⁶³ Gencer, Örenç, Ünver, a.e., s.212-216.

⁵⁶⁴ Daha önce yapılan anlaşmalar 1887'ye gelinceye kadar alışverişi devam ettirmiştir. Burada 1883 tarihinden kasıt oran olarak çoğunluktur. Bknz: Gencer, Örenç, Ünver a.e., s.136.

⁵⁶⁵ 1879- 1883'e kadar aldığı teçhizat miktarı için bknz: Gencer, Örenç, Ünver a.e., s.152.

⁵⁶⁶ Gencer, Örenç, Ünver,a.e., s.151.

⁵⁶⁷ Gencer, Örenç, Ünver,a.e., s.238-239.

⁵⁶⁸ Gencer, Örenç, Ünver,a.e., s.4.

⁵⁶⁹ Mete, "a.t.", s.65.

Rus Savaşı sonrasında Alman Krumpp şirketiyle yapılan anlaşmalar ile yerini Alman teçhizatlarına bırakmıştı. Ruslarla yapılan 93 Harbi'nde kullanılan topların çoğunluğunu da Alman topları oluşturmaktaydı⁵⁷⁰.

Almanya'dan gelen ekip, sadece Osmanlı ordusunu ilmî yönde değil aynı zamanda silah teknolojisinde kendi ülkelerine çıkar sağlayacak şekilde hareket ettiği de bu süreçte alınan silah sayısından rahatça anlaşılmaktadır⁵⁷¹. Goltz Paşa'nın başını çektiği ekip, ilk olarak 220 bin olarak gerçekleştirdiği Mauser satışını destekledi. Sonrasında tanesi 60 marktan yapılan Mouser satışı, 1 milyon silah için toplamda 60 milyon mark maliyete sahipti. Almanlar, Mouser tüfeklerinin alımı, cephane ve toplarla birlikte neredeyse silah konusunda tekeli durumuna gelmeyi başarmıştı⁵⁷².

Avrupa'da ürettikleri yivli toplarla dikkat çeken Alman Krupp şirketinin, Osmanlı ile ilk teması 1859'da Prusya ordusunun 300 top sipariş vermesinden iki yıl sonra gerçekleşti. II. Abdülhamid döneminde ise Krupp şirketinin satışı sürekli olarak artış göstermiştir. 1882'de boğazların tahkimatı için modern topların kullanılması önerisiyle birlikte, Almanya'dan teçhizat ticareti yapılmıştı. Bu durumla birlikte Osmanlı-Almanya arasındaki silah ticareti ilişkilerinin zamanla diğer ülkelerden daha fazla gelişmesine neden olmuştur. Ayrıca iç üretim konusunda Tophane-i Âmire, Tüfenkhane ve Baruthanede yapılan imalatı destekledi. Üretim için gerekli olan para, âine-i askeriye, saray kadınlarına tahsil edilen ödeneklerden ve yüksek rütbeli devlet adamlarından tahsil edildi. Bu durum dışa bağımlılığı azaltmak adına yapılan bir hamle ise de ekonomik kaynakların elverişli olmaması, hedeflenen üretim miktarına ulaşmakta engel teşkil etmiştir. Burada kaynakların askeri alana kaydırılması eleştirilebilir. Ancak yapılan ittifak göz önün alındığında iki ordu arasındaki farklılıklardan ziyade ortaklıktan oluşması istenen benzerliklerin ön plana çıkarılması gerekliydi. Üstelik İmparatorluk boyutunda bir devletin bu tür masraflardan kaçınması da beklenemezdi⁵⁷³.

Ayrıca askeri teçhizat alımlarını destekleyecek şekilde, Almanya ile Osmanlı arasındaki yakınlaşma, maliyede Deutche Bankasını ticari açıdan güçlendirdi. Bu

⁵⁷⁰ Aslan, "a.t.", s.90-91.

⁵⁷¹ İlber Ortaylı, **İmparatorlukta Alman Nüfuzu**, 13. Basım, İstanbul, 2014, s. 106. Daha önce kullanılmıştı.

⁵⁷² Karakoç, Mete, "a.g.m.", s. 301.

⁵⁷³ Karakoç, Mete, "a.g.m.", ss. 304-305.

dönemde başlayan Alman bankalarının askeri kredi desteği Osmanlı Devleti'nin sonlanmasına kadar sürmüştür⁵⁷⁴.

3.2 HARBİYE NEZÂRETİ'NDEN YENİDEN SERASKERLİĞE GEÇİŞ SÜRECİNDEKİ TARTIŞMALAR VE GEREKÇELERİ

1878 Osmanlı-Rus harbi sonrası başlayan düzenlemeler 1879 yılında Harbiye Nezâreti'nin kuruluşuna sahne oldu. Osmanlı Devleti bir süre sonra eskiye dönüş misali askeriye'nin yönetimini üstlenen nezârete Yıldız Sarayı'nda mukim olan Seraskerlik ile birleştirildi⁵⁷⁵. Diğer taraftan ıslahat komisyonları ve başında Goltz Paşa'nın bulunduğu Almanya'dan getirilen ekibin tavsiyelerini dikkate alarak ıslahatlar yapmıştı. Bu süreçte ıslahatlar aracılığıyla Alman ordu sistemiyle benzeşme meydana gelmiştir. Ancak öncelikle olarak askeri kurum bu durumu hazırlanarak bir nevi bu yeni geçiş süreci olarak düşünülmelidir. Osmanlı ordusu dönemin rol model ordusu olan Almanya ile benzeşmeden evvel savaş sonrası askeri düzenlemeleri yaparken kendinde gördüğü eksiklikleri bürokrasi olarak görmüştür. Bu eksiklikleri kurum olarak genişleyerek bürokratik eksikleri giderme yönünde adımlar attı. Burada merak edilen bu yenileşmeleri sağlarken yönetimin psikolojisi ne idi? 1882 sonrasında neden Harbiye Nezâreti yerine Seraskerlik sistemine geri dönüldü? Bu deneyim ıslahatlara nasıl bir boyut kazandırdı? Ayrıca tarihi olarak Harbiye Nezâreti tecrübesinin 1879-1884 yılları arasında kalan süreç olarak düşünülmektedir. Ancak geçiş 1882'de iken neden 1884 tarihi kullanılmaktadır? Bu soruların cevabı seraskerlik sistemine yeniden dönüş ve yaşanan güç ile yetki sorunu olarak bölümlendirmeyi yöneltti.

Bu gibi sorular yanıtlanırken tarihi olgu ve olayların dönemin şartlarına göre incelenmesi gerekmektedir. Bu ise dönemin insan psikolojisindeki algıyı açıklamakla mümkün olmaktadır. Psikolojik analiz her ne kadar tarihle bağdaşmayan bir yöntem olarak görünse de insanoğlunun tarihte yaşanan hadiseleri belli bir psikolojiyle var etmiş durumdadır. Tarihçinin politik psikolojiyle genelde olguları, özelde ise olayları

⁵⁷⁴ Karakoç, A. S. Mete, "a.g.m.", s..306.

⁵⁷⁵ Abdülkadir Özcan, "Bâb-ı Seraskeriye", **DİA**, 1991, s.364; Yüksel Çelik, "Serasker" **DİA**, 2009, s.549.

ele alırken kullanması, tarihi olarak kimi zaman anlam verilemeyen kimi zamansa gözden kaçan durumları açıklamasına imkân tanımaktadır. Ele aldığımız konu savaş öncesi ve sonrası yaşanan psikolojik olaylardan beslenen korku ve başarı kavramlarının olgu olarak yenileşme ve kurumlaşmayı açıklamaktadır. Zira tarihçi ve olguları birbirinden kopmayan ve seçilirken tarih yazımını açıklamada kullanılan en temel düzeydir⁵⁷⁶. Tarihi açıklamada kullanılan olayları ise dönemin şartlarını açıklarken kişilerin psikolojinden beslendiğini dikkate almak durumundadır.

Harbiye Nezâreti deneyimi II. Abdülhamid'e savaş sonrası süreci ve yapılacak ıslahatlar için stratejik anlamda uygun zemini oluşturmuştur. Yıldız Sarayı'nın kontrolünde devam eden süreçte komisyonlar taktik olarak askeri rolünü oynamıştı. Bu yolla askeri ıslahatlar gerçekleştirilmişti. Kendinden evvel tahtan indirilen Sultan Abdülaziz'in şaibeli ölümü ile V. Murad'ın tahtan indirilişi ve savaş hezimetini sonrası hemen hemen devletin tüm kadrolarında buhran yaratmıştır. Böyle bir durumda oluşturulan stratejiye uygun olarak askeriyede yeniden yapılanma sağlanmıştır.

3.2.1 Harbiye Nezâreti'nin Seraskerliğe Tahvili

1871'de başlayan ekonomik iflas, kendinden önce iki padişahın darbe ile tahtan indirilmesi, 1877-1878 savaşı öncesi Kânun-i Esâsi ile yaşanan parlamento deneyimi ve askeriyedeki durumdan bihaber ordu durumu hem yönetim kadrosunun hem de II. Abdülhamid'in psikolojinde yer etmiş ve yaşananlar onun siyasi kimliğine de yansımıştır. Savaş süreciyle birlikte askeriye yönetimde etkinliğini artırmıştı ancak askeri yönetimde ön plana çıkan şahıslar savaşta başarılı olan kişilerdir. Savaş öncesindeki olaylarda etkin olanları ayırt edilmişti. Askeri ıslahat hem eksiklikleri giderme hem de savaş öncesi psikolojinin de etkisiyle Sultan Abdülhamid'in yönetimde mağduriyetten muktedirliğe geçildiği bir süreci beraberinde getirdi. Freud'a göre insanoğlu doğası gereği grup içinde bir yandan üyeler arasında eşitlikten yana iken diğer taraftan güçlü bir lider ile temsil edilmek ister⁵⁷⁷. Aslında duruma genel bakacak olursak bu durumun yansımaları görebiliriz. Yönetim etkinliği artan padişah, Heyet-i Vükelâ'nın da desteğini alarak artık ıslahatları gerçekleştirecek

⁵⁷⁶ Edward Hallet Carr, Tarih Nedir? , (çev: Misket Gizem Gürtürk) , 17. Baskı, iletişim yayınları, İstanbul, 2013, s. 60.

⁵⁷⁷ Volkan, a.e., s.14.

kadronun sadakatinden emin bir şekilde Seraskerliğin Harbiye Nezâreti'ni ıslahat yapmanın yanında yeniden yönetmesi için tahviline karar vermişti.

Harbiye Nezâreti'nden Seraskerliğe yeniden geçişi tarihlendirme 1884'tür. Bazı araştırmacılar, genel geçer olarak görmelerinden ötürü olsa gerek dipnotlandırma yapmadan bu bilgiyi ortaya koyar⁵⁷⁸. Ancak konuyla ilgili sebep sonuç kontekstinde bir tarih yazımı gerçekleşmemiş olup, 1878-1884 arasında Seraskerliğin sadece isim değişikliği yapıldığı, eski sisteme geri dönüldüğü yönünde fikirler mevcuttur⁵⁷⁹. Halbuki ismen eski sistem denilebilir. Harbiye Nezaretinin yeniden Seraskerlik ünvanını almış olsa da verilen yetki ve görevlendirme eskisiyle aynı değildi. Bu süreçte askeriyede pek çok yenilik yapılmış ve korunmuştur.

Diğer taraftan bu süreç içerisinde olan Seraskerliğin varlığı fark edilmemiştir. Aslında Yıldız Sarayı'ndaki ilmî ve fennî düzenlemelerle ilgilenen Seraskerlik gözden kaçan bir durumdur. Zira bu süreçte Seraskerlik aslında Komisyonların geneline verilen isimlendirmedir. Buna dair arşiv belgesi mevcuttur. Fakat kimi araştırmacılar Teftiş-i Âli komisyonunu ön plana çıkarmıştır⁵⁸⁰. Bu durumun arşiv belgelerinin kullanımıyla ilgili araştırılma yapıldığı dönemde ulaşamadığından kullanılmamış olabilir.

Bir de Seraskerlik ve Harbiye Nezâreti sanki günümüz genelkurmayının yapısına sahipmiş gibi başlıklar atan araştırmalar da mevcuttur. Ancak şunu söylemek gerekir ki seraskerlik ya da Harbiye Nezâreti 1879-1884 yılları dışında günümüz genelkurmayı gibi askeriye'nin bahriye ve tophane kurumlarını içermez. Üstelik günümüzde yer alan hava kuvvetlerini de Seraskerlik içerisinde göremiyoruz⁵⁸¹. Dolayısıyla bu tür isimlendirme anakronizmdir. Bu tür bakış açısına sahip kişiler genellikle tarihi whiggist bakış açısıyla inceleme yapmış görünmektedir⁵⁸².

⁵⁷⁸ Şirin, a.e., s.88.

⁵⁷⁹ Özcan, "a.g.m.", s.364.

⁵⁸⁰ Kara, a.e., s.49.

⁵⁸¹ Şirin, a.e., s.39-40.

⁵⁸² Tezin içeriğindeki bilgilendirmeler arasında salnamelerden yapılan araştırmalar doğrultusunda Harbiye Nezâreti kurumunun sadece ismen değişime uğradığı iddia edilmektedir. Ancak yaptığım araştırmaya göre 1879-1884 yılları arasındaki Harbiye Nezâreti kurumlaşma çabasında olmuş, ıslahatlar doğrudan nezaret için yapılmıştır. Kurum, Seraskerliğe tahvil edildikten sonra da yapılan düzenlemelerle lağvedilmemiştir. Bu tarz araştırmalarda eksiklik, Osmanlı arşiv belgelerinden faydalanılmamış ve sadece salnamelere bakılması olmuştur. Bknz: Acar, "a.t.", s.21

Osmanlı kara gücünü sadece salnamelerle araştırarak, Harbiye Nezâreti üzerine yapılan araştırmalar vardır. Konuyu anlatırken kaynak göstermeksizin yorum yapılarak anlatım yapılmıştır. Bu gibi çalışmalar arşiv belgesi kullanmadığı gibi salnameler üzerine kurduğu temel kaynağını araştırmaktan da uzaktır. Örneğin konuyu anlatırken 1287 salnamesi incelenmiş ancak alakasız bir şekilde ismi dahi yanlış yazılarak Goltz Paşa üzerinden yenilikler anlatılmış, ardından ise sanki devamında salname yokmuş gibi 1304 salnamesine geçilmiştir. Üstelik bu salnamelerin de sadece üst kadrolarının ismi verilmiştir. Buradaki dairelerin özelliği neye göre tasnif edildiği vs. bilgileri barındırmamaktadır. Dolayısıyla araştırma kaynak olarak kullanılmaktan uzaktır⁵⁸³. Salnamelerden takip edilmesi gereken askeri daireler ile şubelerin kime bağlı olduğu, yapılan değişikliklerin salnamelere nasıl yansdığı ve teşkilatlanma açısından önemlidir.

Harbiye Nezâreti'nden Seraskerliğe geçiş salnamelerden araştırılırsa, 1298/1881 salnamesinde Seraskerliğin altında her biri birer kuvvet olan Harbiye, Bahriye ve Tophane⁵⁸⁴ 1299/1881-1882 salnamesinde ayrı ayrı kurumlar olarak ifade edilmiştir⁵⁸⁵.

H-1300/1882-1883'te ise askeriyenin baş kurumu Harbiye Nezâreti olarak ifade edilmiştir. Burada doğrudan nezârete bağlı daireler ve şubedeki kişilerin isimleri zikrediliyor. Ayrıca kol orduları muvazzaf, redif ve tali olarak sınıflandırarak komutanlar tanıtılmıştır. Merkezden ayrı olarak taşradaki komutanlar yerlerine göre tasnif edilmiş sonrasında askeri okulların yöneticileri yer almıştır. Diğer askeri kuvvetler ayrı kurumlar olarak izah edilmiştir⁵⁸⁶.

H-1301/1883-1884 yılında başkanlığını Serasker Mabeyn-i Hümâyun Müşiri Gazi Osman Paşa'nın yaptığı "Sıfat-ı askeriyeye haiz müşirân-ı azam hazeratı" adıyla askeri kadrolar tanıtılmıştır. Tophane-i Amire'nin de bağlı bulunduğu kurum rütbe, daire ve şubelerdeki kişi isimleri verilmiştir⁵⁸⁷. Sonraki yılda aynı şekilde Sıfat-ı

⁵⁸³ Bu kaynaktaki bilgilerin geneli yoruma dayanmaktadır. Bknz: Zeynel Abidin Küçük "Osmanlı Askeri Salnamelerine Göre Erkân-ı Harbiye Umûmiye Riyaseti ve Harbiye Nezâreti Teşkilatı", **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Kırıkkale, 2002, s.51-52.

⁵⁸⁴ 1298 Salnamesi, İstanbul, 1298, 36. Defa, s.161-181.

⁵⁸⁵ 1299 Salnamesi, İstanbul, 1299, 37. Defa, s.175-218.

⁵⁸⁶ 1300 Salnamesi, İstanbul, 1300, 38. Defa, s.69-120.

⁵⁸⁷ 1301 Salnamesi, İstanbul, 1301 39. Defa, s.156-256.

Seraskeri denilmiş ve Harbiye Nezâreti ismi yazılmamıştır⁵⁸⁸. Dolayısıyla Harbiye Nezâreti tecrübesi tahvilin gerçekleştiği 1882 yılına kadar sürmüştür.

Diğer bir dikkat çeken husus ise 24 Ocak 1884 tarihli belgede “Harbiye Nezâreti ve yahud Seraskerliğe” denilmesidir⁵⁸⁹. Gerçi isimlendirme H-1302/1885 ve H-1302/1886 yılında da Harbiye Nezâreti olarak kullanıldığı olmuştur⁵⁹⁰.

29 Kasım 1882’de Hüseyin Hüsnü Paşa⁵⁹¹, Harbiye Nazırı olarak atanmıştı. 2 Aralık 1882’de Heyet-i Vükelâ’nın teşkil edilmesiyle birlikte Harbiye Nezâreti’nin Seraskerliğe tahvil edilmesi ve unvanının Seraskerlik olarak değiştirilmesine karar verilmiştir. Böylelikle Gazi Osman Paşa Serasker oldu⁵⁹².

Seraskerliğin yeniden oluşumu Yıldız Sarayı’nda konuşlanan “ilmî ve fennî” askeri ıslahatı gerçekleştiren kadronun doğrudan Harbiye Nezâreti’ni yönetimi altına almasıyla olmuştur. Yani ilmî ıslahatı yapan Seraskerlik ile Harbiye Nezâreti yönetimi birleşimi ile ıslahatların yapılışı daha makul görülüyor. Bu yönüyle devir eski sisteme dönüşte yönetim açısından olmuştur. Onun dışında yapılan reformlar korunarak Seraskerlik ve komisyonlar, Harbiye Nezâreti devredilirken ıslahatı devam ettirmiştir. Ancak Seraskerlik yönetimi var olan Harbiye Nezâreti’ni ortadan kaldırmamıştır. Bu durum yeni sorunları ortaya çıkarmıştır. Bunun ilgili en önemli sorun görev alanında ve yetki sahipliği konusunda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla geçiş ismen gerçekleşse de Seraskerliğin yönetim etkinliğinde sıkıntılar vardır.

3.2.2 Güç ve Yetki Paylaşımı Meselesi

Osmanlı Askeriyesi Harbiye Nezâreti’ni kurarak kendi içerisinde gerçekleştirmeye çalıştığı reformda gerekli olan teşkili değişmiş ve savaş öncesi var olan Bâb-ı Seraskeriye yapısına geri dönmüş idi⁵⁹³. Ancak 1878 sonrası oluşturulan Seraskerlik ve Harbiye Nezâreti’nden oluşan ikili sistemin, Bâb-ı Seraskeriye ‘ye dönüş sonrası sadece ismi değişikliğinden oluştuğunu söyleyebiliriz. Zira 1882 sonrasında Harbiye

⁵⁸⁸ 1302 Salnamesi, İstanbul, 1302 39. Defa, s.174.

⁵⁸⁹ BOA, Y. PRK. ASK., nr:22/11; BOA, Y. PRK. ASK., nr:23/35

⁵⁹⁰ BOA, Y. PRK. ASK., nr:25/31; BOA, Y. PRK. ASK., nr:27/61.

⁵⁹¹ BOA, MB. İ., nr:110/169.

⁵⁹² BOA, İ. DH., nr:868/69428; BOA, Y. PRK. BŞK., nr:07/5, 21 Muharrem 1300; Salname-i Askeri’de Harbiye Nazırı olarak anılmaya devam edilmiştir. 1884-85 Salnamesinde ise Makam-ı Seraskeri olarak ifade edilmiştir. Bknz: Salname-i Askeri, 1302/1884-1885, s.178-179.

⁵⁹³ Yıldız, a.e, s.72.

Nezâreti aslında bu tarihe kadar Yıldız Sarayı'na bağlı olan Seraskerliğin doğrudan başkanlığına giriyordu. Böylelikle savaş öncesi yapıdan tamamen farklı ve hem yönetimde hem de askeriyede Yıldız Sarayı'nın başkanlık ettiği askeriye'nin ise siyasette önceki döneme nazaran etkisini yitirdiği bir dönem başlamıştır. Harbiye Nezâreti deneyimi aslında yönetim olarak Yıldız Sarayı'nın ön plana çıkması için bir geçiş süreci olarak kullanılmıştır. Bu kontrol sadece askeri alanda sınırlı olmayıp, II. Mahmud döneminde oluşan ve Tanzimat'la birlikte gelişen Bâb-ı Âlî'nin siyasi gücünü de Mabeyn-i Hümayun ve Yaverlik aracılığıyla baltalamak suretiyle yürütmenin gücünü arttırmıştır⁵⁹⁴.

Osmanlı Askeriyesi Harbiye Nezâreti'ni kurarak kendi içerisinde gerçekleştirmeye çalıştığı reformları yapmıştır. Reformların kara ordusunu şekillendirmesi ise Yıldız'da konuşlanan Seraskerlik içerisindeki başkanlığını Necib Paşa'nın yaptığı, Ferik Ethem Paşa'nın vekâletinde bir daire olan Seraskerlik aracılığıyla olmuştur⁵⁹⁵. Harbiye Nezâreti, Seraskerliğe dönüştürüldükten sonraki süreç içerisinde ıslahı yapan komisyonlar II. Abdülhamid'in saltanatı süresince varlığını sürdürmüştür⁵⁹⁶. Buradan hareketle denilebilir ki 1877-1878 savaşı sonrası ıslahat yapmak için ikiye ayrılarak oluşturulan Harbiye Nezâreti, Seraskerlik kurumuyla birleşmiştir.

1882 yılında her ne kadar çatının adı Harbiye Nezâreti iken Serasker olarak değiştirilmişse de var olan ıslahat komisyonları 1908'e kadar varlığını sürdürmüştür⁵⁹⁷. Askeri ıslahat yönetiminin Yıldız Sarayı'nda bulunan Seraskerlik bünyesindeki komisyonlarla değil de Harbiye Nezâreti'ni yönetecek olan Seraskerlik bünyesinde devam ettiğini göstermekteyiz. Bu ise askeriye'nin merkez yönetime müdahalesinin 1878-1884 sonrası süreçten daha az etkin olduğu sonucunu doğurur. Çünkü askeri yönlendirme evrakların doğrudan Padişaha sunulmasıyla Yıldız Sarayı'ni merkez almıştı. Bu durumun sebebini ise gelen Alman ekibinin ıslahat çabalarına Yıldız Sarayı'nın destek vermesine karşın Harbiye Nazırlarının bakış açısından ötürü birtakım engellemelerle karşılaşması merkez yönetimde doğurduğu sıkıntılarla açıklanabilir. Sonuç olarak Alman uzmanların gelişi ile Yıldız Sarayı,

⁵⁹⁴ Karaca, "a.g.m", s.612; Ali Akyıldız " Mabeyn-i Hümayun", **DİA**, C.27, Ankara, 2003, s.284.

⁵⁹⁵ BOA, Y.E.E. d., nr:1019, s. 44-45

⁵⁹⁶ Kara, **a.e.** s.54.

⁵⁹⁷ Ölmez, "a.g.m", s.115.

askeri yönetimin kendi eksiklerini görerek ıslahatlarını gerçekleştirme isteği karşısında Alman ekibini Harbiye Nezâreti'nin yönetimine bırakarak ıslahatları takip etme yönünde bir eğilim göstermektedir. Harbiye Nazırı ise başlangıçta Alman ekibine bakış açısından ötürü dış kaynaktan yabancı personel alımını engellemesi gibi tavırlarla ıslahatın yönünü iç düzenlemelere çekerken; Alman ekibin düzenlemeleri sistemi model olarak kendi ordularına benzeştirme çabasındaydı⁵⁹⁸.

Yıldız Sarayı kontrolünde akan ıslahatlar bu yönüyle reform gelişmelerine doğrudan başkanlık etmiş ve kimi zaman kurumların yetkileri arasında karmaşanın oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Ayrıca yetki karmaşası sadece 1882'de Seraskerliğe dönüşen ve Harbiye Nezâreti'nin içinde değil aynı zamanda Bâb-ı Âli ile de yaşanmaktaydı. Örneğin daha önce yayınlanan Harbiye Nezâreti görev ve yetkileri, dairelerin yönetimini gerekli kılmaktaydı. Ancak bu dairelerin de kendi içerisinde bir nizamnâmesi mevcuttu. Bâb-ı Âli ile olan diyalog ise açıklanamamıştır. Konu Hüseyin Hüsnü Paşa'nın tebliği ile Yıldız'a bildirilmiştir. 1879-1883 yılları arası Osmanlı kara kuvvetlerinin baş kurumu olan Harbiye Nezâreti görevlerini kuruluşuyla birlikte, başkanlığının Yıldız Sarayı'nda bulunan Seraskerliğin yapacağı ıslahatlar için güç ve yetki paylaşımında bulunmuştu. Ancak bu durum zamanla icraatda karışıklığa sebep oldu. 1884 yılına gelindiğinde yetki ve güç paylaşımı konusu bir sorun haline geldiği için görev ayrımı yapıldığını görmekteyiz⁵⁹⁹. Örneğin Dâr-ı Şûra-yı Askerî yerine kurulan Ordu levazımat dairesi⁶⁰⁰ için hazırlanan nizamnâmede Bâb-ı Âli'ye atfen bir yetki verilmemiştir. Bâb-ı Âli'nin fermanlarında tabilik ya da yönetimi meselesi işlenmemiştir⁶⁰¹.

Yönetim 1879-1884 yılları arasında yetki ve gücün el değiştirmesinden ötürü araştırmacıların süreci takip etmesini zorlaştırmıştır. Örneğin Erkân-ı Harbiye Dairesi'nin isminin Erkân-ı Harbiye Umûmiye Dairesi olarak değişmesi ve 1882'de

⁵⁹⁸ Kemaloğlu, Bashanov, **a.e.**, s.29; bu karışıklık sadece Alman ekibine değil İngilizler içinde geçerlidir. Dolayısıyla yabancı karışıklığı mevcuttur. Örneğin Anadolu'da Berlin anlaşması gereği jandarma dairesine yabancı personel temin edilecekti fakat Harbiye Nazırı Osman Paşa hem bu durumu hem de İngiliz müfettişlerin ödemelerini de onaylamamıştı. Bknz: İskender, "a.t.", s.152.

⁵⁹⁹ Esasında burada nizamnâmede yetki dağılımının yapılışında kurumların diyalogları üzerinde durulmayı sorun yaratmıştı. Zira istenilen askeriye'nin kendi içindeki özerk yapısının sadece Yıldız Sarayı ile diyalogda olması hesabı vardı. Ancak bu durumun düzenlenmeyişi sorundur. Bknz: BOA, Y. PRK. ASK., nr:22/11.

⁶⁰⁰ Kara, **a.e.**, s.49.

⁶⁰¹ Bknz: Ordu levâzım dairelerinin vezâifini mutazammın nizamnâmesi, İstanbul, H-1298-1881.

Seraskerlik isminin kullanılmaya başlanması arasında bir bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan “Seraskerlik” gözden kaçmış durumdadır.

Tensikat-ı Askeriye komisyonunun padişah tarafından yetkilendirilerek konuyla ilgili Harbiye Nezâreti iken Seraskerliğe dönüşümü ile oluşan güç ve yetki paylaşımını ortadan kaldırmıştır. Buna göre askerin idaresi Harbiye Nezâreti’ne bırakılırken kumandasını Erkân-ı Harbiye Reisi Umûmluğu üstlenmiş ve cezalandırma ile ödüllendirme konuları için Bâb-ı Âli’ye bildirilecek, oradan hükümdara sunulacaktı. Buradan anlaşıldığı üzere Bâb-ı Âli’nin görevi kendisine danışıldığında ortaya çıkıyor, böylelikle Harbiye Nezâreti doğrudan doğruya Yıldız Sarayı’na bağlılığını devam ettiriyordu. Dairelerin yönetimi Harbiye Nezâreti veya Seraskerliğe aittir ancak kurum Padişah’a karşı sorumludur ve kontrolü padişaha aittir.

SONUÇ

Kaybedilen 93 Harbi sonrası imzalanan Berlin anlaşması Osmanlı ordusunu dolaylı yoldan etkilemiştir. Balkan hakimiyet alanındaki askerlerin bölgeden çekilmesinin istenmesi, bu bölgede hem sınır güvenliği açık yaratmış hem de yerel silahlı unsurlara güçlendirmiş ve dolaylı yoldan bölgenin askeri yapısını etkiler olmuştur. Zira asker sayısı ve asker görevi jandarma gücü oluşturacak şekilde yerleştirilecektir. Devlet yerel unsurlar ile iş birliği yapmanın yanı sıra bölgedeki varlığını minimuma indirerek polis gücü görevinde olmuştur. Bu durum iç ve güvenlik ve emniyet yetersizliğini beraberinde getirmiş, Rusya tarafından desteklenen yerel unsurlar güçlenerek bugünün tarihçilerince dahi ya özgürlük savaşçısı ya da isyancı olarak görülür olmuşlardır. Aslında yerel unsurların sivil halk için tehdit oluşturarak silahlandırılmasıyla güvenlik zayıflığının olmuştur.

1877-1878 savaşı sonrası savaşın neden kaybedildiği ve bu hezimetin ortadan kaldırmaya yönelik girişimleri yönlendiren süreç aslında savaş esnasındaki başarısızlıklardır. Savaşın neden kaybettik? sorusu için her kesimden farklı bir cevap gelirken; kişiler hatıralarında kişileri suçlamaya yönelik söylemlerde bulunmuştur. Bu sürece eşlik eden divan-ı harb yargılamaları, soruyu yanıtlamaya alt yapı oluşturan diğer bir unsurdur. Gazeteler savaş sonrası İstanbul'un elden çıkacağı ile ilgili söylentiler ve kimi devlet adamlarını ihanetle suçlamaktadır. Arşiv belgelerine yansıyan boyutunda ise ulema savaşın kaybı hakkındaki yorumu dini faaliyetlerin yaşanmasındaki zayıflık olarak öne sürmüştür. Aslında savaşa giden süreç incelendiğinde parlamenter düzen oluşturmayan Rusya ile arabuluculuk için toplanan Tersane Konferansı'nda tanıtımının eksik yapıldığı ve konferansa katılan temsilcilerin beklenmedik bir şekilde ortaya çıktığını düşündüğü Kanun-i Esasi'nin ilanına sahne oldu. Sırplarla yaşanan askeri mücadelede başarı gösteren Osmanlı Ordusunun, aynı galibiyeti Rusya'ya karşı da başarabileceği kanısında olan Osmanlı Devlet ricali, teçhizat anlamında olmasa da bir savaşı kazanmanın diğer unsurları olan ikmal, lojistik ve taktik anlamda yetersiz kaldılar. Seferberlik planının oluşturmada geç kalınması, kuvvetlerin mevcudiyetinin güncel kalmasını engelledi. Böylece savaş sonrası ıslahat programı ordunun güncel verilere sahip olmasını sağlayacak bürokratik düzenlemeleri

beraberinde getirdi. Bir diğ er getirisi, Kanun-i Esasi ile oluşan ve 1877-1878 savaşı ile icraaten görülen padişahın Seraskerlik etmesi savaş sonrası süreçte de geçerliliğini sürdürdü. Böylelikle Seraskerliğın merkezini oluşturan Yıldız Sarayı, ıslahat komisyonlarını doğrudan yönlendirir hale geldi. Seraskerlik olarak anılan yapı ise Harbiye Nezareti olarak Seraskerliğın y nlendirdiğ  askeri bir kurum haline dönüştü.

Seraskerliğın başkanlık ettiğ  ıslahatlar için padişahın güvenini kazanmış ve savaştaki başarılarıyla sivrilmiş kişiler yazdıkları layihalarla ıslahatı yönlendirmiş ve her biri farklı bir boyutta katkıda bulunmuştur. Tunuslu Hayrettin Paşa Osmanlı Devleti'nin geri kalma sebeplerini anlattığı eseriyle dikkat çekmiş ve İstanbul'a çağrılarak yapılacak ıslahatlar hakkında fikir danişılan bir kişi olmuştur. İngiltere'nin örnek alınması gerektiğ  tezini  ne sürmüştür. Bir zaman sonra ıslahata bakış açısı sebebiyle ordu içerisindeki paşalarla anlaşamaya istifa ederek kendisine mektuplarla yollanan soruları yanıtlayarak ıslahata destek vermiştir. Gazi Osman Paşa ıslahatların yönlendirilmesinde hayati kişi olmuştur. Zira kendisi harbiye Nazırlığ  yapmıştır. Bu süreç içerisinde ıslahatların milli karakterli olmasını, dış kaynaktan personel desteğ  olmaksızın yönlendirilmesini istemiş dolayısıyla Alman ekibin fikirleri başta olmak üzere dıştan gelecek ıslahat fikirlerine kapalıdır. Üstelik bu fikirleri destekleyen kişilere de hoş bakmamış ve istifa etmesine dahi sebep olmuştur. Gazi Osman Paşa, 1882'de seraskerlik ve Harbiye arasında yaşanan göç ve yetki paylaşımı meselesinin ortadan kalmasıyla ise yapılacak ıslahatlarda yabancı danişmanların gelmesine destek vermiştir. Bu süreç içerisinde Osman Paşa'nın fikirlerinin değ şmesine sebep olacak Seraskerlik,  nvanı ve yönetimi kendisine verilmiş ve böylelikle ıslahatları daha fazla yönlendirmiştir. Kendisinin Harbiye Nazırının, Seraskerliğın ünvanını ve yetkilerini bünyesinde barındırmasıyla ıslahatların yapılış tarzı başta Almanların hukuksal, eğitim ve teçhizat anlamında desteğ ni artırırken, ıslahat fikirleri farklı bakış açılarından beslenebilmiştir. Figür olarak dönemin savaş kazanan generali ve padişahın güvenini kazanan hem sadık hem liyakatli olarak ıslahatların bir numaralı adamı oldu. Aslında ilk nazırı olduğ  Harbiye Nezareti sisteminin diğ er yönlendirici ve görünmeyen yıldızlarından biri olan Hüseyin Hüsnü Paşa, pek çok görevde yer almış ve ıslahatı faaliyete geçiren kişi olmuştur. Ekonomik olarak devlet tarafından desteklenen askeri kurumların ıslahatında bazen maliyenin engellemesiyle karşılaşılıyordu. Islahatların

ekonomik düzenlemelerle önünü açan kişidir. 1885'deki vefatına değin komisyonların vazgeçilmez kişisi olmuştur. Osman Paşa ile dönüşümlü olarak sürdürdükleri Harbiye Nazırlığı görevi 1883'te yeniden ona verilmiştir. Diğer önemli figür olan Dreyse Paşa; ıslahatların kontrolü yapmıştır. Komisyonların teoride geliştirdiği askeri doktrinlerin faaliyete geçişini denetlemiştir. Bunun yanında eksiklik ve ıslahatların tespitini de yapmıştır. Safvet paşa mülki idareden olmasına karşın İngiltere'nin Berlin anlaşmasıyla öngördüğü Anadolu ıslahatı için askeri fikirlerini jandarma teşkilatının geliştirilmesiyle kurulabileceğini belirten Safvet Paşa, bu özelliği ile doktrin boyutunda destek olmuştur.

93 harbi sonrası 1878'de başlayan düzenlemeler, Seraskerliği Yıldız Sarayının içerisinde "ilmi ve fenni ıslahatı yapmak için" oluşturulan ve askeri ıslah komisyonlarına başkanlık yapan bir üst kurul haline getirdi. Ayrıca komisyonlar Harbiye Nezâreti'nin görevlerine müdahale etmiştir. Komisyonların ıslahat fikirlerinin layihaları Padişaha sunulup sonra Meclis-i Vükelâ'da görüşülüp karara bağlanıyordu. Harbiye Nezareti adıyla oluşturulan eski Seraskerlik, yeni usulde ona bağlı hale geldi. Islah işlemlerini ise Seraskerliğe bırakıldı. Yapılan araştırmalara göre komisyonların oluşturduğu layihalar ıslahatı şekillendirdi. Her bir komisyon ıslahatın farklı bir alanını düzenlemekle görevliyken alınan kararlarda "şimdilik" ifadelerini kullanmalarından kararların o anki şartlara has olarak alındığını söyleyebiliriz. Çünkü mali koşulların yetersizliğinden dolayı gerçekleştirilemeyecek olan kararları, bazense komisyon kararları diğer bir komisyon ile çatışmasını önlemek için ve gereken veri akışının sağlanamadığı durumlardan ötürü yeniden düzenlemek gerekebiliyordu. Çünkü pek çok komisyon ve onlara bağlı kollar vardı. Bu komisyonların en önemli kolu olan Tensikat-ı Cedide-i Askerîye Komisyonu "Cedide" ifadesinden anlaşıldığı üzere yeni bir komisyon değildir ancak yeni ifadesi getirilerek tensikatın farklı bir yönü için oluşturulduğu bellidir. Zira 1877-1878 savaşı sonrası oluşturulması ve Harbiye Nezaretini bu doğrultuda düzenleyecek olması komisyon için Cedid bir durumdur. Askerlerin sayısı, askerlerin yerleştirilmesi, tayin ve terfiler yapan üst komisyondur. Gerekli gördükçe alt komisyon oluşturmuşlardır. Teftiş-i Askerî Komisyonu ise kararlarının uygulamasını denetliyordu. H. Kara teftiş komisyonunda yabancı subayların olmadığını iddia etmiştir. Ancak 1884 yılına değin yapılan teftişlerde

Dreyse Paşa'nın raporlarını görmekteyiz. Yabancı personelden ziyade padişaha yakın, sadık ve güven veren kişilerin bu komisyonda yer alan ordu mensuplarıdır. Teftiş komisyondaki çoğu kişinin aynı zamanda Mabeyn-i Hümayun yaverlerinden seçilmesi ve bundan ötürü ajan olarak görülmesi dikkat çeken diğer bir husustur. Ayrıca askeri alanda gördükleri eksikleri not etmeleri ve bu konularla ilgili gerekli komisyona layiha yazmışlardır. Alınan kararları denetlemek de yine bu komisyona bırakılırdı. Bunlar genel olarak kışla ve askeri ihtiyaçlardaki eksiklikler, yapılan ıslahatların uygulanış biçimi ve getirilen bürokratik yeniklerin uygulanışı olmuştur. Tensikat komisyonuna bağlı alt bir komisyon gibi çalışan Komisyon-ı Mahsûsa layihalarını istenilen konularla ilgili araştırma yaparak hazırlamışlardır. Komisyon yurt dışından gelen askeri kitapların çevirisiyle ilgilenmiştir. Konuyla ilgili kitap direktifini veren ve başkanlık eden Dreyse Paşa iken komisyon üyeleri Erkan-ı Harbiye ve Harbiye Nezaretindeki dairelerden seçilmiştir. Komisyonun layihalarında Mühimmat ve teçhizat üretim alanını olan Tophane Müşirliğini lağvını teklif etme fikri ilginçtir. Daha sonra hazırladıkları raporlara göre bu komisyona en mühim etkiyi Alman ekip yapmıştır.

Seraskerliğin, Harbiye Nezareti'nde ordunun diğer alanlarına göre daha fazla işlerlik kazandırdığı boyut bürokrasinin faaliyete geçmesiydi. Savaş sırasında yetersiz olduğu anlaşılan ikmal ve lojistik alanlarının ve ordudaki istatistiki bilgilerin güncelliğine ulaşmak amaçlanmıştır. Yeni nizamname ve kanunnameler yayınlanarak hem memur sayısı arttırılmıştır hem çalışma usulleri yeniden oluşturularak yeni yapıya hizmet etmesi ve yapılan hataların telafi edileceği düşünülmüştür.

33 madde ile 4 Haziran 1880'de görev ve yetkileri belirlenen Harbiye Nezareti'nin Geçişin sebebini doğrudan açıklayan bir kaynak mevcut değildir. Bu süreçteki kaynaklar incelendiğinde yapılanlardan anlaşılan savaş sonrası ıslahatları yapmak olabilir. Ancak daha önceki savaş sonrası ıslahatlar yapılırken tercih edilmeyen bu ikili yapı neden 1877-1878 savaşı sonrası tercih edilsin? Sorusu bu duruma "Padişahın kontrolünde yönetilen bir ıslahat" olduğunu göz önüne aldığımızda ancak değer kazanacaktır. Zira bunun için Kanun-i Esasi zaten Padişahı başkomutan kabul ediyordu. Ancak kurumların yönetimi ve faaliyetlerinde doğrudan müdahale edilebilen bir yapı oluşturuldu. Bunun için seraskerlik yani askeriye'nin baş kurumu

Yıldız sarayına alındı. Askeri kurumların yönetimi Harbiye Nezareti'ne bırakıldı. Harbiye Nezareti ile Seraskerlik arasındaki bağlantı Erkan-ı Harbiye-i Umumiye dairesi aracılığıyla yapılmıştı. Yıldız Sarayı'nda bulunan Seraskerliğin yaptığı ıslahatlar komisyonlarda karara bağlanırken uygulamaya geçirilmesi için meclislerde oylanarak kabul edilir ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye tarafından Harbiye Nezareti'ne uygulanırdı.

Harbiye Nezaretinin tesisi 1882'de sonlanmış olmasına rağmen evraklarda ismi bazen Seraskerlik bazense Harbiye Nezareti şeklindedir. Seraskerlik ve Harbiye Nezareti olma arasında güç ve yetki anlamında farklılık vardır. Bu durumun etkilerini askeri kanattaki devlet adamlarının tavırlarına yansımıştır. Serasker olmak Harbiye Nazırlığından makamsal olarak daha üst bir idare alanı sunmuştur. Bu durumda dönemin Harbiye Nazırları askeriye içerisinde yabancı etkisini yönetme fırsatından mahrum olduğu vehmiyle fikirsel olarak çatışmayı ve bu durumda dış personel etkinin yer aldığı ıslahattın taraftarı olmamıştır. Yerli yabancı çekişmesi olarak adlandırabileceğimiz bir sürecin sonlanması da Harbiye Nezaretine güç ve yetkilerin iadesiyle mümkün olmuştur. Yabancıların olmadığı ıslahatın destekçisi olan devlete adamlarının Alman ekibe ıslahat fikirlerine başvurmada desteğinin arttığını görmekteyiz. Dolayısıyla askeri kanatın liderleri ıslahatların siyasi otoriteden ziyade kendi kontrollerine geçmesinin taraftarıdır. Bundan dolayı Harbiye Nezareti ve seraskerlik öncelikle güç ve yetki paylaşımı yapmış sonrasında bu durumdan rahatsızlık duyan ordu yönetimine Seraskerlik unvanı iade edilmiştir. Yapılan ıslahatlar ise yürürlükte kalmıştır.

Neden yapıldı? diye sorguladığımızda savaş sonrası askeriye'nin etkinliğini siyasette kırmak ve Padişahın doğrudan yönetimde etkinliğini arttırmanın yanı sıra, yapılacak olan ıslahatlara padişah kendi kontrolünde yapmak istemiştir. Bu süreç genel hatlarıyla tamamlandığında ise yeni uygulamaların yerleşmesi için var olan komisyonların devamlılığı sağlanmıştır.

Pek çok eserde görülen Seraskerlik yapısına geri dönüldü denilmesinin sebebi, Yıldız sarayının askeri üzerine kontrolü sağladıktan sonra uygulanacak olan ıslahatların belli olması sebebiyle artık yapının eski sisteme dönmesinde bir beis görmemesidir. Ancak bu süreçte kurumlar arası güç ve yetki sorunu da yaşanmıştır.

Bunun için Harbiye Nezareti hem diğer kurumlar ile olan ilişkileri düzenlenmiş hem de Yıldız Saray’ında Seraskerlik olarak anılan yapıda artık bulunmayacak olan görev ve yetkilerini tahvil ile kendi bünyesine katmıştır.

KAYNAKÇA

I-Arşiv Kaynakları- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

A- BELGELER

İrâde Dâhiliye (İ.DH.)

Nr:748/61133, 759/61926, 794/06, 6822/66256, 794-64434, 12951/101820, 101820 left 1, 12951/101820, 12951/101820, 1295/101988, 892/70976, 868/69428, 893/71052, 865/69217.

Mâbeyn-i Hümayun İrâdeleri (MB). İ.,

Nr: 62/21, 63/65, 69/161, 110/169, 127/64, 68/181, 124/139.

Şûra-yı Devlet (ŞD.): Nr:611/23.

Yıldız Arşivi Resmi Marûzat (Y.A.RES.)

Nr:02/10, 03/02, 15/04, 12/31.

Yıldız Esas Evrakı (Y. E.E.) Nr:71/2, 72/21,78/81, 80/43.

Yıldız Esas Evrakı Defter (Y. E.E.d.) Nr:56, 57, 59, 61, 582, 999, 1019.

Yıldız Mütenevvi Marûzat (Y. MTV.)

Nr:16/44, 26/23.

Yıldız Perakende Arzuhal Jurnal (Y. PRK. ARJ.),

Nr: 02/32, 04/46.

Yıldız Perakende Askeriye Marûzat (Y. PRK. ASK.)

Nr:01/47,02/11, 03/09, 07/41, 08/30, 10/79, 21/28, 22/11, 23/15, 23/35, 23/41, 25/31, 27/23, 27/61, 45/114, 134/106.

Yıldız Perakende Başkitâbet Dâiresi Marûzâtı (Y.PRK. BŞK)

Nr:03/37, 02/19, 09/7, 07/05.

Yıldız Perakende Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK. EŞA.) Nr:1/29.

Yıldız Perakende Komisyon (Y.PRK. KOM.)

Nr: 01/68, 02/15, 02/16, 02/19, 02/23, 02/24, 02/28, 02/34, 02/35, 02/36, 02/40 02/50, 02/51, 02/59, 02/68, 2/74, 2/78, 02/80, 03/01,03/02, 03/19, 04/44.

Yıldız Perakende Yaveran ve Maiyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dâiresi (Y.PRK. MYD.)

Nr:01/13, 01/32, 01/36, 01/62, 08/59, 4/63, 01/62, 01/42, 3/34.

Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği (Y. PRK. TKM.)

Nr:06/79, 06/79, 08/53, 02/33.

Yıldız Perakende Mabeyn Erkânı ve Saray Görevlileri (Y. PRK. SGE.)

Nr: 02/51.

B-DEFTERLER

Bâb-ı Âli Evrâk Odası Ayniyat Defterleri (BEOAYN. d.)

Nr:1322, 1323, 1322.

Yıldız Esas Evrakı Defter (Y. E.E.d.) Nr:56, 57, 59, 61, 582, 999, 1019.

II- KANUNNAMELER VE NİZAMNAMELER

“Askeri Mülkiye Nizamnâmesi”, Düstur, I.Tertib, 4.cüz,10 ZA 1294/ 16 Kasım 1877.

“ 1 Mart 1300/22 Mart 1884-Efrad-ı Askeriye Mektepleri Nizamnâmesi”, Düstur, I. Tertib C.5, Ankara, 1937.

Ordu Levâzım Dairelerinin Vezâîfini Mutazammın Nizamnâmesi, İstanbul, H-1298-1881.

III- GAZETELER

Ceride-i Havadis:

Nr:3845, 29 L 1295/26 Ekim 1878; nr:3846, 1 ZA 1295/27 Ekim 1878; nr:3654, 14 RA 1295/18 Mart 1878; nr:4208, 20 Muharrem 1297/ 3 Ocak 1880; nr:4211, 24 M 1297/7 Ocak 1880; nr:4526,4528, 8 RA, 1298/7 Şubat 1881, 26 Kanun-i sani 1296/5 Şubat 1881.

Vakit Gazetesi:

Nr:1661, 25 Cemaziye'l-Ahir 1297/25 Haziran 1880; nr:1675, 10 B 1297/18 Haziran 1880; nr:1696, 1 Ş 1297/ 9 Temmuz 1880; nr:1903, 1905, 5 RA 1298/5 Şubat 1881, 25 Kanun-i sani 1296/ 6 Şubat 1881; nr:1903, 7 RA 1298/ 7 Şubat 1881; nr: 1908, 10 RA 1298/ 10 Şubat 1881.

IV- SALNAMELER

Salname-i Askeri, İstanbul, 1296/1878-1879, 34. Defa.

Salname-i Askeri, İstanbul, 1297/1879-1880, 35. Defa.

Devlet Salnamesi:

1298/1880-1881, 36. Defa; 1299/1881-1882, 37. Defa; 1300/1882-1883, 38. Defa; 1301/1883-1884, 39. Defa; 1302/1884-1885, 40. Defa; 1303/1884-1885, 41. Defa.

V-Osmanlı Türkçesiyle Yazılmış Döneme Ait Kaynaklar ve Hatıratlar

- Ahmet Cevdet Paşa: **Mecelle**, İstanbul, 1300, 166.madde.
- Ahmet Cevdet Paşa: **Tezâkir**, 4.c, transkript; Cavit Baysun.
- Ahmed Cevad Paşa: **Târîh-i Asker-i Osmanî**, C.-I-II-III
İstanbul, 1299, İÜ KTB. nr: T-6127
- Ahmet Mithat: **Zübütü'l-Hakayık**, İstanbul, 1295.
- Ahmet Mithat Efendi: **Üss-i İnkılap, Sultan II. Abdülhamid Han'ın Cülusundan Birinci Seneye Kadar**, (Haz. Tahir Galip Seratlı), İstanbul, 2004.
- Düstur-ı Askeri, **Mekteb-i Fünun-i Harbiye-i Şahane Matbaası**, 1287.
- Gazi Ahmet Muhtar Paşa: **Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-i Sânisî**,
Tran: Yücel Demirel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- Hakkı, Piyade Kol Ağası: (Mekteb-i Harbiye Osmanlı Ordu Teşkilatı Muallimi), **Osmanlı Ordusu Ahval ve Teşkilat-ı Askeriyesi**, İstanbul.
- Mahmud Celâleddin Paşa, **Mir'at-ı Hakikat**, c.1, çev: İsmet Miroğlu, İstanbul, Bereket yayınevi 1983.
- Mahmut Şevket Paşa, **Osmanlı Askeri Teşkilât ve Kıyafetleri (1876-1908)**, Askeri Müze

- ve Kùltùr Sitesi Komutanlığı Yay. ,
1986.
- Mahmut Şevket Paşa,
Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi, II. cilt, Mekteb-i Harbiye Matbaası,1325.
- Mahmud Muhtar Paşa,
Maziye Bir Nazar, Yay. Haz. Erol Kılınç, İstanbul, 1999.
- Mehmet Arif:
Başımıza Gelenler, c.1, yay. Haz. M. Ertuğrul Düздаğ, İstanbul, Tercüman Yayınevi, İstanbul, 1974.
- Mithat Paşa,
Tabşıra-yı ibret, haz: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel yayınları, İstanbul, 1997.
- Süreyya, Mehmet:
Sicil-i Osman, Tarih Vakfı, C.III., Trans.: Seyit Ali Kahraman, İstanbul,1996.
- Selahaddin, Ahmed:
Külliyat-ı Hukuk ve Siyaset-Berlin Kongresi Diplomasi Tarihine Bir Nazar, c. I, İstanbul, 1327.
- Sami, Şemseddin:
Kâmus-i Türkî, İstanbul,2008.
- Türkgeldi, Ali Fuat:
Mesâil-i Mühimme-i Siyasiye, c.2, TTK, Ankara, 1957

VI- TEZLER

- Acar, Kadir:
“Seraskerlikten Harbiye Nezâreti’ne: Genelkurmay Başkanlığı ve Millî Savunma Bakanlığı’nın Temeli”, YL

Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2002.

Akar, Şevket Kamil:

“II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Maliyesi 1876-1908”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Dr. Tezi, İstanbul, 1998.

Aksu, Cevad:

“Dâr-ı Şûra-yı Askerî”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2004, s. 16.

Arpacı, Seyfullah:

“II. Abdülhamit Dönemi Bibliyografyası”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Kayseri, 2003.

Arslan, Halit:

“Sultan II. Abdülhamid Devri Osmanlı Ordusunda Alman Etkisi”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2012.

Arık, Mustafa:

“Trablusgarp Vilâyeti Üzerinde İtalya Tehdidinin Ortaya Çıkışı ve Osmanlı Devleti’nin Aldığı Askerî-Siyasî Tedbirler (1881-1911)”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2019.

Aydın, Faruk:

“Tanzimat Fermanından Sonra Osmanlı İmparatorluğunda Uygulanan Askeralma Kanunları”, **Ankara**

Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1989.

Bağırhan, Sedat:

“Osmanlı Basınında 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi)” **Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, 2008.**

Başpınar, Adem:

“Askeri Sosyoloji: Tarih ve Kaynaklar” , **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.**

Batmaz, Şakir:

“II. Abdülhamit Devri Osmanlı Donanması”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kayseri, 2002.**

Bolat, Cahide:

“Redif Askeri Teşkilatı”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000.**

Bozdağ, Erdal:

“Muallim Naci'nin Düşünce Dünyası ve Tanzimat Yenileşmesindeki Yeri” **İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Malatya, 2020.**

Büyükakça, Murat Çınar:

“Ottoman Army in the Eighteenth Century: War and Military Reform in the Eastern European Context”, **Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.**

Çalar, Muhammed Emin:

"Osmanlı Ordusunda Arnavutların Muvazzaf Birliklere Alınmaları: Yaşanan Sorunların Sosyo-Kültürel,

İktisadi ve Dinî Altyapıları (1826-1839)”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2019.

Çağlar, Ahmet Faruk:

“Yaşamın Amacı Olarak Yaşam İnsanın Bedensel ve Zihinsel Edimlerine Temel Oluşturan “Birincil GÜDÜ”ye Dair Bir Araştırma”, **İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 2019.

Çetin, Atilla:

“Tunuslu Hayrettin Paşa Hayatı Hizmetleri ve Eserleri”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora. Tezi** İstanbul, 1987.

Çoban, Ahmet Hilmi:

“Ahmed Cevad Paşa, Târîh-i Asker-i Osmanî (Kitâb-ı Râbî‘) Adlı Eserinin Transkripsyonlu Metni”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Afyonkarahisar, 2009.

Düzdağ, M. Ertuğrul:

Zağra Müftüsünün Hatıraları, İstanbul, 2012.

Erinç, Emine Tülin:

“Osmanlı Müelliflerine göre 93 Harbi’nin Kaybedilme sebepleri”, **Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2014.

- Evren, Levent: “Türk Kara Ordusunda Kurmay Subay Yetiştirme Çabası” **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2018.
- Griffiths, Merwin Albert: “Reganization of the Ottoman Army Under Abdülhamit II, 1880-1897” **University of California Ph. D. ,** Los Angele, 1966.
- Hülagü, Metin: Gazi Osman Nuri Paşa, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 1992.
- Karaman, Birsen: “Umdetü’l-Hakayık Birinci Cilt Transkripsyon”, **Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Aydın, 2015.
- Karagül, Asya Setinay: “Osmanlı-Rus Savaşı ‘nda Rus Ordusunun Kars’ı Ele Geçirme Süreci”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2020.
- Kim, Jongil: “Meclis-i Mebusan Zabır Ceridesinin Tahlili (1293-1877/1294-1878)”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 1992.
- Küçük, Zeynel Abidin: “Osmanlı Askeri Salnamelerine Göre Erkân-ı Harbiye Umûmiye Riyaseti ve Harbiye Nezâreti Teşkilatı”, **Kırıkkale**

- Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2002.**
- Nalçacı, Murat: : “Resûlzâde Hüseyin Hüsnü Beyin *Rusya Ordusu Hakkında Ma‘lûmât-ı Muhtasara* Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Tahlili” , **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.**
- Oğuz, Mustafa: “II. Abdülhamit’e sunulan Lâyhalar”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.**
- Ölmez, Adem: “Gazi Ethem Paşa’nın Askeri ve Siyasi Hayatı (1844- 1909)”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2004.**
- Şeker, Mustafa Emre: “Ahmed Cevad Paşa, Târîh-i Asker-i Osmanî İsimli Yazma Eseri Işığında Nizâm-ı Cedid Dönemi ve Askeri Reformlar”, **İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2019.**
- Tetik, Fatih: “II. Abdülhamid Dönemi Kara Harp Sanayii (1876-1908)” **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.**
- Tunalı, Ayten Can: “Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma” (1839 – 1876),

**Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 2003**

Yıldırım, Alper:

“Askeri bir süreli yayın: Ceride-i askeriye Mecmuası (15 Aralık 1880- 25 Aralık 1881)”, **Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Aydın, 2008.

Yıldırım, Naime:

“Süleyman Hüsnü Paşa’nın Hayatı, Eserleri ve Umdetü’l Hakayık Adlı Eseri’nin 2.Cildinin Değerlendirmesi ve Transkripsiyonu” **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Diyarbakır, 2019.

VII- MAKALELER

Alkan, Necmeddin:

“II. Abdülhamid Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askeri Heyetinin Otto Von Kaehler ve Her İki Tarafın Beklentileri”, **Tarih Dergisi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2012.

Akdüz, Salim :

“Tophane”, **DİA** C.41, İstanbul, 2012.

Akyıldız, Ali:

“II. Abdülhamit’in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâb-ı Âli’yle İlişkileri”, **Osmanlı 2 Siyaset**, Ed.: Güler Eren, Ankara, 1999, s.290.

Altındaş, Eylem Tekemen:

“1878 Berlin Konferansı’ndan Sonra Osmanlı Devleti’nin Askeri Islahat ve

- Dış Politikasındaki Yeni Yönelimler”, **Asia Minor Studies**, 2016.
- Anderson, M.S.: “The Eastern Question 1774-1923”, **The Study International Reletion**, New York, 1996.
- Aydın, Mahir: “Kaleler”, **Osmanlı Askeri Tarihi**, ed.: Gültekin Yıldız, İstanbul, Timaş, 2017.
- Beydilli, Kemal: ”Küçükkaynarca’dan Yıkılışa” , **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, C.1, Ed: Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, 1994
- Beydilli, Kemal: "Süleyman Hüsnü Paşa", **DİA**, C.38, İstanbul, 2010.
- Beydilli, Kemal: “II.Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Askeri Heyet Hakkında”, **Tarih Dergisi**, S.XXXII, Mart 1979.
- Birinci, Ali: “Abdülhamit’in Hatıratı Meselesi” **Divân Araştırmaları Dergisi**, sayı 19, nr:02- 2005.
- Buzpınar, Ş. Tufan “Esad Efendi, Üryânizâde”, **DİA**, C.11 İstanbul,1995.
- Çanlı, Mehmet: “Balkanlarda Komitacılık ve Çetecilik: II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebûsan Oturumlarında Yapılan Tartışmalar ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Değerlendirme”,

- Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (S. 6/4), 2017.
- Çetin, Atilla: “Tunuslu Hayrettin Paşa”, **DİA**, 1998.
- Çetin, Atilla: “Rumeli Vilayetlerinin Durumu Hakkında Safvet Paşa’nın II. Abdülhamit’e Sunduğu 1880 Tarihli İki Önemli Arizesi”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul, 1997.
- Çelik, Yüksel: “Serasker” **DİA**, 2009.
- Danişment, İsmail Hami: **İzahlı Osmanlı Kronolojisi**, c.4, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972.
- Geçer, Kadir Türker: “Tarihten Günümüze Türk Ordusunda Kullanılan Rütbe Sembolleri”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, S. 411, 2012.
- Gencer, Ali İhsan-İpek, Nedim: 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi Vesikaları (Temmuz 1877), **Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, XV/19, Ankara, 1993.
- Kara, Hidayet, Çatma, Bahaddin: “Osmanlı Devleti’nin Asker Alma Kanunlarında Bedelli Askerlik”, **In The Journal of Academic Social Science Studies**, S.64, 2017.
- Karabekir, Kazım: “Erkân-ı Harbiye Vezâifinden İstihbarat”, **Askeri Tarih Bülteni**, (Çev. İhsan Şimşek), S: 44, 1998.

- Karal, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1908, C.VIII, 5. Baskı, TTK, Ankara, 1995.**
- Karakoç, Ercan-Mete, Ali Serdar: “Osmanlı Askeri Modernizasyon Çalışmaları Çerçevesinde Yapılan Silah Alımlarının Mali Yapıya Etkileri”, **Sutad**, C.49, Ağustos 2020.
- Kavas, Ahmet: “Kuloğlu” **DİA**, C.26, Ankara, 2002.
- Karaca, Ali: “Mabeyn-i Hümayunda Yaverlik Kurumu 1839-1920”, **Türkler**, C.13, Ankara, 2002.
- Kılıç, Selda: “Tunuslu Hayrettin Paşa’nın Islahat’a Dair Görüşleri”, **Musa Çadırcı’ya Armağan Yazılar**, Ankara, 2012.
- Koloğlu, Orhan: **Avrupa Kışkacında Abdülhamit**, 6.baskı, (iletişim yay.) İstanbul, 2017.
- Küçük, Cevdet: Tevfik Ertüzün, “Düyûn-u Umûmiyye”, **DİA**, C.X, 1994.
- Küçük, Cevdet: Tevfik Ertüzün, “Duyûn-ı Umûmiyye”, **DİA**, c.10, 1994.
- Koyuncu, Nuran-Kış, Salih: “Alman Askerî Ceza Kanunnâmesinin Osmanlı Askerî Ceza Kanunnâmesine Tatbiki”, **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.5, 2011.

- Kurat, Yuluğ Tekin: “Ayastefonos Buhranı ile İlgili Vesikalar”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.4, S.6, Ankara, 1966.
- Maden, Fahri: “Büyük Güçlerin Berlin Antlaşmasının Uygulanmasına Yönelik Baskıları” **History Studies**, C.1, 2013.
- Ölmez, Adem: “Askeri Teftiş Komisyonu’nun Kuruluşu ve Faaliyetleri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi**, 2007.
- Özcan, Abdülkadir: “Bâb-ı Seraskeri”, **Dia**, C.4, İstanbul, 1991.
- Özcan, Abdülkadir: “Harbiye Nezareti”, **DİA**, C.16, İstanbul, 1997.
- Öztürk, Mustafa: “1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Belgeleri: Abdi Paşa’nın Muhakemesi”, **TTK Belgeler Dergisi**, Ankara, 2003.
- Özcan, Abdülkadir: “Osmanlı Devleti’nin Askeri Teşkilatı”, **Türk Askeri Kültürü**, Ed: A. Sefa Özkaya, İstanbul, 2019.
- TSK Tarihi** (1908-1920), Ankara, 1996, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınlar, c.III k.6
- Terzi, Arzu: “Osmanlı-Yunan Tashih-i Husud Meselesi Sırasında Başvurulan Bir Mali

Kaynak: Vergi-i Şahsî”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul, 1997.

Türkmen, Zekeriya:

"Dîvân-I Harp", **DİA**, C.1-ek, İstanbul, 2010.

Yıldız, Gültekin:

“Kara Kuvvetleri”, **Osmanlı Askeri Tarihi**, Ed: Gültekin Yıldız, İstanbul, 2017.

Yıldız, Gülteki

“Ottoman Military Organization”, **Encyclopedia of War**, ed: Gorden Martel, 1.baskı, Blackwell Publishing, 2012.

VIII- KİTAP

Agoston, Gabor:

Osmanlı’da Strateji ve Askeri Güç, Çev: M. Fatih Çalışır, 3.baskı, İstanbul, 2019.

Akyıldız, Ali:

Tanzimat Dönemi Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856), (Eren Yayıncılık) İstanbul,1993.

Arıboğan, Deniz Ülke:

Terör, İstanbul,2019.

Arıboğan, Deniz Ülke:

Duvar, İstanbul, 2017.

Avcı, Alâeddin:

Türkiye’de Yüksek Okullar Tarihçesi, Ankara, 1963.

Car, Edward Hallet:

Tarih Nedir? (çev: Misket Gizem Gürtürk) , 17. Baskı, iletişim yayınları, İstanbul, 2013

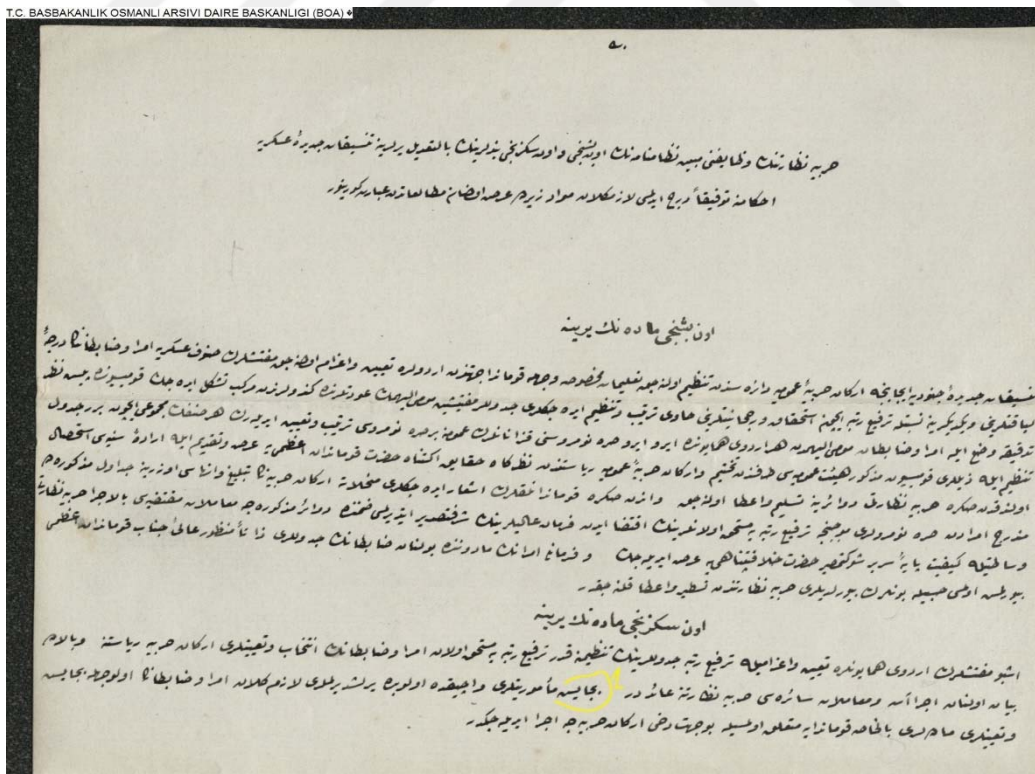
- Clausewits, Carl Von: **Savaş Üzerine**, (çev: H. Fahri Çeliker), Alfa yayınevi, İstanbul, 2018.
- Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 2012.
- Gencer, Ali İhsan- Ali Fuat, Ünver, Metin: **Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi**, 1.B, İstanbul, 2008.
- Gündüz, Mustafa: **Küçük Said Paşa'nın Hatıraları**, İstanbul, 2019.
- Hobbes, Thomas: "Leviathan", çev. Mete Tunçay, **Devlet Felsefesi-Seçilmiş Okuma Parçaları**, der. Yavuz Abadan, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yayınları, 1959.
- Heinzelman, Tobias: **Cihaddan Vatan Savunmasına**, Çev: Turkis Noyan, İstanbul, 2009.
- Jelvich Barbara: **Balkan Tarihi 2**, çev: İhsan Durdu-Gülçin Tunalı- Haşim Koç, 3.baskı, İstanbul, 2013.
- Kara, Hidayet: **Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu (1876-1908)**.
- Kemaloğlu, İlyas: Mikhail Bashanov, **Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı Ordusu**, İstanbul, 2018.
- Kuneralp, Sinan: **Son Dönem Osmanlı Erkânı ve Ricali (1839-1922)**, İsis Yayınları, İstanbul, 1999.

- Kuzgun, Yıldız: **Rehberlik ve Psikolojik Danışma**, Ankara, 1988.
- Ortaylı, İlber: **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Hil yay., 2.baskı, İstanbul, 1987.
- Ortaylı, İlber: **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, Ankara, 1981.
- Ortaylı, İlber: **İmparatorlukta Alman Nüfuzu**, 13.basım, İstanbul, 2014.
- Pakalın, Mehmet Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c.3, İstanbul, 1993.
- Şirin, Veli: **Asâkir-i Mansûre ve Seraskerlik**, İstanbul, 2002.
- Tahsin Paşa, **Abdülhamit (Yıldız Hatıraları)**, İstanbul, 1999.
- Townshend, Arthur Fritz: **A Military Consil Of Turkey**, London, 1910.
- Uçarol, Rıfat: **Gazi Ahmet Muhtar Paşa**, İstanbul, 1989.
- Yıldız, Gültekin: **Neferin Adı Yok- Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)** İstanbul, 2008.
- Yorulmaz, Naci: **Büyük Savaşın Kara Kutusu**, 1.baskı, İstanbul, 2018.

EKLER

EK- 1 Harbiye Nezâreti Taç Kapısı

EK- 2: Harbiye Nezareti Genel Görevlerine Dair Nizamname, Y.PRK. KOM.

02/74.

EK- 3: 1880'de Yıldız Sarayı'ndaki Seraskerlik'e Harbiye Nezâreti'den Verilen Yetki Havalesi İlanı

Tensikâtı Askeriye Komisyonu'nunda yapılan araştırma ve Meclis-i Mahsûsa ve Meclis-i Vükelâ'da verilen karar üzerine Padişahın hükmüyle Seraskerlik makamının Harbiye Nezâreti'ne tahviliyle (havalesiyle):

Birinci subesi orduların tertibatı umûmisi ile birinci şubesi seferberlik haline vazı' ve suret tabi'si vuku-u mevcûdesi malûmatına 2.si askeri İstatistik ile ecnebi orduların tahkik ahvâline 3.sü ordunun hareket ve tâlimat-ı umûmisine askeriyesine ve 4.sü konaklar ve demir yolları hizmeti ve hareket-ı askeriye icra'sı ve demir yolu yol ile kısmından mürekkeb olarak Erkân-ı Harbiye-i Fünûn cihetine ve 6.sı muhârebat-ı umûmiyesi mahsus olmak ve maiyetinde bir defter memu'ru bulunmak üzere Erkân-ı Harbiye Umûmiye dâiresi ve şu'berlerinin birincisi piyade sınıfında bulunan zâbitan-ı efrâda müteallık hususata ve ikincisi piyade sınıfına mahsûs mevâd malûmat-ı fennîye üçüncüsü asker ahzı maddesine ve dördüncüsü asâkir redife müstahfıza mahsûsatına bakmak ve birer müdür ve dört şu'beden mürekkeb olmak üzere piyade dâiresi ve şu'belerinin birinci süvari sınıfında bulunan zâbitan efradına müteallık husûsata ve ikincisi rumunet işlerine bakmak üzere süvari dâiresi ve birinci şubesi topçu sınıfı nakliyat askeriye umûm zâbitan ve efradına bakmak üzere ve ikincisi topçu mühimmat ve efradına bakmak üzere topçu ve nakliyat askeriye dâiresi ve birinci topçu ticariye ve mua'yene komisyonu ve topçu ve cephe mektublarını üçüncüsü alay ve tabur mektûblarıyla topçu zâbitan için ihsan komisyonunu şâmil umûm topçu müfettişliği ve birinci istihkâm sınıfın me'murin vesairesine dair huşûsatına ve ikincisi bi'l-cümle istihkâmât âine-i askerinin ta'miri ve yahûd mecduden inşaa't için ikin şu'beden mürekkeb olmak üzere ve mai'yetinde bir müfettiş ile felah ve istihkâm komutası ile imtihan komisyonları bulunmak üzere istihkâmât ve inşaa't-ı askeriye dâiresi ve muayyatında bi'l-umûm muhakemat-ı askerinin malûmat kalemiye kâidesi için bir takım bulunmak üzere muhakemat dâiresi birinci etibba ve me'murin sıhhiye-i askeriyenin tanzim teftişatına bakmak umûr sahhiye inşa'sına ve hayvanatına ve hayvanına komisyonları na'mıyla iki komisyonu şâmil olmak üzere sıhhiye dâiresi ve jandarma zabitan ve efradına mahsûs mai'yetinde bir takım bulunmak üzere jandarma dai'resi birinci şu'besi idâri ve nakliyat umûmiye memu'rlarının istihdâmına ve nakliyat umûmiye ve ikincisi tayinat ve mahrukat ve benim ve ecza ve edavat tıbbi'yeye ve üçüncüsü hassa-yı hanelere ve malûlen askeriye mahsûs ve imkâna dördüncüsü malbusat askeriye ve ordu-yu gahlara bakmak üzere dört şu'beden mürekkeb levazımat-ı umûmiye dai'resi ve birincisi masarîfın tedkiki ile münazaa'lu işlere ve umûm bûdçelere ikincisi akçe ve birliler ile muhasebat umûmiye üçüncüsü eşyâ-yı âinesi hesabâtı ile eşya-yı âine cedvellerine dördüncüsü maaş ve muhasebe-i muvazenesine altıncısı hazine-i evrak ve yedincisi Harbiye Nezâreti'nde bulunan umûm memu'rinin siciline bakmak ve mai'yetinde bir hukuk müşâviri bulunmak ve iki kısmı münkasım olmak üzere muhasebat ve tedkik muhasebat nezâret umûmisyesi ve birinci evrakın ikinci evrakın kısmında ve üçüncüsü mekânâtına memu'r olmak üzere üç şu'beden mürekkeb Harbiye Nezâreti dâiresi na'mlarıyla teşkil buyurulan Harbiye Nezâreti devai'r ve şu'benin riyâset-i umûmiye ve sânilerle müdür ve müdür mua'vinelerine ve diğer memu'riyetlerine bi'l-irâde-i seniyye ta'yin kılınan emr-i asârinin memu'r mübeyyin ta'yin kılınan emri tevci'hatdır. Seraskerliğin Harbiye Nezâreti'ne tahviliyle nezâret-i mezkûre Serasker sâbık devletlü Osman Paşa hazretlerine Erkân Harbiye Riyaset Umûmisi hassa müşirâtı kamekan uhdesinde kalmak üzere devletlü Paşa hazretlerine Erkân-ı harbiye Umûmiye Dâiresi riyâset sânisî ferik saadetlü Edhem Paşa hazretlerine Erkân Harbiye Umûmiyesi Dâiresi riyaset sâlîse ferik saadetlü Necip Paşa hazretlerine Harbiye nezâreti piyade dâiresi reis-i umûmliği ferik saadetlü Osman Nuri Paşa

hazretleri dâire-i mezkûre reis-i saniliği ferik saadetli Salih Sarim Paşa hazretlerine Piyade dâiresinin birinci şubesi müdürlüğü mirliva saadetli Neşet Paşa'ya dâire mezkûre ikincisi şubesi müdürlüğü mirliva saadetli Osman Paşa'ya dâire-i mezkûr üçüncü şubesi müdürlüğü mirlivası saadetli Mustafa Paşa'ya dâire-i mezkûr dördüncü şubesi müdürlüğü mirlivası ferik saadetli Tahir Paşa hazretlerine Harbiye Nezâreti'ne süvari dâiresi reisi umûmluğu ferik saadetli Mahmud Paşa hazretlerine dâire-i mezkûre reis saniliği ferik saadetli Asaf Paşa hazretlerine Dâire-i mezûre birinci şubesi müdürlüğü ferik saadetli Mahmud Nedim Paşa hazretleri dâire mezkûr ikinci şubesi, müdürlüğü baytar mirlivası saadetli Ahmed Ragıb Paşaya Hazret-i Nezâreti topçu ve nakliyat-ı askeriye dâiresi reis-i umûmluğu tophane reisi sabık ferik saadetli Hüseyin Paşa hazretlerine dâire-i mezkûre reis-i saniliğine mirliva saadetli Server Paşa'ya dâire-i mezkûr birinci müdürlüğü ikinci ordu-yu hümâyûn topçu mirlivayı izzetli aliliği dâire-i mezkûr ikinci şubesi müdürlüğü kaimmakam izzetli Beyker Bey'e istihkâmat ve inşaat askeriye askeriye dâiresi reis-i umûmluğu ferik saadetli Mahmud Paşa hazretlerine Dai're-i mezkûre reis-i saniliği mirliva saadetli Abdi Paşa'ya Dai're -i mezkûr müfettişliği mirlava saadetli ? Paşa'ya Dai're -i mezkûre birinci şubesi müdürlüğü topçu arz istihkâm miralay izzetli Hakkı Bey'e Dai're i mezkûr ikinci şu'besi müdürlüğü Erkân Harbiye kaimmakamından izzetli Muzaffer Bey'e Devletli musatfa paşa hazretlerine Dai're -i mezkûr reis-i saniliğine Erkân-ı harbiye mirlivalarından saadetli Necmi Paşa'ya Dai're -i mezkûre müfettişliği faziletli Mustafa Asım Bey Efendi'ye Harbiye nezâreti sıhhiye dâiresi reis-i umûmluğu ferik saadetli Nuri Paşa hazretlerine Dai're -i mezkûr reis saniliği mirlivası saadetli Akif Paşa'ya Dai're -i mezkûr birinci şubesi müdürlüğü mirliva saadetli Hasib Paşa'ya Dai're -i mezkûre ikinciliği şubesi müdürlüğü mirliva-yı izzetli Bilisair Bey'e Dai're -i mezkûr göre maiyetinde bulunacak umur sıhhiye insaniye müfettişliği mirlivalarından Emin Paşa'ya Dai're -i mezkûre mübayatında bulunacak umur-ı sıhhiye hayvaniye müfettişliği baytar kaimmakamı izzetli Harm Bey'e Harbiye Nezâreti jandarma dai'resi reisi umûmluğu ferik saadetli Peyker Paşa hazretlerine Dai're -i mezkûr reisi saniliği piyade mirlivalarından izzetli Mustafa Bey'e Jandarma dâiresi kalemi müdürlüğü mirliva saadetli Ali Paşa'ya Harbiye nezâreti levazimat umûmiye dâiresi umûmluğu ferik saadetli Hakkı Reşad Paşa hazretlerine Dai're ire-i mezkûr reisi saniliği levazım dâiresi azasından mirliva saadetli Hüseyin başka Dai're mezkûr birinci şu'besi müdürlüğü ferik saadetli Ahmed Paşa hazretleri Dai're mezkûr ikinci şu'besi müdürlüğü hassa reisi ferik saadetli Arif Paşa hazretlerine Dai're mezkûr üçüncü şu'besi müdürlüğü tabib mirlivalarından saadeetli Reşad Paşaya Dai're mezkûr dördüncü şu'besi müdürlüğü ferik saadetli Kerim Paşa hazretlerine Harbiye Nazırı muhasebat be tedkik muhasebat nazırı umûmluğu ferik saadetli Hüseyin Rüşdü Paşa hazretlerine Muhasebat ve tedkik muhasebat nezâret umûmisinin birinci kısmı riyaseti ferik saadetli lazım paşa hazretlerine Nezâret mezkûre ikinci kısmı riyaseti daru'sş-şura baş kitabı sabık saadetli İbrahim efendi hazretlerine Nezâret-i mezkûr birinci şu'besi müdürlüğü nizamiye muhasebecisi sabık saadetli reşad efendi hazretlerine Nezâret -i mezkûr ikinci şu'besi müdürlüğü muvazene müdürü saadetli cemal bey'e Nezâret -i mezkûr üçüncü şu'besi müdürlüğü hassa muhasebecisi sabık saadetli kiramı efendi hazretlerine Nezâret -i mezkûr dördüncü şu'besi müdürlüğü nizamiye ruznamceci sabık ahmed efendiye Nezâret -i mezkûr beşinci şu'besi müdürlüğü daru'sşura aza-yı sabıkasından saadetli efendi hazretlerine Nezâret -i mezkûr altıncı şu'besi müdürlüğü daru'sşura azasından saadetli Hüsni bey efendi hazretlerine Nezâret -i mezkûr yedinci şu'besi müdürlüğü daru'sşura aza-yı sabıkasından saadetli rami efendiye Nezâret -i mezkûr hukuk müşavirliği izzetli efendiye harbiye nezâret dâiresi riyaseti birinci şu'besi riyaseti izamıyla serasker sabık atüfetli ahmed efendi hazretlerine Dai're -i mezkûre reisi muavinliği saadetli sadık efendi hazretlerine Dai're -i mezkûr ikinci şu'be müdürlüğü evrak müdürü sabık saadetli Efendiye Dai're -i mezkûr üçüncü şubesi müdürlüğü mektubi seraskeri sabık saadetli emin bey efendi hazretlerine birinci şu'be müdürlüğü saadetli efendiye üçüncü şube müdür muavinliği saadetli şerafeddin efendiye.

EK- 5: Seraskerlik ve Harbiye Nezâreti'nin görev ve yetki paylaşımı yapıldığını gösteren belge ¹

İrade-i arz ve beyan olduğu üzere asker-i mütehafızaya rahat verildiği gibi asker-i redife dahi memleketlerine iade olunduktan sonra silahlı kalacak sınıf asker-i nizamiyenin tertibat-ı heyetinde ne kadarının kangî muvakkalarda bulunacaklarına dair cereyan eden müzakerat-ı arizemizin kararı bunların ol mazbata arz olunduktan sonra komisyon arizelerimizin tezkirine memur olduğu tensikat mebni cereyan- ı mesalih-i cünûdiye Olan daire-i askeriye'nin tanzimatında baden olunmasına karar verilerek anın üzerine cereyan olunan müzakeratın hasıl olduğu netice-i ber-veche anı arz olunur. (redif askeri terhis edildikten sonra askeri tensikat miktarı belli olacak ve düzenleme yapılacak) evvel kumanda ile ordu-yu askeriye iki emr-i mühim ve çeşitler olduğu cihetle her devletde ayrı ayrı olarak orada olduğu yani kademe-i askeriye'nin umûm-ı kumandası hükümetler arizesinde olub iş bu kademe-i askeriye'nin tertib-i fennî ye-i harbiyesi ve tahrik ve istimalî hükümdarlar tarafından tevekkül olunmakta bir basma kumandan iradesine mahsusat olarak sınıf-ı askerin tanzim ve teddidyle idaresi esbab ve vesailenin istihsaline aid tedabirlik icrası dahi Harbiye Nezâreti'nde bulunmasına zaten mevru' olduğu halde saltanat-ı seniyece henüz bu iki reis yeniden tefrik olunub kumandaya Âine Nezâreti'nin Olan hususâtı temel ve icrasıyla beraber idare-i levazımat-ı askeriye musallah-ı mütekallisine düşünmek vazifesi mütecemmi bulunmasına ve bu ahvalin devamı her iki vazifesinde haklı hüsn-ü ifa olunmasına istizam edileceği tabî' bulunmasına mebnimizce dahi badema emr-i kumandanın idaresinden bi't-tefrik kur'a-i askeriye'nin tahrik ve istimalî vazifesinin seraskerlik ünvanlarıyla taraf-ı eşref hazret-i padişahiden tayin ve tevkil buyurulacak başkumandana ve irade-i musallaha-yı askeriye vazifesinin dahi Harbiye Nazırı ünvanıyla tayin buyurulursa zate tahsisıyla irade ve idare işlerinin yekdiğerinden Tefriki ve saniyen egerçe daire-i askeriye devair-i mütesaddeye mukim ise de her bir daire riyasetiyle mükellef olduğu musallahı doğrudan doğruya tasviye ve ifa edemeyüb bir merkezden cereyan edilmekde olması ruiyet-i musallahda mültezim olan sürati derece-i matlubede hususlar göstermekde ve avrupada ise Harbiye Nezâreti'ne merbut devair-i idarelere aid olan vazife nizamnâmesine tatbiken kendüleri tasviye ve ifaya memur ve ifa ettikleri müsamahadan mesul olub havale olunan hususâtın icabını ifa ve tezakir muharratını tahrir ve imla ile Harbiye Nezâreti mutasılına takdi ederek imza ve misaller mebni isal eylemekde ve bina-yı aliye musallah terakkim ve teh'ir etmekden hüsn-ü suretle

16.

Cereyan etmekde olduğundan daire-i askeriyece dahi bu ahval tahtında olarak doğrudan doğruya Harbiye Nezâreti'ne müracaatla icra muamele etmek ve Nezâret dairesi ve umûm-ı Erkân-ı Harbiye dairesi ve piyade dairesi ve süvari dairesi ve topçu ve nakliyat-ı askeriye dairesi ve istihkâm ve inşaat askeriye dairesi ve muhakemat dairesi ve jandarma dairesi ve sıhhiye dairesi ve levazımat-ı umûmi dairesi ve muhasebat ve tadvik muhasebat nezâreti umumisi dairesi namlarıyla muavin olmak üzere on bir daire teşkili ile idareten maslahat olunması ve Erkân-ı harbiyenin vazifi kumandaya aid olduğundan fırka ve kolordularda bulunacak Erkân-ı harbiye heyetleri Erkân-ı harbiye'ye aid vezaifeden dolayı fırka ve kolordu kumandanlarına merbut oldukları gibi umûm-ı Erkân-ı harbiye dairesinin dahi günlük vezaife mahsusatından dolayı doğrudan doğruya seraskerliği başkumandana merbut bulunması ve topçu ve istihkâm müfettişliklerine aid -i vazeife dahi komandaya aid bulunduğundan iş bu topçu ve istihkâm müfettiş sınıflarının dahi seraskerliğe merbut olması ve iş bu dairelerin vazife-i mahsus ve müfennîlerinin haricinde bir iş zuhurunda daire reisleri Harbiye Nezâreti'nin emriyle içtima edüp musallahanın icabına göre ya kendisi riyaset ederek veyahut tarafından bir yeni riyaset tevekkül eyliyerek o cemiyetinde hal-i mesele ile rey kararlarının verilmesi ve mütevellit tadilat-ı kanuniye ve fennîye icrası lüzumunda dahi vuku' bulacak emir ve tekalif üzerine muvakkat komisyonlar teşkiliyle tadilat-ı icabiye müzakere etmek icası ve bu dairelerden fenne ve mühim işlere müteallik umur-ı tezkir etmek için daima komiteleri bulunacak olan dairelerin mezkûr komitelere aid-i vezaifi ve komisyonların..."

¹ BOA, Y. EE. d., nr:1019, s.15-16 17 Muharrem 1297/ 3 Aralık 1879.

